
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

G O S O S

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

XI/II

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNÜN ALTI AYDA BİR
YAYINLANAN HAKEMLİ DERGİSİDİR...

YIL/YEAR: XI CİLT/VOLUME: XI SAYI/ISSUE: II (KIŞ/WINTER 2016)

| GOSOS | Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Gaziosmanpaşa University Social Sciences Researches Journal

YIL/ YEAR: 2016

CİLT/ VOLUME: 11

SAYI/ ISSUE: 2

SAHİBİ/ OWNER

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On behalf of Gaziosmanpaşa University Institute of Social Sciences

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK mustafa.colak@gop.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU/ EDITORIAL BOARD

BAŞ EDİTÖR/ EDITOR in CHIEF

Yrd. Doç. Dr. Murat HANİLÇE sbad@gop.edu.tr

YARDIMCI EDİTÖR/ CO-EDITOR

Arş. Gör. Dr. Fehim KURULOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Murat SERDAR

ISSN: 1306-732X

BASKI/ PRINTING

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rektörlüğü Matbaası /
Gaziosmanpaşa University Press

YAZIŞMA ADRESİ/ CORRESPONDENCE

Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Taşlıçiftlik Yerleşkesi / Tokat-TÜRKİYE

Tel: 0356-2521616 Dahili: (3073-3157)

E-posta: sbad@gop.edu.tr

Web: <http://sbad.gop.edu.tr>

KAPAK TASARIM/ COVER DESIGN

Öğr. Gör. Hadi ESMERAY

Dergimizde yayımlanan yazılar **ITHENTİCATE** benzerlik tarama programıyla kontrol edilip,
TUBİTAK ULAKBİM tarafından dizinlenmektedir.

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yer alan yazıların dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir.

Danışma ve Yayın Kurulu/Advisory and Editorial Board

- Prof. Dr. Ali AÇIKEL Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Andrij KHARUK National Army Academy (UKRAİNE)
Prof. Dr. Muhammed Iqbal CHAWLA Punjab University (PAKISTAN)
Prof. Dr. Memmed ALİYEV Bakı Slavyan Üniversitesi (AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Claus SCHÖNİG Frei Universität Berlin (GERMANY)
Prof. Dr. Hanifi VURAL Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Alpay Doğan YILDIZ Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Doç. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Yusuf TEMÜR Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Ayla OĞUZ Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIRIM Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Kemal İBRAHİMZADE Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Yrd. Doç. Dr. Emre ASLAN Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TURKEY)
Dr. Lydia Abubakirova M. AKMULLA Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi
Alexey PRONİN Novosibirsk Devlet Üniversitesi (RUSSIA)
Dr. Fariz HALİLLİ (Miras-AZERBAYCAN)
Dr. Emzar KAKHIDZE Batumi State University (GEORGIA)
The Institute of History, Archeology and
Ethnography of the Daghestan Scientific
Centre of Russian Academy of Sciences
(DAGHESTAN)
Administration of State Historical
Kamil İBRAHİMOV Architectural Reserve Icheisheher Under
Cabinet of Ministers of Azerbaijan Republic

| GOSOS | Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Gaziosmanpasa University Social Sciences Researches Journal

Tevfik Sabri HAMMAM Sohag Üniversitesi Eğitim Fakóltesi (EGYPT)
Dr. Salman BANGASH Peshawar University (PAKISTAN)
Dr. Mahboob HUSSAIN Punjab University (PAKISTAN)
Dr. Pawel KORZENIOWSKI University of Rzeszow (POLAND)

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

Prof.Dr. Ömer DEMİREL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Selçuk ÇIKLA	Erzincan Üniversitesi
Prof.Dr. Agah Sinan ÜNSAR	Trakya Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÇOLAK	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Şahin KÖKTÜRK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet GÜNEŞ	Marmara Üniversitesi
Doç.Dr. Adem SAĞIROĞLU	Karabük Üniversitesi
Doç.Dr. Ali ARSLAN	Mersin Üniversitesi
Doç.Dr. Hakkı AKTAŞ	İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İlknur KUMKALE	Trakya Üniversitesi
Doç.Dr. Nesrin ADA	Ege Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet CANBULAT	Akdeniz Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Samettin BAŞOL	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Ahmet İNANIR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Hilal ÖZAY	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Musa Said DÖVEN	Osmangazi Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Yücel EROL	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Özlem UZUN	Osmangazi Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Emre ASLAN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Adem TÜZEMEN	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Selçuk BUYRUKOĞLU	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Yusuf TEMUR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Emel HİSARCIKLILAR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç.Dr. Alpay Doğan YILDIZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Muhittin ADIGÜZEL	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Türker ŞİMŞEK	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Erkan ATAK	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Canan HANOĞLU	Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Necati ÇAVDAR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. İsmail ÖZER	Ordu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Sema YİĞİT	Ordu Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Yusuf SÖYLEMEZ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Yrd. Doç.Dr. Fatih TUĞLUOĞLU	Aksaray Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Rabia UÇKUN	Ege Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Zeynep Asya ALTUĞ	Ege Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Ayla OĞUZ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Hüseyin Baha ÖZTUNÇ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Mehmet DALKILIÇ	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Hasan EKER	Hitit Üniversitesi
Okt. Dr. Sadet ALTAY	Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Editörden
Mektup

Değerli Okuyucular,

Dergimizin 11. senesi ikinci sayısıyla karşınızdayız. Bu sayımızda 17 yazıya yer verdik. Bu yazılar hem tarihten gelen ve geçmişi aydınlatan; hem de bugüne dair sosyal konuları içeren seçkilere dayanmaktadır. Ali Açık'ın Abdülvehaboğulları ve vakıflarını konu alan ilk başlık gerek Osmanlı ve gerekse şehir tarihi araştırmaları açısından az bilinen bir konuya ışık tutmaktadır. Alpay Doğan Yıldız ve Emel Hisarcıklılar yakın dönem Türk edebiyatının iki önemli aktörü ve eserleri üzerine yeni denemelerle sizlerle buluşmaktadır.

Necati Çavdar ve Erol Karcı Osmanlılar döneminde Frengi hastalığıyla mücadeleyi; İsa Tak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı kömür sıkıntısını değerlendirmektedir.

Songül Çolak'ın Almandan dilimize çevirdiği yazı Batıdaki Türk algısı üzerine bilim dünyasına yeni bir kaynak kazandırması bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Dergimiz bu sayısında iktisat, eğitim ve diğer disiplinlerdeki yazılarıyla da Türkiye'nin bilim havuzuna önemli bir katkı sunmayı amaç edinmektedir. SBAD 2017 yılında 12. senesinde yayımlanacak iki sayısına Türkiye ve Dünya'nın geri kalan ülkelerinden yayımları beklemektedir.

Bu sayının tasarlanmasında, hazırlanmasında ve yayımlanmasında emeği geçen başta Enstitümüz müdürü Prof. Dr. Mustafa Çolak, yardımcı editörümüz Fehim Kuruloğlu, yazılarıyla bu sayının anlam kazanmasına vesile olan yazarlarımıza; görüşleriyle yazıların son halini kazanmasına yardımcı olan değerli hakemlerimize sonsuz teşekkür ediyoruz.

Bir sonraki sayıda görüşmek umuduyla...

SBAD Editörü
Yrd. Doç. Dr. Murat Hanılçe

İÇİNDEKİLER

Ali AÇIKEL	Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı	1-23
Alpay Doğan YILDIZ	Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri	25-43
Dilşad GÜZEL Engin YAVUZ	Üretim Yapan İşletmelerin Açık Üretim Bakımından İncelenmesi: Erzurum İli Örneği	45-57
Doğan BOZDOĞAN Serhat KURT	Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi Ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi	59-76
Emel HİSARCIKLILAR	Mehmet Akif İnan'ın Medeniyet Tasavvuru Ve Şiirlerinde Geleneğin Yeniden İnşası	77-90
Fevziye EKER Kasım EKER	Tokat Müzesi'ndeki Bir Grup Cam Eser; Prizmal Gövdeli Şişeler	91-106
İsa TAK	Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler	107-124
Mehtap ARAS	Öğrenme Okulu'na Biyografik Bir Yaklaşım: Mintzberg Ve Lindblom Üzerine Araştırma	125-138
Mikail EROL-Muhsin ASLAN-Seçil ÖZTÜRK	Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma	139-155
Necati ÇAVDAR Erol KARCI	XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler	157-175
Oğuzhan SEVİM Muhammed Salih KAPCI	6. Sınıf Konuşmadan Önce Dinle Etkinliklerinin Öğrencilerin Konuşma Ve Dinleme Becerileri Üzerindeki Etkileri	177-198
Onur KAYA	Toni Morrison'ın <i>Cennet</i> Adlı Romanında New Haven Kasabasında Cennet Yanılsaması	199-210
Seçkin SARP KAYA	Yazar ve İdeoloji: Tebrizli Yazar Samed Behrengi'den Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu	211-226
Selim ÇAKAR Kubilay ÖZYER	Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın Ve Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma	227-245
Karl VOCELKA (Çev.Songül ÇOLAK- Fatma AKAY TÜRKER)	Erken Yeniçağda Hristiyan Batı Dünyasında Türk İmajı	247-267
Yavuz Selim AĞAOĞLU- Sevilay AĞAOĞLU-Mehmet KARGÜN	Bedensel Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi	269-283
Özer ÖZBOZDAĞLI	Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri	285-317

CONTENTS

Ali AÇIKEL	An Example of The Wakfs For Off-Springs of The Province of Rum: The Wakf For Off-Spring of Abdulvehhab	1-23
Alpay Doğan YILDIZ	Characters in Yıldız Ramazanoğlu's Stories	25-43
Dilşad GÜZEL Engin YAVUZ	Manufacturing Companies Examined in Terms Of Open Production in Erzurum	45-57
Doğan BOZDOĞAN Serhat KURT	An Investigation of The Constitutional Taxation Principles of Life Standard Essence and Impact on Voluntary Tax Compliance	59-76
Emel HİSARCIKLILAR	Mehmet Akif Inan's Vision of Civilization and Reconstruction of Tradition in His Poems	77-90
Fevziye EKER Kasım EKER İsa TAK	Glass Vessels A Group in Tokat Museum; Primatic Body Bottle	91-106
Mehtap ARAS	The Coal Shortage in The Ottoman Empire During The First World War and The Measures Taken	107-124
Mikail EROL-Muhsin ASLAN-Seçil ÖZTÜRK	A Biographic Approach to Learning School: A Study on Mintzberg and Lindblom	125-138
Necati ÇAVDAR Erol KARCI	Restructuring of Graduate Level Accounting Education Towards The Expectations of Business World: An Empirical Study	139-155
Oğuzhan SEVİM Muhammed Salih KAPCI	The Struggle With The Syphilis Done in The Scope of The Legal Regulations in The Ottoman State in The End of The 19th Century and Early Of The 20th Century	157-175
Onur KAYA	The Effects Of 6th Grade Listen Before Speaking Activities on The Students Speaking and Listening Abilities	177-198
Seçkin SARP KAYA	Illusion of Heaven in New Haven Town in Toni Morrison's Novel Called Paradise	199-210
Selim ÇAKAR Kubilay ÖZYER	Author and Ideology: Folklore and Deli Dumrul, Keloglan, Koroglu by The Author Samed Behrengî From Tabriz	211-226
Karl Vocelka (Translated by Songül ÇOLAK-Fatma AKAY-TÜRKER)	The Effects of Organizational Commitment and Perceived Organizational Justice on Intention to Leave in Food and Beverage Industry: A Research in The Context of Lower Dimensions	227-245
Yavuz Selim AĞAOĞLU- Sevilay AĞAOĞLU-Mehmet KARGÜN	Das Türkenbild Des Christlichen Abendlandes in Der Frühen Neuzeit / Turkish Image in Christian Western World İn Early New Age	247-267
Özer ÖZBOZDAĞLI	Evaluating Reflective Thinking Tendencies of Pre-Service Physical Education Teachers	269-283
	1912 Parliamentary Elections in Thessaloniki, Kosovo and Bitola	285-317

RUM EYALETİ EVLATLIK VAKIFLARINDAN BİR ÖRNEK: ABDÜLVEHHAB OĞULLARI EVLATLIK VAKFI

Ali AÇIKEL*

Öz

Osmanlı öncesi devirlerde Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'da mevcut olan malikâne uygulaması, bu bölgelerin Osmanlı idaresine girmesiyle bir tür çifte vergilemeyi ifade eden malikâne-divânî sistemine dönüşmüştür. Bu yeni sistemde reaya iki öşür ödedi: bir öşür malikâne hissesi olarak malikâne sahibine, bir ikinci öşür divânî hissesi olarak tımar sistemi çerçevesinde devletin tayin ettiği görevliye. Malikâne hissesini tasarruf edenler, gelirlerinin tamamını ya da bir kısmını zamanla evlatlık vakfa dönüştürmüşlerdir. Bu şekilde Anadolu'da çok sayıda evlatlık vakfı ortaya çıkmıştır.

Osmanlı döneminde malikâne-divânî sisteminin uygulandığı eyaletlerden birisi de Rum eyaletidir. Bu eyalette de malikâne sahipleri gelirlerinin tamamını ya da bir kısmını zamanla evlatlık vakfa dönüştürmüşlerdir. Rum eyaletinde kurulan evlatlık vakıflar arasında gelirleri bakımından en büyüklerinden birisi Abdülvehhab oğulları evlatlık vakfıdır. Abdülvehhab ve oğulları malikâne gelirlerinin önemli bir kısmını evlatlık vakfa aktarırken çok az bir kısmını ise mülk olarak tasarruf etmişlerdir.

Bu makalede arşiv kaynakları yardımı ile Abdülvehhab'ın kimliği, evlatlık vakfı ile malikâne mülkleri incelenmiştir. Çalışma, Osmanlı döneminde Abdülvehhab'ın evlatlık vakfı ve malikâne mülklerinin durumunu ortaya kayarak Rum eyaletinin sosyal tarihine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rum eyaleti, evlatlık vakfı, malikâne, Abdülvehhab, malikâne-divânî sistem.

AN EXAMPLE OF THE WAKFS FOR OFF-SPRINGS OF THE PROVINCE OF RUM: THE WAKF FOR OFF-SPRING OF ABDULVEHHAB

Abstract

The malikane regime which existed in central and eastern Anatolia during the pre-Ottoman periods was transformed into the malikane-divani system which means a kind of double taxation with the entering of this regions under the Ottoman administration. Under this system, tax-paying subjects paid double tithe, one tithe to the local nobles who had already held the ownership right to the land as malikâne part, a second tithe to a dirlik-holding official assigned by the State in the context of the tımar system as divani part. The malikane holders gradually transformed some part or the whole of their revenues into wakfs for their off-springs. In this way, a number of wakfs for off-springs were established in Anatolia.

One of the provinces that the malikane-divani system was applied during the

* Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E. mail: ali.acikel@gop.edu.tr; ali.acikel66@yahoo.com.

Ottoman period was also the province of Rum. In this province, the malikane holders also gradually transformed some part or the whole of their revenues into waqfs for their off-springs. One of the greatest ones in terms of revenues among the waqfs for off-springs founded in the province of Rum was the waqf for off-spring of Abdulvahhab. Abdulvahhab and his sons allotted the important part of their malikane revenues to their waqf of off-spring while they used the minor part of their malikane revenues as personal asset.

In this article, the identification of Abdulvahhab, his waqf of off-spring and malikane holdings were examined with the help of the archival documents. Examining the situation of the waqf for off-spring and malikane holdings of Abdulvehhab during the Ottoman period, the study aims to contribute to the social history of the province of Rum.

Key Words: the province of Rum, waqf for off-spring, revenue belonging to the landlord, Abdulvahhab, malikâne-divânî system.

1. GİRİŞ

Vakıf Arapça bir kelime olup “durdurmak”, “alıkoymak”, “durma”, “durdurma” manalarına gelmektedir. Kelimenin çoğulu “*evkâf*” tır. Terim anlamı bir mal veya mülkün sevap kazanmak amacıyla doğrudan ve dolaylı bir şekilde toplumun yararına tahsis edilmesidir¹. Bu tahsis dinî, sosyal ve iktisadi eserler yaptırmak ve bunların ihtiyaçları için yeterli miktarda gelirler bağlamak şeklinde olabileceği gibi çok daha farklı alanlarda da olabilmektedir. Taşınır (menkul) veya taşınmaz (gayrimenkul) mallarını toplumun yararına tahsis edenlere *vâkıf* adı verilmektedir.

Vakıflar genel olarak mahiyet bakımından *hayrî* ve *zürri* vakıflar olmak üzere iki kısımda incelenebilir². Hayrî vakıflar sevap ve ibadet kabilinden bir fiil işlemek kasdıyla doğrudan bütün insanlara veya sadece fakirlere yardım için kurulan

¹ Vakfın çeşitli şekillerdeki tanımları için bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Desa’adet 1317, s. 1495-6; Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *İA*, C. 13, İstanbul 1986, s. 153; Aynı yazar, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003, s. 8-10; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lüğati*, İstanbul 1986, s. 105; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1996, s. 76-94.

² Akgündüz, *a.g.e.*, s. 270. Nazif Öztürk vakıfları mahiyet itibariyle dört başlık altında (aynî ile intifa olunan hayrî vakıflar, geliri ile intifa olunan akar vakıfları, zürri=evlatlık vakıflar ve avarız vakıfları) tasnif etmiştir (bkz. Nazif Öztürk, *Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 82-87).

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

vakıflardır. Bu tür vakıflarda vakıftan yararlananlar arasında vâkıfın fakir akrabaları da bulunabilir³. Toplumun tamamı veya sınırlı bir kesiminin yararlandığı cami, okul, kütüphane, hastane ve aşevi gibi hayır kurumu vakıfları ile bu kurumlara akar sağlayan nakit para, emlak, işhanı, çarşı ve ev gibi menkul ve gayrimenkuller hayrî vakıflar kapsamındadır⁴.

Zürri ya da evlatlık vakıflar vakfedenin zürriyetinden yani evlatlarından olanların faydalanmaları için kurulan vakıflardır⁵. Bu tür vakıflarda vakfedilen malın gelirinin tamamı veya tamamına yakını vâkıfın evlat ve torunlarına tahsis edildiğinden hayır şartı ya sembolik ya da neslin yok olması halinde söz konusudur⁶. Hayır şartının sınırlılığı ve bazı mirasçılardan mirastan mahrum edilmesi, tarih boyunca evlatlık vakıfların İslam hukuku açısından caizliğinin tartışılmasına neden olmuştur. 19. yüzyılda Mısır ulemasının zürri vakıfların İslam miras hukukuna aykırı olduğu yönünde görüş bildirmesi üzerine bu tür vakıfların kaldırılması gündeme gelmiş, daha sonra belli sınırlamalarla oluşturulmasına izin verilmiştir⁷. Mısır'daki bu fikirlerden ve bazı oryantalistlerin vakıf karşıtı düşüncelerinden etkilenen Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı Devleti'nde zürri vakıfların kuruluş amaçları hakkında bazı olumsuz kanaatler ortaya koymuştur. O'na göre, Osmanlı Devleti'nde zürri vakıflar sistemi, gerek devletin müsadere temayüllerine ve gerekse İslam miras hukukunun dağıtıcı tesirlerine karşı ortaya çıkmıştır. Zürri vakıflar çoğunlukla mülkün nesiller elinde bütünlüğünü muhafaza ederek ailenin şeref ve varlığını idame ettirmek amacıyla tesis edilmiştir. Bir aile namına vakfedilmiş olan bir mülke, vakıf olması sebebiyle vâkıfın mirasçıları tarafından müdahale edilemez. Ayrıca vakıf haline getirilen mülkün borç için veya diyet olarak haczi ve çeşitli maksatlar için tahsisi de mümkün değildir. Evlatlık vakıf mülkleri, vâkıfın tayin edeceği şartlar içinde, nesiller elinde bütün olarak kalabilecektir⁸.

³ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 270.

⁴ Öztürk, *a.g.e.*, s. 82-83.

⁵ Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara 1966, s. 17.

⁶ Öztürk, *a.g.e.*, s. 84.

⁷ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 271-2.

⁸ Ömer Lütfi Barkan, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, İstanbul 1980, s. 212-214.

Barkan'ın ve Mısır ulemasının aksine, İslam hukukçularının büyük çoğunluğu ise mirasçılara yapılan vakıfları yani zürri vakıfları caiz görmüşlerdir. Onlara göre, evlatlık vakıf kurmak miras kaidelerine savaş açmak manası taşımaz. Zira insan, vakıf yoluyla değil bağış yoluyla da istediğini yapabilmektedir. Vakfı tercih etmesi, insanın hayır kasdını göstermektedir. Hz. Peygamber'in "fakire sadaka sadakadır; yakın akrabaya sadaka ise hem sadaka hem siladır" hadis-i şerifi, akraba için yapılan vakfın sadaka olduğuna işaret etmektedir. Bu hadis-i şeriften hareketle birçok sahabe yakın akrabasına vakıflar tesis etmiřtir⁹. Ancak her şeyde olduğu gibi vakıf tesisinde de suiistimal yaşanmıştır. Osmanlı döneminde zürri vakıfları kabul etmeyenlerin iddialarını tasdik eden vakfiyeler de vardır. Burada evlatlık vakfın caiz olmasında temel kıstas vâkıfın amaç ve maksadıdır. Eğer vâkıf, yaptığı zürri vakıflarla, yakın akrabalarının ihtiyaçlarını temin etmeyi amaçlıyor ve neticede vakfı fakirlere tahsis ediyorsa, bu tür vakıflar geçerlidir. Ancak vâkıfın amaçı, bazı mirasçılarını mirastan mahrum etmek ve yaptığı vakıfla İslam miras hukukunun tesirini ortadan kaldırmak ise, bu çeşit vakıflar zaten caiz olmayacaktır¹⁰.

Bu makalede Osmanlıların ilk devirlerinde Rum eyaletinde kurulan Abdülvehhab oğulları evlatlık vakfı incelenmiştir.

2- Abdülvehhab'ın Kimliği

Abdülvehhab'ın mülklerine ve evlatlık vakfının gelir elde ettiği yerleşim yerlerine bakıldığında bunların Sivas veya Rum eyaletinin muhtelif bölgelerinde olduğu görölmektedir. Rum eyaleti Osmanlıların fethi sırasında bir yerel aristokrazi ile karşılaştıkları Kuzey Orta Anadolu'nun büyük bölümünü oluşturmaktaydı. Yerel aristokrasinin kökenleri ise 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu Selçukları ve onların halefi olan küçük beyliklere dayanmaktaydı. Selçuklu sultanları ve küçük beyliklerin idarecileri yerel beylere çok sayıda kırsal yerleşim yerinin vergi toplama haklarını bahşetmişlerdi. 1393-1398 yılları arasında Osmanlılar Rum eyaleti topraklarını ilhak ettiklerinde yerel beylerin vergi toplama haklarını ve imtiyazlarını kabul ederek bölgede farklı bir toprak idaresi ve vergileme sistemi uygulamaya başladılar. Bu, bir vergi birimi (köy veya mezra) gelirinin *divânî hisse* ve *malikâne hisse* olarak paylaşıldığı

⁹ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 271-2.

¹⁰ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 273.

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

“malikâne-divânî sistemi” idi. Divanî hisse tımar sahiplerine, malikâne hisse ise mülk sahibi yerel beylere tahsis edilmişti. Başka bir ifade ile bu sistem altında köylüler iki öşür ödediler: bir öşür *divanî hisse* olarak, diğer örfi vergilerle birlikte, tımar sistemi çerçevesinde tımarlı sipahiye veya sancak idarecisine; bir ikinci öşür *malikâne hissesi* olarak yerel beylere veya onların kurdukları vakıflara¹¹. Bazı durumlarda divanî ve mâlikâne hisseleri ya tımar sahiplerine, ya üst düzey sancak idarecilerine ya da bölge içinde veya dışındaki vakıflara birlikte tahsis edildi. Mufassal tahrir defterlerinde bu husus “iki baştan” şeklinde belirtilmiştir.

Osmanlılar döneminde malikâne-divânî sistemin uygulandığı Rum eyaletinde ve diğer eyaletlerde malikâne sahiplerinin tarihi kimlikleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bunlar kimlerdi? Osmanlılar zamanında reyanın ödediği vergiler üzerinden malikâne hissesi almaya neden hak kazandılar? Malikâne-divânî sistemi üzerine günümüze kadar bir hayli çalışma yapılmasına rağmen, malikâne sahiplerinin tarihi kimlikleri ve onların malikâne hisselerini nasıl almaya hak kazandıkları üzerine henüz tatminkâr cevaplar bulunamamıştır. Bu durum ya aile arşivlerinin olmaması ya da yerel ölçekte zengin bilgiler içeren kadı sicillerinin günümüze ulaşmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu iki önemli kaynağın eksikliğinde geriye aynı

¹¹ Mâlikâne-divânî sistem ve malikâne hisse sahipleri hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Birkaç örnek için bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Türk-İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller: Mâlikâne-Divânî Sistemi”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, cilt: 2, İstanbul 1939, s. 119-184 (Aynı yayının yeniden basımı için ayrıca bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, I, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 151-208); Irène Beldicaeanu-Steinherr, “Fiscalité et Formes de Possession de la Terre Arable dans L’Anatolie Préottomane”, *JESHO* (1976), XIX, s. 233-322; Halil İncılık, “The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600”, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, editors: Halil İncılık and Donald Quataert, Cambridge 1994, s. 126-130; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 82-91; Margaret L. Venzke, “Aleppo’s Mâlikâne-Divânî System”, *Journal of American Oriental Society*, 106, 451-469; Vera P. Moutafchieva, *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, New York 1988, s. 63; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, s. 125,180 vd.; Oktay Özel, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in Rural Anatolia: A Case Study of Amasya (1576-1642)*, Basılmamış Doktora Tezi, Manchester Üniversitesi, Manchester 1993, s. 93-108; Ali Açık, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia: A Case Study of the District (Kazâ) of Tokat (1574-1643)*, Basılmamış Doktora Tezi, Manchester Üniversitesi, Manchester 1999, s. 127-136, 200-203; Murat Hanılçe, *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, Basılmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014, s. 289-325.

aileden birkaç nesle ait sınırlı bilgiler içeren mufassal tapu tahrir defterleri kalmaktadır.

Tahrir defterlerine dayalı malikâne-divânî sistemi çalışmaları benzer bir sistemin Osmanlılardan önceki İslam devletlerinde (Selçuklular, Karamanlılar, Akkoyunlular ve Memlûklular) de uygulandığını ortaya koymuştur. Osmanlılar eski Selçuklu topraklarının Orta ve Doğu Anadolu kısımlarını ilhak ettikleri zaman, bu sistemi ve bu sistem çerçevesinde mülkiyet haklarından yararlanan yerel aristokrasiyi mevcut buldular. Bu haklar yerel ailelere meşru Müslüman idareciler tarafından bahşedildiği için, Osmanlılar onları iptal edemeyerek olduğu gibi kabul etti. Ancak aynı zamanda esasen haracî toprak olan malikâne toprakların gelirleri üzerine “hükümet hissesi” olarak “divânî hisseyi” ilave etti ve bu hisseyi tımar olarak tahsis etti¹². Bu bilgilerden Osmanlı dönemi malikâne sahiplerinin en azından bir kısmının kökenlerinin küçük beyliklere ya da Selçuklulara kadar geri gittiği ileri sürülebilir.

Yerel ailelerin Osmanlı öncesi devirlerde malikâne haklarını nasıl elde ettikleri konusuna gelince, akla iki ihtimal gelmektedir: Hazine’den satın alma ve Sultan ya da idarecinin temliki¹³. İlk olarak, Hazine’den para ile toprak alanların varlıklı insanlar oldukları kesindir. İkinci olarak şu üç ihtimal öne sürülebilir: 1- Bu malikâne sahipleri ya ilk fatihlerin torunları ya da bölgenin fethinden sonra bazı yerleşmelere iskân edilen aşiretlerin beyleri idiler; 2- Bir kısmı *ikta* olarak çok sayıda köyün malikâne hisseleri tahsis edilen Selçuklu, İlhanlı ve küçük beylikler döneminin idarî-askerî sınıf mensuplarının torunları olmalıdırlar; 3- Çok az bir kısmı ise idareciler tarafından temlik edilen topraklarda zaviyeler kuran şeyhler ya da şeyh ailelerine mensuptular¹⁴.

Abdülvehhab ve evlatlarının tarihi kimliği konusuna gelince, ilk olarak Abdülvehhab’ın kim olduğu hususunda mevcut kaynaklardan herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1455 yılı mufassal tahrir kayıtlarından Abdülvehhab’ın Rum

¹² İnalçık, *a.g.e.*, s. 127.

¹³ Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1971, s. 81-84; Beldicaeanu-Steinherr, *a.g.m.*, s. 245-6, 267-8.

¹⁴ Bu üç kategoriye dair örnekler için bkz. Özel, *a.g.t.*, s. 95-97; Mehmet Öz, *Population, Taxation and Regional Economy in the District of Canik (According to Ottoman tahrir Defters, 1455-1576)*, Doktora Tezi, Cambridge Üniversitesi, Cambridge/İngiltere 1990, s. 195-96; Açıkel, *a.g.t.*, s. 130.

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

eyaletinde Tokat kazasının Kafirni nahiyesi ve Sonisa kazasında birçok köy ve mezranın malikâne gelirini tasarruf ettiği ve bir kısım gelirlerini de evlatlık vakfa dönüştürdüğü anlaşılmaktadır¹⁵. Yine 1455 yılı kayıtlarında Abdullah adında bir oğlu olduğu görülmektedir¹⁶. 1530 yılı mufassal icmal defterinde Sonisa kazasının Ziğdi köyü malikâne gelirinin $\frac{3}{4}$ 'ünün Veli Çelebi'nin mülkü olduğu, Veli Çelebi'nin ise Abdülvehhab'ın oğlu olduğu belirtilmiştir¹⁷. 1574 yılı mufassal defterinde Sivas kazasının Hoşvenk/Hoşöbek köyü malikâne mutasarrıfı olarak "der dest-i Mahmud Çelebi v. Mehmed v. Veli Çelebi ez evlâd-ı Abdülvehhab" kaydı düşülmüştür¹⁸. Bu kayıttan Hoşvenk köyü malikânesinin mülkiyet üzere Abdülvehhab oğlu Veli Çelebi'nin oğlu Mehmed'in oğlu Mahmud'un üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile Abdülvehhab'ın adı geçen köydeki mülkiyet haklarının üç nesil boyunca devam ettiği görülmektedir.

Abdülvehhab ve oğulları hakkında tahrir kayıtlarından elde edilen bilgiler ışığında, bu ailenin Osmanlı öncesi Kadı Burhaneddin Devleti'nde önemli idarî ve askerî görevler üstlendiği, Sivas, Tokat, Sonisa ve Çorumlu bölgelerinde birçok köyün malikâne haklarına sahip olduğu ve nihayet bu bölgelerin Osmanlı idaresine girdiğinde bu mülkiyet haklarının tanındığı ileri sürülebilir.

3- Abdülvehhab'ın Kurduğu Evlatlık Vakfı

Abdülvehhab, mülklerinden bir kısmını 1455 yılı öncesi evlatlık vakfa dönüştürmüştür. Evlatlık vakfın vakfiyesi mevcut olmadığından tam olarak ne zaman tesis edildiği ve hangi yerleşim yerlerinin malikâne gelirlerinin vakfedildiği bilinmemektedir. Bu vakfa dair ilk bilgilere Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde (TKGMM. KK) bulunan mufassal ve evkaf defterlerinden ulaşılmaktadır. Bu defterden 1455 yılına ait olanlar tarandığında aşağıda Tablo 1'de listelenen toplam yedi köyün Abdülvehhab'ın evlatlık vakfına gelir sağladığı tespit edilmiştir. Bu köylerden dört adedinin tam malikâne hisse, iki adedinin yarım malikâne hisse ve bir tanesinin ise çeyrek malikâne

¹⁵ MC. 081, s. 39b; BOA. Td. 1083, s. 66a, 76a, 97b, 120a, 132b; BOA. Td. 1083, s. 137a; BOA. Td. 2, s. 603, 607, 609, 611, 614, 615, 630.

¹⁶ BOA. Td. 2, s. 603, 607 ve 630.

¹⁷ BOA. Td. 387, s. 531(neşredilen defter esas alınmıştır).

¹⁸ TKGM.KK. Td. 14, s. 40b.

hisse nispetinde vakfa katkı sağladıkları görülmektedir.

Tablo 1. Abdülvehhab Evlatlık Vakfının 1455 Yılı Akarları

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikâne geliri		Referans
			Hisse	Akçe	
Sivas/Sonisa	Sahra-yı Karakuş	Köstere	1/2	800	İB. AK. MC ¹⁹ . 081, s. 39b.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Derefte	1/2	0	BOA. Td. 1083, s. 132b.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Kışlakışamlı	1/4	0	BOA. Td. 1083, s. 137a.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kışla	Tam	0	BOA. Td. 2, s. 611.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kızılcasu	Tam	0	BOA. Td. 2, s. 614.
Sivas/Tokat	Kafirni	Muhad	Tam	0	BOA. Td. 2, s. 609.
Sivas/Tokat	Kafirni	Teknecik	Tam	0	BOA. Td. 2, s. 615.

1470'lerde II. Mehmet'in tımarlı asker sayısını artırmak için malikânelere ve evlatlık vakıflara müdahalesi olmuştur²⁰. Bu müdahaleden Abdülvehhab'ın mülkleri ve evlatlık vakfı da etkilenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve tahmini 1480 yılına tarihlenen 15 numaralı mufassal icmal defterindeki "Timar-ı Abdülvehhab ki vakf-ı evlâd deyu tasarruf ederlermiş tasarruf-ı sâbıkları üzere mutasarrıf olub sefer-

¹⁹ İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet tasnifi.

²⁰ Bu hususta yapılan birkaç önemli çalışma için bkz. Bistra Cvetkova, "Sur Certaines Reformes du Régime Foncier au Temps de Mehmed II", *JESHO*, VI (1963), s. 104-120; Nicolae Beldiceanu, "Recherches sur la Réforme Foncière de Mehmed II", *Acta Historica*, IV (1966), s. 27-39; Midhat Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XV. ve XVI. Asırlarda Girişilen Toprak Reformları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 35 (1970), s. 68-71; Vera P Moutafchieva, *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, New York 1988; Halil İnalçık, "Rice Cultivation and the Çeltükçi Re`âyâ System in the Ottoman Empire", *AO*, VI (1982), 69-141; İnalçık, *a.g.m.*, 1994, s.1-410.

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

i zaferimize mülâzemet ideler.”²¹ başlık cümlesi bu müdahaleyi göstermektedir. Başlıktaki ifadeden Abdülvehhab evlatlık vakfına sefere katılma yükümlülüğü getirildiği anlaşılmaktadır. Defterde bu başlığın altında Abdülvehhab’ın bütün malikâne hasılatı verilmiştir. Aşağıda verilen Tablo 2 bu malikâne hasıllarına göre hazırlanmıştır. Tablodaki verilerden Abdülvehhab oğulları vakfının Çorum ve Sivas’a bağlı kazalarda toplam 21 köy ve iki mezrada akarları bulunduğu anlaşılmaktadır. Tablo 1 ve Tablo 2’deki veriler mukayese edildiğinde, ilk olarak, 1455’te Sonisa kazasına bağlı üç köyün malikâne hisselerinin 1480’de yer almadığı görülmektedir. İkinci olarak, 1480 yılında Sivas’a bağlı 4 adet köyün 1455 yılında mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi bu köylerden ikisinin (Murdarağaç ve Horsana) malikâne gelirlerinin 1455 yılında başka şahıslar üzerinde kayıtlı olması²² ve diğer ikisinin (Hoşöbek ve Boynuzözü) ise kayıtlı bulunmamasıdır. Bu bilgiden hareketle, Abdülvehhab evladının 1480 yılı öncesinde Sivas kazasına bağlı adı geçen yerlerin malikâne gelirlerini satın alma yoluyla kendi vakıflarına aktardığı iddia edilebilir. Son olarak, Çorumlu kazasına bağlı Çonuş, Hızırbeysaray ve Tümsek (Mz.) yerleşim yerleri 1455’te mevcut olmayıp 1480’de kayıtlı bulunmaktadır.

Tablo 2. Abdülvehhab Evlatlık Vakfının 1480 Yılı Akarları

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikâne		Referans
			Hisse	Akçe	
Çorumlu	Ağcamesid	Çonuş	Tam	1000	BOA. Td. 15, s. 165.
Çorumlu	Ağcamesid	Hızırbeysaray	Tam	2300	BOA. Td. 15, s. 165.
Çorumlu	Ağcamesid	Tümsek mz.	Tam	50	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Sivas	Sivas	Barçınlu	Tam	50	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Sivas	Sivas	Bingöl ²³	Tam	500	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Sivas	Sivas	Boynuzöz	Tam	80	BOA. Td. 15, s.

²¹ BOA. Td. 15, s. 165.

²² BOA. Td. 2, s. 530, 564.

²³ Bu köyün malikâne geliri 1530 yılı mufassal icmalinde Sivas’taki Daru’r-raha zaviyesi vakfına yazılmıştır (bkz. BOA. Td. 387, s. 501).

Ali AÇIKEL

as		ü			165.
Sivas/Sivas	Sivas	Horsana	Tam	0	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Sivas	Sivas	Hoşöbek	Tam	50	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Sivas	Sivas	Esbil	Tam	100	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Sivas	Sivas	Karaöyük	Tam	200	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Sivas	Sivas	Murdarağaç	Tam	100	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Tokat	Kafirni	Avcı	Tam	180	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Tokat	Kafirni	Buldacı	Tam	880	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kışla	Tam	300	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kızılcasu	Tam	600	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Tokat	Kafirni	Küplüce	Tam	100	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Tokat	Kafirni	Muhad	Tam	2860	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Tokat	Kafirni	Taşlısekü	Tam	100	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Tokat	Kafirni	Teknecik	Tam	100	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Turhal	Aştağul	Avşacıklar mz.	Tam	330	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Turhal	Aştağul	Boğabağı	Tam	2585	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Turhal	Aştağul	Yalincak	Tam	1000	BOA. Td. 15, s. 165.
Sivas/Turhal	Aştağul	Mühreler	Tam	600	BOA. Td. 15, s. 165.
Toplam	[14065] 14289				

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

1485 yılına ait 19 numaralı tapu defteri kayıtları incelendiğinde aşağıda Tablo 3’de listelenen toplam 12 köy ile bir mezranın Abdülvehhab’ın evlatlık vakfına gelir sağladığı tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerlerinin malikâne gelirlerinin tamamının adı geçen vakfa ait olduğu görülmektedir. Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3’deki veriler mukayese edildiğinde, ilk olarak, 1480’de Turhal kazasına tabi Avşacıklar (mz.), Boğabağı, Yalınca ve Mühreler ile Çorumlu kazasına bağlı Çonuş, Hızırbeysaray ve Tümsek (mz.) yerleşim yerlerinin 1485 yılı defterinde yer almadığı görülmektedir. Son olarak, Tablo 1’de yer alan Sonisa kazasına ait üç köyün 1480’de olduğu gibi, 1485 defterlerinde de yer almadığı anlaşılmaktadır. Bunun başlıca nedeni Sonisa kazasının 1485 yılına ait mufassal defterinin günümüze ulaşmamış olmasıdır.

Tablo 3. Abdülvehhab Evlatlık Vakfının 1485 Yılı Akarları

Sancak/Kaza	Nahiy e	Köy/Mezra adı	Malikâne Hissesi	Referans
Sivas/Sivas	Sivas	Boynuzözü	Tam	BOA. Td. 19, s. 470.
Sivas/Sivas	Sivas	Horsana	Tam	BOA. Td. 19, s. 488.
Sivas/Sivas	Sivas	Hoşöbek	Tam	BOA. Td. 19, s. 461.
Sivas/Sivas	Sivas	Esbil	Tam	BOA. Td. 19, s. 470.
Sivas/Sivas	Sivas	Murdarağa ç	Tam	BOA. Td. 19, s. 434.
Sivas/Tokat	Kafirni	Avcı (mz.)	Tam	BOA. Td. 19, s. 516.
Sivas/Tokat	Kafirni	Buldacı	Tam	BOA. Td. 19, s. 516.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kışla	Tam	BOA. Td. 19, s. 517.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kızılcasu	Tam	BOA. Td. 19, s. 521.
Sivas/Tokat	Kafirni	Küplüce	Tam	BOA. Td. 19, s. 525.
Sivas/Tokat	Kafirni	Muhad	Tam	BOA. Td. 19, s. 516.
Sivas/Tokat	Kafirni	Taşhsekü	Tam	BOA. Td. 19, s. 504.
Sivas/Tokat	Kafirni	Tekneçik	Tam	BOA. Td. 19, s. 504.

1520 yılına ait 54 ve 79 numaralı tapu defterleri incelendiğinde aşağıda Tablo 4’te listelenen toplam 11 köy ile üç mezranın malikâne gelirlerinin Abdülvehhab’ın evlatlık vakfına yazıldığı tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerlerinden 10’unun malikâne gelirlerinin tamamı, ikisinin çeyrek malikânesi ve kalan birisinin ise 2/7 hisse malikânesinin adı geçen vakfa ait olduğu görülmektedir. Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4’teki veriler mukayese edildiğinde, ilk olarak, 1480 ve 1485 yıllarında Sivas’a bağlı beş köyün (Boynuzözü, Horsana, Hoşöbek, Esbil ve Murdarağaç) 1520 yılında mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun muhtemel sebebi Sivas kazasının 1520 yılına ait mufassal tapu tahrir defterinin günümüze ulaşmamış olmasıdır. İkinci olarak, Tablo 1

Ali AÇIKEL

ve Tablo 3'te yer almayan Turhal kazasına ait üç köy (Boğabağı, Yalınca ve Mühreler) ve bir mezranın (Avşacılar) 1520'de yer aldığı görülmektedir. Üçüncü olarak, 1455 yılı defterinde yer alan Sonisa kazasına tabi Derefte ve Kışlakışamlı köyleri, 1520 defterinde tekrar Abdülvehhab evlatlık vakfı akarları arasında gösterilmiştir. Son olarak, Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te yer almayan Niksar kazasına tabi Kodokos köyünün 1520 yılı mufassal defterinde yer aldığı görülmektedir. Bu bilgilerden, Abdülvehhab evladının 1520 yılı öncesinde Niksar kazasına tabi bir köyün malikânesini satın alma yoluyla kendi vakıflarına aktarmış olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 4. Abdülvehhab Evlatlık Vakfının 1520 Yılı Akarları

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikâne geliri		Referans
Sivas/Niksar	Avlun	Kodokos	2/7	0	BOA. Td. 54, s. 149.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Derefte	1/4	0	BOA. Td. 54, s. 36.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Kışlakışamlı	1/4	0	BOA. Td. 54, s. 40.
Sivas/Tokat	Kafirni	Avcı (mz.)	Tam	0	BOA. Td. 79, s. 77.
Sivas/Tokat	Kafirni	Buldacı	Tam	0	BOA. Td. 79, s. 77.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kışla	Tam	0	BOA. Td. 79, s. 79.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kızılcasu	Tam	700	BOA. Td. 79, s. 84.
Sivas/Tokat	Kafirni	Küplüce(mz.)	Tam	0	BOA. Td. 79, s. 89.
Sivas/Tokat	Kafirni	Muhad	Tam	0	BOA. Td. 79, s. 78.
Sivas/Tokat	Kafirni	Teknecik	Tam	0	BOA. Td. 79, s. 63.
Sivas/Turhal	Turhal	Avşacılar(mz.)	Tam	0	BOA. Td. 79, s.330.
Sivas/Turhal	Turhal	Boğabağı	Tam	0	BOA. Td. 79, s.330.
Sivas/Turhal	Turhal	Yalınca	Tam	0	BOA. Td. 79, s.331.
Sivas/Turhal	Mecidözü	Mühreler	Tam	0	BOA. Td. 79, s.342.

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

Karaman ve Rum eyaletlerinin 1520-1523 dönemi mufassal tahrirlerinin geniş bir icmalı olan ve 1530 yılına tarihlenen 387 numaralı tapu defteri Abdülvehhab evlatlık vakfına ait toplam 18 köy ile iki mezranın malikâne gelirlerini vermektedir. Bu yerleşim yerlerinin isimleri ve malikâne gelirleri aşağıda Tablo 4'te listelenmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere, bu yerleşim yerlerinden 16'sının malikâne gelirlerinin tamamı, birinin yarım malikânesi, ikisinin çeyrek malikânesi ve kalan birisinin ise 2/7 malikâne hissesi adı geçen vakfa toplamda 13749 akçe katkı sağlamıştır. Tablo 4 ve Tablo 5'teki veriler mukayese edildiğinde, ilk olarak, veri eksikliği nedeniyle 1520 yılı için tespit edemediğimiz Sivas'a bağlı 4 adet köyün (Boynuzözü, Horsana, Hoşöbek ve Murdarağaç) 1530 yılında kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. İkinci olarak, veri eksikliği nedeniyle Tablo 1, Tablo 3 ve Tablo 4'de yer almayan Çorumlu sancağına tabi Divan-ı Emlak nahiyesine ait iki köyün (Çonuş ve Hızırbey) 1530 yılı defterinde yer aldığı görülmektedir. Son olarak, 1480 yılı defterinde yer alan Çorumlu kazası Aşağıul nahiyesine tabi Tümsek mezrası; Sivas kazasına tabi Bingöl²⁴ köyü; Kafirni nahiyesine bağlı Küplüce köyü 1530 defterinde belirtilmemiştir.

Tablo 5. Abdülvehhab Evlatlık Vakfının 1530 Yılı Akarları

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikane geliri		Referans
			Hisse	Akçe	
Çorumlu	D. Emlak	Çonuş	Tam	400	BOA. Td. 387, s. 395.
Çorumlu	D. Emlak	Hızırbey	Tam	4036	BOA. Td. 387, s. 395.
Sivas/Niksar	Niksar	Kodokos	2/7	157	BOA. Td. 387, s. 540.
Sivas/Sivas	Sivas	Boynuzözü	Tam	410	BOA. Td. 387, s. 517.
Sivas/Sivas	Sivas	Horsana	Tam	760	BOA. Td. 387, s. 512.
Sivas/Sivas	Sivas	Hoşöbeği	Tam	230	BOA. Td. 387, s. 499.
Sivas/Sivas	Sivas	Murdarağaç	Tam	430	BOA. Td. 387, s. 512.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Derefte	1/4	337	BOA. Td. 387, s. 533.

²⁴ Bu köyün malikâne geliri 1530 yılı mufassal icmalinde Sivas'taki Daru'r-raha zaviyesi vakfına yazılmıştır (bkz. BOA. Td. 387, s. 501).

Ali AÇIKEL

Sivas/Sonisa	Sonisa	Kışlakışa mlı	1/4	155	BOA. Td. 387, s. 534.
Sivas/Sonisa	Karakuş	Köstere	1/2	55	BOA. Td. 387, s. 540.
Sivas/Tokat	Kafirni	Avcı (mz.)	Tam	422	BOA. Td. 387, s. 441.
Sivas/Tokat	Kafirni	Buldacı	Tam	350	BOA. Td. 387, s. 441.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kışla	Tam	260	BOA. Td. 387, s. 441.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kızılca	Tam	700	BOA. Td. 387, s. 441.
Sivas/Tokat	Kafirni	Muhad	Tam	280	BOA. Td. 387, s. 441.
Sivas/Tokat	Kafirni	Teknecik	Tam	355	BOA. Td. 387, s. 439.
Sivas/Turhal	Turhal	Avşacıkla r (mz.)	Tam	790	BOA. Td. 387, s. 477.
Sivas/Turhal	Turhal	Boğabağı	Tam	1832	BOA. Td. 387, s. 477.
Sivas/Turhal	Turhal	Yalınca	Tam	830	BOA. Td. 387, s. 477.
Sivas/Turhal	Mecidöz ü	Mühreler	Tam	960	BOA. Td. 387, s. 479.
Toplam				13749	

1574 ve 1577 yıllarına ait 10, 12, 14 ve 38(54) numaralı tapu defterleri incelendiğinde aşağıda Tablo 6'da listelenen toplam 18 köy ile dört mezranın malikâne gelirlerinin Abdülvehhab'ın evlatlık vakfına yazıldığı tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerlerinden 18'inin malikâne gelirlerinin tamamı, ikisinin çeyrek malikânesi, diğer birinin yarım malikânesi ve kalan birisinin ise 2/7 malikâne hissesinin adı geçen vakfa ait olduğu görülmektedir. Tablo 5 ve Tablo 6'daki veriler mukayese edildiğinde, 1530 yılı defterinde Abdülvehhab evlatlık vakfına ait bütün yerleşim yerleri 1574-1577 yılları defterlerinde aynen yazılmakla birlikte iki mezranın (Çorumlu kazası Divan-ı emlak nahiyesine tabi Kicik ve Tokat kazası Kafirni nahiyesine bağlı Küplüce) da malikânesi ilave edilmiştir.

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

Tablo 6. Abdülvehhab Evlatlık Vakfının 1574-1577 Yılları Akarları

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikane geliri		Referans
			Hisse	Akçe	
Çorumlu/D. Emlak	D. Emlak	Çonuş/Dol oş	Tam	0	TKGM.KK. Td. 38/54, s. 64a.
Çorumlu/. Emlak	D. Emlak	Hızırbeysar ayı	Tam	0	TKGM.KK. Td. 38/54, s. 48b.
Çorumlu/D. Emlak	D. Emlak	Kicik (mz.)	Tam	0	TKGM.KK. Td. 38/54, s. 67a.
Sivas/Niksar	Niksar	Kodokos	2/7	0	TKGM.KK. Td. 10, s. 39a.
Sivas/Sivas	Sivas	Boynuzözü (mz.)	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 49b.
Sivas/Sivas	Sivas	Horsana	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 65a.
Sivas/Sivas	Sivas	Hoşöbek/Hoşvenk	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 40b.
Sivas/Sivas	Sivas	Murdarağaç	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 43a.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Derefte	1/4	0	TKGM.KK. Td. 12, s. 81b.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Kışlakışamlı	1/4	0	TKGM.KK. Td. 12, s. 20a.
Sivas/Sonisa	Karakuş	Köstere	1/2	300	TKGM.KK. Td. 12, s. 71a.
Sivas/Tokat	Kafirni	Avcı (mz)	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 219b.
Sivas/Tokat	Kafirni	Buldacı	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 221b.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kışla	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 219a.
Sivas/Tokat	Kafirni	Kızılcasu	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 215a.
Sivas/Tokat	Kafirni	Küplüce (mz.)	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 219a.
Sivas/Tokat	Kafirni	Muhad	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 218a.
Sivas/Tokat	Kafirni	Teknecik	Tam	0	TKGM.KK. Td. 14, s. 205b.
Sivas/ Mecidözü	Mecidözü	Avşacıklar	Tam	0	TKGM.KK. Td. 12/178, s. 125b.
Sivas/Turhal	Turhal	Boğabağı	Tam	0	TKGM.KK. Td. 12,

Ali AÇIKEL

					s. 101a; TKGM.KK. Td. 583, s. 67a.
Sivas/ Mecidözü	Mecidözü	Yalıncağ	Tam	830	TKGM.KK. Td. 12/178, s. 125b.
Sivas/Mecidözü	Mecidözü	Mühreler	Tam	0	TKGM.KK. Td. 12, s. 109b.
Toplam				1130	

4- Abdülvehhab Oğulları Mülkleri

Abdülvehhab'ın Sivas eyaleti dahilinde kurduğu evlatlık vakfına tahsis etmeyip mülk olarak evlatlarına bıraktığı az sayıda yerleşim yeri malikane gelirleri de bulunmaktadır. İncelediğimiz tapu tahrir defterlerinde mülk olarak kayıtlı malikâne gelirlerinin zamanla azaldığı görülmektedir. Elimizdeki en eski tarihli tapu tahrir defterine göre, Abdülvehhab oğullarına ait mülkler aşağıda Tablo 7'de listelenmiştir. Buna göre, Taşabad, Sonisa ve Kafirni nahiyelerine bağlı toplam altı köy ile bir mezranın malikâne gelirleri Abdülvehhab oğullarının tasarrufundadır.

Tablo 7. Abdülvehhab oğulları mülkleri (1455)

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikâne hissesi	Referans
Sivas/Sonisa	Taşabad	Bidevi	Tam	BOA. Td. 1083, s. 66a.
Sivas/Sonisa	Taşabad	Hazımköy	Tam	BOA. Td. 1083, s. 76a.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Ziğdi	3/4	BOA. Td. 1083, s. 97b.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Ziyare	Tam	BOA. Td. 1083, s. 120a.
Sivas/Tokat	Kafirni	Küplüce	Tam	BOA. Td. 2, s. 603.
Sivas/Tokat	Kafirni	Buldacı	Tam	BOA. Td. 2, s. 607.
Sivas/Tokat	Kafirni	Avcı (mz)	Tam	BOA. Td. 2, s. 630.

1485 yılına ait tapu tahrir defteri incelendiğinde, Abdülvehhab oğullarının mülk olarak Sivas kazasına tabi sadece iki köyün (Çöplü yarım hisse, Karaöyük tam

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

hisse) malikânesini tasarruf ettikleri görülmektedir (bkz. Tablo 7). 1455 yılı defterinde malikâne mülk olan Kafirni nahiyesine tabi Küplüce ve Buldacı köyleri ile Avcı mezrasının 1485'te Abdülvehhab'ın evlatlık vakfına aktarıldığı anlaşılmaktadır. 1515 yılına ait Sonisa kazası tapu tahrir defterinde ise sadece Ziyare köyünün malikâne geliri Abdülvehhab evladı mülkü olarak belirtilmiştir²⁵.

Tablo 8. Abdülvehhab oğulları mülkleri (1485)

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikâne Hisse	Referans
Sivas/Sivas	Sivas	Çöplü	1/2	BOA. Td. 19, s. 433.
Sivas/Sivas	Sivas	Karaöyük	Tam	BOA. Td. 19, s. 474.

1530 yılı tapu tahrir defteri incelendiğinde, evvela Abdülvehhab oğullarının mülk olarak Sivas ve Sonisa kazalarına tabi toplam sekiz yerleşim yerinin malikânesini tasarruf ettikleri görülmektedir (bkz. Tablo 8). Ayrıca, 1480 yılı defterinde malikâne mülk olan Sivas kazasına bağlı Barçın ve Eslim köylerinin 1530'da Abdülvehhab'ın evlatlık vakfına aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 9. Abdülvehhab oğulları mülkleri (1530)

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikane geliri		Referans
			Hisse	Akçe	
Sivas/Sivas	Sivas	Barçın(mz)	Tam	490	BOA. Td. 387, s. 510.
Sivas/Sivas	Sivas	Çöplü	1/2	50	BOA. Td. 387, s. 505.
Sivas/Sivas	Sivas	Estik/Eslim	Tam	839	BOA. Td. 387, s. 510.
Sivas/Sivas	Sivas	Karaöyük	Tam	406	BOA. Td. 387, s. 510.
Sivas/Sonisa	Taşabad	Bidevi	Tam	1925	BOA. Td. 387, s. 535.
Sivas/Sonisa	Taşabad	Hazım	Tam	800	BOA. Td. 387, s. 530.

²⁵ BOA. Td. 54, s. 26.

Ali AÇIKEL

Sivas/Sonisa	Sonisa	Zikdi	3/4	2418	BOA. Td. 387, s. 531.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Zipare	Tam	960	BOA. Td. 387, s. 533.
Toplam				7888	

1574-1577 yılları tapu tahrir defterleri incelendiğinde, Abdülvehhab oğullarının mülk olarak Sivas ve Sonisa kazalarına tabi toplam sekiz yerleşim yerinin malikâne gelirini tasarruf ettikleri görülmektedir (bkz. Tablo 9). Bu yerleşim yerleri de 1530 defterinde zikredilenlerin aynısıdır.

Tablo 10. Abdülvehhab oğulları mülkleri (1574-77)

Sancak/Kaza	Nahiye	Köy/Mezra adı	Malikane hissesi	Referans
Sivas/Sivas	Sivas	Barçın	Tam	TKGM.KK. Td. 14, s. 37b.
Sivas/Sivas	Sivas	Çöplü	1/2	TKGM.KK. Td. 14, s. 48b.
Sivas/Sivas	Sivas	Estik/Eslim	Tam	TKGM.KK. Td. 14, s. 45a.
Sivas/Sivas	Sivas	Karaöyük	Tam	TKGM.KK. Td. 14, s. 36b.
Sivas/Sonisa	Taşabad	Bidevi	Tam	TKGM.KK. Td. 12/178, s. 13a.
Sivas/Sonisa	Taşabad	Hazım	Tam	TKGM.KK. Td. 12/178, s. 46b.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Zikdi	3/4	TKGM.KK. Td. 12, s. 11a.
Sivas/Sonisa	Sonisa	Zipare	Tam	TKGM.KK. Td. 12, s. 33b.

5- 17. Yüzyıl Sonrasında Abdülvehhab Oğullarının Mülkleri ve Evlatlık Vakfının Durumu

Yaptığımız arşiv çalışmalarında 17. yüzyıl sonrasında Abdülvehhab evladı mülkleri hakkında herhangi bir belgeye ulaşamamıştır. Arşivlerde sadece

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

Abdülvehhab evlatlık vakfının Turhal kazasına tabi Boğabağı köyü malikânesinin paylaşımında yaşanan sorunlara dair belgeler tespit edilmiştir. Bu belgeler 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın ilk yarısına ait kayıtlardır. Evasıt-ı Şevval 1178/02-12 Nisan 1765 tarihli olan ilk belgede, Turhal kazasına tabi Çivril köyü yakınlarında bulunan Boğabağı köyündeki Abdülvehhab tekkesi vakfının mütevellileri Seyyid Bekir, Seyyid Halil ve Seyyid Mustafa'nın Çivril ve Boğabağı köylerinde vakfa ait iki tarla, dört bağ ve bir değirmen ile yine Turhal'a tabi Kurtıl köyünde 3 adet arazi gelirine Cafer isimli şahsın haksız olarak müdahale etmesi üzerine yerel mahkemenin kendileri lehine karar verdiği ancak adı geçen şahsın müdahalesini sürdürdüğü ifade edilerek müdahalenin kaldırılması için emr-i ali talep ettiği bildirilmiştir²⁶.

İkinci belge Evahir-i Rebiülevvel 1188/31 Mayıs-10 Haziran 1774 tarihli bir fermanıdır²⁷. Fermana göre, Sivas sancağında Turhal nahiyesine tabi Boğabağı köyü malikânesi Abdülvehhab evladı vakfı ve divânisi müteveffa vezir-i azam Mehmed Paşa'nın Turhal'da yaptığı han ve çeşmelerinin suyolları vakfı olup Abdülvehhab evladından Seyyid Hasan, Seyyid Mehmed, Seyyid Mustafa ve Seyyid Ömer adı geçen köyün malikânesini zorla zapt eden Turhal sakinlerinden Müfti Mehmed Efendi, Molla Ahmed ve Şerif Efendilerden alınmasını Divân-ı Hümâyun'dan talep etmişlerdir. Divanda deftere bakıldığında Boğabağı köyü malikânesinin Abdülvehhab evladı vakfına, divanisinin 1070/1660 senesinde vezir-i azam Mehmed Paşa'nın Turhal'da bina eylediği han ve çeşmeleri suyollarına vakfına tahsis edildiği görülmüştür. Bu kayda istinaden 1182/1768 senesinde sadır olan ferman ve kadı müraselesi ile Abdülvehhab evlatları Mehmed, Mustafa ve Ömer Boğabağı malikânesi mahsullünü talep ettiklerinde Şeyh-zâde Abdülmecid'in elindeki askerî beratı ibraz ile malikâne mahsulünü zorla zapt ettiği tekrar divana bildirilmiştir. Divân'da yapılan incelemede Boğabağı ve Bulaş köyleri malikânesinin vaiz İbrahim mahlûlünden adı geçen Şeyh-zâde Abdülmecid'e Cemaziyülahır 1180/Kasım 1766 tarihli askerî beratla verildiği tespit edilmiştir. Divan'dan Defter-i Hakanideki kayda itibar edilerek Boğabağı malikânesinin Abdülvehhab evladı vakfına olması yönünde Evahir-i Zilhicce 1183/16-25 Nisan 1770 tarihli emr-i ali gönderilmiş ancak adı geçen Şeyh-zâde Abdülmecid bunu tanımadığından Abdülvehhab oğulları tekrar Divân'a müracaat etmişlerdir.

²⁶ BOA. SAD 10, 319/4.

²⁷ Turhal İlçesi Çivril köyü sakini Fatih Bolat elinde bulunan tecdid-i berat ferman nüshası.

Divân'dan Şeyh-zâde Abdülmecid'i ihtar ve müdahalesinin engellenmesi için Evasıt-ı Rebiyülahir 1186/ 12-22 Temmuz 1772 tarihli yeni bir emr-i ali daha gönderilmiştir. Ocak 1774'de Sultan I. Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla bu emrin tecdidi talebi üzerine Evâhir-i Rebiyülevvel 1188/31 Mayıs-10 Haziran 1774 tarihli bu fermanın yazıldığı belirtilmektedir.

Üçüncü belge, 1574 yılı mufassal tapu defterine ilave edilen 24 Şaban 1192/17 Eylül 1778 tarihli tevki tashih kayıdır²⁸. Bu kayda göre, Turhal kasabasında bulunan Cami-i Kebir'de vâiz olan Şeyh Abdülmecid'in Divân-ı Hümâyun'a gönderdiği arzında Sivas sancağında Turhal nahiyesine tabi Boğabağı köyü malikânesinin Defter-i Hakanide Abdülvehhab evladı vakfına kayıtlı olup nesli münkariz olmasıyla uzun süreden beri Cami-i Kebirde vaiz olanlara tahsis edildiğini ancak Seyyid Ömer ve kardeşlerinin 1182/1768 yılından beri tezviratla Abdülvehhab evladı oldukları iddiasıyla bu malikâneyi talep etmelerinden şikâyetçi olmuştur. Davaları Rumeli kadaskeri huzurunda görüldüğünde Seyyid Ömer ve kardeşlerinin ellerinde senetleri bulunmaması üzerine iddiaları geçersiz olduğundan Şeyh Abdülmecid lehine emr-i ali verilerek Anadolu muhasebesine işlenmiştir. Bunun üzerine Seyyid Ömer ve kardeşleri ihbar hüccetleri ve Defterhane derkenarıyla yeniden emr-i şerif ısdar ettirerek vaiz Şeyh Abdülmecid'i mağdur etmişlerdir. Şeyh Abdülmecid, Abdülvehhab evladının münkariz olduğunun kayıtlarda yer aldığını ve adı geçen malikânenin Cami-i Kebir'de vaiz olanlara tahsis edildiğini belirterek yeniden Divan'a müracaat etmiştir. Rumeli kadaskeri ilamı ve Şeyhülislamın işareti ile Boğabağı köyü malikânesinin Cami-i Kebirde vaiz olarak görev yapan Şeyh Abdülmecid'e tekrar tevcih edilerek Defterhane kaydının tashihi için tevki vezir Es-Seyyid Mustafa'ya emr-i ali yazılmış ve bu tashih kaydı mufassal deftere ilave edilmiştir²⁹. Böylece, bu tashih kaydıyla Abdülvehhab soyundan gelenlerin münkariz olduğu kesinleşmiştir.

Diğer belgeler, Boğabağı köyü malikânesini tasarruf eden Turhal'daki Cami-i Kebir vaizlerinin tevcih kayıtlarıdır. Örneğin, 6 Şevval 1206/28 Mayıs 1792 tarihli bir hükümde Boğabağı ve Çivril köyleri malikânesi ile Dağharmanı mezrası malikânesini

²⁸ TKGM. KK. TD 12, v. 101.

²⁹ Bu tashih kaydının Sivas Ahkam Defterinde Evasıt-ı Şevval 1192/01-11 Kasım 1778 tarihli bir hükmü de mevcuttur (bkz. BOA. SAD 14, 12/2).

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

tasarruf ederek Cami-i Kebir'de vaiz olan Şeyh Abdülmecid Efendi'nin ölümü üzerine boş kalan vazifesinin oğulları Şeyh Osman ve Şeyh Mustafa'ya tevcih edildiği görülmektedir³⁰. Gurre-i Muharrem 1255/17 Mart 1839 tarihli bir diğer belge ise, Boğabağı ve Ulaş köyleri malikâne geliri ile Turhal'da Cami-i Kebirde vaiz olarak görev yapan Es-Seyyid Mehmed Efendi'nin ölümü üzerine boş kalan vazifesinin Hüseyin Efendi'ye tevcihi ile alakalıdır³¹.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Rum eyaleti evlatlık vakıflarının en önemlilerinden birisi olan Abdülvehhab evlatlık vakfı ve malikâne mülkleri ile alakalı bu çalışmadan bazı genel sonuçlara ulaşmak mümkündür.

İlk olarak, mevcut kaynakların yetersizliğinden Abdülvehhab'ın kimliği hakkında kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Değerlendirmelerimize göre, Abdülvehhab Bey'in Osmanlı öncesi dönemde Kadı Burhaneddin Devleti zamanında yaşamış varlıklı yerel beylerden olması muhtemel görünmektedir. Oğulları Osmanlı Devleti'nin Rum eyaletinin muhtelif yerlerinde babalarından kalan malikâne mülkleri tasarruf etmişlerdir. Bu mülklerin önemli bir kısmı ise evlatlık vakıf şeklinde tasarruf edilmiştir.

İkinci olarak, vakfiyesine ulaşılamadığından Abdülvehhab evlatlık vakfının ne zaman tesis edildiği bilinmemektedir. Bu vakfa ait ilk veriler 1455 yılı tapu tahrir defterinde yer almaktadır. 15 ve 16. yüzyıl tapu tahrir defterlerinden vakfın akarları tam olarak takip edilebilmektedir. Bu defterlerdeki kayıtlara göre, Rum eyaletinin Çorum, Sivas, Tokat, Sonisa ve Niksar kazalarında yaklaşık 23 yerleşim biriminin malikâne gelirleri Abdülvehhab evlatlık vakfınca tasarruf edilmiştir. Bu vakfın yıllık geliri ise 15.000 akçeyi bulmaktadır. Belge yetersizliğinden vakfın 17 ve 18. yüzyıllardaki akarları hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. 18. asrın son çeyreğine ait belgelerden Abdülvehhab evlatlık vakfının akarı olan Turhal kazasına tabi Boğabağı köyü malikânesinin vakıf evladının münkariz olması sebebiyle Turhal'da Cami-i Kebir vaizlerine tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

Son olarak, arşiv kayıtlarından Abdülvehhab'ın bazı malikâne mülklerini

³⁰ VGMA M. 266, 59/3.

evlatlık vakfına katmadığı görülmektedir. Bunların Rum eyaleti içinde Sonisa ve Sivas kazalarına tabi toplam sekiz yerleşim yerinde buldukları tespit edilmiştir. 1530'da bu malikâne mülklerin yıllık geliri 8.000 akçeyi bulmaktadır. Malikâne mülk geliri, evlatlık vakıf geliri (1500 akçe) ile birlikte 23.000 akçeye ulaşmaktadır. Bu toplam gelirin yerel ölçekte önemli olduğu değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

a-) Arşiv Kayıtları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. Td. 1083; BOA. Td. 2; BOA. Td. 15; BOA. Td. 19; BOA. Td. 54; BOA. Td. 79; BOA. Td. 387; BOA. SAD 10, 319/4; BOA. SAD 14, 12/2; BOA. Cevdet Maarif 4771.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Tasnifi

MC. 081

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TKGM. KK)

TKGM. KK. Td. 10; TKGM. KK. Td. 12; TKGM. KK. Td 14; TKGM. KK. Td. 583

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi(VGMA)

VGMA M. 266, 59/3.

Turhal İlçesi Çivril köyü sakini Fatih Bolat elinde bulunan tecdid-i ferman nüshası.

b-) İnceleme Eserler

Açikel, Ali, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in North Central Anatolia: A Case Study of the District (Kazâ) of Tokat (1574-1643)*, Basılmamış Doktora Tezi, Manchester Üniversitesi, Manchester 1999, s. 127-136, 200-203.

Akgündüz, Ahmet *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1996.

Barkan, Ömer Lütfi, "Türk-İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller: Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, cilt: 2, İstanbul 1939, s. 119-184 (Aynı yayının yeniden basımı için ayrıca bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler, I*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 151-208).

Barkan, Ömer Lütfi, "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, İstanbul 1980, s. 212-214.

Beldiceanu-Steinherr, Irène, "Fiscalité et Formes de Possession de la Terre Arable dans L'Anatolie Préottomane", *JESHO* (1976), XIX, s. 233-322;

Beldiceanu, N., "Recherches sur la Réforme Foncière de Mehmed II", *Acta Historica*, IV (1966), s. 27-39.

³¹ BOA. Cevdet Maarif 4771.

Rum Eyaleti Evlatlık Vakıflarından Bir Örnek: Abdülvehhab Oğulları Evlatlık Vakfı

- Berki, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara 1966.
- Cvetkova, Bistra, "Sur Certaines Reformes du Régime Foncier au Temps de Mehmed II", *JESHO*, VI (1963), s.104-120.
- Haniççe, Murat, *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, Basılmamış Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2014.
- İnalçık, Halil, "Rice Cultivation and the Çeltükçi Re`âyâ System in the Ottoman Empire", *AO*, VI (1982), 69-141.
- İnalçık, Halil, "The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, eds. Halil İnalçık and Donald Quataert, Cambridge 1994, s.1-410.
- Moutafchieva, Vera P., *Agrarian Relations in the Ottoman Empire in the 15th and 16th Centuries*, New York 1988.
- Öz, Mehmet, *Population, Taxation and Regional Economy in the District of Canik (According to Ottoman tahrir Defters, 1455-1576)*, Doktora Tezi, Cambridge Üniversitesi, Cambridge/İngiltere 1990.
- Öz, Mehmet, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999.
- Özel, Oktay, *Changes in Settlement Patterns, Population and Society in Rural Anatolia: A Case Study of Amasya (1576-1642)*, Basılmamış Doktora Tezi, Manchester Üniversitesi, Manchester 1993.
- Öztürk, Nazif, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983.
- Sertoğlu, Mithat, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XV. ve XVI. Asırlarda Girişilen Toprak Reformları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 35 (1970), s. 68-71.
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersa'adet 1317.
- Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1971.
- Venzke, Margaret L., "Aleppo's Mâlikâne-Divânî System", *Journal of American Oriental Society*, 106 (1986), s. 451-469.
- Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *İA*, C. 13, İstanbul 1986.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003.

YILDIZ RAMAZANOĞLU'NUN HİKÂYE KİŞİLERİ

Alpay Doğan YILDIZ*

Öz

Yıldız Ramazanoğlu, 2000 sonrası modern Türk hikâyesinin önemli isimlerindedir. Muhafazakâr, dindar ve "sivil toplum temsilcisi" kimlikleriyle de tanınan yazar, 2002'den bu güne altı hikâye kitabı yayımlamıştır. Bu makalede yaklaşık on beş yıldır hikâye yazan Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyeciliği, daha çok hikâyelerin ana karakterleri üzerinden ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Yazarın hikâye kişilerinden büyük çoğunluğu kadındır. Bu kişilerin yine çoğu büyük şehirde yaşar. Yazar, ev ve iş hayatı arasında koşuşturan kadınların hikâyelerini anlatır kimi zaman. Hikâyelerde kadınların nasıl evlendiklerini öğreniriz. Günlük ev hayatına şahitlik ederiz. Hikâyesi anlatılan kadınların pek çoğu okumaya, yazmaya, sinemaya ilgi duyar. Bazen başörtüsü nedeniyle, bazen kocasının muhalif duruşu nedeniyle dışlanmış kadınlar anlatılır. Yazar bazen de ülkelerinde zor durumda olan ya da ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmış insanları hikâye eder.

Anahtar Kelimeler: Yıldız Ramazanoğlu, Türk hikâyesi, kadın, kadın yazar.

CHARACTERS in YILDIZ RAMAZANOĞLU'S STORIES

Abstract

Yıldız Ramazanoğlu is one of the significant authors of the post 2000 modern Turkish short story scene. Being known as a conservative, pious and "civil society representative", the author has published six story books since 2002. In this article, the stories of Yıldız Ramazanoğlu, who has been writing short stories for about fifteen years, will be studied mostly based on the main characters of her stories. The vast majority of the characters in her stories are women. Again such characters mostly dwell in big cities. The author sometimes tells about the stories of women that run back and forth between their home and work. We learn about how they get married in her stories. We bear witness to their domestic lives. Most of the women she writes about are interested in reading, writing and cinema. The author tells the stories of excluded women either due to their headscarves or their husbands' dissident stance. The author sometimes tells the stories of those who fall into hard times in their own country or those who were forced to leave their country.

Key Words: Yıldız Ramazanoğlu, Turkish short stories, women, female author.

* Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alpaydogan.yildiz@gop.edu.tr

GİRİŞ

Yıldız Ramazanoğlu'nun yayımlanmış altı hikâye kitabı bulunmaktadır. Yazar bunlardan ilki olan *Derin Siyah*'ı 2002'de yayımlar. Sonra 2006'da *Kırmızı*, 2008'de *Zilha Günü*, 2010'da *Angelika*, 2014'te *Çiçekli Bir Boşluk* ve 2016'da *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım* yayımlanır. 2003'te yayımlanan *İkna Odası* adlı bir romanı ve başka kitapları da olan Ramazanoğlu, halen farklı süreli yayınlarda da yazmaktadır.¹ Yazar, yaklaşık on beş yıldır hikâye yazmakta, hikâye ile okurlarına/insana emek vermektedir. Altı hikâye kitabı yayımlayan Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyeciliğini hikâye karakterleri üzerinden bu yazıda ana hatlarıyla değerlendirmek, yorumlamak istiyoruz.

Hikâyeci ve romancı, hayal ettiği bir olayı hayal ettiği bir zaman ve mekânda yine hayal ettiği kişilerle bize anlatır. Önce hangisi hayal edilir, olay mı, kişiler mi? Yoksa tartışılmak istenen mesele mi? Bunları bilmiyoruz. Ama şunu biliyoruz. Hikâye/roman denilen bir edebi metinle karşılaştığımızda bize bir olay anlatılacaktır ve bizden, anlatılan bu olaydan hareketle bir şeyleri fark etmemiz, yaşadığımız, gördüğümüz, bildiğimiz bazı şeyler hakkında yeniden düşünmemiz, bakış açımızı zenginleştirmemiz istenecektir. Olay anlatmak demek, hayatın bir zaman parçasında olanları, yaşanmışlığı anlatmaktır. Yaşamak bir tecrübeye sahip olmak demektir aynı zamanda. Okur olarak bizler hikâye/roman karakterlerinin yaşadıklarını, tecrübelerini öğreniriz. Öyleyse şöyle soralım: Yıldız Ramazanoğlu kimlerin hikâyelerini anlatıyor?

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

Yıldız Ramazanoğlu'nun altı hikâye kitabında altmış bir hikâye var. Elbette bu hikâyelerde onlarca kişinin hikâyesi anlatılmaktadır. Yazarın hikâyelerinde hikâyesi merkezde olan, yani başkişi konumundaki kişilere baktığımızda bu kişilerin büyük çoğunluğunun kadın olduğunu görmekteyiz. Kırk dört hikâyede ana karakterin kadın olduğunu söyleyebiliriz. Yıldız Ramazanoğlu daha çok kadınların hikâyelerini anlatmaktadır. Erkeklerin daha önde olduğu hikâyelerin sayısı daha az olduğundan erkeklerin önde olduğu hikâyelerin adlarını verelim: *Omega/DS*, *Ses Tutulması/DS*, *Kriz/DS*, *Sağdan*, *Soldan*, *Aşağıdan ve Yukarıdan/K*, *Bay Köri'nin Tutkusu/K*, *Gece*

¹ Yazar, son hikâye kitabı *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*'da kendisini şu cümlelerle tanıtıyor: "Ankara doğumlu. Ankara Kız Lisesi ve Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesini bitirdi. Öğrencilik yıllarından itibaren süreli yayınlarda deneme ve hikâyeler yayımladı. Sivil toplum örgütlerine destek verdi. Türkiye'de ve dünyada kadın zirvelerini izledi, tebliğler sundu" (s.1). Ramazanoğlu'nun hikâye ve roman dışında diğer kitapları şunlardır: *Bir Dünyanın Kadınları* (1998), *İçimden Geçen Şehirler* (2004), *Bağdat Fragmanı* (2008), *Görme Bahçesi* (2012), *İşgal Kadınları* (2012), *Şehrin Gizli Öznesi* (2014).

Yazıda, alıntılarda hikâye kitaplarının isimleri için şu kısaltmaları kullandık: DS: *Derin Siyah*, K: *Kırmızı*, ZG: *Zilha Günü*, A: *Angelika*, ÇB: *Çiçekli Bir Boşluk*, BS: *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

Sahnesi/ÇB, Dolunayda Artistlik/ÇB, Kerim/ÇB, Oyuncunun Epik Hali/ÇB, Çırpı Bacaklılar/ÇB, Hıfzullah'ın Çocukları/ÇB, İnce İş/ÇB, Köprüdeki Kız/ÇB, Malin Dosyası/ÇB, Baba Oğul ve Yıldızlar/BS, Mahpusta Yüzen Gemiler/BS, Kürek Sesleri/BS. Bu hikâyelerden şu ikisinde “anne” olarak kadınların da ön planda olduğunu söylemeliyiz: *Gece Sahnesi, Mahpusta Yüzen Gemiler*. Yine şunu da söylemeliyiz. Erkek karakterlerin ana karakter olduğunu söyleyebileceğimiz on dört hikâyenin yedisi *Çiçekli Bir Boşluk*'ta yer almaktadır. Yazarın ilk dört kitabındaki hikâyelerin genel boyutuyla mukayese edildiğinde *Çiçekli Bir Boşluk*'un kısa hikâyelerden meydana geldiği görülür. Dolayısıyla erkek karakterlerin öne çıktığı hikâyelerin yarısı ilk kitaplardaki hikâyelere göre kısa hikâyelerdir. Hikâyede anlatılan hayat parçasının, bu hayat parçası ile üzerinde düşünmemiz istenen konuların, meselelerin esas olarak ana karakter üzerinden bize anlatıldığını biliyoruz. O halde Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyelerindeki ana karakterleri, anlatılan hikâyeleri ve birbirleriyle benzer yönleri üzerinden fazla ayrıntıya inmeden tanıyalım. Yazarın hikâyelerinde daha çok kadınların ana karakter olduğunu söylemiştik. Kitaplardaki hikâyelere kadın karakterler üzerinden bakmak onun hikâye kişilerini, bu kişilerle okura anlatılanları çok büyük oranda görmek olacaktır.

Ev Hâli

“Olmadı işte, gece ertesi günün yemeğini pişirip balkona koysam da, uykumdan uyanıp perdeleri deterjanlı suya yatırsam da, sabah ezanı çocukların gün boyu melûl mahzun beni beklemiş ödevlerini kontrol etsem de...” (Süslü/BS, 77)

Yıldız Ramazanoğlu'nun pek çok hikâyesinde pek çok ev hâlini görebiliriz. Yazar, evin hâllerini iyi anlatır. Hikâyelerin çoğunda ana karakterler kadın olduğu için evler daha çok kadınların gözünden, kadın merkezli anlatılır demek yanlış olmaz. Mesela, *Kırmızı*'da (K) bir evin komşu kadınların da olduğu gündüz hâlini (s.40-48), *Selma'nın Bahçesi*'nde (BS) kocası iş için dışarıda, çocuğu başka bir şehirde üniversitede okuyan bir kadının evinde gece yalnız hâlini görebiliriz (s.68-73). *Müberra'nın Kaydetmesi*'nde (A) önce mevlüt okunan kalabalık eve (s.68-74), sonra Müberra'nın hayatına renk katmak için uydurduğu sinemacılık oyununun da oynandığı sakin eve gideriz (s.76-89). *Angelika'nın Unutuşu*'nda (A) ev/olaylar anlatıcının çocukluk dönemi gözlemleriyle anlatılır. Ev işlerine yardıma giden kadınların evin hanımıyla/ablayla dertleştikleri *Süslü* ve *Döndü*'de (BS) yine ev ortamını görebiliriz. *Cemil Bey'in Melankolik Karısı*'nda (ZG) hem Saime hem de Saime'yi Ünzile'ye anlatan kadın merkezinde eve dair pek çok ayrıntı anlatılır. *Rüya Gibi Bir Akşam Üstü* (K) hikâyesinde polislerin arama yaptığı evin halini yine bir kadının gözünden seyrederek. *Gast Arbeiter* (ZG) ise merkezinde “ev” ve “kadın”ın olduğu bir hikâye olarak da okunabilir. Yıllarca Almanya'da yaşayan Perihan Hanım memlekete dönünce yaşayacağı evi emekle bitirir. Ancak evinde oturamayan kadının cenazesi Almanya'dan evine getirilerek kaldırılacaktır. Hikâyenin anlatıcısı kadın/Perihan Hanım'ın kızı, cenaze gelmeden evi

hazırlarken annesinin ev hayallerini hatırlar. Hikâyelerde ev hâlini sakın de görebiliriz. Ama yazarın pek çok hikâyesindeki kadının ev/aile ortamındaki birileri için bir şeyleri yetiştirmeye çalışan koşuşturan durumunu en azından birkaç alıntıyla gösterelim:

Bir hikâyede, hikâyenin anlatıcısı kadın evden çıkıp bir arkadaşıyla dolaşır. Eve geç kalınca telaşlanır: “Bir gün vapurdan indiğimizde hava iyice kararmıştı diye anlatmaya başlasam mı Ünzile’ye. Beni bir telaş aldı desem. Evde olmam gereken bir saatte dönüş yolunu daha yarılamaştık bile. Çocuklar evde bunalmaya başlamıştır. Alıştıkları bir düzen var ne de olsa. Eve gelindiğinde kapıyı anne açacak, sofraya oturulacak. Sonra çaylarına attıkları şekeri bile anne karıştırarak. Ödevler birlikte yapılacak. Formalar ütülenecek. Öyle. Günlük ritmimin dışına çıkmanın faturasını ödemeye hazır olmalıydım” (*Cemil Bey’in Melankolik Karısı/ZG*, s.77). Başka bir şehirdeki okuluna giden kızını trenle yolcu eden bir başka kadın bir işi bitirmiştir. Dönüşte başka işleri, evi düşünür: “Tren önümden akıp gitti. Bu iş bu kadardı. Bu konuyu arkaya doğru almalı, zihnimin bir yerine saklamalıydım. Kızımı beynimin sağ lobuna aldım, yavaşça uyuttum, üzerini örttüm. Öne, eve ve ötekilere geçtim. Küçük kızın gitar öğretmeni inceden inceye aşağılıyor onu. Yeni bir öğretmen bulmak lazım. İlk bu geldi aklıma. Yarın kurs var ve durum son derece acil. Daha da öne gelirse evede misafirleri bırakıp çıktığımı, evin reisinin iş toplantısında olduğunu, her an gelmiş olabileceğini, herkesin dört gözle beni unutmamalı. Bir çay demlemişlerdir artık. Yanına bir şeyler almak lazımdı. Yılda sadece bir iki kez geliyorlardı. Ondan da önce sabah evden birtakım sızlanmalarla biraz sitemkâr ve kırgın çıkan kocamı parlatılmış sözlerle karşılamalı” (*Ayla ile Zeliha/K*, s.22-23). Bir başka kadınsa evde evdeki halini anlatır: “Apartmandan yemek kokuları geliyor. Kahvaltı masası toplanırken bir yandan da akşam yemeğini pişirmek için harekete geçmiş zinde kadınlardan üstün bir hissiyat yayılıyor ortalığa. Hızla doğranan soğanların, domateslerin, maydanoz demetlerinin içinden çıkıp gelen ezici duygular. Olmadı işte, gece ertesi günün yemeğini pişirip balkona koysam da, uykumdan uyanıp perdeleri deterjanlı suya yatırsam da, sabah ezanı çocukların gün boyu melül mahzun beni beklemiş ödevlerini kontrol etsem de daralıp boynuma geçmiş zaman zalimce akıp gidiyor, başarısızlıklarımı yüzüme çarparak” (*Süslü/BS*, s.77).

Evliliğe Giden Yolda

“Hiç kimsenin sözünü dinlemeyip üniversite son sınıfta evlenmek için okulu bıraktığımda...” (At Hikâyesi/A, s.9)

“Genç bir kız yaşça büyük birine verilirken isterse yirmi yaş olsun, ‘Kadın mesafeyi çabucak kapatır’ derler...” (Müberra’nın Kaydetmesi/A, s.77)

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

Yazarın hikâyelerinde bazen kadın karakterlerin nasıl evlendiklerinden ve evliliklerinin devamından da söz edilir: *At Hikâyesi*'nde (A) anlatıcı kadının "Hiç kimsenin sözünü dinlemeyip üniversite son sınıfta evlenmek için okulu bıraktığını" (s.9) öğreniriz. *Mor Güllümseme*'de de (DS) üniversitedeyken biriyle evlenen, çocuğu/kızı olunca okulunu bırakmak zorunda kalan bir kadın tanırız. İlk hikâyedeki kadın eşine destek olmak için işe girer, yıllarca çalışır. "Sevmediği, manasız" işten ayrılmak, tahsilini tamamlamak için "evlenmek için tahsilini bıraktığı" kocasını nasıl ikna edeceğini düşünür (s.9). İkinci hikâyedeki kadının hikâyesi kötü biter: Kocasını siyasi bir suçtan cezaevine düşünce "öfkeli baba evine" döner. Genç kadın, baba evinde "incelikli, oylumlu acılara" maruz kalır. Kalabalık evde anne ile küçük kızına "bir santim bile mahrem alan" yoktur (s.33). Yalnız kalmak için çocuğu ile zaman zaman tavan arasına sığınan genç kadın artık dayanamaz. Kızı ile fare zehiri içerler. Genç kadının hikâyesi bir derdi olmayan "mutlu" insanların/kadınların hikâyelerinin arasında verilir (Bir kadın, mutluluk gösterileri yapılan bir veli programında genç kadının ve kızının acıklı hikâyesini bir dergiden takip eder).

Evlilik kararları başkaları tarafından alınan kadınları da tanırız: *Köyün İlk Günü*'nde (DS) bir iki paragrafla, on beş on altı yaşlarında genç bir kızın/gelinin hikâyesinden söz edilir. Babası tarafından bütün istekleri özenle yerine getirilen genç kız şimdi koca evinde muhtemelen dayak yiyen on altı yaşında bir gelindir (s.82). *Teyzemin Aynasız Günü* (ZG), annesi ölen bir genç kızın, baba da yeniden evleneceği için yakınları tarafından bir an önce evlendirilme isteğini anlatır. Genç kızın biçimsiz burnunun ameliyatla düzeltilmesi düşünülür. Çocuk anlatıcının gözünden anlatılan hikâyede çaresiz genç kıza/Teyze'ye üzülmüyoruz. *Gelincik*'te (ÇB) tanıdığımız genç kızın hikâyesi de dikkat çekicidir: Genç kız bebekken ölen babasını tanımaz, anne de babadan sonra ölür. "Yetim Gülbahar", tanıdıklar aracılığı ile kendisine talip olan bir delikanlıyla evlenmek üzere otobüsle İstanbul'a gelmektedir. Evlere temizliğe giden *Döndü*'nün (BS) de evliliği ile ilgili anlatacakları vardır. Küçükken geçirdiği menenjitten dolayı konuşamayan biriyle evlenmiştir. Kocasının ailesi tarafından el üstünde tutulsa da anlatacakları vardır. "Başlık parası verdiler de babamın işi kurtuldu, bu evliliği yapmasam bir ben değil, kardeşlerim de sersefil olacaktı" der (s.85) hikâyesini anlattığı; evine temizliğe gittiği kadına.

Müberra da ailesinin yönlendirmesi ile erken yaşta evlilik yoluna giren kadınlardan biridir. *Müberra'nın Kaydetmesi*'nde (A) Müberra'nın Adıyaman'daki evine giden kuzeni/anlatıcı, okul arkadaşı Müberra için lise ikide karar alındığını hatırlar: Vaktinden önce gelişen Müberra bir pastanede çalışacaktır. Sonra kendinden yaşça büyük biriyle evlendirilir. Anlatıcı, Müberra'nın evinde kocasıyla Müberra'nın fotoğrafını görünce "yaşça büyük" biriyle evlendirilmeyi yorumlar: "Kocasını, tanıdım hemen. Düğünde yaşlı görünmüştü gözüme. Hiç değişmemiş. Genç bir kız yaşça büyük birine verilirken isterse yirmi yaş olsun, 'Kadın mesafeyi çabucak kapatır'

derler, işi kotarmakta ısrar edenler. Bunu anlayamazdım. Kadın mesafeyi nasıl kapatır, nasıl sağlanır bu? Banyolara resim mi konuluyor artık? Hayır mesafe kapanmamış” (s. 76-77. *Son Leylek*'te (K), başörtüsü yasakları nedeniyle pek çok sıkıntılar yaşamış Ayşe, “sessizlik ve huzur içinde çoğalarak akıp gidecekleri” bir evlilik hayal eder (s.72). Çevresinde artık evlenmesi gerektiği yönünde onu uyarılar vardır: “Artık yirmi dokuz yaşındaydı. Bu yaşı taşımak herkesin harcı değildir. Neden hâlâ evlenmedin. Neden hâlâ üzerinde bir çatı yok. Neden on beş yaşında bir çocuk gibi renkli tokalar var başında...” (s.58).

Çalışan Kadın

“Çalışan kadın olma mazereti bazı şeylerin üzerini uzun zaman örtmüş olabilirdi.” (At Hikâyesi/A, s.11) “Her şeyi üst üste yapıyorum artık. Hiçbir şeyin ruhuna incek zamanım yok.” (Anemon Çiçeği/ZG, s.59)

Yıldız Ramazanoğlu'nun pek çok hikâyesinde kadınlar ev dışında da bir işte çalışırlar: *Son Leylek*'te Ayşe bir şirkette çalışır (Aslında öğretmendir; başörtüsü nedeniyle işinden atılmıştır). *Anemon Çiçeği*'nde (ZG) ağrı tedavisi yapan kadın, *At Hikâyesi*'nde (A) bütün işlerini yola koyup, herkesin gönlünü ayırıp “yazmak” için vakit oluşturmaya çalışan kadın (s.9), ev dışında da çalışmaktadır. *Rampadan Aşağı Aşk*'ta (K) dolmuşta “dergilerin iş yerinden eve getirileceğini” düşünen kadın (s.87); *Müberra'nın Kaydetmesi*'nde “gündüzleri çalışıp geceleri “yazan” kimya mühendisliği mezunu öğretmen kadın (s.73); *Sinemacı Kadınlar*'da (A), “hikâyeci, televizyon programcısı, metin yazarı, belgesel yönetmeni” kadınlar (s.144), *Film Seyreden Kadınlar*'da (BS) beyaz masada çalışan Gülnaz ve filme gelen diğer kadınların bazıları; Vaize Gülnur, Doktor Gül...(s.66-67), kendi adlarını taşıyan hikâyelerde *Süslü* (BS), *Döndü* (BS), *Perçem* (BS); *Müzeyyen Vakası*'nda (ÇB) genç öğretmen... ev dışında bir işte çalışan kadınlar arasındadır. Yine, *Hüküm*'de (A) kurban eti dağıtmak için bir Afrika ülkesine giden anlatıcı kadın, onun arkadaşı Doktor Demet; *Siirt Marşı*'nda mülteci kamplarını ziyaret eden yazar ev dışında çalışan kadın karakterlerdir. *Kırmızı*'da (K) Gülşen iş görüşmesine gider, gittiği yerde çalışan başka kadınlar da vardır. *Selma'nın Bahçesi*'nde (BS) Selma'nın kardeşi yıllar sonra öğretmenliğe başlayacaktır. *Yol Hikâyesi*'nde (DS) yoğun kar yağışı başladığında yolda gördükleri ve zihninden geçenlerle hikâyeyi oluşturan kadın “işten” dönmektedir (s.35).

Kadınlar evde de çalışmaktadır. Dışarıdaki iş de eklenince yazarın hikâyelerinde hem dışarıda hem de evde sürekli koşuşturan birçok kadınla karşılaşırız. İş hayatı içinde kadınların yorgunluğuna, usanmışlığına şahit oluruz. Dışarıda da çalışan kadın buna karşılık evde anlayış bekler; ancak çoğu zaman bulamaz bunu.

Anemon Çiçeği'nde (ZG) ev dışında çalışan bir kadın “zamansız”lıktan yakınır: “Her şeyi üst üste yapıyorum artık. Hiçbir şeyin ruhuna incek zamanım yok.

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

Tabakalar halinde üst üste yığıyorum hayatı. Misal, bir yandan akşamın yemeğini ocağa koyuyorum patlıcanları balta gibi iri doğrayarak. Hiç mi hiç keyfine varamadan bir sebzeye dokunmanın. Sebzelerle tahıllarla bir ünsiyet kurmanın. Öte yandan içimden birilerine cevap yetiştiriyorum internet yoluyla" (s.59). Aynı kadın işten eve perişan bir halde döndüğünü anlatır: "Akşam gelişlerim hep böyle. Hep hüzün. Bütün gün bir gösteri halinde olan ruhumun süngüsü düşüyor. Yüzümde. ...Eve sağ salim geldim. Bunu başardım. Asansördeki aynaya yaslandım. Asansörde muhakkak ayna olmalı. Giderken ve dönüşte bir bakmalı insan suretine. Her zamanki gibi kapıyı çalmadım, kimse kalkmasın yerinden. Sonuçta baba değil anne geldi. Tören gerekmez. Hiç durmama stresinden tansiyonum düşmüş olabilir" (s.67).

*At Hikâyesi'*nde (A) bütün işlerini yola koyup, herkesin gönlünü yapıp "yazmak" için vakit oluşturmaya çalışan kadın, "eşine destek olmak" için işe girmiş, bir tekstil firmasında "herkese göre büyük bir nimet olan" iyi bir pozisyon kapmıştır. Ama aslında artık çalışmak istememektedir. İşçileri, onların "emeklerinin zayi olmasını görmezden gelmesinin işinin bir parçası olduğunu", "benliğinin hızla dibe indiğini" düşünür. "Kocamı nasıl ikna edecektim işten ayrılmaya" diye sorar. Evlenmek için yarım bıraktığı eğitimini tamamlamak ister. Kocası ise, "iki kişilik çaba sonucu daha kolay geçindiklerini sabitlemeye" çalışmaktadır" (s.9). Başka bir kadın da aslında çalışmak istememektedir. Huzurlu bir çalışma ortamı yoktur: "Kocam doymak bilmez bir yenilmezlikle sürekli yeni işler denemeye, birikmiş paralarımızı batırmaya kalkışmayıp, çocukların okul masraflarını riske atmasaydı ara verirdim noterdeki işime birkaç yıl. Bu topluma bir şeyler oldu, herkes yemiyor içmiyor bir şeyler alıp satıyor sanki, bir saniye ara yok iş yerinde. Mal değişimi, el değişimi, kâğıtlar hazırlandıktan sonra bitmez tükenmez şurası öyle mi olsa ikircikliği had safhada. Vekâletname, poliçe, evrak ve işlemlere karışan ter kokusu, bağıra çağıra cep telefonu konuşmaları, imza, mühür, belge, fotoğraf, zamk, zımba. Tepene dikilen teyakkuzda gözler, durmadan kıpırdayan sabırsız bedenler, yüzüme eğilip saçıma sigaralı nefeslerini hohlayanlar" (s.79). Yazarın son hikâye kitabındaki bir hikâyede (*Selma'nın Bahçesi*/BS) ise "evle barışmak" "evden üretmek" konusuyla karşılaşırız. Başörtüsü yasağı nedeniyle doktoradan ayrılınca panel, sempozyum, konferanslarda dolaşan, ancak sadece dinleyici olunca edilgenleşen; sonra tezhip, tel kırma, ahşap boyama işleriyle oyalanan Sosyolog Selma "çalışmak" konusuna kırk yaşına gelmiş olmanın tecrübesiyle bakar: "Evin evrenden büyük yanını keşfetti Selma seneler içinde. Hayatta ne varsa buradan neşet ediyor, ilk provalar evde yapılıyordu. Özel şirketlerde ne olduğu belli olmayan konumlar, yarı sekreterlik yarı görünmez danışmanlık ya da müdürlük etiketli tezgâhtarlık. Bütün bu işlere son verip kendince okumalara başladı. Evle barışmak, evden üretmek Avrupalı kadınlar arasında da yükselen bir eğilim artık" (s.74).

Okumuş/Eğitilmiş; Okumaya, Yazmaya İlgili Kadınlar

“çocukluğumdan beri içimde bir ateş gibi yanan yazma isteği...” (At Hikâyesi/A, s.9)

Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyelerinde gerek ön planda olan hikâye kişileri gerekse bunların çevresinde hikâyeye giren kadın kişiler arasında pek çok “okumuş” kadınla tanışırız. Bu kişilerden bazıları lisansüstü eğitim yapar, yapmayı düşünür (Çiçekli Bir Boşluk/ÇB, Selma'nın Bahçesi/BS, Müzeyyen Vakası/ÇB, Müberra'nın Kaydetmesi/A,...)

Son *Leylek*'te (K) Ayşe, aslında İngilizce öğretmenidir. *Gece Kuşu*'ndaki (ZG) genç kız üniversite bitirmiş, yıllarca İletişim okumuş, iki yabancı dil bilen biridir. *At Hikâyesi*'nde (A) “yazmak” isteyen kadın üniversite son sınıfta (evlenmek için) okulu bırakmıştır. Yıllar sonra, tahsilini tamamlamayı düşünür. *Müberra'nın Kaydetmesi*'nde (A) Müberra hariç, kimya mühendisliğini bitiren anlatıcı dahil diğer bayan kuzenler; “bütün kızlar” üniversite okumuştur. *Hüküm*'de (91) bir Afrika ülkesine yardıma gidenler arasında doktor bir kadın da vardır.. *Sinemacı Kadınlar* (A), okumuş entelektüel kadınlardır. *Müzeyyen Vakası*'nda (ÇB) taşraya giden genç kadın öğretmendir. *Selma'nın Bahçesi*'nde (BS) sosyoloji okumuş, yüksek lisans yapmış Selma, başörtüsü yasağı ile doktora ayrılmıştır. Kendisine “abla” diyen, yeniden işe başlayacak kadın öğretmendir. Yazarın son hikâye kitabı *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*'daki hikâyelerde de (*Kayıp Defter*, *Siirt Marşı*, *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*, *Film Seyreden Kadınlar*...) okumuş kadınlarla tanışırız.

“İyi ki getirdin Karanlıkta Dans'ı,' dedi vaize Gülnur. 'Biliyordum Björk'ün oyunculuğunu seveceğinizi' diye seslendi Ceyda” (Film *Seyreden Kadınlar*/BS, s.67)

Yine yazarın hikâyelerinde okumaya, yazmaya, sinemaya... ilgi duyan pek çok kadın karakteri tanırız. *Sinemacı Kadınlar*'ın (A) kadınları sinema, edebiyat, felsefe... üzerine konuşur, tartışır. *Film Seyreden Kadınlar*'daki (BS) kadınlar (belediyenin beyaz masasında çalışan Gülnaz, vaize Gülnur, Doktor Gül, kelim doktorası yapan Ceyda, Nurhayat, Şeyma ve çantalarından “galetalar bademler hatta evde yapıp saklama kabında getirilmiş kabak tatlısı bile” çıkan başka kadınlar) ilçenin kültür merkezinde salon ayırtıp kendi seçtikleri filmleri seyrederek, tartışarak (Hikâyenin anlatıldığı gün *Karanlıkta Dans* seyredilir, haftaya *Uzak İhtimal* getirilecektir). *Kayıp Defter*'de (BS) yolda rastladığı sinema setini seyreden genç kız, aynı zamanda yazmakta; günlük tutmaktadır. “Günlüğü varlığının evidir” bir bakıma (s.11). *At Hikâyesi*'nde (A) anlatıcı karakter olan kadın “çocukluğundan beri içinde bir ateş gibi yanan yazma isteğini” (s.9) hayata geçirmek için etrafındaki herkesi memnun edip yazmak için kendisine zaman oluşturmaya çalışır, Pera'da sergilenen Akira Kurusowa resimlerini düşünür (s.11). *Hüküm*'de (A) esas hikâye, muhtemelen hikâyenin yazarı bir kadın tarafından radyoya okunur. *Gece Kuşu*'nunda (ZG) yeni taşındığı evde ilk kez

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

kalacak olan genç kızın zihnine Gregor Samsa, Godot gelir (s.28-30). *Müberra'nın Kaydetmesi*'nde (A) Müberra'nın kimya mühendisliği mezunu kuzeni öğretmenlik yapar, asıl tutkusu yazmaktır. Bir anlamada "hayatın hizaya getirmesine, gündelik yaşamın dayatmalarına" direnmek için "bütün gün mesai yaparken zihninde hikâyeler yazıp, evde bilgisayara geçirmektedir cümleleri" (s.73). *Selma'nın Bahçesi*'nde (BS) Selma sevdiği bir yönetmenin öldüğüne üzüldür, *Siirt Marşı*'nda ...ziyaret eden bir kadın yazar tanırız. *Yol Hikâyesi*'nde (DS) karda, trafikte arabasında bekleyen kadın, yaşı küçücükken bir dergi editörüne götürdüğü yazıyı hatırlar (s.41). *Yine Alissa Yolu*'nda (A) çocukluk yıllarına dair hatırladıklarını anlatan anlatıcı karakter "mahallenin, şehrin, insanların bende iz bıraktığı, yazma isteğimi şekillendirmeye başladığı bir zamanda karşılaşmıştım Alissa'yla" der (s.57). *Şairle Randevu*'da (A) okulda şiir kulübüne üye olan genç kız şiirle ilgilenir.

Dindarlık

Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâye kişilerinin çoğu günlük hayatın içinde gündelik işlerine devam eden, dindarlıklarına işaret eden herhangi bir belirti gösterilmeyen, dinle ya da dindarlarla aralarına bir mesafe koydukları da gözlenmeyen insanlardır. Böyle olmakla birlikte yazarın pek çok mütedeyyin/dindar karakteri de vardır. *Gece Kuşu*'nunda yeni taşındığı evde ilk kez kalacak olan genç kızı anahtar tutukluk yapıp sabaha kadar otururken "cevşen okur", birazdan okunacak ezanı bekler (s.30). Bütün geceyi evde uyanık geçiren Selma sabah namazı vakti girince "seccadesine varır, ay ışığında secdeye gider" (Selma'nın Bahçesi/BS, 76). Eve gelmeyen oğullarını şehrin yabancıları oldukları mekânlarında arayan baba ve anne "mütedeyyin görünümlü adam ve kadın"dır (Gece Sahnesi/ÇB, s.27). *Kerim*'de (ÇB), Kerim'in, *Kargaların Ruh Hal'i*'nde (ÇB) parka önce ve sonra gelen kadınların, *Film Seyreden Kadınlar*'da (BS) şehrin farklı yerlerinden kültür merkezine film seyretmeye gelen kadınların, *Ses Tutulması*'nda (DS) Dede'nin, *Milenyum Acısı*'nda (DS) İfakat hanım ve çevresinin, *Son Leylek*'te (A) Ayşe'nin, *Hüküm*'de (A) anlatıcı kadının ve Hühüm/Mebruka'nın mütedeyyin kişiler olduklarını söyleyebiliriz. Mütedeyyin oldukları söylenen ve eleştirel bir tavırla anlatılan hikâye kişileri de vardır yazarın hikâyelerinde. Onlardan aşağıda bahsedeceğiz.

Dindarlık ve Dışlanmışlık

"Sonra kimse dinlemedi bile başörtülü kadınların başına geleni. Orada burada gelip geçici işler, kurbağa misali gibi pörtleyerek onu mahkûm eden, değersizleştiren gözler" (Selma'nın Bahçesi/BS, s.70).

Dindar olmak bazen karakterleri; özellikle de kadınları farklı zorluklara, engellemelere maruz bırakır. Dindar kadınların dindarlıklarının bir gereği olarak başlarına örttükleri başörtüsü, Türkiye'de uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Pek çok başörtülü kadın "kamusal alan" denilen ortamlardan uzaklaştırılmıştır. *İkna Odası*

(Ramazanoğlu, 2008) adlı romanında bu konuyu üç kadının hikâyesi ile (Seher, Nuray, Nermin) ele alan Yıldız Ramazanoğlu, kimi hikâyelerinde de başörtülü kadınların maruz kaldıkları dışlanmayı anlatır.

*Selma'nın Bahçesi'*nde (BS) Selma, "başörtüsü" nedeniyle lisansüstü eğitimini bırakır, çevrenin "değersizleştiren" bakışlarına maruz kalır: "Sosyoloji okumuş, yüksek lisans yapmış ve doktora başlamıştı ki başkalarının başına gelen şeyle karşılaşmış ve kapılar teker teker kapanmıştı yüzüne. Sonra kimse dinlemedi bile başörtülü kadınların başına geleni. Orada burada gelip geçici işler, kurbağa misali gibi pörtleyerek onu mahkûm eden, değersizleştiren gözler" (s.70). Aradan yıllar geçmiş, "yasaklar kalkmış, cümle kadın taifesinin önü açılmıştı" (s.71). Ancak 40 yaşına giren Selma, "doktora başlasam iyi olur" diye düşünürken nedenini bilmek istemediği "yaşama sevincini kaybettiğini" hisseder. Pazartesi tekrar öğretmenliğe başlayacak kardeşine (Abla dediği için...) "haklar teslim ediliyor da bizde takat kaldı mı bakalım" der (74). Yıllar sonra tekrar öğretmenliğe başlayacak kadın da muhtemelen başörtüsü konusu dolayısıyla öğretmenlikten ayrılmıştır.

Başörtüsü yaşağı nedeniyle kadınların yaşadığı sıkıntılar *Son Leylek'*te (K) Ayşe'nin hikâyesinde biraz daha ayrıntılı anlatılır. Ayşe, Celal'i beklerken, onunla konuşurken zihni yaşadığı zor günlere gider. İngilizce öğretmeni genç kadın okuldan atıldığı günü hatırlar: "Her yıl aldığı başarı belgelerini verirken bir baba gibi gülümseyen iyi yürekli müdürün yüzüne ne olmuştu öyle. İşlenmişti iyice ve yüzün içinden iki numara daha koyu renkli, daha önce hiç gülmüş olabilir mi bu yüz dedirtecek cinsten bir müdür bey suratı çıkmıştı. İlişik kesen yüz. İşlerin arasında bir kızartı vardı yine de. Ayşe'nin de yüzü kızarmıştı. Bedeni soğumuştur. Yüz kızartıcı bir durum vardı. Konuşma uzamayacağından kapı aralık duruyordu. Bir öğrenci geçti koridordan. El salladı Ayşe'ye. Birazdan derse gireceğinden emin olduğu öğretmene gamzeleriyle bir selam çaktı. Doğurduğu çocukmuş gibi içini bir sızı tuttu Ayşe'nin. Yoğurduğu, beraber yoğrulduğu kızlar, oğlanlar" (s.60-61). Ayşe'nin zihnine gelmeye devam eden çağrışımlardan okuldan atıldıktan sonra çalışırken yaşadığı sıkıntıları da tahmin ederiz: "Bir işletmede, binanın en görünmeyen odasında sekreterliğe başlıyor. Görünmesin diye kapıyı sıkıca kapatıyor patronu. Özürü birini saklar gibi. Böyle rahat edersiniz Ayşe Hanım, sizin iyiliğiniz için diyor. Ben insanları görmeyi, onların da beni görmesini yeğlerim, kapatmayın beni buralara, saklanacak hiçbir şey yapmadım ben, utanılacak hiçbir şey diye kendinden geçip bağırarak değil ya" (s.69-70).

Eleştirilen Dindarlar

"Gazete okumayan, haber izlemeyen mütedeyyin komşular, olup bitenlere bir mana veremediler" (Rüya Gibi Bir Akşamüstü/K, s.114).

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

Pek çok hikâyesinde dindar karakterleri de gördüğümüz Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyelerinde bazı dindarların eleştirildiğine de rastlarız. Müslümanlar genellikle "çevre"ye ve devletle sorun yaşayan insanlara karşı "duyarsızlık", "nemelazımcılık", "paraya düşkünlük", dini törenlerde "gösteri"nin öne çıkması, dinin taleplerinin ciddiye alınmaması... merkezinde eleştirilir. Eleştirilen dindarların genelde orta ve varlıklı sınıf, okuma yazma işleriyle pek ilgili olmayan kimseler olduğunu söyleyebiliriz.

*Ağrı Prensesi'*nde (DS) "müşterilerimin önemli bir kısmı mütedeyyindir" diyen ve ağrı tedavisi yapan Necmiye Hanım, hastalarıyla ilgilendiği işyerinde "kör, topal, bacağı kopmuş, kulağı kesik ürkünç görünümlü kediler ve köpeklerle" de ilgilenir. Bu hayvanlar "arabaların çarpıp sakatladığı hayvanlar, zehirlenen, eğlence olsun diye sopayla vurulan, kuyrukları kesilen kediler köpekler..."dir (s.61). Necmiye Hanım, bu hayvanlara kendi "çocukları" gibi bakar. Müşterilerinin/mütedeyyinlerin kendilerinden başkasını hele hayvanları düşünmediklerini söyler: "-Benimle bir şey konuşmazlar. Kendi baş ağrılarından başka hiçbir şeye aldırılmazlar. Buradaki hayvanlar onlara değmesin de ister kör olsunlar ister topal. Hiçbir hastam bu çocuklardan birisinin olsun hikâyesini merak etmedi" (s.62). *Kargaların Ruh Hali/ÇB*, daha dolaylı, ince bir eleştiri yapan güzel bir hikâyedir: Hikâyede İstanbullu iki kadından (mütedeyyin olduklarını söylemek yanlış olmaz) Müyesser'in "gökten yere inmiş melekler misali" (s.111) parkı dolduran yine "mütedeyyin" kadınlara koyduğu mesafe ince bir eleştiri ile gösterilir. Oysa parka gelen taşralı/Bolulu kadınlar, kendilerine mesafe koyan kadınlarla "ekmek"lerini paylaşırlar. Onların geçmişlerine dua ederler (s.112).

*Omega'*da (DS) taşradan gelen insanların, dindarların; tabiatı rant uğruna hoyratça tüketmeleri, yok etmeleri eleştirilir: "Parayı bütünleyince küçük bir krallık kurmuştu dini bütün insanlar. ...Burası şehir-köyü krallığıdır. Sabahları erkenden caminin yolu tutulur. Sahip olunan nimetler için şükredilir. Bu yemyeşil ormanın birkaç yılda betona dönüşmesi emekle ve beklemeyle olmuştur. Yabancılar ev sahibi olduklarında bizim tarzımıza tabiidirler. Dinimiz var, paramız var, tarzımız var (s.73). *Rüya Gibi Bir Akşamüstü'*de (K) ise suç olarak yorumlanan gösterilere katıldığı için kocası polislerce götürülen kadın, komşularının (mütedeyyindir bir kısmı) bu olay sonrası tavrını eleştirir: "Komşular pencerelerin önünde ve tüllerin arkasında yerlerini almışlar. İhsan'ın götürülüşünden beri bir gerginlik vardı mahallede. Günaydın dediğinde kapıcının sesi bile cevap verip vermediği anlaşılamayacak kadar kısık çıkıyordu. Gazete okumayan, haber izlemeyen mütedeyyin komşular, olup bitenlere bir mana veremediler" (s.114).

*Angelika'*da (A), eleştiri "mütedeyyinlere" değil Müslüman olduğu hâlde Müslümanlığın taleplerini ciddiye almayan insanlardır. Uzun yıllar Almanya'da kalan Ali'nin Alman dostları Müslüman olurlar. Dinlerinin/İslâm'ın taleplerini

öğrenmeye çalışırlar. Ancak Ali de olanları anlatan çocuk karakterin babası da yeni Müslüman Almanların öğrenmeye çalıştıkları dini talepleriden uzaktır: “Ali amcam havayı yumuşatmaya çalıştı sözümona. Hoca namazdan söz etti ya, ‘Gözünüz korkmasın, kılamıyoruz hiçbirimiz, Allah affeder’ dedi. Bir sorumluluk alacak değilsiniz, endişeye mahal yok demeye gelecek bir söylev çekme hakkını kendinde görüyordu Avrupa görmüş biri olarak. ‘Bağışlaması boldur Cenab-ı Allah’ın’ diye ekledi babam destek çıkar gibi” (s.28). Oysa işin “tören” kısmı çok güzel yapılmıştır. Yeni Müslümanlara/Almanlara güzel bir Müslüman olma töreni yapılmış, onları mutlu edecek hediyeler alınmıştır.

Alissa Yolu’nda ise “Müslüman” Tuncer için (üniversitede profesördür) Müslüman olup olmamanın sanki hiçbir anlamı yoktur. Tuncer’le evlenip Türkiye’ye gelen Alissa, Müslüman olmayı düşünür; ama kocasından destek ve ilgi görmez: “Alissa bir gün kocasına Müslüman olabileceğini söylemiş. Evlenip Türkiye’ye gelen, burada tanıştığı Lyon’lu arkadaşlarının birkaçı Müslüman olmuştu ve ona da teklifte bulunmuşlardı. Tuncer bey ‘Senin bir dinin var, o da din o da, gerek yok’ demiş biraz küçümsemeyle. Hemen geri adım attı Alissa. Tuncer daha iyi bilirdi ve onun hilafına bir şey yapmak istemezdi hiçbir zaman. Anneme dert yanmış gerçi bu konudaki kestirip atan tutumundan” (s.63).

Müberra’nın Kaydetmesi’nde ölünün/“Belma Hanım’ın yedisi” için okutulan mevlide katılan genç kadın önce mevlidi okuyan hocayı eleştirir: “Mevlûthan olarak çağrılan hoca ‘Canımız, gözbebeğimiz Belma hanımefendi’ diye başladığında içim daraldı. Belma hanımı daha önce hiç görmemiş bir adam olarak profesyonellik bu kadar olur. Kravat takmış, beyaz dantelden bir takke giymiş, güzel Türkçesiyle konuşan hocanın elinde mikrofon. Ev içinde hem de. Bu da yeni bir ayin biçimi olmalı. Yanları açık, etrafı bayraklarla süslü resmi bir cenaze arabasının geçişlerindeki ağır ritimli müziği çağrıştıracak şekilde tekbir getiriyor bölüm aralarında. Ortamda yürekten kopup gelen bir yakarıştan çok, dünyevi bir iddia, yasin ölene hiçbir fayda sağlamayan, kalanları da teskin etmeyen gösteri tarafı ağır basıyordu” (s.69). Genç kadın, “gösteri tarafı”nın ağır bastığını düşündüğü ortamdaki kadınlara da eleştirel bakar. “Yasin suresi okunmaya başladığında sadece iki kadın kitaptan takip etmeye başladı. Biri Arap harfleriyle yazılı olandan, diğeri ise Latinize edilmiş bir mushaftan” diye ortamı bize anlatan kadın karakter, “uzun emellerden bahseden ilahiye başlanınca” mevliti dinleyenlerde “küçük bir muhasebe esintisi” gezindiğini hisseder, kadınlara dair az önceki eleştirel bakışından utanç duyduğunu söyler (s.70).

Muhelif Olmak / Farklı Düşünmek

“Kötü bir şey yapmasalar götürmezler hissiyatı kapladı sokağı.” “- Bu kitapları götüreceğiz, incelenecek. / - Kitapçılarda satılan kitapların nesi incelenecekmiş.” (Rüya Gibi Bir Akşamüstü/K, s.115, 119)

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

Yazarın kimi karakterleri kurumsal düzenden farklı düşündükleri, düşüncelerini gösteri vb. etkinliklerle dile getirdikleri için kamusal otorite tarafından cezalandırılır. Cezaya maruz kalanlara çevre de suçlu, mahzurlu muamelesi yapar. İnsanlar meseleyi araştırıp sorgulamadıkları gibi cezaya maruz kalanlarla, onlardan geride kalanlarla günlük "insani" ilişki kurmaktan çekinirler. Söz konusu cezaya maruz kalanlar genelde erkeklerdir; fakat hikâyeleri daha çok kadınlar tarafından hatırlanır, anlatılır.

*Mor Gülümseme'*de (DS) intihar eden genç kadının kocasının "siyasi denilen bir suçtan" cezaevinde olduğunu öğreniriz (s.31). *Yol Hikâyesi'*nde anlatıcı karakter/kadın yıllar önce bir dergiye götürdüğü yazıyı hatırladığında yazıda "zindanlarda çürüyen üniversiteli gençler"den de bahsedildiğini öğreniriz (s.41). *Kayıp Defter'*de genç kız, çalınan çantada olan günlük yazdığı defteri düşünürken "hayatını gençlerin birbirini öldürdüğü çatışmalı" kampüslerde "kör bir kurşunla kaybeden" biricik dostunun yazdığı sayfayı hatırlar (s.8).

*Mapusta Yüzen Gemiler'*de (BS) yaşlı anne babanın "yirmi üç sene yedi ay"dır cezaevine ziyarete gittikle oğulları Akif, "üniversitede okurken Filistin'deki katliamlara aşırı duyarlı" bir gençtir. Akif, gerçekleşmeyen bir cinayet teşebbüsüyle dolaylı olarak ilgisi olduğu iddiasıyla hem de "anayasal düzeni yıkma" suçu da yüklenerek cezaevindedir. *Mapusta Yüzen Gemiler*, aslında yıllardır hapiste yatacak bir suçu olmayan genci içeri atan sistemin soğuk, karanlık yüzünün anlatıldığı güzel bir hikâyedir:

Bazı cezaevi görevlileri insan hâlinde anlayarak işlerini yaparken bazıları anlamaz. Oğlunu ziyarete gelen annenin yapılanlara bakışı şöyle anlatılır: "Nimet Hanım görüş günleri aklı başında olmadığından hiçbir şeye aldırılmıyordu artık. Yirmi üç sene yedi ay gelgitle geçmiş, neye kızacaksın artık. Sabah ezanında kalkıp tükenmez bir özenle yaptığı böreği delik deşik etmelerini hulusi kalple seyretti. Bu esmer yüzlü adamların yiyeceklerin içini bıçakla deşip bakmalarının en doğal hakları olduğunu iyi halli bir mahkûm yakını olarak sindirmişti zamanla, ama deşmeden deşmeye fark var, biçimini bozmadan da yapabiliyordu bazıları. Reçeli kirli bir tepsiye dökmeye kalkıştıklarında eski celalli cevval günlerinde olsa önce kızıp sonra yalvarmaya başladılar." (s.21). " 'Ne olmuş yine, neden bekletiyoruz üç saattir,' dedi Nimet Hanım. Makul bir cevap beklediğinden değildi, sadece bir alışkanlık gereği sual ediyordu tükenmiş özüyle, uzun geniş ve hacmi her yanı kaplamış zaman böyle öldürülür, sen bir şey sorarsın, o cevap verir, sonra ne kadar sürdüğü belli olmayan bir süre susarsın, gelenin geçenin boş çuvala benzeyen bezgin devinimlerine dalarsın"(s.22). Nimet Hanım saatlerce kapıda bekletilmelerini anlatır. " 'Bunların hepsi caydırmak için' diye söze karışır kocası Nedim Bey. ...'İstiyorlar ki gitmeyelim, peşine düşmeyelim, mahkûmiyeti kurcalamayalım. Ölü haberi gelene kadar içlerinde ne solucanlar kıvrandığını bilmediğimiz şefaatsizlerin insaflarına terk edelim çocuğumuzu" der

Nimet Hanım. Tutuklu genci bir keresinde babasının gözünün önünde dövmeye kalkarlar. (s.25).

Yazar; muhalif duruşunu, itirazını gösterilere katılarak dile getirdiği için gözaltına alınan bir adamı, karısının durumunu, *Rüya Gibi Bir Akşamüstü*'nde (K) karısının hikâyesi ile anlatır. Kocası İhsan üç gün önce götürüldüğünden beri aynı elbiseyle duran kadın, eve gelen polislerin evi aramalarına nezaret eder. "Adalet tutkusunun insanlar arasında eşit dağıtılmadığını, yaşananlara herkesin aynı tepkileri vermesinin beklenemeyeceğini" söyleyen İhsan, "yasaların bir yorumuna göre yoldan çıktığı", "gösterilere katıldığı" için götürülür (s.117). Yapılan işin anlamsızlığının, acılığının, çevrenin bakışının anlatıldığı güzel bir hikâyedir. İnsanlar, İhsan'ın niçin gözaltına alındığını merak etmezler, sorgulamazlar; hükümleri bellidir: "Kötü bir şey yapmasalar götürmezler hissiyatı kapladı sokağı. İhsan gibi iflah olmaz bir itirazcıyla evlendiğinden beri akrabalar kuşku dolu sessizliklerini yeni bozmuşlardı. Telefon edip geçmiş olsun diyen herkes, karışmayın bir daha böyle işlere, memleketi siz mi kurtaracaksınız, deme hakkını kendinde görüyordu en temel bir yurttaş hakkı olarak " (s.115).

Polisler çat kapı geldikleri kadının evinde arama yapmaktadırlar: "Salondaki kitapları etrafa savurarak terör estiren kaba ve sert biri cam kenarındaki sardunyalara takıldı durup dururken. Hayretle bakıyor. Sahici mi bunlar. Normal insanlar gibi çiçek yetiştirmişler. Kış günü bile açan çiçekler" (s.118). Kadın, kitapları toplayan polislere verdiği cevaplarla "kitapların götürülmesindeki" anlamsızlığa işaret eder: "- Bu kitapları götüreceğiz, incelenecek. / - Kitapçılarda satılan kitapların nesi incelenecekmiş. / - Biz de istemeyiz ama işimizi yapıyoruz. Doğru. Herkesin bir işi var. Onunki bu. Zorluk çıkarmaya hiç gerek yok" (s.119). Kadın, yine de emek verdiği, "yazdığı" şeylerin gitmesini istemez: "Bilgisayar indirilmiş. Onun beyni de gidiyor. Kutudaki disketler de. - Disketleri götürüp zahmet etmeseniz. Sadece benim akıldışı zamanlarım. Edebiyat işte. Hikâyeler, denemeler. Boş işler." (s.120).

Kadın, İhsan götürülürken apartmanın çocuklarının İhsan'a ilgilerini hatırlar: "Çocuklar tam götürülürken İhsan'a dokunmak istemişlerdi. Eve arasına ekmek koyduğu dergilerle gelen, onların başını okşayan, bazen şeker veren abiye. O da onlara bir şey söylemişti gülerken. Artık İhsan'la aralarına maddeler, tüzükler, c bentleri, a fıkraları girecek. Kim bilir onu ne kadar zaman tutacaklar" (s.122). Kadın, evi aranıp, evdeki şüpheli bulgular götürüldükten sonra komşuların bozulmayan "huzurlu" günleri ile kendi, İhsan'ın gerçekliğini yan yana koyar: "Hangi kapıda toplanacak komşular acaba. Tomurcuklu çaylar demlenecek. Huzurlu bir gün. Ağrısız sızısız. Nakışlarını işleyerek yazın memlekete gitmeyi, yaylalara çıkmayı konuşacaklar. İhsan hiç çıkamayacak belki de. Onlar çıkacaklar. Bir zikir de yaparlar şimdi muhtemelen. İtikatlı kadınlar. Kokuyu izleyerek kapıyı bulsam. Dualara karışsam. Beni tehlikeli

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

biriymişim gibi tedirginlikle karşılamasalar. Ben de biraz uyumlu olsam. Mesela, ötekilerin başına gelenlere aldırılmazsak bize de olacak gibi saçma laflar etmesem" (s.122).

Başka Coğrafyalar ve Müslüman Coğrafyanın Mahrumları, Mazlumları

"Ortalama bir Amerikan artistinin yıllık geliri kadar bile bütçesi olmayan bir ülkede dolanıyorduk." (Hüküm/A, s.120)

Yazarın hikâye kitaplarında başta siyasi anlaşmazlıklar olmak üzere farklı sebeplerle Müslüman coğrafyada farklı zorluklara maruz kalan insanların hikâyeleriyle karşılaşırız. Hikâyelerde ana karakter konumundaki kadınların bu insanlarla ilgilendiğine şahit oluruz. *Siirt Marşı* (BS) ve *Leyla*'da (BS) siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle memleketlerinden, hayatlarından olan ya da memleketlerinde perişan olan savaşa maruz kalan insanları hatırlarız. İlk hikâyede ziyaret edilen bir mülteci kampındaki durum, insanlar hatırlanırken ikinci hikâyede daha önce cihat etmek için gittiği bütün ülkelerden döndüğü hâlde "din kardeşlerinin yardımına koştuğu Felluce'den dönmeyen" (s.95) Leyla'nın kocası vesilesiyle Müslüman coğrafyalardaki savaşları hatırlarız. *Bay Köri'nin Tutkusu* (K), Pakistan'daki bir mülteci kampında fotoğrafı çekilen Afgan kızı Şebet'i tanıtır bize. Fotoğraf etrafında kurgulanan hikâye Afganistan gerçeğine götürür bizi. Bazılarının derdi fotoğraf çekmektir; ama önemli olan fotoğrafı çekilenleri düşünmek, onlar için bir şeyler yapabilmektir. *Afgan Terzi*'de (ÇB) bir öğrenci arkadaşının kardeşine misafir olarak yarıyıl tatilinde Amerika'dan Türkiye'ye gelen Afgan asıllı Nurcihan değil de yine bir fotoğraf, bizi Afganistan'ı ve oradaki insanları düşünmeye davet eder.

Zilha'da (ZG) savaş sonrası hayatın devam ettiğini, düzeldiğini gören ve buna da sevinen, ölenleri de unutmayan yaşlı Zilha, muhtemelen Bosnalı bir kadındır. Başka coğrafyalara asıl açıldığımız hikâyeye *Hüküm* (A) adlı uzun hikâyedir. Türkiye'den kurban eti dağıtmak için bir derneğin görevlisi olarak giden kadın karakterin Afrika'da, "ortalama bir Amerikan artistinin yıllık geliri kadar bile bütçesi olmayan bir ülkede" (s.120) (Bu ülke Somali- Etiyopya civarında bir ülke; büyük ihtimalle Somali'dir) gördüklerinin hikâyesi olan *Hüküm*, başta Hüküm/Mebruka olmak üzere pek çok Afrikalı Müslümanla tanıştıran okuru. Söz konusu hikâyeye, Afrika'daki insanların, Müslümanların ne denli mahrumiyet içinde olduklarını anlatan etkileyici bir hikâyedir. Hüküm'ün memleketindekiler de İstanbul uçağının beklendiği Dubai'deki salonda konuşulanlar/görülenler de (s.123-124) aynı dünyanın gerçekleridir. *Perçem*'de ise (BS) Türkiye'de çalışan iki Kırgız kadını; Perçem ve Altınay'ı tanıma imkânı buluruz. Perçem, kocası "Kırgız-Özbek çatışmaları sırasında çeşitli siyasi suçlamalarla" tutuklanınca çocuklarını memleketinde bırakarak Türkiye'ye gelir. *Angelika'nın Unutuşu*'nda (A) Müslüman olan Alman aileden, *Alissa Yolu*'nda (A) Fransa'dan kopup "gelen yabancı gelin" Alissa'dan haberdar oluruz.

Karakterlerin Mekânı: Şehir

Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyeleri anlatılan kadın karakterlerin çoğu şehirde yaşamaktadır. Bu şehrin İstanbul olduğu pek çok hikâyede aşikârdır. Bazı hikâyelerde Ankara da mekân olarak hikâyeye girer (Mesela; Angelika'nın Unutuşu/A). Ramazanoğlu, daha çok şehirli insanların, şehirli kadının hikâyesini yazıyor diyebiliriz. Yukarıda bahsedildiği gibi yazarın hikâye kişileri şehirdeki bir evde, şehirde iş hayatındadırlar. Bazen okuma-yazma, sinema... gibi daha özel işlerle ilgilenirler. "Çalışan Kadın" ve "Okumuş/Eğitimli; Okumaya, Yazmaya İlgili Kadınlar" bahsindeki tespitler şehirli kadınların hayatlarını anlatmaktadır aynı zamanda. "Ev Hâli" bahsi şehirde yaşayan, koşuşturan kadının ev hâlidir. Hızlı, koşuşturan, kalabalık bir hayat vardır şehirde. *Rampadan Aşağı Aşk* (K); dolmuşla, *Yol Hikâyesi* (DS) otomobille, *Gece Kuşu* (ZG) yürüyerek ve vapurla şehirde dolaşan ve koşturan, *At Hikâyesi* (A) koşuşturmuş ve bir restoranda oturan şehirli kadınların hikâyesidir. Şehirde koşuşturan bedenlerin zihinleri de onlarca şey arasında koşuşturur. *Sağdan Soldan, Aşağıdan ve Yukarıdan* (K) şehirde dolaşan ve zihni farklı şeyler arasında dolaşan bir erkektir. Şehirde, kimi zaman erkek bakışları kadını rahatsız eder. Bir kadın gece kızını yolcu etmiş evine dönmektedir: "Adamlar geçti. Gar görevlileri. Gecenin bu vakti. Soran sorgulayan tacizkâr bakışlar. Ben bir kadını. Ya öyle. Bir vakte kadar unutmuştum bunu. Sağolun. Bunu hatırlatmadan edemezlerdi. Sadece anne olmanın rahatlığıyla geçip gitmek mümkün değildi gara açılan sokaklardan" (*Ayla ile Zeliha*/K, s.22). Yine arabasıyla eve dönen bir başka kadın, trafik sıkışıklığında bakışlarla taciz edilir (*Yol Hikâyesi*/DS, s.38-39).

Yazarın kimi hikâye kişilerinin şehrin kalabalık, koşuşturan, insanı boğan hayatından daha yavaş, sakin, tabiatın bozulmadığı yerlere gittiklerini/sığındıklarını görürüz. Şehir hayatının insana sıkıntı veren karmaşası ile tabii olanın insana huzur veren güzelliği mukayese edilir. *Köyün İlk Günü*/DS, *Omega*/DS, *Ses Tutulması*/DS hikâyelerinde tabii olanın güzelliği de gösterilir. *Çiçekli Bir Boşluk*/ÇB şehirden kaçarak mümkün olduğunca tabiatla, tabii olanla iç içe yaşam gayretinin hikâyesidir. Yazarın son hikâye kitabı *Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım*'daki bir hikâyede Selma (*Selma'nın Bahçesi*) şehirden, modern hayattan kaçmanın yolunu yine "modern" yolla bulmuş modern insanı gösterir bize. Aslında Selma, "Gökyüzüne, kuşlara, yıldızlara, geceye ve gündüze" daha yakın olma hayaliyle kocasına ev diye tutturmuştur. Ancak "her mülke yatırım gözüyle bakan" kocasının "bir gün satarsa çok kazançlı çıkacağını düşündüğü" bu eve; otuz beş katlı kulenin yirmi dördüncü katındaki eve sahip olurlar. Gecenin ilerleyen saatlerinde telefon eden Selma'nın kız kardeşi daha yatmadığını, "bahçeyi suladığını" söyler. "Bilgisayar bahçesi işine kardeşini de bulaştırdığına bin pişman olan" Selma da bahçesine/bilgisayarına geçer. İki kardeş gece yarısı bahçede çalışır, birbirlerinden bir şeyler alıp verirler. Ancak elektrikler kesilince "bahçe silinip gider".

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

Selma sabah namazı için seccadesine vardığında dışarıda ay ve yıldızların ışık bahçesi vardır.

Ve Erkekler

Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyelerinde ana karakterler çoğunlukla kadınlardır. Erkeklerin ana karakter olduğu hikâyeler daha çok yazarın son iki hikâye kitabında yer almaktadır. Son iki kitaptaki hikâyeler –öncekilere göre- daha kısa hikâyelerdir. Yıldız Ramazanoğlu'nun erkek ana karakterlerinin de çok büyük kısmını şehir hayatında tanırız. Hikâyelerin merkezinde yer alan az sayıdaki erkek karakteri kendi aralarında ayrıca bir tasnife gitmedik. Yine de aralarında bazı benzerlikler olan bu kişileri art arda tanıttık (Aslında kadın karakterlerin ön planda olduğu hikâyelerdeki erkekler de dahil edilerek yazarın hikâyelerindeki erkek karakterler hakkında daha ayrıntılı şeyler söylenebilir.)

Sağdan, Soldan, Aşağıdan ve Yukarıdan (K), ana karakterin erkek olduğu ve hacimce de uzun olan bir hikâyedir. Şehrin kalabalığı içinde yürüyen, dolaşan hikâyenin ana karakteri, on yıldır bir şeyler “yazdığı” defterine göz gezdirerek yaşadıklarını, hayattaki konumunu düşünür. “Eğilip bükülme yeteneği” yoktur, “bütün insanlar gibi biraz esneyemediği için” işten atılmıştır. Karısı onun bu halini artık çekemeyeceğini söylemiştir. Şehrin kalabalığı içinde, defterine karaladıklarından da hareketle yaşadıklarını yeniden hatırlayan adam “son on yılın defterini kapatır” ve bir çiçek alarak evine yönelir. *Omega*'da (DS) İstanbul beyefendisi saatçi Osman ve öğrenci Hilmi üzerinden değişen insanlar, hayatın tüketim/kâr odaklı akışına direnememe anlatılır. *Ses Tutulması* (DS) ve *Çırpı Bacaklılar*'da (ÇB) dedeler ve küçük torunları görürüz. Dedeler ve torunlar sabahın ilk saatlerinde uyanıktırlar. İlk hikâyede gün, sesle/ezanla birlikte ağarır. Ama daha çok Dede farkındadır bunun. Bunun farkında olmayanlara gün ağarmaz.

Ramazanoğlu'nun kadın karakterlerinin ön planda olduğu bazı hikâyelerinde gördüğümüz “yazma” meselesi erkek karakterlerde de karşımıza çıkar. *Sağdan, Soldan, Aşağıdan ve Yukarıdan* (K) hikâyesinden başka iki hikâyede daha “yazan” erkeklerle karşılaşırız. *Bay Köri'nin Tutkusu*'nda (K) eğitilmiş genç, fotoğraf altına yazı yazacaktır. Bir dergi kapağındaki Afgan kıza, onun ve fotoğrafın hikâyesine takılır zihni. *Oyuncunun Epik Hali*'nde (ÇB) babasının günlüğünü de yanına alan Halil (Londra'da mühendislik okurken oyuncu olmuştur), harf inkılabını konu alan bir film çekimi için bir zamanlar büyük dedesinin yaşadığı kasabaya gider. Halil oynayacağı rolün havasına girme düşüncesiyle babasının dedesi hakkında “yazdığı” anıları okur. Dede/Nasrullah Hoca, anadili olan Kürtçe ile yazan, evinde cilt cilt Türkçe, Arapça, Kürtçe, Süryanice kitaplar bulunan, talebe okutan bir âlimdir.

Gece Sahnesi (ÇB), eve gelmeyen çocuklarını (söz konusu çocuk artık “genç”tir) şehrin ilk kez gördükleri mekânlarında arayan mütebedeyyin anne baba ile aranan

oğulun hikâyesidir. Anne baba, gece çekinerek dolaştıkları mekânlarda çocuklarının hangi nedenle buralara gelme ihtiyacı hissettiğini düşünürler. *Mahpusta Yüzen Gemiler'*deki (BS) yaşlı anne baba ise, tam da ispatlanamayan bir suçtan 22 yıldır cezaevinde olan oğullarını kurtarma peşindedirler. Aslında bu son iki hikâyede erkekler (baba ve oğul) kadar kadınlar da (anneler) ön plandadır. *Hıfzullah'ın Çocukları'*nda (ÇB) ise Botan Çayı'na yakın bir yolun kenarındaki barakasında çalışan lastikçi babayı tanırız. Baba eve ekmek götürme, çocuklarına sahip çıkma derindedir. Artık gençlik çağına giren çocuklar ise lastikçi babanın barakasına da ulaşan sanal dünyada dolaşmaktadır. *Malin Dosyası* (ÇB), biyopsi sonuçlarına göre "üzerinde ölümcül hücreler saptanan" genç adamın/öğretmenin teşhisin ardından zihninden geçenlerin (zihinde geçenlerde eşi ve çocuğu da vardır) hikâyesidir.

*Kriz'*de (DS) eczane kalfası Demir sokaktaki esnafta ve eczaneye gelen müşterilerde "kriz"i gözlemler. İnsanlar dertlerini anlatır. Ama gün boyu "paratoner gibi negatif yükü toplayan" genç kendi derdini açamaz. *Dolunayda Artistlik'*te (ÇB) gecenin geç vakti bir pidedide sokaktaki çocuklara iyilik yapan genci/Ahmet'i ve onu şaşırtan çocukları, *Kerim'*de (ÇB) vezne sırasında etrafı gözlemleyen, sevdiği kıızı da düşünen delikanlı Kerim'i, *İnce İş'*te (ÇB) broşür dağıtma işi bulan delikanlıyı, *Köprüdeki Kız'*da (ÇB) üniversite tercihi yapacak delikanlıyı tanırız. *Baba Oğul ve Yıldızlar* (BS) ile *Kürek Sesleri* (BS) ise iki güzel "baba oğul" hikâyesidir. İlk hikâyede hasta babayla ağabeyinin evinde bir gece geçiren genç adamı, ikinci hikâyede baba ile "aralarındaki buzları çözmeyi" düşünürken babanın cenazesine gelmiş genç adamı (ve cenazesine geline babayı) tanıma imkânı buluruz.

SONUÇ

Burada hikâye ana karakterleri üzerinden Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyelerini değerlendirmeye çalıştık. Yazarın hikâyelerinde ana karakter olan hikâye kişilerinin büyük çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördük. Yazar elbette erkeklerin hikâyelerini de anlatır. Ama daha çok kadınların ön planda olduğu hikâyeler yazmıştır. Kadınları daha çok şehir hayatı içinde görüyoruz. Şehir çoğu zaman hareket hâlinde olmak, çalışmak, koşturmak demektir. Şehir aynı zamanda eğitim demektir. Yazarın hikâye kişilerini/kadınları ev hayatında gördüğümüz gibi çalışma hayatında da görmekteyiz. Çalışma hayatındaki pek çok kadının işte ve evde durmadan koşturmaktan usandıkları anlatılır. Hikâyelerde iyi eğitim görmüş pek çok kadın tanırız. Okuyan, yazan, özellikle sinemaya ilgi duyan kadınları görürüz. Dini inancı nedeniyle eğitim ve çalışma hakkı elinden alınmış, siyasi inancı nedeniyle bir yakını kovuşturmaya uğradığı için kendisi de dışlanmış kadınları tanırız. Kimi zaman dindar kişileri görürüz yazarın hikâye dünyasında kimi zaman dindarların da eleştirildiklerine şahit oluruz. Yıldız Ramazanoğlu kadın bakış açısını, dikkatini, duyarlılığını gayet iyi anlatan hikâyeler kazandırmıştır edebiyatımıza. Onun hikâyeleri yazıldığı dönemin (ya

Yıldız Ramazanoğlu'nun Hikâye Kişileri

da bu döneme çok uzak olmayan) insanını anlatır diyebiliriz. Edebiyat, hikâye insana insanı anlatır. Yıldız Ramazanoğlu'nun hikâyeleri de insanı, özellikle de kadınları anlamaya, insan ve kadınlar konusunda daha duyarlı olmaya çağırır bizi.

KAYNAKÇA

- Ramazanoğlu, Yıldız (2007). **Derin Siyah**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2009). **Kırmızı**, 2.bs, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2008). **Zilha Günü**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2008). **İkna Odası**, 3.bs, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2010). **Angelika**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2014). **Çiçekli Bir Boşluk**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, Yıldız (2016). **Bu Sefer Lila Olsun Saçlarım**, Kapı Yayınları, İstanbul.

ÜRETİM YAPAN İŞLETMELERİN AÇIK ÜRETİM BAKIMINDAN İNCELENMESİ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ

Dilşad GÜZEL*-Engin YAVUZ**

Öz

Bu çalışmada açık üretim sistemi ve temel prensipleri açıklanarak Erzurum'da faaliyet gösteren işletmelerin açık üretim sisteminin temel prensiplerine sahiplik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla anket formu hazırlanmış ve 71 işletmenin yöneticilerine anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Çalışma sonucunda, Erzurum'da faaliyet gösteren ve üretim yapan işletmelerin çoğunluğunun inşaat sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. İşletmeler, organizasyon içi iletişimin dönüşümü, kaliteli ürün üretebilme, modüler ürün üretebilme, üretim ile bilgi ve projelerin müşterilere açılması gibi açık üretim özellikleri bakımından iyi seviyede iken işletmelerin, birden fazla alanda konumlanması, rekabete karşı işletme içi ve işletme dışında iş birliği yapabilme, aynı ve farklı sektörlerdeki işletmelerle birlikte karma rekabet avantajı yaratma yönünden zayıf durumda oldukları söylenebilir. Diğer açık üretim özellikleri açısından ise işletmelerin orta seviyede olduğu ifade edilebilir..

Anahtar Kelimeler: Açık Üretim, Üretim Yönetimi.

MANUFACTURING COMPANIES EXAMINED in TERMS of OPEN PRODUCTION in ERZURUM:

Abstract

In this study, explaining the basic principles of open production system and that plants fundamental principles of reconfigurable manufacturing system to determine the levels of ownership were studied in the Erzurum and questionnaire study has done with 71 business manager. The results are evaluated and analyzed with SPSS 21.0 package software.

At the result of study many part of manufacturing companies which operate in Erzurum, work on construction business. The manufacturing companies seem in good-state with cycle of organizational communication, production of modular and high quality products, opening of production projects and informations for customers however this companies showing weak level in terms of located in more than one area, ability to collaborate inside and outside of business, creating combined competitive advantage together with same and different sectors

* Yrd.Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, dguzel@atauni.edu.tr

** DoktoraÖğrencisi, Atatürk Üniversitesi İşletmeBölümü,enginyavuz1425@hotmail.com

| companies. Also another restructured features level are medium.

Key Words: Open Production, Operations Management.

GİRİŞ

İşletmeler arasında işbirliği oluşturma tarzındaki değişimler, “Açıklık” kavramının ortaya çıkmasını, organizasyon yapısındaki yenilikleri ve üretim dinamikleri arasındaki ilişkileri önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu dinamiklerden; toplum, eylem, iletişim ve çevre gibi kavramlar ekonomik üretimin gerçekte nasıl olması gerektiğini tanımlamak için sıklıkla kullanılmıştır. Geleneksel kavramlardan; firmalar, işletmeler, bürokrasi vb. başarılı açık üretim projelerinin altında yatan eylemleri açıklamakta başarılı olamamıştır, bu kavramlardan daha çok sınırlı üretim aktivitelerini tanımlamak için faydalanılmıştır (Lomi, Conaldi, Tonellato, Pallotti, 2014: 41).

Son zamanlarda işletmeler, başka endüstrilerdeki işletmelerle, sınırları çerçevesinde bilgi alışverişi yapmışlardır. Açık üretim, işletmelerin sınırlarını belirsizleştirmiş ve diğer işletmelerle, teknolojik kaynakları, ticari kanalları kullanmak için etkileşim içinde olmaya başlamışlardır. Teknolojik gelişmeler işletmeleri, teknoloji transferine zorunlu kılmış, bu nedenle işletmeler ya dışardan teknoloji alımı yapmış ya da bu teknolojilerin üretimi arasında bir seçim yapmışlardır (Noh, 2015: 1527).

Açık üretim ve işletmeler arası işbirliği ile ilgili yazılım sistemlerindeki gelişmeler dikkat çekmektedir. Özellikle görsel ve yazılı basında yapılan kampanyalarla, açık üretim ile ilgili çalışmalar, kritik görevler de ve bilimsel alanlarda artarak kullanılmaya başlanmıştır (Giorgos, 2009: 229).

Açık üretim ile ilgili yazılım projelerinin gelişimi genel olarak gönüllülerin çabasına bağlıdır ve son zamanlara kadar da bir üretim modeli olarak mümkün görülmemiştir. Bu üretim modelinin genellikle ticari yazılım projelerinden sorumlu, organize olmuş mühendisler ve geliştiricilere rakip olması beklenmemiştir. Açık üretim yazılımlarının başarılı uygulamaları sayesinde, akademik ve endüstri çevresinde bu üretim tipi ilgi uyandırmıştır. Başka bir deyişle, açık üretim süreci veya herhangi bir yenilik birden fazla kişi tarafından ortaklaşa geliştirilmiştir. Bu aktivitelerin merkezindeki kullanıcılar artık tüketici rolüne zorlanmamış ama yenilik sürecine aktif olarak katılım sağlayabilmiştir (Giorgos, 2009: 229).

Süregelen yenilikler çoğu işletme için zorunlu hale gelmiştir. Bu bağlamda açık üretim ile ilgili çalışmalar, yeni ürünleri geliştirmede başarılı olmuştur. Bu yaklaşım, uluslararası işbirliğinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Yeniliği sürekli hale getirmek, sürdürülebilir rekabet avantajı için en uygulanabilir yoldur. Globalleşme, yükselen rekabet ortamı ve pazar dinamizmi nedeniyle yeniliğin önemi oldukça artmıştır. Artık

Üretim Yapan İşletmelerin Açık Üretim Bakımından İncelenmesi: Erzurum İli Örneği

soru, neden yenilik yapılmalı değil, nasıl daha verimli daha etkili yenilik yapılabilir olmalıdır. Böyle büyük amaçlar, sadece dâhili bilgi, kaynak ve süreci temel alırsa riskli bir girişim olarak görülebilir. Bu nedenle değişim dahili araştırma ve geliştirmelerden daha çok yeniliğe doğru olmalıdır (Parida, Oghazi, Ericson, 2014: 372-373).

1. Açık Üretim ve Açık İşletmelerin Özellikleri

Açık üretim, işletmelerin açıklık özelliklerini yerine getirmesiyle mümkün olabilir. Bu özellikler; iletişim, üretim ve bilgi teknolojilerin kullanımı, internet üzerinden üretime katkıda bulunabilme, sanal fabrikalar oluşturabilme, merkezi üretim yerine yerel üretim yapabilme, modüler üretim yapabilme ve üretim stratejisinin sisteme adaptasyonudur (Basmer, Buxbaum-Conradi, Krenz, Redlich, Wulfsberg, Bruhns, 2015: 46).

Açık üretim yapan işletmelerin aşağıda belirtilen özelliklere yakınlığı, o işletmenin açıklık derecesini belirler (Wulfsberg, Redlich, Bruhns, 2011: 133-134):

İşletme İçi Yapısal Değer Yaratma Bakımından

- İşletme içi iletişimin dönüşümü
- Değişime açık organizasyon yapısı
- İşletmenin birden fazla alanda konumlanması
- İşletmenin yapısal değişikliklere ayak uydurabilmesi

İşletmeler Arası Yapısal Değer Yaratma Bakımından

- İşletmeler arası koordinasyonun piyasa tabanlı olması
- İşletmelerin sanal ağ üzerinde örgütlenmesi
- Görev değiştirebilme ve dinamik olma

Ürün Yapısı Bakımından

- Kaliteli ürün üretebilme
- Modüler ürün üretebilme
- Üretim ile ilgili bilgi ve projenin müşterilere açılması
- Müşterilerle birlikte iş birliği içinde ürün geliştirebilme

Üretim Süreci Bakımından

- Ürün geliştirirken büyük kitlelerin fikrini alma
- Rekabete karşı işletme içi ve işletme dışında iş birliği yapabilme
- Aynı ve farklı sektörlerdeki işletmelerle birlikte karma rekabet avantajı yaratma

Bu çalışmada, işletmelerin açık üretimi uygulama aşamaları; işletme içi yapısal değer yaratma, işletmeler arası yapısal değer yaratma, ürün yapısı bakımından değer yaratma, üretim süreci bakımından değer yaratma kategorileri altında sınıflandırılarak işletmenin açıklık derecesi tespit edilemeye çalışılmıştır.

1.1.Literatür Araştırması

Sanchez, Boudaoud, Muller, Camargo (2014), Standart üretim modellerine ek olarak, açık kaynak üretimi hakkında bilgiler vermişler ve açık üretimde 3 boyutlu yazıcıların kullanımı ile ilgili uygulama yapmışlardır.

Halfaker (2013), Çalışmasında geleneksel modellerle, açık üretim sisteminin farklarını açıklamaya çalışmış ve Wikipedia aracılığıyla toplumun işbirliği yapma konusunda ne kadar uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Bajewa (1994), Üretim sistemlerinde bilgisayar yazılım programlarının kullanımı ve açık üretim sisteminin, üretime katkısını vurgulamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, çok eksenli üretim sistemleri için açık kontrol ara yüzü oluşturmanın önemini vurgulamıştır.

Basmer, Buxbaum-Conradi, Krenz, Redlich, Wulfsberg, Bruhns (2015), Üretime katkı veren bireyleri uluslararası düzeyde bir araya getirmekte, iletişim, bilgi ve üretim teknolojilerinin önemini vurgulamışlardır. Bilgi kullanımının artmasıyla daha çok değer yaratmanın oluşacağını değerlendirmişlerdir. Açık üretim ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Küçük işletmelerin işbirliğine odaklanmalarını, kalkınma planlarını bu yönde yapmalarını tavsiye etmişlerdir. Bu makalede sürdürülebilirliğin sosyal yönünü ele almaya çalışmışlardır.

Fernando, Kevin, Gary (2013), Literatürde ortak üretim alanlarıyla ilgili çalışmaların arttığını vurgulayarak, açık üretimin önemine değinmişlerdir. Bu çalışmada malların müşterek üretiminin genel sistem teorisine dayalı bir sınıflandırma şemasını önermişlerdir.

Lomi, Conaldi, Tonellato, Pallotti, (2014), Açık üretim sisteminde katılımcıların bağımsız problem çözme yeteneklerinin nasıl ortaya çıktıklarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Ortaya çıkan problemlerin katılımcılar sayesinde bir ağ üzerinden bağlanarak problemi çözmelerinin daha verimli olacağını düşünmüşlerdir. Ademi merkezietçi bir yapı içinde problemleri çözmeyi planlamışlardır. Bu amaçla bilgisayar yazılımları ile ilgili sorunların, katılımcılar tarafından çözülmesini amaçlayan bir uygulama yapmışlardır.

2.Yöntem

Erzurum da faaliyet gösteren üretim işletmelerinde açık üretim sisteminin uygulanabilirliğini ortaya koyabilmek amacıyla işletmelerin alt yapılarının uygunluğunu ve açık üretimin uygulanabilmesi için gerekli özelliklere sahip olup olmadıkları araştırılmıştır. Bu amaçla, Wulfsberg, Redlich, Bruhns'un, "Open production: scientific foundation for co-creative product realization" (2011) isimli makalede kullanılan ölçekler ile anket formu oluşturulmuş ve Erzurum'da üretim

Üretim Yapan İşletmelerin Açık Üretim Bakımından İncelenmesi: Erzurum İli Örneği

faaliyeti gerçekleştiren işletmelere bu anket formu uygulanmıştır. Araştırmanın amacına ulaşabilmesi ve doğru bilgileri elde edebilmek adına her işletmede yöneticilerle, birebir görüşülerek anket formu doldurtulmuştur.

Çalışmanın amacı, işletmelerin açık üretimi uygulama düzeyini göstermektir. Çalışmada, açık üretim; işletme içi iletişimin dönüşümü, değişime açık organizasyon yapısı, işletmenin birden fazla alanda konumlanması, işletmenin yapısal değişikliklere ayak uydurabilmesi, işletmeler arası koordinasyonun piyasa tabanlı olması, işletmelerin sanal ağ üzerinde örgütlenmesi, görev değiştirebilme ve dinamik olma, kaliteli ürün üretebilme, modüler ürün üretebilme, üretim ile ilgili bilgi ve projenin müşterilere açılması, müşterilerle birlikte iş birliği içinde ürün geliştirebilme, ürün geliştirirken büyük kitlelerin fikrini alma, rekabete karşı işletme içi ve işletme dışında iş birliği yapabilme, aynı ve farklı sektörlerdeki işletmelerle birlikte karma rekabet avantajı yaratma açısından değerlendirilmiştir.

2.1. Anakitle

Araştırmanın ana kitlesini Erzurum'da faaliyet gösteren ve üretim yapan işletmeler oluşturmaktadır. Bu işletmeler KOSGEB ve TOBB veri tabanlarından elde edilmiş ve Erzurum'da faaliyet gösteren 165 KOBİ olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu işletmelerin bir kısmının üretimlerini durdurdukları ya da kapandıkları tespit edilmiş bir kısmının da küçük imalat atölyeleri olması bir kısmının da anket doldurmak istememesi nedeniyle 71 işletmeye anket uygulanmıştır.

2.2. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada açık üretim sisteminin gelişimi ve temel prensipleri açıklanarak Erzurum'da faaliyet gösteren işletmelerin açık üretim sisteminin temel prensiplerine sahiplik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla anket formu hazırlanmış ve Ocak 2016 tarihi itibarı ile KOSGEB ve TOBB veri tabanına kayıtlı 71 işletmenin yöneticilerine birebir anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

2.3. Bulgular

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda işletmelerin genel özellikleri ile ilgili sorular ikinci kısımda ise, işletmelerin açıklığı ile ilgili sorular yer almaktadır.

Anketin uygulanması ile elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiş sonuçlar yorumlanmıştır. Elde edilen veriler için frekans analizi yapılmış ve sonuçlar tablo 2.1'de gösterilmiştir. İşletmelere, genel özelliklerini tespit etmek amacıyla; faaliyet alanları, yöneticinin cinsiyeti, eğitim durumu, yöneticinin görevi, işletmenin Erzurum genelindeki pazar payı, başlıkları altında anket soruları yöneltilmiştir.

Tablo2.1. İşletmelerin Genel Özellikleri

		N	%
İşletmelerin Faaliyet Gösterdikleri Alanlar	GIDA	15	21,3
	MOBİLYA	5	7,1
	AHŞAP	5	7,1
	AMBALAJ	4	5,7
	İNŞAAT	20	28,5
	KAPI	8	12
	DİĞER	13	18,3
Cevaplayan Yöneticinin Cinsiyeti	KADIN	2	2,8
	ERKEK	69	97,2
Cevaplayan Yöneticilerin Eğitim Durumu	İLKÖĞRETİM	16	22,5
	LİSE	20	28,2
	ÖNLİSANS	10	14,1
	LİSANS	19	26,7
	LİSANSÜSTÜ	6	8,5
Yöneticilerin Görev Düzeyleri	ORTA DÜZEY YÖNETİCİ	35	49,3
	ÜST DÜZEY YÖNETİCİ	36	50,7
İşletmelerin Pazar Payı	% 0	1	1,4
	% 1-25	37	52,1
	% 26-50	14	19,7
	% 51-75	16	22,5
	% 76-100	3	4,3

Tablo 2.1 incelendiğinde Erzurum'da üretim faaliyeti gösteren işletmelerin %28,5'inin inşaat sektöründe, %21,3'ünün gıda sektöründe, %18,3'ünün diğer sektörlerde, %12'sinin kapı sektöründe, %7,1'inin mobilya, %7,1'inin ahşap

Üretim Yapan İşletmelerin Açık Üretim Bakımından İncelenmesi: Erzurum İli Örneği

sektöründe, %5,7'sinin de ambalajlama sektöründe faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu veriler yoluyla en çok üretim faaliyetinin inşaat sektöründe gerçekleştiği söylenebilir. Erzurum'da üretim faaliyeti gösteren işletmelerin yöneticilerinin % 97,2'si erkek, %2,8'i ise kadındır. Görüldüğü gibi yöneticilerin çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Yine % 28,2 ile yöneticilerin çoğunun lise mezunudur. Bu oranda aile işletmelerinin payı oldukça yüksektir. Lise mezunlarından sonra %26,7 ile lisans mezunları yöneticilik yapmaktadır. Üst düzey yönetici oranı % 50,7 iken, orta düzey yönetici oranı % 49,3'tür. İşletmelerin pazar payına bakıldığında, %1-25 pazar payının % 52,1 ile en yüksek oranda olduğu görülebilir, bu oranı sırasıyla, %51-75 pazar payı % 22,5 ile, %26-50 pazar payı % 19,7 ile, % 76-100 pazar payı % 4,3 ile izlemekte iken, % 1,4'ünün hiçbir pazar payına sahip olmadığı görülmektedir.

İşletmelerin Açıklıkları Çeşitli Yönlerden incelenmiş ve işletme içi yapısal değer yaratma özelliklerinin kullanım düzeyleri Tablo2.2. de gösterilmiştir. İşletmeler, organizasyon içindeki yapısal değer yaratma bakımından; işletme içi iletişimin dönüşümü, değişime açık organizasyon yapısı, işletmenin birden fazla alanda konumlanması, işletmenin yapısal değişikliklere ayak uydurabilmesi, başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Tablo2.2. İşletme İçi Yapısal Değer Yaratma Özelliklerinin Kullanım Düzeyleri

		N	%
İşletme içi iletişimin dönüşümü	HİÇ ETKİN DEĞİL	0	0
	ETKİN DEĞİL	1	1,5
	ORTA DERECEDE ETKİN	30	42,2
	ETKİN	30	42,2
	ÇOK ETKİN	10	14,1
Değişime açık organizasyon yapısı	HİÇ ETKİN DEĞİL	0	0
	ETKİN DEĞİL	6	8,4
	ORTA DERECEDE ETKİN	31	43,7
	ETKİN	29	40,8
	ÇOK ETKİN	5	7,1
İşletmenin birden fazla alanda konumlanması	HİÇ ETKİN DEĞİL	4	5,6
	ETKİN DEĞİL	29	40,8
	ORTA DERECEDE ETKİN	19	26,8
	ETKİN	11	15,5
	ÇOK ETKİN	8	11,3

İşletmenin yapısal değişikliklere ayak uydurabilmesi	HİÇ ETKİN DEĞİL	1	1,4
	ETKİN DEĞİL	8	11,3
	ORTA DERECEDE ETKİN	30	42,2
	ETKİN	21	29,6
	ÇOK ETKİN	11	15,5

İşletmelerin üretim sistemlerinin, açık üretimin temel prensiplerine sahiplik oranlarının tespit edilmesi amacıyla yapılan değerlendirmede, İşletme içi iletişimin dönüşümü bakımından, %42,2 sinin orta derecede etkin, %42,2'sinin etkin olduğu, Değişime açık organizasyon yapısı yönünden, %43,7'sinin ile orta derecede etkin olduğu, İşletmenin birden fazla alanda konumlanması açısından, %40,8'inin etkin olmadığı, işletmenin yapısal değişikliklere ayak uydurabilmesi bakımından %42,2'sinin orta derecede etkin olduğu görülmektedir. İşletmeler, diğer işletmelerle olan ilişkileri yönünden; işletmeler arası koordinasyon, işletmelerin sanal ağ üzerinde örgütlenmesi, işletme içi görev değişimlerinde dinamik olma başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Tablo2.3. İşletmeler Arası Yapısal Değer Yaratma Özelliklerinin Kullanım Düzeyleri

		N	%
İşletmeler arası koordinasyonun piyasa tabanlı olması	HİÇ ETKİN DEĞİL	0	0
	ETKİN DEĞİL	12	16,9
	ORTA DERECEDE ETKİN	35	49,4
	ETKİN	18	25,3
	ÇOK ETKİN	6	8,4
İşletmelerin sanal ağ üzerinde örgütlenmesi	HİÇ ETKİN DEĞİL	4	5,7
	ETKİN DEĞİL	23	32,3
	ORTA DERECEDE ETKİN	25	35,2
	ETKİN	15	21,1
	ÇOK ETKİN	4	5,7
Görev değiştirebilme dinamik olma	HİÇ ETKİN DEĞİL	2	2,8
	ETKİN DEĞİL	19	26,8
	ORTA DERECEDE ETKİN	24	33,8
	ETKİN	20	28,2
	ÇOK ETKİN	6	8,4

Üretim Yapan İşletmelerin Açık Üretim Bakımından İncelenmesi: Erzurum İli Örneği

İşletmeler arası koordinasyonun piyasa tabanlı olması yönünden %49,4'ünün orta derecede etkin olduğu, işletmelerin sanal ağ üzerinde örgütlenmesi açısından %35,2'sinin orta derecede etkin olduğu, görev değiştirebilme dinamik olma bakımından %33,8'inin orta derecede etkin olduğu görülmektedir. İşletmeler ürettikleri ürün açısından; kaliteli ürün üretebilme, modüler ürün üretebilme, üretim ile ilgili projelerin müşterilere açılması, müşterilerle işbirliği içinde ürün geliştirebilme başlıkları altında değerlendirilmişlerdir.

Tablo2.4. Ürün Yapısı Bakımından Değer Yaratma Özelliklerinin Kullanım Düzeyleri

		N	%
Kaliteli ürün üretebilme	HİÇ ETKİN DEĞİL	0	0
	ETKİN DEĞİL	1	1,4
	ORTA DERECEDE ETKİN	7	9,9
	ETKİN	46	64,8
	ÇOK ETKİN	17	23,9
Modüler ürün üretebilme	HİÇ ETKİN DEĞİL	5	7
	ETKİN DEĞİL	7	9,9
	ORTA DERECEDE ETKİN	13	18,3
	ETKİN	38	53,5
	ÇOK ETKİN	8	11,3
Üretim ile ilgili bilgi ve projenin müşterilere açılması	HİÇ ETKİN DEĞİL	3	4,3
	ETKİN DEĞİL	10	14
	ORTA DERECEDE ETKİN	25	35,2
	ETKİN	27	38
	ÇOK ETKİN	6	8,5
Müşterilerle birlikte iş birliği içinde ürün geliştirme	HİÇ ETKİN DEĞİL	2	2,8
	ETKİN DEĞİL	8	11,3
	ORTA DERECEDE ETKİN	28	39,4
	ETKİN	26	36,6
	ÇOK ETKİN	7	9,9

Kaliteli ürün üretebilme yönünden, %64,8'inin etkin olduğu, modüler ürün üretebilme açısından %53,5'inin etkin olduğu, üretim ile ilgili bilgi ve projenin müşterilere açılması bakımından %38'inin etkin olduğu, müşterilerle birlikte iş birliği içinde ürün geliştirme yönünden %39,4'ünün orta derecede etkin olduğu görülmektedir.

İşletmeler üretim süreci boyunca değer yaratma bakımından; büyük kitlelerin fikrini alma, rekabete karşı işbirliği yapabilme ve rekabet avantajı yaratma başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Tablo2.5. Süreç Bakımından Değer Yaratma Özelliklerinin Kullanım Düzeyleri

		N	%
Ürün geliştirirken büyük kitlelerin fikrini alma	HİÇ ETKİN DEĞİL	3	4,2
	ETKİN DEĞİL	16	22,5
	ORTA DERECEDE ETKİN	29	41
	ETKİN	17	23,8
	ÇOK ETKİN	6	8,5
Rekabete karşı işletme içi ve işletme dışında iş birliği yapabilme	HİÇ ETKİN DEĞİL	4	5,6
	ETKİN DEĞİL	24	33,8
	ORTA DERECEDE ETKİN	22	31
	ETKİN	14	19,7
	ÇOK ETKİN	7	9,9
Aynı ve farklı sektörlerdeki işletmelerle birlikte karma rekabet avantajı yaratma	HİÇ ETKİN DEĞİL	4	5,7
	ETKİN DEĞİL	32	45
	ORTA DERECEDE ETKİN	22	31
	ETKİN	10	14
	ÇOK ETKİN	3	4,3

Ürün geliştirirken büyük kitlelerin fikrini alma açısından %41'inin orta derecede etkin olduğu, rekabete karşı işletme içi ve işletme dışında iş birliği yapabilme bakımından %33,8'inin etkin olmadığı, aynı ve farklı sektörlerdeki işletmelerle birlikte karma rekabet avantajı yaratma yönünden %45'inin etkin olmadığı görülmektedir.

Sektörler ve değişime açık organizasyon arasında ilişki olup olmadığını test etmek amacı ile Ki-Kare testi yapılmış ve sonuçlar Tablo2.5. de gösterilmiştir.

Üretim Yapan İşletmelerin Açık Üretim Bakımından İncelenmesi: Erzurum İli Örneği

Tablo2.6.Faaliyet Gösterilen Sektör ile Değişime Açık Organizasyon Arasındaki Anlamlılık Düzeyleri

	Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık(p)
Pearson'un Ki-Kare Testi	19,146 ^a	18	,383
Olabilirlik Oranı	21,283	18	,265
Doğrusal Bağlantı	,512	1	,474
Geçerli Toplam Sayı	71		

Yapılan Ki-Kare testi sonucunda sektörler ile değişime açık organizasyon yapısı arasında p değeri 0,383 ($p>0,05$) olduğu için anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Tablo2.6 de yöneticilerin eğitim durumları ve çeşitli yönlerden açıklık arasında anlamlı farklılık olup olmadığını test etmek amacı ile Anova testi yapılmış ve sonuçlar Tablo2.6. de gösterilmiştir.

Tablo2.7.Yöneticilerin Eğitim Düzeyleri ile Üretimin Açıklığı Arasındaki Anlamlılık Düzeyleri

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Kareler ortalaması	F	Anlamlılık(p)
Gruplar Arası	2,605	4	,651	2,259	0,072
Grup İçi	19,022	66	,288		
Toplam	21,626	70			

Yapılan Anova analizi sonucunda yöneticilerin eğitim düzeyleri ile üretimin açıklığı arasında p değeri 0,072($p<0,05$) olduğu için anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı üretim yapan işletmelerin, organizasyonel yapısının heterarşik(kendi kendini organize etme yeteneği) olması, değişebilirliğin yüksek olması, organizasyonlar arası koordinasyonun talep temelli olması, ürün ile ilgili bilgilerin kamu bilgisine açılması, eş-üretim deneyiminden yararlanma, büyük kitleleri üretime dâhil etme, işbirliği ile üretimi geliştirme, iletişim kültürünün esnekliği, yapılandırmanın modüler olması, sanal ağ yapılandırması, görev değişimlerinin dinamik olması, ürünlerin modüler olması, rekabet stratejisine karşı işbirliği, karma rekabet avantajı yaratma, konularında uygulama düzeyini belirlemeye çalışmaktır.

Bu çalışmada, açık üretim sisteminin özellikleri, açık üretim ile ilgili tanımlar ve kavramlar açıklanmıştır. Çalışma sonucunda işletmelerin açık üretim ile ilgili gerekli özelliklerin uygulama düzeyinin tespit edilmesi nedeniyle hedefine ulaşmıştır. Açık üretimin özelliklerinin uygulanması sayesinde, işletmeler değişen koşullara daha kolay uyum sağlayacaktır.

Yapılan çalışma kapsamında işletmeler sektör bazında değerlendirildiğinde inşaat sektörünün ağırlıkta olduğu görülmektedir. İşletmelerin yöneticilerinin ise çoğunluk ile erkek olduğu ve eğitim düzeylerinin çoğunlukla lise olduğu ve görüşme yapılan yöneticilerin çoğunluğunun üst düzey yönetici olduğu, çoğu işletmenin Erzurum genelindeki pazar payının, %1-25 arasında olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bakıldığında Doğu Anadolu'nun ataerkil toplum yapısının ve aile işletmesi geleneğinin sektörlere olan etkisi gözlemlenebilir.

İşletmelerin, organizasyon içi iletişimin dönüşümü, kaliteli ürün üretebilme, modüler ürün üretebilme, üretim ile bilgi ve projelerin müşterilere açılması gibi açık üretim özellikleri bakımından iyi seviye iken, işletmenin birden fazla alanda konumlanması, rekabete karşı işletme içi ve işletme dışında iş birliği yapabilme, aynı ve farklı sektörlerdeki işletmelerle birlikte karma rekabet avantajı yaratma, yönünden zayıf durumdadır. Diğer açık üretim özellikleri açısından ise orta seviyededirler.

Çalışma sonucunda, Erzurum'da üretim yapan işletmeler tarafından açık üretim kavramının orta seviyede uygulandığı söylenebilir. İşletmelerin küresel çaptaki değişimlere ayak uydurabilmesi ve kendilerini yenileyebilmeleri için eğitim, altyapı, finans, teknoloji bakımından desteklenmeleri ve işletmelerin de bu yönde çaba sarf etmeleri gerekmektedir. İşletmelerin birden fazla alanda konumlanması için sermaye artırımını yapılabileceği gibi bayiliklerini çoğaltarak daha fazla alanda konumlanmasının sağlanabileceği ifade edilebilir. Rekabete karşı avantaj sağlamak için ise; işletmelerin rekabet stratejilerini geliştirmeleri, personellerini bu konuda bilgilendirmeleri, işletmenin kendi sektöründeki veya ilgi alanına giren diğer sektörlerdeki işletmeler ile olan iletişimini ve bilgi paylaşımını artırmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Bajewa, G. S. (1994) "An Open Control Interface For Multi-Axis Manufacturing Entites" Arizona State University S, 38.

Basmer, S.; Buxbaum-Conradi, S.; Krenz, P.; Redlich, T.; Wulfsberg, J.P.; Bruhns, F.L. (2015) "Open Production: Chances for Social Sustainability in Manufacturing" Institute of Production Engineering, Helmut Schmidt University, 46-51.

Üretim Yapan İşletmelerin Açık Üretim Bakımından İncelenmesi: Erzurum İli Örneği

- Giorgos, C. (2009) "From open source to open content: Organization, licensing and decision processes in open cultural production" *Decision Support Systems*, 47, 229-244.
- Fernando, R. Jiménez,; Kevin E. Voss,; Gary L. Frankwick,; (2013),"A classification schema of co-production of goods: an open-systems perspective", *European Journal of Marketing*, 47, 11/12, 1841 - 1858.
- Halfaker, A. (2013) "Maintaining Efficiency in Open Production Systems at Scale A Case Study of Wikipedia" *The University Of Minnesota S.3*.
- Lomi, A.; Conaldi, G.; Tonellato, M.; Pallotti, F. (2014) "Participation motifs and the emergence of organization in open productions" *Structural Change and Economic Dynamics* 29, 40-57.
- Sanchez, F. A. C.; Boudaoud, H.; Muller, L.; Camargo, M.; (2014) " Towards a Standard Experimental Protocol For Open Source Additive Manufacturing" *Virtual and Physical Prototyping*, 9, 151-167.
- Parida V.; Oghazi P.; Ericson A.; (2014) "Realization of Open Innovation: A Case Study in the Manufacturing Industry" *Journal of Promotion Management*, 20:372-389.
- Wulfsberg, J.P.; Redlich, T.; Bruhns, F.L.; (2011) "Open production: scientific foundation for co-creative product realization" *Prod. Eng. Res. Devel.* 5:127-139.
- Noh, Y. (2015),"Financial effects of open innovation in the manufacturing industry", *Management Decision*, 53, 7, 1527 - 1544.

HAYAT STANDARDI ESASININ ANAYASAL VERGİLEME İLKELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ VE VERGİYE GÖNÜLLÜ UYUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doğan BOZDOĞAN* - Serhat KURT**

Öz

Kamu harcamalarının önemli finansman kaynaklarından birisi vergilerdir. Devletler sahip oldukları vergilendirme yetkisini özellikle vergi gelirlerini artırma ve vergi gelirlerinde meydana gelebilecek kayıp ve kaçakları önleme noktasında kullanmaktadırlar. Bunu yaparken kimi zaman başarılı olursa da bazı dönemlerde başarısız politikalarla karşılaşmıştır.

Başarısız bir politika olarak adlandırılabilir ve uygulandığı süreç içerisinde birçok kez değişikliğe uğramış, kimi dönemlerde kaldırılmış ve her zaman tartışmalara neden olmuş uygulamalardan birisi hayat standardı esasıdır. Hayat standardı esası, vergi yükümlüsünün ulaştığı yaşam düzeyini sağlayabilmesi için yaptığı gideri karşılayan bir gelirin var olabileceği varsayımı altında gerçek gelire ulaşabilmek amacıyla getirilmiş bir vergisel kontrol sistemidir. Bu sistem muhteviyatı itibarıyla, anayasal vergileme ilkelerine aykırılığı ve vergiye gönüllü uyum üzerindeki negatif etkileri sebebiyle kısıtlı bir süre uygulama alanı bulmuş ve nihayetinde uygulamadan kaldırılmıştır.

Çalışmada hayat standardı esasının eksikleri özellikle anayasal vergilendirme ilkeleri arasında yer alan eşitlik, genellik, adalet ve mali güce göre vergilendirme ilkeleri çerçevesinde belirlenmeye çalışılacak, söz konusu bu uygulamanın vergiye gönüllü uyum üzerine etkisine değinilerek mevcut dönemde uygulanabilirliğine ilişkin bir takım önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hayat standardı esası, Vergileme ilkeleri, Vergiye gönüllü uyum.

AN INVESTIGATION OF THE CONSTITUTIONAL TAXATION PRINCIPLES OF LIFE STANDARD ESSENCE AND IMPACT ON VOLUNTARY TAX COMPLIANCE

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, e-mail: dogan.bozdogan@gop.edu.tr.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, e-mail: kurtserhat60@gmail.com.

Abstract

One of the major sources of funding for public expenditure is taxes. States are using the taxation authority they have in particular to increase tax revenues and to prevent losses and leaks that may occur in tax revenues. In doing so, sometimes unsuccessful policies have been encountered in some periods, although they have been successful.

That could be regarded as a failed policy, and applies to process multiple times in some periods that has changed has been removed and is always one of the standard of living have caused controversy in the application is based on. The essence of life standard, can provide the level of tax has reached the required to life satisfies his expense to have a real income, under the assumption that the revenue could be hoping to reach a tax control system. As of this release of the system, contrary to the principles of the constitutional taxation and taxable income due to the negative effects of voluntary compliance with a limited period of time the application has been removed from the application, and ultimately found.

In this study The lack of the standard of living standard in working will be tried to be determined not on the basis of equality, universality, fairness and taxation principles which are among the principles of constitutional taxation, in particular the effect of this application on voluntary compliance will be suggested.

Key Words: Principles of life standard, Taxation principles, Taxation voluntary compliance.

1.Hayat Standardı Esası

1.1.Hayat Standardı Esasının Tanımı

Devletler çeşitli nedenlerle vergi gelirlerinde kayıplar yaşamaktadır. Bunlar, ekonomik, siyasi, toplumsal ve küresel sebepler olarak sınıflandırılabilir. Özellikle toplumsal nedenler içerisinde yer alan vergi ahlakının gelişmemiş olması önemli bir vergi kaybı unsuru olarak dikkat çekmektedir. Bu noktada Türkiye’de yüksek oranda vergi kaybı yaşayan ülkelerden birisidir. Genel olarak vergi ahlakı düşük bir toplum yapısına sahip olan Türkiye’de mükellefler, vergi borçlarını ya hiç ödemezler ya da az vergi ödeyebilmek için çeşitli arayışlar içine girerler. Bu arayışlar af beklentisi gibi daha zararsız faaliyetler olabileceği gibi vergi kaçırma gibi suç niteliği olan fiiller de olabilir.

Her ülke gibi Türkiye’de vergi kaybı yaşamamak için mücadele vermektedir. Bu nedenle de vergi kayıplarını önlemek ya da en az seviyeye indirmek için çeşitli yöntemler uygulamaktadır. Vergi cezaları, vergi denetimleri ve vergi afları söz konusu yöntemlerden bazılarıdır. Yine bu yöntemlerden birisi de hayat standardı esasıdır.

Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

Hayat standardı esasında, bazı veri ve kriterleri göz önüne alarak mükelleflerin asgari kazanç tutarı belirlenmektedir. Ticari kazanç ve serbest meslek grubuna giren mükellefler en az bu asgari tutar üzerinden vergilendirilir. Hayat standardı esası ülkemizde beyan esası yönteminin doğru işletilebilmesi için bazı zamanlarda uygulanan ve yürürlükten kaldırılan bir asgari vergilendirme ve vergi güvenlik yöntemidir (Armağan, 2003: 265). Hayat standardı esası uygulanarak vergilendirme yapılmasındaki amaç, mümkün olduğunca mükellefin gerçek gelirin ulaşmak ve 1982 Anayasası'nda yer alan "mali güce göre vergilendirme"¹ ilkesine işlevsellik kazandırmaktır.

Anayasa Mahkemesi 1991/43 karar sayılı kararında hayat standardı esasını, "Vergi yükümlüsünün ulaştığı yaşam düzeyini sağlayabilmesi için yaptığı gideri karşılayan bir gelirin olabileceğini varsayarak gerçek gelire ulaşabilmek amacıyla getirilmiş bir vergi kontrol sistemidir"² şeklinde tanımlamıştır. Başka bir ifadeyle, yükümlünün yaşam ve harcama düzeyi yüksek, yılsonunda beyan ettiği geliri hayat standardı esası gereğince bulunacak miktardan düşük ise ödemesi gereken vergi bu sistem ile gerçek gelirin uygun duruma getirilmektedir. Hayat standardı esası vergi gelirlerinin güvencesi olup gelir beyanı belli miktardan düşük olursa vergi matrahının saptanmasında ölçü olarak kullanılmaktadır.

Modern vergi sistemlerinde vergilendirme süreci³ beyanname verilmesi ile başlar. Gelir vergisinde ticari kazanç ve serbest meslek grubuna giren mükelleflerin vergilendirilmesinde de beyan esası geçerlidir. Beyan esası sisteminde mükellefler kazançlarını vergi dairesine beyan ederler. Vergi dairesinde mükellefin bu beyanı üzerinden gerekli incelemeler yapılır. Fakat beyan esası sisteminin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için mükelleflerin kazançlarını doğru beyan etmeleri gerekmektedir. Mükellefler beyanlarını kazançlarının gerçek tutarı üzerinden yapmadıkları zaman, devlet vergi kaybı yaşamaktadır. Hayat standardı esası tam da bu noktada yaşanan vergi kayıplarının önüne geçebilmek için uygulanmaktadır.

¹ 1982 Anayasasının 73/1. maddesi: "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür".

²Anayasa Mahkemesi 12.11.1991, E.1991/7 K.1991/43, RGT. 23.07.1992 RG no:21293.

³ Vergilendirme süreci literatürde 4t olarak da bilinen, vergin tarhı, tebliği, tahakkuku ve tahsilidir.

Ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükelleflerinin, vergi dairesine beyan ettikleri kazançları asgari tutarın altında olduğu durumlarda mükellef beyanı üzerinden değil, hayat standardı esasında belirlenen asgari tutar üzerinden vergilendirilir. Hatta mükellef vergilendirme döneminde zarar etmiş olsa bile yine de asgari tutar üzerinden vergilendirilir. Bu sistem ile devlet, mükelleflerin vergi kaçırılmalarını önlerken, kendisinin de bir kısım vergi gelirini garanti altına alır.

1.2.Hayat Standardı Esasının Tarihi Gelişimi

Hayat standardı esası, ilk kez 31.12.1982 tarihinde 2772 sayılı kanun ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen mükerrer 116. maddesi ile Türk Vergi Sistemi'ne girmiştir (Gerek ve Aydın, 2010: 62). 1982 yılının sonunda eklenmesine rağmen, aynı yılda hayat standardı esası uygulanmıştır. Bu uygulama ticari, zirai ve serbest meslek grubu mükelleflerini kapsamıştır. Kanunda, 15.12.1990 tarihinde 3689 sayılı kanun ile eklenen geçici 35. madde ile yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme sonucunda 01.01.1990-31.12.1999 yılları arasında zirai kazanç sahipleri hayat standardı esası kapsamından çıkarılmıştır.

1982 yılında Türk Vergi Sistemi'ne giren hayat standardı esası son olarak 1998 yılı gelirlerine uygulanmıştır. Yürürlükte kaldığı süre içinde sürekli tartışmalara sebep olan⁴ hayat standardı esası 01.01.1999 tarihinden geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırılmıştır.

Üzerinde pek çok kez tartışılan ve tepkilere uğrayan hayat standardı esası, 23.11.2000 tarihli ve 4605 sayılı kanunun geçici 58. maddesi ile 01.01.2000 - 31.12.2001 yılları arasında yeniden uygulamaya konulmuştur.

2.Hayat Standardı Esasının Uygulanması

2.1.Hayat Standardı Esasının Kapsadığı Mükellefler

Gelir vergisinde, ticari kazanç ve serbest meslek kazançları beyan esasına göre vergilendirilir. Hayat standardı esasında, serbest meslek ve ticari kazanç mükelleflerinin yaşam standartları ve kanunda öngörülen bazı kriterlere göre asgari bir kazanç miktarı belirlenmektedir. Mükellefler o dönem zarar dahi etseler bu asgari tutar üzerinden vergilendirilirler.

⁴ İlerleyen başlıklarda bu konuya detaylı bir şekilde değinilecektir.

Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

Gelir Vergisi Kanununun 4605 sayılı geçici 58. maddesine göre; gerçek usulde gelir vergisine tabi ticari kazanç sahipleri, belediye teşkilatı bulunmayan köylerde işyeri bulunanlar hariç, basit usulde vergilendirilenler ile serbest meslek erbabı olan gerçek kişiler hayat standardı esasına göre mükellef kabul edilmiştir (Armağan, 2003: 266). Yine aynı madde de, zirai kazanç, menkul ve gayrimenkul sermaye iradı sahipleri ve ücretliler ile diğer kazanç sahipleri ve hayat standardı esası kapsamına girmesi gerekenlerden ilk defa işe başlayanlardan, işe başlanılan ve izleyen yılda bu esasının kapsamı dışında bırakılmıştır. Hayat standardı esasının uygulanmamasına karar verilen bir diğer durum ise deprem muafiyetidir. 12.11.1999 tarihinden itibaren Kocaeli, Yalova, Bolu, Sakarya ve Düzce il merkez ve ilçelerinde bulunan gelir vergisi mükelleflerinin, o tarihlerde ki depremlerde varlıklarının en az %10'unu veya depremlerde eşini ya da kan hısımlarını kaybedenlere hayat standardı esası uygulanmamasına karar verilmiştir (26.11.1999 Tarihli 4481 Sayılı Kanun). Ayrıca birden fazla yıla yaygın olarak yapılan inşaat ve onarma işlerinde, işin bittiği yıl hesaplanan kazanç üzerinden hayat standardı esası uygulanır.

Kaldırılmadan önceki haliyle mükerrer 116. maddeye göre hayat standardı esasının kapsadığı mükellefler şunlardır (2772 sayılı kanunun 15'inci maddesiyle eklenen madde);

- Gerçek usulde Gelir Vergisine tabi ticari, zirai ve mesleki kazanç sahipleri,
- Turistik amaçlı yurt dışı seyahatlerde, seyahate katılan mükellefin kendisi,
- Yarış atı yetiştirenler,
- Özel hizmetlerde devamlı ve ücret karşılığı çalıştırılanlardır.

2.2. Hayat Standardı Esasında Kazancın Tespiti

Hayat standardı esası uygulamasında, ticari kazanç ve serbest meslek grubuna dâhil mükellefler yıl içindeki faaliyetlerinden dolayı belli bir kazanç elde edilmiş sayılarak asgari bir tutar üzerinden gelir vergisine tabi tutulurlar. Bu tutar mükelleflerin faaliyet gelirleri, sahip oldukları gayrimenkuller, araçlar ve mükelleflerin yaşam koşulları dikkate alınarak hesaplanır.

Kaldırılmadan önceki haliyle mükerrer 116. maddeye göre hayat standardı esasında kazancın tespiti şu şekilde olmaktadır;

Gerçek usulde Gelir Vergisine tabi ticari, zirai ve mesleki kazanç sahiplerinin beyan ettikleri gelir (zarar beyan edilmesi hali dahil ; (3239 sayılı Kanununun 68'inci maddesiyle artırılan hadler.) 800.000 Liraya (zirai kazanç sahipleri ile ikinci sınıf tacirler için 450.000 liraya) aşağıda belirtilen hayat standardı göstergelerine göre belirtilen ilavelerin yapılmasından sonra bulunacak tutardan düşük olduğu takdirde, bu şekilde tespit olunan tutardan 31'inci maddedeki indirimler yapıldıktan sonra kalan miktar vergi tarhuna esas alınır.(3239 sayılı Kanununun 68'inci maddesiyle eklenen hüküm) Şu kadar ki; ticari, zirai ve mesleki kazanç sahiplerinin bu faaliyetleri dolayısıyla hayat standardı esasına göre vergi tarhuna esas alınacak geliri, yukarıda yazılı tutarlardan aşağı olamaz.

()Hayat standardı göstergeleri ilave edilecek tutar*

(3239 sayılı Kanununun 68'inci maddesiyle artırılan tutarlar.)

1.Mükellefin kendisine, eşine, çocuklarına ve bakmakla yükümlü olduğu diğer kişilere ait özel binek otomobillerinin her biri için (işletmelerinde kayıtlı olanlar dahil);

a)Silindir hacmi 1600 (dahil) cc'ye kadar olanlarda 120.000 Lira

b)Silindir hacmi 1601(dahil) cc'den 1900 cc'ye kadar olanlarda 180.000 Lira

c)Silindi hacmi 1901 (dahil) cc'den fazla olanlarda 360.000 Lira

2.Mükellefin kendisi, eşi, çocukları ve bakmakla yükümlü olduğu diğer kişiler tarafından bizzat kullanılan birden fazla binalardan (bağımsız bölümler, katlar, sayfiye ve dinlenme evleri dahil);

a)Mülkiyeti yukarıda sayılan kişilere ait olanların her biri için yıllık emsal kira bedelinin yarısı

b)Kiralananmış olanlardan (tatil amacı ile gidilen otel, motel ve benzeri dahil) her biri için 120.000 Lira

3.Mükellefin kendisine, eşine, çocuklarına ve bakmakla yükümlü olduğu diğer kişilere ait (işletmeye kayıtlı olanlar dâhil) her biri;

a)Hava taşıtı, yat, kotra, sürat teknesi için 1.200.000 Lira

b)On beygir gücü üstünde motorlu diğer özel tekneler için 240.000 Lira

4.Özel hizmetlerde devamlı ve ücret karşılığı çalıştırılan;

Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

a)Şoför, mürebbiye, aşçı, hizmetçi, bahçıvan ve benzerlerinin her biri için 240.000 Lira

b)Kaptan, pilot ve benzerlerinin her biri için 1.200.000 Lira

5.Yarış atı yetiştirenlerde her bir yarış atı için (taylar dahil) 240.000 Lira

6.Turistik amaçlı yurt dışı seyahatlerde, seyahate katılan mükellefin kendisi, eşi, çocukları ve bakmakla yükümlü olduğu diğer kişilerden her birinin her seyahati için 360.000 Lira

(3239 Sayılı Kanununun 68'inci maddesiyle değişen fıkra) Yukarıda yer alan tutarlar asgari hadlerdi. Bu tutarların on katı ise, uygulanacak azami hadleri teşkil eder.

(3239 Sayılı Kanununun 68'inci maddesiyle değişen fıkra) Bakanlar Kurulu, bu maddede belirtilen tutarları, azami hadleri aşmamak şartıyla, her birini ayrı ayrı veya topluca her yıl artırmaya yetkilidir. Bu yetki kazanç ve faaliyet konuları itibariyle de kullanılabilir.

Yıl içinde işe başlayan veya işi bırakan mükellefler için faaliyette bulunulan süreler göz önünde tutulur.

Bu madde, birden fazla takvim yılına sirayet eden inşaat ve onarma işlerinde işin devam ettiği yıllar ve bu yıllar için geçerli olan gösterge tutarları göz önüne alınarak topluca uygulanır.

Bu maddeye göre yapılacak tarhiyata itiraz, tahakkuk eden verginin tahsilini durdurmaz. Ancak, Danıştay ve vergi mahkemelerince bu davalar öncelikle ele alınır ve dosyanın tekâmül ettiği tarihten itibaren en geç bir ay içinde karara bağlanır.

3.Hayat Standardı Esasına Getirilen Eleştiriler

Hayat standardı esasının uygulanma nedeni, iyi bir vergi denetimi olmaması ve bunun sonucunda vergi sisteminin iyi işlememesidir. Türkiye'de mükellefler vergi ödeme konusunda istenilen düzeyde değildirler. Özellikle beyan yönteminde, mükellefler o yıl ki kazançlarını vergi dairelerine kendileri beyan ederler. Bu beyanlar doğru olmadığı zaman devlet vergi kaybı yaşamaktadır. İşte bu noktada yaşanan aksaklıkları önlemek için hayat standardı esasını uygulamaya başlamıştır.

Hayat standardı esasını uygulamaya girdiğinden itibaren ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükellefleri, elde edilmiş gerçek gelirleri yerine kazanılmamış gelirleri

üzerinden vergilendirilirler. Buda “mali güce göre vergilendirme” ve “vergide adalet” ilkeleriyle ters düştüğü için eleştirilere neden olmaktadır.⁵

Mükelleflerin vergilendirileceği asgari tutar belli olduğundan dolayı, o yıl ki faaliyetleri sonucunda zarar etmiş olsalar dahi bu tutar üzerinden vergilerini ödemek zorundadırlar. Mükelleflerin hayat standardı esasına göre belirlenen miktar üzerinden gelir vergisi ödemek zorunda kalmaları gelirin gerçekliği ilkesi ile çeliştiğinden, vergide adalet ilkesinin zedelenmesine neden olmaktadır (Taş,1992: 62).

Hayat standardı esası uygulanan mükelleflerden yüksek kazanç elde edenler, o yıl ki kazançlarını asgari tutar üzerinden beyan ederler. Yani o yıl zarar eden mükellef ile asgari tutarın çok üzerinde bir kazanç elde eden mükellef aynı tutar üzerinden vergilendirilecektir. Yüksek gelir elde eden mükellefleri olması gerekenden az bir tutar üzerinden vergilendiren bu sistem, mükellefler arasında eşitsizliklere yol açmıştır.

1998 yılında uygulamadan kaldırılan hayat standardı esası, 2000 yılında tekrar uygulamaya koyulmuştur. Uygulandığı süre boyunca mükellefler tarafından tepki çeken hayat standardı esasının tekrar yürürlüğe konulması üzerine devletin vergi sistemine olan inanç sarsılmıştır. Devletin iyi bir vergi sistemi kurarak, beyan usulü yönteminde yaşanan vergi kayıplarını önlemesi ve hayat standardı esası gibi mükellefi memnun etmeyen uygulamalardan kaçınması gerekmektedir. Bu gibi uygulamalar mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu üzerinde negatif bir etki yaratır ve dolayısıyla vergi gelirlerinde istenen düzeye ulaşmasını engeller.

Hayat standardı esasının uygulanmaması için vergi denetim yollarının geliştirilmesi, mükelleflerin doğru beyan vermelerinin sağlanması gerekmektedir. Hayat standardı esası gibi götürü yöntemler yerine kayıt dışı ekonomi ile mücadele, sağlıklı belge düzeninin yerleştirilmesi, vergi yönetiminin etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik önlemlerin geliştirilmesi daha yerinde olacaktır (Armağan,2003: 278).

Yılsonunda elde ettiği kazancı asgari tutarın altında kalan gelir vergisi mükellefi “ödeme gücü” ilkesine göre mağdur olmaktadır. Bu sebeple, hayat standardı esası ve benzeri bir uygulamanın kurumlar vergisinde kullanılmaması, kurumlar vergisi

⁵ Bir sonraki bölümde (Hayat Standardı Esasının Vergilendirme İlkelerine Aykırılığı) detaylı bir şekilde incelenecektir.

Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

mükellefleri için bir avantaj olmuştur. Bu avantajı kullanmak için çok sayıda gelir vergisi mükellefinin mükellefiyet şeklini sermaye şirketi kurma şeklinde değiştirme eğilimine girdiği görülmüştür (Şenyüz, 2002: 255)

Türkiye’de hayat standardı esas ve benzeri sistemlerin uygulanma nedenlerinin başında devletin vergi gelirlerini toplayamaması gelir. Ülkemizde, mükellefler vergi ödeme konusunda isteksiz olduklarından dolayı vergiden kaçınmanın yollarını ararlar. Mükellefler vatandaşlık bilinci ile davranıp, vergi ve benzeri sorumluluklarını yerine getirdikleri takdirde hayat standardı esas gibi uygulamalara ihtiyaç kalmayacaktır. Yani mükelleflerin memnun olmadığı hayat standardı esas, yine mükelleflerin vergi ödeme konusunda dürüst olmayıp, devlete vergi kaybı yaşatmalarından dolayı uygulanmaktadır.

4.Hayat Standardı Esasının Vergilendirme İlkelerine Aykırılığı

Vergilendirme ilkeleri, vergilerin gerek kapsamının, gerekse içeriğinin belirlenmesi bakımından uyulması gereken kurallardır. Vergilendirme ilkeleri, bir yandan ekonomik ve sosyal düzenin gelişmesini, diğer yandan vergi kurumunun nitelik ve amaçlarında meydana gelen değişikliklere uyumu sağlamaktadır (Turhan, 1993: 190).

2772 sayılı kanunun gerekçesinde açıklandığı üzere, hayat standardı esas gelir vergisinde vergi matrahının gerçeğe, yani gelirin gerçek miktarına yaklaşılarak saptanmasını sağlayacak bir vergi güvenlik önlemi olarak öngörülmüştür (Öden ve Akkaya, 2001: 31). Devlet, vergi güvenliği için her türlü önlemi almakla görevlidir. Tüm bu önlemleri alırken de hukuk devleti olma özelliğine ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerine dikkat etmesi gerekmektedir.

Hayat standardı esasının aykırı olduğu vergilendirme ilkeleri 1982 Anayasasının 73. maddesinde zımni olarak vurgulanmıştır. Söz konusu madde;

“Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir” şeklindedir.

1982 Anayasası'nın 73. maddesi incelendiğinde, hayat standardı esasının özellikle vergilemenin anayasal ilkelerinden olan eşitlik, genellik, adalet ve mali güce göre vergileme ilkelerine aykırı olduğu söylenebilir.

4.1.Hayat Standardı Esasının Eşitlik İlkesine Aykırılığı

Eşitlik konusunda 1982 Anayasasının başlangıç metninde; *“Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu”* ifadesi yer almaktadır. Eşitlik konusu, 1982 Anayasasının 10. maddesinde de *“kanun önünde eşitlik”* başlığı altında şu şekilde ele alınmıştır;

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir,

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”. Bu doğrultuda vergi ile ilgili yasalar hazırlanırken eşitlik ilkesine uyulmak zorundadır.

Vergide eşitlik ilkesi, mükelleflerin vergi ödeme güçleri dikkate alınarak vergilendirilmesini öngörür. Anayasa Mahkemesi eşitlik ilkesini, *“Eşit hukuki/mali durumda olanların eşit şekilde, eşit olmayan hukuki/mali durumda bulunanların ise sosyal, ailevi ve ekonomik durumlarına göre farklı şekillerde vergilendirilmesi”* şeklinde açıklamaktadır (Başaran, 2001: 101)

Mükelleflerin gelirlerinin aynı miktar üzerinden vergilendirilmesi vergi ilkeleri açısından eşitliği sağlamaz. Az gelir elde eden mükellef ile çok gelir elde eden mükellefin aynı miktarda vergi ödemeleri, mükellefler arasında adil olmayan bir uygulamaya neden olur. Bu nedenle az gelir elde edenden az, çok gelir elde edenden çok vergi alınması gerekir.

Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

Hayat standardı esası uygulamasında ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükellefleri o yılki kazançları üzerinden değil belirlenen asgari tutar üzerinden vergilendirilirler. Asgari vergi tutarı mükelleflerin aileleri, yaşam standartları ve sosyal hayatları dikkate alınarak belirlenir ve bu tutar üzerinden vergilendirilirler. Yani, çok kazanç elde eden mükellef ile az kazanç elde eden mükellef aynı asgari tutar üzerinden vergilendirilir. Yüksek kazanç elde eden mükellefler, beyanlarını asgari tutar üzerinden yaptıkları için gelirlerine göre az miktarda vergi öderler. Bu noktada hayat standardı esası vergilendirmede eşitlik ilkesine aykırıdır.

Hayat standardı esası çerçevesinde, mükellefin kendisine veya eşine ait emekli, maluliyet, dul ve yetim aylığı dışındaki vergiden istisna ya da vergi dışı gelirlerin vergilendirilmesi söz konusu olduğundan, böylece ticari kazanç sahipleri ile serbest meslek kazancı sahiplerini diğer gelir unsur sahiplerinden daha fazla yükümlendirmek, eşitlik ilkesine başka bir aykırılığı teşkil etmektedir (Başaran, 2001: 101)

4.2.Hayat Standardı Esasının Genellik İlkesine Aykırılığı

Verginin genelliği ilkesi, vergi borcunun herkese ait olmasını belirler. Toplumdaki tüm bireyler mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Anayasasının 73. maddesinde “*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür.*” ifadesi yer alır.73. maddede ki herkes ifadesi vergilemenin genelliği ilkesinin bir sonucudur.

Hayat standardı esası sadece ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükelleflerine uygulanmaktadır. Genellik ilkesine aykırı olarak uygulanan hayat standardı esası mükellefler açısından tercih edilen bir sistem değildir. Bu uygulamadan memnun olmayan ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükellefleri, mükellefiyet şekillerini değiştirme arayışları içine girmişlerdir.

Anayasada yer alan “hukuk devleti” ve “eşitlik” ilkesi gibi ilkelerin bir sonucu olan genellik ilkesi, özellikle hakların tanınması ve yükümlülüklerin konulmasında uyulması gereken genel bir ilkedir (Erkin, 2012: 243). Bu nedenle hayat standardı esası uygulandığı süre boyunca genellik ilkesine aykırılık oluşturmuştur ve ağır eleştiriler almıştır.

4.3.Hayat Standardı Esasının Adalet İlkesine Aykırılığı

1982 Anayasası, Cumhuriyetin niteliklerini açıkladığı 2. maddesinde “*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı...*” ifadeleri ile adalet anlayışının gerekliliğinden bahsetmiştir. Anayasasın vergi ödevi başlığı altında yer alan 73. maddesinde ise; “*vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.*” ifadeleri bulunmaktadır. Kısacası 1982 Anayasası adalet ilkesine büyük önem vermektedir. Kaldı ki hukuk devleti olmanın gereği de budur.

Vergide adalet kavramı toplumlara ve zamana göre farklı anlamlar taşımıştır. En genel anlamıyla vergilemede adalet, vergi yükünün toplumca uygun ve kabul edilebilir biçimde dağılımını ifade eder (Gök, vd., 2013: 270). Vergide adaletin sağlanabilmesi için benzer durumda olan bireylerin benzer uygulamaya tabi olmaları gerekmektedir.

Hayat standardı esası uygulanmaya başlandığı andan itibaren vergide adalet ilkesine aykırılık teşkil etmiştir. Hayat standardı esasının uygulandığı dönemlerde sadece ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükelleflerine uygulanması, adaletli bir vergilendirmenin olmadığını göstermektedir. Adaletli bir vergilendirme sisteminin olması, vergilendirmenin eşitlik ilkesi ile doğru orantılıdır. Eşitlik ilkesine bağlı olarak mükellefler arasında vergilendirmenin adalet ilkesine aykırı olacak uygulamalar olmamalıdır.

Hayat standardı esasının adalet ilkesine aykırı olmasının bir diğer nedeni ise, çok kazanç elde eden ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükellefi ile az kazanç elde eden mükellefin aynı asgari tutar üzerinden vergilendirilmesidir. Bu konu “ödeme gücüne göre vergilendirme”⁶ ilkesine aykırılık teşkil ettiği kadar adalet ilkesine de aykırılık oluşturur. Çok kazanç elde eden ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükellefi, bütün kazancını beyan etmek yerine belirlenen asgari tutar üzerinden beyan eder ve bunun sonucunda kazancının çok daha az miktarı üzerinden vergilendirilir. Bunun yanında, asgari tutarın altında kazanç elde eden ya da o yıl ki ticari faaliyetinden zarar elde eden mükellefler de bu asgari tutar üzerinden vergilerini öderler. Bu durum iki mükellef arasında adaletsiz bir uygulamaya yol açmış olur.

⁶Bir sonraki başlıkta daha detaylı açıklanacaktır.

Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

Beyan esası sisteminde vergiyi sağlıklı bir biçimde toplayamayan devlet, hayat standardı esası sistemini uygulamıştır. Bir hukuk devleti olan ve 1982 Anayasası'nda defalarca adalet konusuna vurgu yapan Türkiye, mükellefler arasında ödeme gücüne bakmayan, adaletsiz bir uygulamaya yol açan hayat standardı esası sistemini uygulamaktan vazgeçmiştir.

4.4.Hayat Standardı Esasının Mali Güce Göre Vergilendirme İlkesine Aykırılığı

Vergilendirmede mali güç ilkesi, kamu harcamaları ve ihtiyaçlarına bireylerin ödeme güçleri oranında katılmaları düşüncesinden oluşur. Buna göre mali güç, yasama organının vergilendirme yetkisini, kişilerin iktisadi ve kişisel durumlarını göz önünde bulundurarak kullanmasıdır (Öncel vd. 2006: 52). Bu tanım Anayasa mahkemesi tarafından da benimsenmiştir. Zira Anayasa Mahkemesi kararlarında⁷ mali güç ilkesi, "...verginin kişilerin ekonomik ve kişisel durumlarına göre alınması" olarak ifade edilmektedir. Yine 1982 Anayasasının 73. maddesinde; "*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.*" ifadeleri yer almaktadır. Bu ifade ile mükelleflerin mali gücüne göre vergilendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Mali güce göre vergilendirme ilkesi uygulandığı zaman, gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından da önemli katkı sağlamaktadır. Bu ilke bir sistem prensibidir ve vergi yükünün adil ve eşit şekilde dağıtılmasını sağlayıcı bir sistemin kurulmasını emretmektedir (Başaran, 2001: 102).

Hayat standardı esası uygulamasında ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükellefleri daha gelir elde etmeden asgari tutar üzerinden ödeyecekleri vergi belli olmaktadır. Yani, kazanılmamış geliri vergilendiren devlet, mali güce göre vergilendirme ilkesine aykırı davranmış bulunmaktadır.

Mükellefi elde ettiği gelir üzerinden vergilendirmesi gereken devlet, hayat standardı esası uygulaması ile mükelleflerin üzerinde vergi baskısı oluşturmuştur. Mali gücünün üstünde vergi alınan mükellefler, vergiyi ödemek yerine başka arayışlar içine girmişlerdir. Tüm bu nedenlerden dolayı hayat standardı esası uygulandığı andan itibaren ödeme gücüne göre vergilendirme ilkesine aykırılık teşkil etmiştir.

⁷Anayasa Mahkemesi 06.07.1995, E.1994/80K.1995/27, RGT. 02.02.1996 RG no:22542.

Hayat standardı esasında kişinin yaşam düzeyi, belli bir geliri olduğu hususunun karinesi olarak kabul görmektedir. Böyle bir düşünce gerçekte bağdaşmıyorsa yükümlüye aksini ispatlama yani açıklama hakkı verilmelidir. Bu doğrultuda mali gücün miktarının varsayımlara göre değil, gerçeklere uygun olarak belirlenmesi gerekmektedir. Mali güç saptanamazsa 1982 Anayasası'nın 73. maddesinde yer alan "vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılması" ilkesi gerçekleştirilemez. Tam bu noktada 15.12.1990 günlü, 3689 sayılı "213 sayılı Vergi Usul Kanunu, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu ile 492 sayılı Harçlar Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"un 7. maddesiyle Gelir Vergisi Kanunu'na eklenen geçici 35. maddesinin üçüncü fıkrasına göre, Hayat standardı temel gösterge tutarları için yalnızca yükümlünün kendisine ait emekli, maluliyet, dul ve yetim aylığı miktarı, "izah nedeni" olarak kabul edilmiştir. Beyan gerekmeyen, kaynakta vergilendirilmiş diğer gelirler, temel gösterge tutarları için izah nedeni olarak kabul edilmemiştir. Yine aynı madde de, Yükümlünün yasal zorunlulukla bakmakla görevli olduğu kişilere ilişkin gelirler, gerek temel gösterge tutarlarının, gerekse hayat standardı göstergelerinin açıklanmasında izah nedeni olarak kabul edilmemiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 3505 sayılı Yasa ile ilgili kararında "Gerçekten kendilerine, eşlerine, çocuklarına ya da bakmakla yükümlü oldukları öbür kimselere ilişkin vergilendirilmiş veya vergi dışı bırakılmış gelirleri olan kişilerin bu gelirlere katkı olacak veya başka nedenle, serbest meslek ya da ticaret yoluyla bir gelir sağlamaları durumunda bu gelirlerin, diğer gelirler hiç yokmuşçasına hayat standardı çerçevesinde vergilendirilmeleri, bunların kendi mali güçlerini aşan vergi yükü ile karşı karşıya bırakılmaları sosyal devlet ilkesi açısından savunulamaz." demesine karşın dava konusu kural, vergilendirilmiş başka gelirleri, ya da vergiye tâbi olmayan gelirleri gözetmeyen, yükümlüye açıklama ve kanıtlama hakkı tanımayan bir düzenleme getirmiştir. Bu maddenin iptaline ilişkin olarak Anayasa Mahkemesine dava açılmış ve Anayasa Mahkemesi şu gerekçe ile söz konusu maddeyi iptal etmiştir⁸;

"Vergi yükümlüsünün mali gücüne göre vergilendirilebilmesi için, gerçek gelirin saptanması gerekir. Hayat standardı esasının temel nedeni, gerçek gelirin bulunmasına yardımcı yöntem olmasıdır. Bu yöntemle göre saptanan tutarın gerçek gelire (mali güce)

⁸Anayasa Mahkemesi 12.11.1991, E.1991/7 K.1991/43, RGT. 23.07.1992 RG no:21293.

Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

olabildiğince yaklaştırılabilmesi için yükümlünün belli bir gelir tutarının karinesi sayılan "yaşam düzeyini başka gelirlerle sağladığını kanıtlamasına olanak vermesi gerekir. Oysa dava konusu kural vergilendirilmiş ya da vergi dışı bırakılmış bir çok geliri açıklama nedeni olarak kabul etmemektedir. Bu nedenle yükümlünün kendisine, eşine ve çocuklarına ilişkin vergilendirilmiş gelirin yalnız hayat standardı ek gösterge tutarının açıklanmasında kullanılması, temel göstergelerin açıklanmasında kullanılmaması ve yine yükümlünün kendisine ait emekli, dul ve yetim aylıklarının temel gösterge tutarının açıklanmasında kullanılabilmesi, eşine ve çocuklarına ilişkin bu gelirlerin temel göstergelerin açıklanmasında kullanılmaması, vergiye tâbi olmayan bu gelirlerin dolaylı olarak yeniden vergilendirilmesi sonucunu da doğurmaktadır. Açıklama ve kanıtlama olanağına tam olarak yer vermeyen bu kural "mali güce göre vergi ödeme" ilkesine aykırı düşmektedir. Fıkranın bu durumuyla, Anayasa'nın 73. maddesinde belirtilen mali güce göre vergilendirme amacına ulaşılması mümkün değildir. Öte yandan, bir kısım gelirleri açıklama nedeni olarak kabul edip aynı nitelikteki diğer gelirleri açıklama nedeni saymamak "vergide adalet" ilkesine de ters düşer. Gerçekten, iptali istenen fıkra, yükümlünün emekli, maluliyet, dul ya da yetim aylığı dışında hiçbir gelirinin temel gösterge tutarından düşülmesine olanak vermemekte, ayrıca eşine, çocuklarına ya da bakmakla yükümlü olduğu kişilere ilişkin çeşitli gelirlerin gerek temel gerekse ek gösterge tutarlarından düşünüldüğünü engellemektedir. Açıklama olanağına tümüyle değil, kısmen yer veren bu biçimdeki "hayat standardı esası" Anayasa'nın 73. maddesine de aykırıdır".

Bu çerçevede hayat standardı esası mali güç ilkesi açısından da önemli ölçüde aykırılık teşkil etmektedir.

4.5. Hayat Standardı Esasının Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

Gönüllü uyum kavramı, gerekli vergisel bilgilerin zamanında açıklanması, vergi borçlularının yükümlülüklerini kendiliğinden yapması ve yaptırım olmaksızın vergilerini zamanında ödemeleri şeklinde tanımlanabilir (İpek ve Kaynar, 2009: 174).

Bazı sosyolojik değişkenlerin ekonomik boyutları dikkate alındığında; yükümlünün yaşı, eğitim durumu, kişisel birtakım davranışsal özellikleri, kaçakçılık konusundaki sosyal baskı, yükümlünün vergi yükü konusundaki düşüncesi, yükümlünün içinde bulunduğu sosyal ya da mesleki grubun vergi kaçırma eğilimi gibi faktörler vergi uyumu üzerinde etkili olabilmektedir (Batirel, 1996:1). Bunların yanında

ayrıca önemli bir yere sahip olan vergi sisteminin kendisinden kaynaklanan faktörler de vergi uyumunu etkilemektedir.

Vergi mükellefleri, vergilerin kendisini verimli faaliyetlerden saptırdığını ve kendisine pahalıya mal olduğunu düşündüğü, vergi yükü altında ezildiğini hissettiği, vergi yüklerinin adil dağıldığına olan inancını yitirdiği, vergilerin kendisinden haksız yere istendiğini hissettiği durumlarda; kendini bu durumlardan korumak isteyecektir (İpek ve Kaynar, 2009: 176). Bu noktadan sonra gerek kanuni yollara gerekse kanun dışı yollara başvuracaktır. Burada vergiye gönüllü uyum kaybolmaktadır.

Bu noktada hayat standardı esası yukarıda sayılan vergiye gönüllü uyumu etkileyen unsurlardan vergi sisteminin kendisinden kaynaklanan faktörler sınıfına girmektedir. Çünkü bu uygulama sistemin içerisine yerleştirilerek denetim mekanizmasını güçlendirmeyi amaçlayan ve dolayısıyla vergi alacağını güvence altına alan bir niteliğe sahiptir.

Ancak hayat standardı esası pek çok anayasal vergileme ilkesi açısından sakıncalı bir uygulamadır. Örneğin, mali güce göre vergilendirme ilkesi açısından yukarıda yapılan değerlendirme de devlet mükellefi kazanılmamış bir gelir üzerinden vergilendirmekte, bu da mükellef üzerinde vergi baskısı oluşturmaktadır. Söz konusu bu durum mükellefin vergiye gönüllü uyumunu negatif etkilemektedir.

Yine hayat standardı esasının vergiye gönüllü uyum üzerindeki oluşturduğu negatif etki bu kez de adalet ilkesi açısından ortaya çıkmaktadır. Bahsedildiği üzere hayat standardı esası serbest meslek kazancı ve ticari kazanç elde eden mükellefler üzerinde uygulanmaktadır. Her mükellef içinde aynı asgari tutarın uygulanması adalet ilkesine aykırıdır. Buda söz konusu mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu etkilemektedir.

Hayat standardı esası yukarıda açıklanan anayasal vergileme ilkelerine aykırılığı nedeniyle mükellefler nezdinde negatif görülmüş ve görülecek olan bir uygulamadır. Bu nedendir ki hem Anayasa Mahkemesi'nin iptal davalarına pek çok kez konu olmuş hem de üzerinde birçok kez düzenleme yapılma gereği hissedilmiştir.

Hayat Standardı Esasının Anayasal Vergileme İlkeleri Açısından İncelenmesi ve Vergiye Gönüllü Uyum Üzerindeki Etkisi

5.SONUÇ

Beyan esası sistemine bağlı olan mükellefler, elde ettikleri gelirleri vergi dönemlerinde vergi dairelerine beyan etmektedirler. Türkiye’de vergi ödeme konusunda isteksiz ve vergiden kaçınmanın yollarını arayan pek çok mükellef bulunmaktadır. Bu nedenle, vergi dairelerine yapılan beyanlarda kazancını doğru beyan etmeyen mükelleflerin sayısı çok fazladır. Bu da ciddi vergi kayıplarına yol açmaktadırlar. Bu vergi kayıplarına engel olmak için belirli dönemlerde hayat standardı esası sistemi uygulanmıştır. Bu sistem ile ticari kazanç ve serbest meslek grubu mükelleflerinin ticari faaliyetleri, aile bireyleri, ekonomik şartlar ve sosyal yaşantıları üzerinden asgari bir tutar üzerinden vergilendirilmektedirler.

Hayat standardı esası 1982 Anayasasının 73. maddesinde yer alan eşitlik, genellik, adalet ve mali güce göre vergilendirme ilkelerine aykırılık oluşturmaktadır. Söz konusu kavramın farklı mükellef sınıflarına aynı asgari tutarı uygulaması adalet ilkesine ve dolayısıyla eşitlik ilkesine ters düşmüştür. Yine sadece belli bir mükellef sınıfına uygulanması genellik ilkesinin ihlaline sebebiyet vermiştir. Ayrıca hayat standardı esasında elde edilmemiş bir gelirin vergilendirme olasılığının bulunması, buna ek olarak gider gösterilecek unsurların söz konusu kavramın içeriği tarafından kısıtlanması mükelleflerin üzerindeki vergi baskısını artırması nedeniyle mali güce göre vergileme ilkesini ihlal etmiştir.

Nihayetinde içeriğindeki büyük eksikliklerden dolayı hayat standardı esası etkin bir denetim veya kamu alacağını güvence altına alan politika değildir. Bu sebeptendir ki pek çok Anayasa Mahkemesi’nin iptal davalarına konu olmuştur. Hatta bu uygulama ile ilgili düzenleme yapan geçici maddelerin çoğu Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Hayat standardı esası ile yaşanan tüm bu olumsuzluklar mükelleflerin devlete olan güvenini sarsmıştır. Böylesine eleştirel bir uygulamanın tabii ki vergiye gönüllü uyum üzerindeki etkisi de negatif olacaktır. Hayat standardı esası gibi vergilendirme ilkelerine aykırı olan sistemlerin uygulanmaması için mükelleflerin doğru beyan vermeleri ve vergi kaybına sebep olmamalarına yönelik farklı tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirlere örnek; vergi bilincinin geliştirilmesine yönelik eğitimlerin artırılması, vergi cezalarının artırılması ve e-denetimin kapsamının genişletilmesi verilebilir. Ayrıca bu

eleştirileri dikkate alarak yeniden hazırlanacak bir hayat standardı esası uygulamasının tarafımızca etkin olabileceği de düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Armağan, R. (2003), "Gelir Vergisinde Hayat Standardı Esası", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8:1, 265-282

Başaran, F. (2001), "Vergilendirme Ahlakı ve Hayat Standardı Esası", Mükellefin Dergisi, 99, 93-110

BATIREL, F. Ö. (1996), "Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum", Vergi Dünyası, 175, 52-55.

Erkin, G. (2012), "Vergilendirme Yetkisinin Tabi Olduğu Anayasal İlkeler", Ankara Barosu Dergisi, 3, 235-249.

Gelir Vergisi Kanunu

Gerek, Ş.; Aydın, r. A. (2010), Anayasa Yargısı ve Vergi Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Gök, M.; Biyan, Ö ve S. A. (2013). "Vergilemede Adalet İlkesinin Anayasal Temelleri ve Uygulamaya Yansımaları: Seçilmiş OECD Ülkeleri Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34:1 269-292.

Öden, M.; Akkaya, M. (2001), "Hayat Standardı Esasının Anayasaya Uygunluğu Sorunu", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 50:2, 1-35.

Öncel, M.; Kumrulu, A. ve N. Ç. (2006), "Vergi Hukuku", Turhan Kitapevi, Ankara.

Selçuk İ.; Kaynar İ. (2009), "Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F YÖNETİM VE EKONOMİ Dergisi, 16:1,173-190.

Şenyüz, D. (2002), "Türk Vergi Sistemi", Ezgi Kitapevi, Bursa.

T.C. 1982 Anayasası

Taş, M. (1992), "Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir İnceleme", Ekin Kitapevi. Bursa.

Turhan, S. (1998), "Vergi Teorisi ve Politikası", Filiz Kitapevi, İstanbul.

MEHMET AKİF İNAN'IN MEDENİYET TASAVVURU VE ŞİİRLERİNDE
GELENEĞİN YENİDEN İNŞASI

Emel HİSARCIKLILAR*

Öz

Mehmet Akif İnan, Türk düşünce tarihinde mütefekkir kimliğiyle olduğu kadar, Türk edebiyatında da şiirleriyle tanınan önemli bir isimdir. Onun İslâmi düşünce etrafında şekillenmiş olan şiirleri, medeniyet anlayışına ait özellikleri de bünyesinde taşır. Bu doğrultuda, şiirlerinde Türklerin İslâm medeniyetiyle tanışmasından sonra şekillenen edebiyatlarının, yani divan edebiyatının tesiri hissedilir. Ancak Akif İnan, bu manzumelerinde divan edebiyatına ait hususiyetleri aynen yeni şiire aktarmamış, onları yeni hayaller, imajlar ve ifade ediş şekilleri içerisinde, kendi medeniyet tasavvuru doğrultusunda yeniden inşa etmiştir. Bu bağlamda Mehmet Akif İnan'ın şiirleri için "eski edebiyatı ve yeni edebiyatı aynı dizelerde buluşturarak, yeni Türk şiiri için bir köprü işlevi gören metinler" adlandırması yapılabilir. Bu çalışmada Akif İnan'ın *Hicret* adlı kitabındaki şiirleri, şairin edebiyat geleneğini değerlendirme şekli bakımından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif İnan, medeniyet, şiir, gelenek.

MEHMET AKİF İNAN'S VISION of CIVILIZATION and RECONSTRUCTION of
TRADITION in HIS POEMS

Abstract

Being a significant personality, Mehmet Akif İnan is as much a recognized poet in Turkish literature as he is a thinker in the history Turkish thought. His poems that are shaped up by Islamic thought offer an insight into his idea of civilization. In this respect, one feels the influence of the Ottoman Divan literature in his poems, which came into being after Turks converted to Islam. However, instead of conveying the issues peculiar to Divan literature into the new poetry, Akif İnan chose to reconstruct them in his poems in line with his vision of civilization by identifying them within new dreams, images and expressions. In this respect, it is possible to describe Mehmet Akif İnan's poems as texts that serve as a bridge between the old literature and new Turkish poetry. In this study, the poems of Akif İnan in book of *Hicret* will be examined in turns of evaluating his tradition of literature.

Key Words: Mehmet Akif İnan, civilization, poetry, tradition.

* Yrd.Doç.Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, emel.hisarcklilar@gop.edu.tr

Mehmet Akif İnan ve Medeniyet Anlayışı

Mehmet Akif İnan 1940-2000 yılları arasında yaşamış ve şiirlerini İslâmi söylem tarzı etrafında şekillendirmiş olan şairler arasında yer almaktadır. Şiirleri incelendiğinde, bu metinlerin büyük çoğunluğunun divan şiiri geleneği üzerine temellendirildiği görülmektedir. Gerek şekil bakımından, gerekse konuyu şekillendirmede istifade edilen imge ve semboller bakımından şairin edebiyat geleneğinden faydalandığı anlaşılabilir.

Şair kimliğinin yanında Akif İnan'ın ülkesinin ve İslâm dünyasının karşı karşıya olduğu problemleri, sıkıntıları ortaya koyan, bunları aşmak için çözüm önerileri getiren, kültürel mirasın ve geçmişe ait edebiyat geleneğinin zenginliklerinin göz ardı edilmesinden doğan tehlikeleri dile getiren ve bu köklü mirastan faydalanılması gerektiğini söyleyen ileri görüşlü bir mütefekkir olarak da Türk düşünce tarihine adını yazdırdığı bir gerçektir.

Akif İnan'ın üzerinde durduğu “Medeniyet”, bir başka ifadeyle “Uygarlık” kavramı Türkçe sözlükte “Bir ülkenin, bir toplumun, maddî ve manevî varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü” (TDK Türkçe Sözlük, 1998: 2291) şeklinde tanımlanmaktadır.

Akif İnan, medeniyeti “Bir milleti diğerinden farklı kılan, onun kendine mahsus olan özellikleri” (İnan, 2016a: 30) olarak tarif etmektedir. Bu durumda medeniyet kavramı insanların tarihleri, buldukları coğrafya, sanat anlayışları, dil ve inanış şekilleri gibi birtakım hususiyetler noktasında sahip oldukları ortaklıklar ve benzerlikler neticesinde toplumlar ya da milletler hâlinde yaşamalarının getirdiği köklü bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu toplumu ya da milleti meydana getiren bireyler de mensubu oldukları bu topluluğun temel taşı olma ve onu ayakta tutma işlevine sahip olduğu gibi, yapıp ettikleriyle, ortaya koydukları icraatlar ve eserlerle medeniyetin gelişimine ve geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarılmasına

katkıda bulunmaktadır. Zaten toplumun ferdi olma pozisyonunda olan bir bireyden beklenenin de bu olduğu düşünülmektedir.

Akif İnan, milleti meydana getiren bireylerin, bir parçası oldukları medeniyete nasıl katkıda bulduklarını ise şu sözlerle ifade etmektedir: “Her büyük insan, milletinin varlığına, kaynağını yine kendi milletinden devşirdiği eserleriyle katkıda bulunmuştur. Medeniyeti kuran, geliştiren, işte bu katkılardır.” (İnan, 2016a: 30) Buna göre medeniyetlerin oluşumunda önemli role sahip olan bireyler, ortaya çıkardıkları eserlerini ya da başka bir ifadeyle medeniyetleri için yaptıkları katkıları, milletlerinin geçmişinden, kültür birikiminden bağımsız bir şekilde yoktan var etmemekte; bunu yaparken mensubu oldukları medeniyetin kendilerine sunduğu zengin kültür mirasından faydalanmaktadırlar. Yani geçmişi reddetmek, kötölemek, yeniyi körü körüne ve muhakeme etmeden kabul etmek gibi bir anlayış yerine; yeniyi, eskinin eskimeyen taşları üzerine bina etmektedirler.

Roma, Çin, Arap medeniyetleri gibi zengin bir birikime sahip olan Türk medeniyeti de, bu medeniyetin oluşumunda büyük sanatçı ve mütefekkirlerin eser ve düşünceleri vesilesiyle, kendisine sağlam bir temel inşa etmiştir. Akif İnan, Türklerin özellikle de İslâmiyet'in kabulünden sonra hem kendi medeniyetlerinin gelişiminde önemli aşamalar kaydettiklerini, hem de İslâm medeniyeti içerisinde mühim bir yer edindiklerini düşünmektedir: “Türklerin Müslümanlığı kabulü girdikleri yeni medeniyet âlemine tam intibak ettiklerini, bu medeniyetin aslına uygun olarak gelişmesinde çok aktif bir unsur olarak görev aldıklarını görüyoruz.” (İnan, 2016a: 73) Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra bu dinin yayılmasına sağladıkları katkının yanı sıra, İslâm medeniyetinin ilerleyişinde de aktif olarak rol almışlardır.

Türkler Tanzimat yıllarında ise birtakım siyasi, sosyal ve kültürel gerekçelerle Batı medeniyetinin etkisi dâhiline girmişlerdir. Edebiyatta da kendisini gösteren bu süreç toplumun, sosyal yaşamda “Batılılaşma” terimiyle de ifade edilen bir değişim hareketi içerisinde, kendi kültür ve medeniyetiyle yavaş yavaş arasını açmaya

başlamıştır. Oysaki Akif İnan, Batı medeniyetinin ve Türk toplumunun da içerisinde yer aldığı İslâm medeniyetinin, hem şekil hem de öz bakımından birbirinden tamamen farklı iki uygarlık olduğunu düşünmekte ve bu doğrultuda şunları söylemektedir: “Batı uygarlığını, İslâm etkisinde, ondan yararlanarak kurulmuş bir uygarlık gibi göremeyiz. Bunun gibi, İslâm uygarlığı da kesinlikle Antik Yunan düşüncesinden yararlanarak gelişmemiştir.” (İnan, 1985: 65) Batı medeniyeti ve İslâm medeniyeti birbirinden tamamen farklı anlayışların ürünüdür, bu yüzden de bu iki medeniyetin tam olarak kaynaşabileceği ortak bir alan bulunmamaktadır. “İslâm uygarlığı, hatta o uygarlığın kalıntısı bile bizim Batılı olmamızı engelleyen bir dinamizm taşımaktadır. İslâm uygarlığı içinde şekil almış olduğumuz için, ne kadar değişmeye veya değiştirilmeye zorlansak bile, bunun köklü, temelli olamayacağı bir sosyal realitedir.” (İnan, 1985: 87-88) Zaten Tanzimat döneminde girilen yenileşme hareketlerinin tam anlamıyla köklü olamamasının ve toplum yaşayışı içerisinde yerleşmemesinin de bu iki medeniyet arasındaki anlayış ve kavrayış farklılığından ileri geldiği düşünülebilir.

Türk-İslâm medeniyetinin gelişip ilerlemesinde en önemli hareket alanlarından biri edebiyattır. Akif İnan’ın sözünü ettiği Türk-İslâm medeniyeti dairesinde meydana getirilen eserler hem mensubu olduğu milletin hem de bu milletin sahip olduğu İslâm inancının özünü yansıtmaktadır. Ancak bu eserleri tam anlamıyla anlayabilmek ve anlatabilmek için de, onların kaynaklarını aldıkları diğer sanatçı, eser, düşünür ve düşünceleri iyi bilmek ve tanımak gerekmektedir. Akif İnan bu durum hususunda şunları söylemektedir: “Bizim İslâm medeniyeti dünyasına girmemizden sonra oluşturduğumuz edebiyat, İslâm medeniyetinin bütün özelliğini yansıtan bir ayna gibidir.” (İnan, 2016a: 75) Bu sebeple, klasik edebiyatı anlamak için İslâm medeniyetini ve bu medeniyetin inşasında rol oynayan önemli isimleri tanımak; günümüz edebiyatını da tam olarak algılayabilmek için klasik edebiyatımıza yeterince vâkif olmak gerekmektedir.

Mehmet Akif İnan'ın Şiir Anlayışı

Mehmet Akif İnan, şiir ve insan arasında, aynı zamanda da şiir ve insan ruhu arasında belirgin bir bağ olduğuna inanmaktadır: “Olayların kuşatması altındaysanız, bir yoğun hüznün ağlamaktaysa üstünüze... Günler, saatler bunalımın otağını kurmuşsa içinizde, sıkıntı bezirganı haraca bağlamışsa sizi... Aczden başka sermayeniz kalmamış gibiyse... Dualar, yüreğinizin semtine uğramadan çıkıyorsa ağzınızdan... Kendi sesiniz bile yabancı düşüyorsa kulaklarınıza... Şiir okumalısınız...” (İnan, 2016b: 228) Şiir, insana zor günlerinde bir arkadaş, sığınabilecek bir liman sunmakta, hatta problemler içerisinde çözüme dair çıkış yolu gösterebilmektedir. Akif İnan da hem bir şair, hem de iyi bir şiir okuru olarak, şiirin sanat eseri olmanın yanında, bu yönde de bir işlevi olduğunu düşünmektedir.

Böylece şiir, çıkış yolu arayanların uğrak noktası olduğu gibi, doğru ile yanlış arasında gidip gelen insanlara bu çıkış yolunu göstermek ya da onlara birtakım öneriler sunmak isteyen şairlerin de temel varış noktasıdır. “Akif İnan'ın şiiri, yirminci asrın göz boyayıcı sahtekârlığının dayattıklarına karşı, iç'in ve kendine ait yerli malın, abidevî duruşuyla direnir. Haysiyetli ruh, kendi öz varlığına gösterdiği itinayı, başkaları için de gösterir. Böyle bir tavrın sahibi ve savunucusu olan İnan, şiirin imkânlarını, insanın 'öteki' kılınmasına karşı 'zırh' olarak kullanır.” (Erbay, 2015: 97) Akif İnan, Türk-İslâm medeniyetinin, başka medeniyetlerin empoze etmeye çalıştıkları düşünce, kültür ve yaşam şekillerine karşı dik duruşunun adı olmuştur.

Medeniyet kavramına ve medeniyet inşasında edebiyatın varlığına büyük önem veren Akif İnan, hem yazar hem de şair kimliğiyle Türk-İslâm medeniyetine önemli katkılarda bulunmuştur. Onun şiirleri, ilk olarak 1974 yılında yayımlanan *Hicret*, sonrasında da 1991 yılında yayımlanan *Tenha Sözler* adlı iki kitapta yer almaktadır. Bu çalışmada, *Hicret* adlı kitabındaki şiirleri, onun medeniyet anlayışı doğrultusunda, şairin edebiyat geleneğini söz konusu manzumelerde değerlendirme şekli bakımından ele alınacaktır.

Şair kimliği ve entelektüel düşünce yapısı bir araya geldiğinde, Akif İnan'ın şiirlerinde derin bir medeniyet algısı göze çarpmaktadır. O, medeniyet inşasında edebiyata ve özellikle de şiire mühim bir vazife yüklemekte ve düşüncelerini ifade etmede, kültürün ve medeniyetin taşıyıcısı olan insanları aydınlatmada şiirden istifade etmektedir.

Onun şiirleri geleneğini, Türklerin İslâm medeniyeti dairesine girdikten sonra tanıştıkları divan edebiyatından almaktadır. Ancak o, divan edebiyatının yaygın nazım biçimleri olan gazeli, kasideyi; nazım birimi olarak da beyti kullanırken, yani geleneğe sırtını yaslarken; yeni birtakım hayallerle ve bunları ifade ederken kullandığı imajlarla da şiirde müspet manada bir gelişmeye ve değişmeye karşı olmadığını göstermektedir.

Akif İnan kendisinin şiirde izlediği bu yol hususundaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: “Demek ki aynı kanunlarla yola çıkış var. Fakat onları suret-i katiyede yenileme veya onları değişik bir biçimde tekrar gündeme getirme şeklinde bir çaba göstermedim ben.” (İnan, 2016b: 238) Akif İnan, şiire yeni imajlar getirmeye çalıştığını, divan şiirinde yapılan benzetmeleri yadırgayanlar olduğu gibi, kendisinin bu yaptığını da yadırgayanlar olabileceğini söylemektedir. Çünkü öncekiler, birçok şair tarafından tekrarlandığı için, onlara karşı bir alışma olmuştur. Fakat kendi şiirlerinde de mantığa uygun benzetmeler bulunduğunu dile getirmektedir (İnan, 2016b: 238).

Akif İnan, şiirlerini her ne kadar divan edebiyatı geleneğinin üzerine temellendirse de, bunun yanı sıra dizelerinin özgün bir ifade güzelliğine sahip olduğu görülmektedir. “Geleneğin şiirinden yeterince yararlanır ama asla oraya saplanıp kalmaz. O şiirini yeni bir öz ile kurmaya bakar. Geleceğe yüzünü çevirir. Geleneğin özünden beslendiği halde hep yenileyici bir tarafı vardır. Bu şiir tarz ve tutumu onu farklı ve yeni kılar.” (Haksal, 2015: 13) Akif İnan eskinin içerisine yeniyi adeta bir nakkaş titizliğiyle, ince ve özenli bir tavırla işlemiştir, denebilir.

Mehmet Akif İnan'ın Medeniyet Tasavvuru ve Şiirlerinde Geleneğin Yeniden İnşası

O, şiirlerinde divan edebiyatı malzemesinden, onlara özgünlük katarak istifade etmiştir. “Akif İnan Divan şiirinin imkânlarından yararlanıyor. Bunu alabildiğine uyguluyor. Tabii bunun yanında şiirinde en çok önem verdiği hususlardan biri teşbih, yani benzetmeler. Bunları yaparken şiirinde asla sırtmaz doğal bir öz olarak yer alır. Divan şiirinin imajlarını, metaforlarını kullanırken birebir bir öykünme içinde değil, onda yeni ve özgün olarak yer alır.” (Haksal, 2015: 15) Divan edebiyatındaki bir mazmunu, yeni bir hayal sistemi içerisinde ya da divan şiirindeki bir hayali orijinal bir benzetmeyle yeniden şekillendirir.

Şiirlerinde çeşitli söz sanatlarından istifade edilmesinin yanı sıra, dili kullanım bakımından bu manzumelerin anlaşılır ve sade bir söyleyişe sahip oldukları gözlemlenir. “İnan'ın şiirleri, süsten ve yapmacıktan uzak sadeliğin güzelliğini taşırlar. Sanatına yansıyan hayatı, vahyin ölçüleri çerçevesinde şekillendirdiğinden, karmaşa ve kaostan arınmıştır. Adalet ve nizam kefesinde tartıya çekilmiş, ömür, Öte'nin 'rengine boyanmanın' huzurunu taşır. Bu huzur, aynı zamanda İnan'ın iç dünyasının karakteristiğidir. Bu karakteristiğin şiire yön veren işareti ise, muhteşem bir saflığın görüntüsüdür.” (Erbay, 2015: 98) Bu saf ve temiz söyleyiş, şairin söylemek istedikleriyle, ulaşmak istediği toplumun arasına bir engel koymak istememesinden kaynaklanmaktadır. Onun amacı, doğru ve etkili bir şekilde, araya herhangi bir başka vasıta koymadan anlaşılacak ya da hissedilmektir.

Mehmet Akif İnan'ın Şiirlerinde Geleneğin Yeniden İnşası

Mehmet Akif İnan, şiirlerini İslâmi söylem tarzı etrafında şekillendirmiştir. Bu bağlamda divan edebiyatı geleneğinin tesiri altındaki şair, şekil bakımından divan edebiyatı nazım birimi olan beyti ve yine bu edebiyatın nazım şekillerini kullanırken, bu mısralarda saf Türkçe söyleyişi ve hece veznini tercih etmiştir. Şair “şeklen klâsik ve geleneksel şiire bağlı olsa da öz olarak İslâmi duyarlıkla yeni ve çağdaş şiirler üretebilmiştir. İnan, bir nev'i geleneksel kültürümüzden hareketle, yani, şiir köklerimize bağlı kalarak, modern şiir damarları üretebilme işini başaran nadir

şairlerimizden biridir.” (Maraş, 2004: 52) Onun geleneği yeniden inşa etmesindeki en önemli pay ise divan edebiyatındaki sembolleri, modern şiir içerisinde yeniden yorumlamasıdır.

Ahmet Kabaklı, onun divan edebiyatı ile alakası hususunda şunları söylemiştir: “Divan edebiyatına hayran olan ve bu şiirin bütünüyle ‘İslâmî’ timsal ve mecazlardan, İslâmî düşünce, inanç ve iman unsurlarından oluştuğunu ısrarla belirten Akif İnan, özellikle bu düşüncesine uygun şiirler yazarak ‘Yeni İslâmî Akım’ ile Divan edebiyatımız arasında bağlar kurmaya çalışmıştır.” (Kabaklı, 2008: 718) Kabaklı ayrıca onun, divan edebiyatına halk edebiyatının şekil ve muhtevasını da katarak beyit birimine dayalı şiirler yazdığını; bu şiirlerin vezinli hissi vermesine rağmen kafiye önem vermeyen manzumeler olduğunu; geleneğe dayalı bol kelimeli güzel bir dile sahip olduklarını söylemektedir (Kabaklı, 2008: 718). “İnan’ın şiirindeki ‘ses’, Türk Dilinin en iyi ifadesini türkû formunda bulan, sözcüklerin seçimi ve yan yana getirilişiyle oluşan sestir. Bu ses anlamı dille imgeleştirir.” (Soylu, 2000: 97) Bir bakıma onun şiirlerinde biçim ve içerik birbiriyle ahenk içerisinde yer almıştır.

Divan şiirinde çeşitli benzetmeler ile kullanılan mazmunlardan bir tanesi sevgilinin saçlarıdır. Saç “Divân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Mû, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbîh ve mecâzlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi vs. yönlerden birçok beyte anlam verir.” (Pala, 2000: 336) Akif İnan’ın, “Akşam” adlı şiirinde sevgilinin saçlarını anlatırken kullandığı benzetmeye bakıldığında ise, şu şekilde bir söyleyişle karşılaşılır:

“Saçların en derin bir gökyüzüdür

Varamaz ellerin merdivenleri” (İnan, 1993: 26)

Şair bu dizelerde sevgilinin saçlarını gökyüzüne benzetmektedir. Gökyüzü mavidir ancak geceyin siyaha yakın, koyu bir renk alır. Akif İnan’ın şiirinde sevgilinin saçları, siyahlık bakımından gökyüzüne benzetilebileceği gibi, gökyüzünün

sonsuzluk ve derinlik özelliği bakımından sevgiliye ulaşmanın zorluğunu da ifade ettiği düşünülebilir. Çünkü, ikinci dizeden de anlaşıldığına göre, sevgilinin saçlarına dokunduğu hayal edilen eller, gökyüzüne benzetilmiş olan bu saçlara ulaşmak için kullanılan bir merdiven konumundadır. Ve bu merdivenler, ne kadar gayret gösterilse de, o gökyüzüne, yani saçlara ulaşamamaktadır.

Akif İnan bu mısralarla edebiyat geleneği arasında kurduğu bağ hususunda şunları söylemektedir: “Saç, malum. Derin gökyüzüne benzetiliyor. El, bir merdivene benzetiliyor. Yalnız o kadarla kalmıyor ama... Şimdi bu beyitte, Divan Edebiyatı'nda görmüş olduğumuz birçok edebî sanatın veya bazı beyitlerinde birçok edebî sanatın aynıyla kullanıldığını gayet müşahhas olarak görürsünüz. ‘Leff ü neşr’ler ‘telmiş’ler ‘teşbih’ler hepsi vardır. ‘Tevriye’ler vardır. İşte, buradaki ‘el’ tevriyeli olarak kullanılmıştır.” (İnan, 2016b: 238). Şair, bu benzetmeleri yaparken kullandığı edebî sanatlar vesilesiyle de, modern şiiri ve edebiyat geleneğini aynı dizelerde buluşturmaktadır.

Yine aynı şiirin bir başka beytinde şair, bulutları sedefe benzetmekte, sevgilinin yüzünün de bu sedefin (bulutların) içinde gömülü olduğunu düşünmektedir:

“Bulutlara gömülü sedeften yüzün

Dünyanı kuşatmış destansı hüznün” (İnan, 1993: 27)

Sedef, içinde inci oluşan bir çeşit deniz canlısıdır. Yani inci, sedefin içinde saklıdır. Bu durumda yukarıdaki beyitte geçen sedef, sevgilinin yüzünü saklayan, onun şaire görünmesini engelleyen bir işleve sahiptir. Bu vesileyle sevgilinin yüzünün ise inciye benzetildiği düşünülebilir. Şairin, sevgilinin yüzünü (inciye) görmesini engelleyen ise gökyüzünü saran bulutlar (sedef)'dir. Beytin ikinci dizesine göre bu engel, yani sedef; şairin sevgiliden ayrı düşmenin hüznüyle döktüğü gözyaşındır. Zaten bulut-yağmur ve sedef-inci arasında da bir ilgi vardır. Sedef “Nisan ayında (18 Nisan) denizin yüzüne veya sahile çıkarak ağzını açar ve yağmur tanesini yutarmış. İşte bu yağmur tanesi daha sonra inciye dönüşürmüş.” (Pala, 2000: 337) Sedefin içindeki

incinin oluşmasına imkân veren yağmur gibi, şairin gönlündeki aşkı her daim hissetmesine yarayan da sevgilinin yüzünü görmek için döktüğü gözyaşlarıdır.

Şairin “saç” sembolünü kullandığı başka bir şiiri de “Darağacı” adlı manzumedir. Divan edebiyatında sevgilinin saçları darağacına benzetilir. “Âşığın gönlü sevgilinin saçları arasında yurt edinmiştir. Onun her bir tel saçı ucunda bir âşığın gönlü asılıdır.” (Pala, 2000: 153) Ancak divan şiirinde sevgilinin darağacı olan saçlarına asılı duranlar âşıkların gönülleriyle, Akif İnan’ın şiirinde sevgilinin saçları, âşığın aklının darağacıdır. Bu şiirde “saç” şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“Saçların aklımın darağacıdır

Saçların ki çeken sona sonsuza” (İnan, 1993: 32)

Şair, tıpkı darağacının insanı ölümün sonsuzluğuna sürükleyen bir vasıta olması gibi, sevgilinin saçlarını da darağacına benzeterek, bu saçların, âşığın aklını başından aldığını, onu bu dünyadan öte bir âleme götürdüğünü söylemektedir. Bu saçlar öyle bir darağacıdır ki, ona kapılanı sona ve sonsuza, yani bir bilinmezliğin içine doğru çekmektedir. Âşık, sevgilinin saçlarını hatırına getirdiği vakit, adeta aklını kaybetmektedir.

Sevgilinin, âşığın aklını başından alması hadisesi, divan şiirinde âşığın, “deli” olarak da nitelendirilmesine neden olmuştur. “Delinin ne yaptığını bilmiyor oluşu da âşığın haline uygun düşer. Âşığın delirmesi için birçok neden bulunabilir. Divâne, mecnûn, şeydâ, şûrîde, vâlih gibi eşanlamlıları da kullanılan deli, yaptığı işin sonucunu düşünemez.” (Pala, 2000: 102-103) Akif İnan’ın şiirinde de âşığın, sevgilinin saçlarını düşünmesinin bile, aklını başından almaya yettiği görülmektedir.

Şairin “Zaman” adlı şiirinde âşığın, içinde bulunduğu aşkın tesiriyle bir suskunluk hâli içerisine girmesini şu sözlerle dile getirdiği görülmektedir:

“En iyi anlatış artık susmaktır

Anladım bunu ben seni bilince” (İnan, 1993: 35)

Burada âşığın suskun durumu, tasavvuftaki “hamûş” hâlini hatırlatmaktadır. Bu hâl “Zaruret bulunmadıkça konuşmamak, ihtiyaçtan fazla laf etmemek. Dilin susması; dünya kelamı söylememesi, kalbin susması Mevlâ’dan başkasını düşünmemesi şeklinde olur” (Uludağ, 2012: 157) Buna göre varlığının özünü, yani yaratıcıyı aramak için yola düşen insan, derin bir suskunluk hâli içerisine girmektedir. Ancak bu öyle bir suskunluktur ki, söz konusu kişi, hem sözlerle hem de içindeki düşüncelerle yaratıcının varlığı dışındaki, geçici dünya hayatına ilişkin hiçbir şeyi anlamamaktadır.

Yine aynı şiirin şu beytinde ise “gölge” sembolü divan edebiyatı bağlamında yorumlanabilecek bir anlam içermektedir:

“İçimde bir sergi var portrelerin

Hayalim heryerde kavrar gölgeni” (İnan, 1993: 36)

Burada şair, sevgilinin hayaliyle o kadar iç içe yaşamaktadır ki, onun içerisindeki bu hayaller, adeta sevgilinin portrelerinin sergisi gibi durmaktadır. Aynı zamanda şairin hayalleri her yerde sevgilinin gölgesini bulabilmekte, yani âşık, her yerde ve zamanda sevgilinin hayalini kurabilmektedir. Buradaki “gölge” kelimesiyle de sevgilinin hayali kastedilmektedir.

Divan şiirinde ise “gölge” kavramı “sâye” ve “zıll” kelimeleriyle ifade edilmektedir. “Bu kelime divân şiirinde gerçek anlamı yanında bir de ‘himâye, lûtf, teveccüh’ anlamlarında kullanılır.” (Pala, 2000: 342) Sâye kelimesi tasavvufi manada ise “Öze göre kabuk mesabesinde olan hakikatin gölgesi” (Uludağ, 2012: 308) şeklinde bir anlamı ifade etmektedir. Akif İnan’ın şiirindeyse âşığın, sevgilinin hakiki varlığıyla değil de, özün ardındaki hayalle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Âşık, gölgenin ardındaki hakiki varlığı bulmanın peşindedir, ama gölgeler (portrelerin sergisi) şairin yüreğini kuşatmış durumdadır. Bu durum, âşığın sevgilinin hayaliyle ve aşkıyla ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir.

Akif İnan'ın bir başka beytinde ise sevgili, bakışları vesilesiyle mısralarda yer almaktadır:

“Gövdemi kurşunlar sererse yere

Kırgın bakışların değdi sanırım” (İnan, 1993: 41)

Şair bu dizelerde kırgın sevgilinin bakışlarının, onun ölümüne sebep olacağını ifade etmektedir. Yani şair, kendisi yüzünden sevgiliyi incitmekten korkmaktadır ve sevgilinin incinmesinin ona ölüm acısı gibi geldiğini belirtmektedir. Sevgili, bakışlarıyla divan edebiyatına da konu olmuştur. Ancak divan edebiyatında bu bakışlar, geleneği bir dönüşüm işlemine tabi tutan Akif İnan'dakinden farklı olarak “kâtil” olarak nitelendirilir. “Divân şiirinde sevgilinin kendisi, dudağı (zehir gibi sözleri ile), gözü ve gamzesi birer katil olarak nitelendirilir. Âşığın canını almakta bunlardan daha üstün yoktur.” (Pala, 2000: 233) Yani sevgili, gözüyle ve bakışıyla bile âşığın ölümüne sebep olabilmektedir. Bunda sevgilinin nazlı, alaycı, zalim, büyüleyici, yaralayıcı gibi özelliklere sahip olması da etkilidir.

Buraya kadar alınan mısralarda görüldüğü gibi, Akif İnan, şiirlerinde edebiyat geleneğinin de tesiriyle aşk konusunu işlemiştir. Ancak divan edebiyatının en başta gelen konularından birini işlerken, gerek bu duygunun dile getirilişine, gerekse âşığın ve sevgilinin durumuna dair bu ifadelere yeni birtakım özellikler katmıştır. “İnan'ın şiirlerinde samimi bir aşk, ‘yeni imajlara ulaşabilmek için sarf edilen’ bir emek vardır.” (Karataş, 2004: 108)

İnan, bu duyguyu yeni birtakım hususiyetler eşliğinde işlerken, biçim manasında hem gelenekten faydalanmış, hem de eskinin içerisinde millî olanı kullanarak bir fark yaratmıştır. Yani klasik edebiyatın nazım birimi olan beyit'i kullanırken, bu şiirlerini hece vezniyle yazmış, böylece geleneği biçim boyutuyla da yeniden inşa etmiştir. Biçimsel manadaki bu farklı tarz, kullandığı yeni imajlarla bir araya geldiğinde modern Türk şiirinin gelişimine yeni bir soluk getirmiştir.

Rasim Özdenören, Akif İnan'ın şiirlerinin hem biçimdeki klasik tarza bağlı kalması, hem de bilinen temaları ele almasına rağmen Türk şiirinde bir yenilik ifade etmesini, hemen hemen bütün şiirlerinde kullanılan yeni imajlarla açıklamaktadır. Ayrıca bu şiirlerde yeni imajlara ulaşabilmek için sarf edilen emek de bu durumun açıklaması içerisine girmektedir (Özdenören, 2009: 215).

Akif İnan, "Edebiyat öğretmeni olması dolayısıyla mesleğinden de gelen bir bilgi birikimiyle geleneğe bağlı ama onu tekrar etmeyen, yenileyen, çağının duyarlık ve estetiğine de yaslanan şiirler yazdı. Beslenme kaynakları itibarıyla hem biçim hem de muhteva olarak daha çok yaslandığı Divan şiirinin ikliminde ürünler verdi." (Özçelik, 2000: 29)

Akif İnan'ın bıraktığı bu eserler, edebiyatın ve dolayısıyla da sanatın, geçmişten bağımsız düşünülemediğini, ya da bir başka ifadeyle gelenek olmadan yeniliğin de sağlam ve etkili bir şekilde halkın zihninde, sonrasında da kültür ve medeniyetin bünyesinde tutunamayacağını anlatan ölümsüz örneklerdir.

SONUÇ

Medeniyet ya da bir başka ifadeyle uygarlık terimi, toplumların dilleri, inanışları, gelenekleri, kültür ve edebiyatları gibi onları dünya üzerinde kalıcı kılacak özellikleri içeren kapsamlı bir kavramdır. Mehmet Akif İnan, bir fikir adamı ve yazar olarak bu kavram üzerine düşüncelerini ifade etmiş, eserlerini, inandığı fikirler doğrultusunda meydana getirmiştir.

Akif İnan, Türk kültürünün şekillenmesinde ve gelişmesinde İslâm medeniyetinin belirleyici bir role sahip olduğunu düşünmektedir. Böylece edebiyatın, medeniyetin oluşumunda ve gelişiminde payı olduğunu savunmakta ve Türklerin bu medeniyetle tanışmasından sonra oluşturdukları divan edebiyatının da, edebî manada bir gelenek teşkil ettiğini söylemektedir.

Bu doğrultuda, yazarlığı vesilesiyle söz konusu düşüncelerini ifade ettiği gibi, şair olarak da bu edebiyat geleneğinden, yani divan edebiyatından istifade etmiştir.

Ancak divan edebiyatının hayal sistemini ve sembollerini tamamıyla, olduğu gibi manzumelerine aktarmamış, divan şiirinde de işlenen bir hayali bazen farklı bir sembolle ifade etmiş, bazen de divan edebiyatındaki bir sembole farklı bir mana yüklemiştir. Ayrıca onun bu şiirlerini hece vezniyle yazması ve halk edebiyatının türkü formuna benzer manzumeler meydana getirmesi, geleneğin içerisine millî olanı yerleştirdiğini göstermektedir.

Mehmet Akif İnan, şiirlerinde kullandığı yeni imajlarla, biçimsel birtakım farklılıklarla, işlediği konuya getirdiği yeni bakış açılarıyla geleneği bir dönüşüm ve gelişim işlemine tabi tutmuş, eskinin içinde eskimeyeni ölümsüz kılmıştır.

KAYNAKLAR

- Erbay, E. (Ocak 2015), "Samimi Hislerin Utangaç Şairi: Akif İnan", *Yedi İklim Dergisi*, 298: 97-99.
- Haksal, A.H. (Ocak 2015), "Akif İnan'ın Poetikası", *Yedi İklim Dergisi*, 298: 9-25.
- İnan, M.A. (1985), *Din ve Uygarlık*, İstanbul: Akabe Yayınları.
- İnan, M.A. (2016a), *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* (5.b.), (Haz. H. Yıldırım), Ankara: Eğitim Bir-Sen Yayınları.
- İnan, M.A. (2016b), *Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair* (5.b.), (Haz. H. Yıldırım), Ankara: Eğitim Bir-Sen Yayınları.
- İnan, M.A. (1993), *Hicret* (2.b.), İstanbul: Yediiklim Yayınları.
- Kabaklı, A. (2008), *Türk Edebiyatı IV* (14.b.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Karataş, T. (2004), "Akif İnan'ın Şiiri", (Haz. T.Koç, A.Dursun, M.Sungur, M.Akdeniz, İ.Hatunoğlu), *Medeniyetin Burçları*, Memur-Sen Kayseri Şubesi: Kayseri, ss.99-111.
- Maraş, M.A. (2004), "İslami Duyarlıklı Şiir Akımı ve M. Akif İnan'ın Şiiri", (Haz. T.Koç, A.Dursun, M.Sungur, M.Akdeniz, İ.Hatunoğlu), *Medeniyetin Burçları*, Memur-Sen Kayseri Şubesi: Kayseri, ss.51-53.
- Özçelik, M. (Mart 2000), "Uygarlık Savaşçısı Bir Şair: M. Akif İnan", *Yedi İklim Dergisi*, 120: 29-31.
- Özdenören, R. (2009), *Ruhun Malzemeleri* (4.b.), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Pala, İ. (2000), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (7.b.), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Soylu, K. (2000), "Gelenele Bağlarını Koparmamış Bir Şair: Akif İnan", (Haz. N.Öztürk, M.Ç.Baydar, M.Mete, İ.Hacıfettahoğlu, M.A.Maraş), *Mehmet Akif İnan Kitabı*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği, ss.92-99.
- Türkçe Sözlük*, (1998), (Haz. İ. Parlatur, N. Gözaydın, H. Zülfikar, B. Tezcan Aksu, S. Türkmen, Y. Yılmaz), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uludağ, S. (2012), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.

**TOKAT MÜZESİ'NDEKİ BİR GRUP CAM ESER; PRİZMAL GÖVDELİ
ŞİŞELER***

Fevziye EKER - Kasım EKER*****

Öz

Cam kapların MÖ 2. bin yıldan itibaren özellikle Akdeniz dünyasında yaygın olarak üretildiği bilinmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde yapılan araştırmalarda cam eserlerin ortaya çıkması bu bölgede de camın kullanıldığını göstermektedir. Bununla beraber bölgede cam üretiminin varlığını gösteren buluntulara az da olsa rastlanmıştır. Bu araştırmanın da Karadeniz bölgesinin cam üretiminde ne seviyede olduğunu göstermesi açısından önemli bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Tokat Müzesi'nde yer alan cam eserler arasında güzel bir grubu oluşturan prizmal gövdeli şişeler satın olma yolu ile müzeye kazandırılmıştır. Müze'de korunan 6 adet prizmal gövdeli şişelerin ikisi kare şekilli, dördü ise dikdörtgen şekilli gövdeye sahiptir. Genel olarak sağlam durumda olan eserlerin fotoğrafları çekilerek bilgisayar ortamında 2D ve 3D çizimleri yapılmıştır. 3D çizimleri yapılırken eserlerin ilk üretildiği andaki renk ve form özelliklerinin tam anlamıyla yansıtılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antik Cam, Tokat, Cam, Prizmal Gövdeli Şişe.

GLASS VESSELS A GROUP in TOKAT MUSEUM; PRIMATIC BODY BOTTLE

Abstract

It is known that glass vessels have been commonly produced in especially Mediterenian Sea Region since 2000 BC. The emergence of the glass vessels in research in the Black Sea region shows that the use of glass in this region as well. However, a few findings indicating the presence of the glass production was also noted. This research in the Black Sea will be an important study since it indicates the level of glass production in the region.

Among the glass vessels in Tokat Museum, prismatic body bottles which compose a good group were gained to museum by the way of buying. Two of the six prismatic body bottles which are saved in museum have square shaped body, four of them have rectangle. By taking the photos of Works which are generally in

* Bu çalışmada "Tokat Müzesi'ndeki Cam Kaplar ve 3D Modelleme Çalışması" adlı Yüksek Lisans Tezinden faydalanılmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, fevziyeeker@odu.edu.tr.

*** Öğr. Gör., Ordu Üniversitesi Ünye MYO Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, kasimeker@odu.edu.tr.

dyurable circumstances 2B and 3D drawings were made in computer environment. While 3D drawings were being made, it was aim to reflect the colour and form features at the first producement moment.

Key Words : Ancient Glass, Tokat, Glass, Primatic Body Bottle.

GİRİŞ

Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda camın ilk kez MÖ 3. bin yılda Mezopotamya'da bir eşya olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Gürler, 2000: 1; Özgümiş, 2000: 1). Bu dönemde karşımıza çıkan en erken örnek Irak-Eshnunna (Tell Asmar)'da ortaya çıkarılan ve MÖ 2350 civarına tarihlenen açık mavi renkteki silindirik cam çubuktur (Erten-Yağcı, 1993: 32; Küçükpazarlı, 2006: 6). Amik Ovasında yer alan Tell Atchana (Alalakh)'daki bir şişenin boynuna ait olan parça da cam kap olarak karşımıza çıkan ilk örneklerdendir ve MÖ 16.yy'a tarihlendirilmektedir (**Şekil 1**), (Canav, 1985 :19; Atik, 2004: s.92; Küçükpazarlı, 2006: 6; Dal, 2007 :13). Hitit devletinin yıkılmasının ardından tüm sanat alanlarında olduğu gibi cam sanatında da duraksamalar olmuştur. MÖ 9. yy'a kadar olan süreçte Anadolu'da cam üretimi ile ilgili olarak herhangi bir ize rastlanmamıştır. M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren cam üretimi tekrar canlanmaya başlamış ve cam yapımında kullanılan ilk teknik olan iç kalıp tekniğinin yanı sıra döküm tekniğinde kaplarda yapılmaya başlanmıştır. Uzunca bir süre bu tekniklerin kullanılmasının ardından MÖ 4-2. yüzyıllarda mozaik tekniğinde yapılan monokrom ve polykrom cam kapların üretimi başlamıştır. Helenistik dönemle birlikte mozaik tekniğin farklı şekillerde uygulanmasıyla cam üretimine hareketlilik kazandırmıştır.

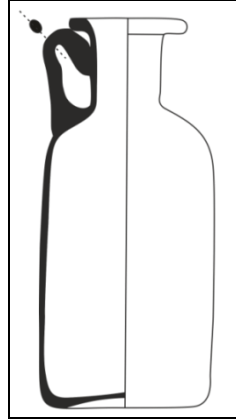
MÖ 1. yüzyıl sonlarına doğru cam üretiminde çok önemli bir yere sahip olan ve günümüzde hala geçerliliğini koruyan "üfleme tekniği" ortaya çıkmış ve bu teknikle birlikte camda seri üretime geçilmiştir.

Şekil 1: Tell Atchana, şişenin boynuna ait olan parça, MÖ 16. yüzyıl (Eker, 2010, Resim 3).

Prizmal Gövdeli Şişeler:

Prizmal gövdeli şişeler olarak adlandırdığımız bu tip şişeler özet kısmında da bahsettiğimiz üzere kare veya dikdörtgen gövdeli formlara sahip olabilmektedirler. Kare gövdeli olan formlar daha geniş ve basık olarak yapılırken dikdörtgen gövdeli olanlar daha dar ve uzun yapılı olarak karşımıza çıkmaktadır. MS 1. yüzyıl ortalarından itibaren hemen hemen her yerde karşımıza çıkan bu tip şişeler günlük yaşamda şarap ve yağ gibi kolay bozulabilen malzemelerin saklanması için kullanılmıştır (Isings, 1957: 63, form 50a). Yoğun olarak karşımıza çıkan bu tip şişeleri incelediğimizde yüksekliklerinin genellikle 10 cm. ile 20 cm. arasında olduğu görülmüştür. Hem kalıba üfleme hem de serbest üfleme tekniğinde üretilen bu şişelerde daha çok kalıba üfleme tekniği kullanılmıştır. Kalıba üfleme tekniğinde yapılan şişelerde cidar daha incedir ve tabanlarında genellikle kabartma şekillere yer verilmiştir. Serbest üfleme tekniğinde yapılan şişelerde ise diğerinin aksine cidar daha kalındır ve gövde kenarları ile tabanlar bastırılarak köşeli hale getirilmiştir (Harden,1936: 239; Erten, 1993: 168; Eker, 2015: 151). Isings çalışmalarında, MS 1.-4. yüzyıllar arasında üretilen prizmal gövdeli şişelerde serbest üfleme tekniğinde yapılanların kalıba üfleme tekniğinde yapılanlara göre daha erken döneme tarihlendiği ifade etmektedir (Isings, 1957: 65). Bu tip kapların üretiminde MS 2. yüzyıldan itibaren görülen ve çarkta kesme tekniğinde yapılan bezemeler kullanılmıştır. Bu kaplar konusunda söyleyebileceğimiz başka bir özellik ise; üretiminde kullanılan renklerin çoğunlukla yeşil ve yeşilin tonları ile mavimsi renklerdir.

Bu tip şişeler form yapısı itibariyle kutu veya sandıklara kolayca yerleştirilebilme özelliğine sahiptirler. Prizmal şişelerin bu özelliğini gösteren sandıkların en güzel örneklerden biri Pompei'de (Gençler, 2009: 47, resim 14) bir diğeri

ise Romanya-Dobroca'da bir eczacının mezarında ortaya çıkarılmıştır (Şekil 2), (Bucovala, 1977: 91, fig. 17-18).

Şekil 2: Romanya-Dobroca'da bir eczacının mezarından sandık (Bucovala, 1977: 91, fig. 17-18).

Tokat Müzesi'nde korunan camlar arasında araştırmamıza konu aldığımız prizmal gövdeli şişeler satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. 6 adet olan bu şişeler genel itibariyle sağlam durumdadır. Daha öncede bahsettiğimiz gibi bu şişelerin ikisi kare gövdelidir ve serbest üfleme¹ tekniğinde yapılmıştır. Diğer dördü ise dikdörtgen gövdelidir ve kalıba üfleme² tekniğinde üretilmiştir. Açık yeşil ve mavimsi yeşil renklerde üretilen prizmal gövdeli şişelerde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır.

Prizmal gövdeli şişeler içerisinde yer alan ve yukarıda da bahsettiğimiz **1 ve 2 katalog numaralı** eserlerimizde gövdenin alt kısmı kalıba üfleme üst kısmı ise serbest üfleme tekniğinde yapılmıştır. **Kat. No. 2'deki** eserimizi incelediğimizde omuz kısmında üflemeden kaynaklı bir hatanın olduğu görülmektedir. Mavimsi yeşil renkli camdan üretilen şişelerde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Saydam ve orta

¹ Pipo olarak adlandırılan metalden, içi boş üfleme çubuğu yardımı ile potanın içinde erimiş olan cam alınır ve sürekli döndürülerek işleme masasına götürülür. Bir ucu ağza alınan pipoya üflenerek diğer ucundaki cam istenilen şekli aldığı anda, nobele olarak adlandırılan ve ucunda biraz erimiş cam bulunan başka bir metal çubuk formun dip kısmına tutturulur. Formun pipodan ayrılması için cam soğutulur ve küçük bir hamle ile pipodan ayrılır. Pipodan ayrılan kısımda oluşan açıklık ağız haline getirilir ve cam nobleden ayrılarak tavlama fırınına konur.

² Tahta, taş veya pişmiş topraktan hazırlanan kalıpların içerisine ısıtılmış piponun ucuna alınan cam topağı indirilir ve kalıbı dolduruncaya kadar üflenerek şişirilir. Böylece istenilen form edilir. Kalıptan çıkarılan forma ağız ve gerekiyorsa kulp eklenerek form tamamlanır. Kalıplar genellikle iki veya daha fazla parçadan oluştuğu için bu teknikte yapılan kaplarda kalıp izleri görülebilmektedir.

Tokat Müzesi'ndeki Bir Grup Cam Eser; Prizmal Gövdeli Şişeler

kalınlıkta olan kaplarda dışa çekilip tekrar içe katlanarak yuvarlatılmış ağız, silindirik boyun, basık omuz bulunmaktadır. Kare şekilli olan gövdede kenarlar sonradan düzleştirilmiştir. Boyundan başlayıp omuzda son bulan kulp sonradan eklenmiştir.

Ayrıntılı olarak incelendiğinde **Kat. No. 2'**deki eserimizin ağız kısmının başka bir şişe parçasından eklenerek oluşturulduğunu ve böylece şişenin onarılarak yeniden kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu eserimiz kırıldıktan sonra tekrar eritilip yeniden üretildiğini bildiğimiz camların aynı zamanda onarılarak ta kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir.

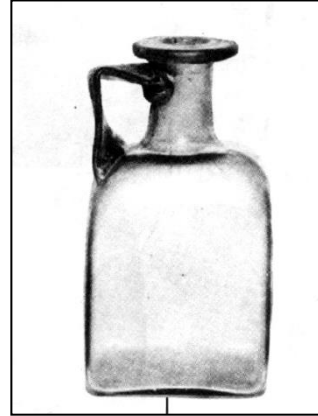
Kat. No. 3, 4, 5, 6'da yer alan 4 adet prizmal gövdeli şişe kalıba üfleme tekniğinde yapılmıştır. Açık yeşil renkli camdan üretilen şişeler şarap ve zeytinyağı gibi malzemelerin muhafaza edilmesinde kullanılmıştır. Saydam ve ince cidarlıdır. Dışa çekilerek tekrar içe katlanıp yuvarlatılan tabla ağız, silindirik, kısa boyuna sahiptir. Dikdörtgen şekilli gövde de, omuza damlatılan cam topağının yukarı doğru çekilip ağızın aşağısında sonlandırılmasıyla oluşturulmuş kulp bulunmaktadır. **1 ve 2 Katalog Numaralı** eserlerden farkı gövdenin dikdörtgen şekilli olmasıdır. Şişeler aletle şekillendirilmiştir. Genel itibarıyla sağlam olan eserlerden **Kat. No. 4'**ün ağız kısmı, **Kat. No. 5'in** dip kısmı ve **Kat. No. 6'nın** kulp kısmı kırıktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Tokat Müzesi eserleri arasında yer alan prizmal gövdeli cam şişeler arasında ele aldığımız **Kat. No. 1 ve 2'**deki şişelerin formu Isings, "Form 50a", Morin-Jean ise "Form 14A" grubu içerisinde incelemiş ve MS 1. yüzyıla tarihlenmiştir (Isings, 1957: 63). Anadolu ve Anadolu dışında yaygın olarak üretilen bu formun benzerleri Korinth, Karanis, Efes, Smintheion gibi kentlerde ayrıca Uşak Arkeoloji Müzesi (Dünya Çakmaklı, 2013: 67), Çorum Müzesi (Çizmeli Ögün-Özcan, 2013: 55), Kahramanmaraş Müzesi (Eker, 2014: Kat. No. 79) cam eserleri arasında karşımıza çıkmaktadır (Davidson, 1952: fig. 9; Harden, 1936: no. 758-764; Czurda Ruth, 2007: 136; Gençler, 2000: 62). Bahsedilen örneklere baktığımızda form, renk ve yapım tekniği olarak benzedikleri görülmektedir. MS 1.-2. yüzyıllar arasına tarihlenen bu örnekler ışığında **Kat. No. 1 ve 2'**deki eserlerimizi **MS 1.-2. yüzyıllara** tarihleyebiliriz (**Şekil 3, 4**).

Şekil 3: Kahramanmaraş Müzesi,
(Eker, 2014: Kat. No. 79)

Şekil 4: Macaristan,
(Barkoczi, 1988, taf.95, no. 406)

Kat. No. 3, 4, 5, 6'da incelediğimiz eserlerin tarihlenmesinde, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Abhazya ülkesindeki Pitsunda kenti nekropol kazılarında ortaya çıkarılan ve MS 2.-3. yüzyıllar arasına tarihlenen dikdörtgen gövdeli şişe (Khruškova, 2009: 337-335) mezar konteksti olduğundan önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında Hollanda-Limburg örneği (Isings, 1971: fig.5,no.89), Athena Agorası örneği (Weinberg-Stern, 2009: plt.25, no.284), Yüksel Erimtan Koleksiyonu içerisinde yer alan örnek (Lightfoot-Arslan,1992: 108, no.57) form, renk ve yapı olarak benzerlikler göstermesinden dolayı **3, 4, 5, 6 Katalog Numaralı** prizmal gövdeli şişelerimizi **MS 2.-3. yüzyıllara** tarihlemek doğru olacaktır (Şekil 5, 6).

Şekil 5: Uşak Arkeoloji Müzesi
(Çakmaklı, 2013, Resim 2.3)

Şekil 6: Sadberk Hanım Müzesi (Dünya
Akat,Fıratlı, Kocabaş, 1984, no.43).

Tokat Müzesi'ndeki Bir Grup Cam Eser; Prizmal Gövdeli Şişeler

Roma topraklarında yaygın olarak görülen bu tip şişeler Anadolu'daki kazılarda da (Çanakkale-Parion, Muğla-Kaunos, İzmir-Metropolis) yoğun olarak ele geçmekte ve Anadolu müzelerinde (Kahramanmaraş Müzesi, Sadberk Hanım Müzesi, Uşak Arkeoloji Müzesi, Çorum Müzesi) çokça karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Sadberk Hanım Müzesi'nde yer alan Malta taşından kare bir kalıbın bu tip şişelerin yapımında kullanılmış olması Anadolu'da da yaygın olarak kullanıldığı ve hatta üretiminin yapıldığını göstermektedir (Akat, Fıratlı, Kocabaş, 1984: 24, no. 96, Res. 45). Bunun yanı sıra Karadeniz'de cam üretiminin yapıldığını göstermesi bakımından Romanya'nın Apulum kentinde ortaya çıkarılan prizmatik şişelerin üretiminde kullanılmış kalıpların ortaya çıkarılmış olması da önemli bir buluntu niteliğindedir. Kentte yapılan kazılarda özellikle prizmatik şişeler için kalıp üretim atölyesi ortaya çıkarılmıştır. Bu atölyede hem seramik hem de mermerden yapılan kalıplar üretilmiş ve prizmatik şişe kalıbına ait 8 adet taban parçası ve 8 adet te kenar parçası bulunmuştur. Bu parçaların tabanlarında konsantrik daireler, rozetler, köşelerde konkav çizgiler, daire ve rozet kombinasyonları gibi atölyeye has bezemeler kullanılmıştır (Panczel, 2011: 179,180, Plate 1,2).

Eserlerin tarihlendirilmesi konusunda Karadeniz örneklerine ağırlık vermek istesek de yapılan kazıların ve cam buluntularının yetersizliği bizi engellemiştir. Fakat prizmal gövdeli şişeler Roma Dönemi'ne ait olduğundan ve Roma Dönemi camları konusunda oldukça fazla araştırma yapıldığından formların tarihlenmesi konusunda herhangi bir zorluk yaşanmamıştır.

Son dönemlerde yukarıda da bahsettiğimiz gibi kazıların yoğunlaşması ve bu kazılardan çıkan cam eşyaların çokluğu bunun yanı sıra müzelerimizde saklı kalan cam eserlerin yayımlanarak ortaya çıkarılması Anadolu'da bir şekilde cam üretiminin olduğunu göstermektedir. Ancak Anadolu olarak baktığımızda Karadeniz'de cam üretiminin olup olmadığı konusunun aydınlatılabilecek herhangi bir fırın kalıntısına rastlanmamıştır. Bundan dolayıdır ki üretimin kesin olarak varlığından bahsedemeyiz. Fakat Tokat Müzesi eserleri arasında incelediğimiz şişeler arasında **Kat. No. 2**'in omuz kısmında hatalı üflemeden kaynaklanan bir dengesizliğin olması ve kullanıldığı dönemde şişenin ağız kısmının başka bir şişenin ağız parçası eklenerek oluşturulmuş olması üretimin olabileceğini düşündürmektedir.

Yapılan bu çalışmanın Tokat ve çevresinde cam üretiminin varlığıyla alakalı kesin bir sonuç vermesi kolay değildir. Bahsedilen bölgede üretimin olup olmadığı

veya ele geçen camların nerelerden gelebileceği konusunda iki Şekilde yorum yapmak mümkün olmuştur. İlk olarak genellikle Akdeniz retimi kaplarla benzerlik gösteren prizmal gövdeli Şişelerin retiminin Akdeniz'den etkilenerek gerçekleŐtirildięi veya ticaret yoluyla bölgeye geldiği fikrini düşündürmektedir.

İkinci olarak ise; Karadeniz Bölgesi'ne genel olarak baktığımızda yukarıda da bahsettiğimiz gibi Romanya'nın Ampulum ve Dacia kentlerinde yapılan kazılarda cam üretim atölyelerinin ortaya çıkarılması ve özellikle bunların prizmal gövdeli Şişelerin kalıplarının üretildiği atölyelerin olması Tokat ve civarında bir üretim varsa buralardan etkilenerek yapılabileceği veya prizmal gövdeli ŐiŐelerimizin ticaretle bahsedilen kentlerden gelmiş olabileceği düşüncesini doğurmaktadır.

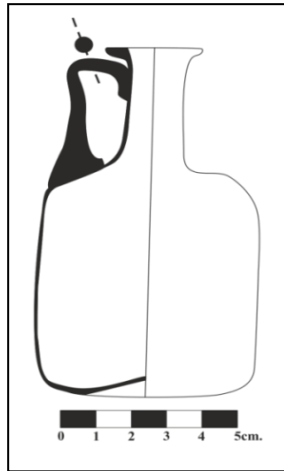
Tokat Müzesi'ndeki Bir Grup Cam Eser; Prizmal Gövdeli Şişeler

KATALOG

Kat. No	: 1	Form	: Prizmal Şişe
Müze Env. No	: 4187		
Buluntu Şekli	: Satın Alma		
Ölçüler	: Yük.: 9,5cm A. Çap: 2,3 cm Dip Çap: 3,5 cm		
Kulp Yük:	3,5 cm		
Renk	: Mavimsi Yeşil		
Teknik	: Serbest Üfleme-Aletle Şekillendirme		
Tanım	: Saydam, orta kalınlıkta cidar. Dışa çekilip tekrar içe katlanarak yuvarlatılmış ağız, silindirik boyun, basık omuz, prizmal gövdede kenarlar sonradan düzleştirilmiş, boyunda başlayıp omuzda son bulan sonradan eklenmiş kulp, içe çökük taban, hava kabarcıklı yapı.		
Benzer Örnekler	: Morin-Jean 1922-23, s. 62, form 14; Isings Form 1957, 50a, Isings 1971, fig. 5, no. 86; Hayes 1975, plt. 33, no. 538; Eker 2014, Kat. No. 79.		
Tarih	: MS 1.-2. Yüzyıl		

Fotoğraf No:1

Çizim No:1

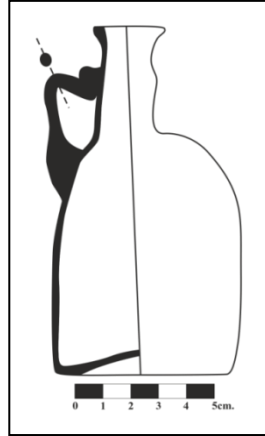
Model No:1

Fevziye EKER-Kasım EKER

- Kat. No** : 2 **Form** : Prizmal Şişe
- Müze Env. No** : 3020
- Buluntu Şekli** : Satın Alma
- Ölçüler** : **Yük.:** 13 cm **A. Çap:** 2,5 cm **Dip Çap:** 6 cm
- Kulp Yük:** 5 cm
- Renk** : Mavimsi Yeşil
- Teknik** : Serbest Üfleme-Aletle Şekillendirme
- Tanım** : Saydam, orta kalınlıkta cidar. Ağız ve boynun bir kısmı başka bir formdan sonradan eklenerek tekrar kullanılmış, silindirik boyun, deforme olmuş prizmal gövde, boyunda başlayıp omuzda son bulan sonradan eklenmiş kulp, içe çökük taban, hava kabarcıklı yapı.
- Benzer Örnekler** : Morin-Jean 1922-23, s. 62, form 14; Isings Form 1957, 50a, Isings 1971, fig. 5, no. 86; Hayes 1975, plt. 33, no. 538; Oliver 1980, s. 75, no. 75.
- Tarih** : MS 1.-2. yüzyıl

Fotoğraf No: 2

Çizim No: 2

Model No: 2

Tokat Müzesi'ndeki Bir Grup Cam Eser; Prizmal Gövdeli Şişeler

Kat. No : 3

Müze Env. No : 4743 **Form** : Prizmal Şişe

Buluntu Şekli : Satın Alma

Ölçüler : **Yük.:** 16,5 cm **A. Çap:** 5 cm **Dip Çap:** 6 cm

Kulp Yük: 4,5 cm

Renk : Açık Yeşil

Teknik : Kalıba Üfleme-Aletle Şekillendirme

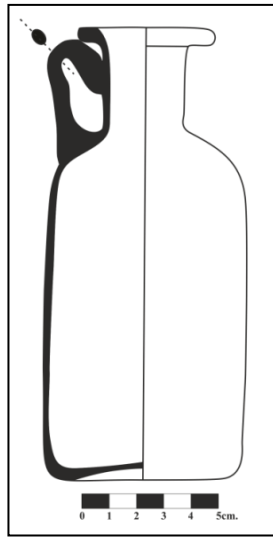
Tanım : Saydam, ince cidarlı. Dışa çekilerek tekrar içe katlanıp yuvarlatılan tabla ağız, silindirik, kısa boyun, prizmal gövde, omuzda başlayıp boyunda son bulan sonradan eklenmiş kulp, içe çökertilmiş taban, yüzeyde yer yer matlaşma.

Benzer Örnekler : Isings 1971, fig. 5, no. 89; Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, Res. 43; Barkoczi, 1988, Taf. XXXIX, no. 432.

Tarih : MS 2.-3. Yüzyıl

Fotoğraf No: 3

Çizim No: 3

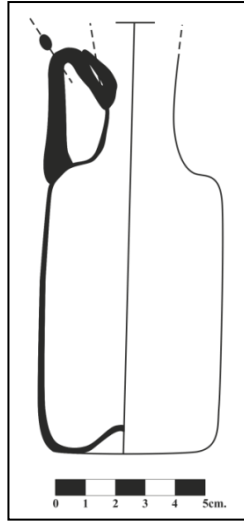
Model No: 3

Fevziye EKER-Kasım EKER

Kat. No	: 4	Form	: Prizmal Şişe
Müze Env. No	: 1070		
Buluntu Şekli	: Satın Alma		
Ölçüler	: Kor. Yük.: 14,5 cm, Dip Çap: 5,3 cm		
Kulp Yük	: 4,5 cm		
Renk	: Grimsi Sarı		
Teknik	: Kalıba Üfleme-Aletle Şekillendirme		
Tanım	: Saydam, ince cidarlı. Kırık ağız, silindirik, kısa boyun, prizmal gövde, omuzda başlayıp boyunda son bulan sonradan eklenmiş kulp, içe çökertilmiş taban, yüzeyde yer yer matlaşma.		
Benzer Örnekler	: Isings 1971, fig. 5, no. 89; Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, Res. 43; Barkoczi, 1988, Taf. XXXIX, no. 432.		
Tarih	: MS 2.-3. yüzyıl		

Fotoğraf No: 4

Çizim No: 4

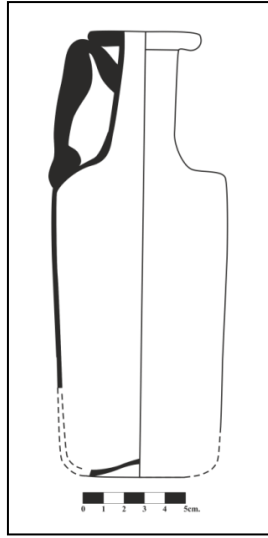
Model No: 4

Tokat Müzesi'ndeki Bir Grup Cam Eser; Prizmal Gövdeli Şişeler

Kat. No	: 5	Form	: Prizmal Şişe
Müze Env. No	: 3019		
Buluntu Şekli	: Satın Alma		
Ölçüler	: Yük.: 18,5cm A.Çap: 4,5 cm Kor.Dip Çap: 4 cm		
Kulp Yük:	6 cm		
Renk	: Açık Mavi Yeşil		
Teknik	: Kalıba Üfleme-Aletle Şekillendirme		
Tanım	: Saydam, ince cidarlı. Dışa çekilerek tekrar içe katlanıp yuvarlatılan tabla ağız, silindirik, kısa boyun, prizmal gövde, omuzda başlayıp boyunda son bulan sonradan eklenmiş kulp, içe çökertilmiş taban, yüzeyde yer yer matlaşma.		
Benzer Örnekler	: Isings 1971, fig. 5, no. 89; ; Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, Res. 39, 43; Barkoczi, 1988, Taf. XXXIX, no. 432.		
Tarih	: MS 2.-3. yüzyıl		

Fotoğraf No: 5

Çizim No: 5

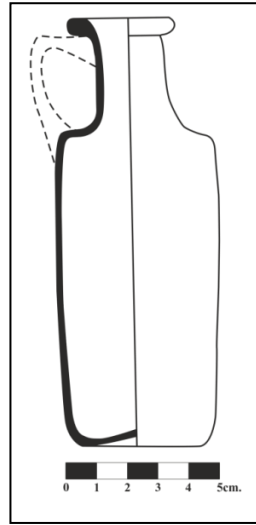
Model No: 5

Fevziye EKER-Kasım EKER

Kat. No	: 6	Form	: Prizmal Şişe
Müze Env. No	: 2710		
Buluntu Şekli	: Satın Alma		
Ölçüler	: Yük.: 14,2 cm A.Çap: 3,2 cm Dip Çap: 3,8 cm		
Renk	: Açık Mavi Yeşil		
Teknik	: Kalıba Üfleme-Aletle Şekillendirme		
Tanım	: Saydam, ince cidarlı. Dışa çekilerek tekrar içe katlanıp yuvarlatılan tabla ağız, silindirik boyun, prizmal gövde, içe çökertilmiş taban, onarım görmüş, yüzeyde matlaşma.		
Benzer Örnekler	: Isings 1971, fig. 5, no. 89; Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, Res. 39, 43; Barkoczi, 1988, Taf. XXXIX, no. 432.		
Tarih	: MS 2.-3. yüzyıl		

Fotoğraf No: 6

Çizim No: 6

Model No: 6

KAYNAKÇA

- Akat, Y. Fıratlı N. Kocabaş H., (1984), Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 1984. (Yayın içerisindeki cam eserler şuan Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonunda yer almaktadır.)
- Atik, Ş., (2004). MÖ I. Binde Anadolu'da Cam Üretimi ve Tasarımı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul.
- Bucovala, M., (1977), "Atestari Arheologice Ale Prag/Cilor Medico-Farmaceutice In Dobrogea, Attestations Archeologiques des Praiques Medico-Pharmaceuticus en Dobroudja, PONTICA, X.
- Canav, Ü., (1985), Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu. Ancient Glass Collection. İstanbul.
- Czurda Ruth, B., (2007), "Hanghaus 1 Ephesos Die Glaser" Forschungen in Ephesos BAND VIII/7.
- Çizmeli Öğün Z.-Özcan A., (2013), "Çorum Müzesi Cam Eserleri" Kaunos/Kbid Toplantıları 2 Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu (Ed. Çiğdem Gençler Güray), İstanbul.
- Davidson, G., R., (1952), Corinth: Results of Excavations conducted by the American School of Classical at Athens XII: The Minor Objects, Princeton.
- Eker, F., (2010), " Camın Tarihi Serüveni" CAMGERAN 2010 Uluslararası Katılımlı Uygulamalı Cam Sempozyumu, Eskişehir, 2010, 147-152.
- Eker, F., (2014), "Kahramanmaraş Müzesi'nde Korunan Cam Eserler" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Eker, K., (2016), "Tokat Müzesi'ndeki Cam Kaplar ve 3D Modelleme Çalışması" Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 15, 198-214.
- Erten Yağcı, E., (1993), Başlangıcından Geç Antik Dönem Sonuna Kadar Anadolu'da Cam (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Erten, E.,(1999), "Kilikia'da Cam" OLBA II Özel Sayı C. 1, 169-183.
- Gençler, Ç., (2000), "Smintheion Camları" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Gençler, Ç., (2009)"Elaiussa Sebaste Antik Yerleşimi Cam Buluntuları"

(Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.

- Gürler, B., (2000), Tire Müzesi Cam Eserleri, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Harden, D. B., (1936), Roman Glass from Karanis, University of Michigan Studies,
Humanistic Series 41, An Arbor.
- Isings, C., (1957), Roman Glass From Dated Finds, Archaeologia Traiectina II,
Groningen/Djakarta.
- Isings, C., (1971), Roman Glass in Limburg. Groningen, Wolters-Nordhoff.
- Khruškova L., (2009), "Late Antique Glass from the Eastern Black Sea:Christian
Context" Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean
(Ed. Lafli, E.), İzmir.
- Küçükpazarlı, N., (2006), Konya Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Roma Çağı Cam
Eserleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Lightfoot, C., S.- Arslan, M., (1992), Anadolu Antik Camları: Yüksel Erimtan
Koleksiyonu, Ankara.
- Özgümüş, Ü., (2000), Anadolu Camcılığı, Pera Yayıncılık, İstanbul.
- Pánczél, S. P., (2011), "The Production of Prismatic Glass Bottles in Roman Apulum",
MARISIA Studii și Matariale, XXXI, Arheologie, Targu Mureş.
- Weinberg, G. D.,-Stern, E. M., (2009), The Athenian Agora, Vessel Glass Vol. XXXIV,
New Jersey.

OSMANLI DEVLETİ'NİN I. DÜNYA HARBİ ESNASINDA YAŞADIĞI KÖMÜR SIKINTISI VE ALINAN TEDBİRLER

İsa TAK*

Öz

Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi esnasında kömür ve kömür üretimi konusunda yaşadığı sıkıntılar ve bu sıkıntıların giderilebilmesi için alınan tedbirler ve sonuçları ortaya konulacaktır.

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu kömür yataklarının başında Ereğli Havzası'ndaki Ereğli Kömür Madenleri gelmekteydi. Bu madenden yapılan üretim devletin ihtiyaç duyduğu kömürü tam olmasa da yaklaşık olarak karşılamaktaydı. Ereğli Havzası'nda kömür üretimi 1911 senesinde 904.000, 1912'de 810.000, 1913'te 826.000, 1914 senesinde 674.000, 1915'te 420.000, 1916'da 208.000, 1917'de 158.000 ve 1918'de 186.000 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde iç tüketim en yüksek seviyesine 1.069.000 ton ile 1911 senesinde çıkmıştır. I. Dünya Harbi esnasında üretim normal olarak devam ettirilemediği için hızla azalmıştır. Bu nedenle demiryollarında çalışan trenlerde odun yakılmağa başlandığı gibi Şirket-i Hayriye vapurlarında zeytin posası dahi yakılmak mecburiyetinde kalınmıştır. Savaş sırasında ortaya çıkan kömür sıkıntısından dolayı önce idari olarak düzenlemeye gidilmiş ve Harp Kömür Merkezi kurularak kömür işleri bu merkeze verilmiş, ayrıca yeni kömür madenleri işletmeye açılmış ve hatta Almanya'dan kömür satın alınmıştır. Yapılan düzenlemeler ve alınan tedbirlere rağmen harp süresince kömür sıkıntısı devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kömür, Savaş.

THE COAL SHORTAGE IN THE OTTOMAN EMPIRE DURING THE FIRST WORLD WAR AND THE MEASURES TAKEN

Abstract

In this study, the difficulties that the Ottoman Empire faced in coal production during the First World War and the measures taken to overcome these difficulties and the results will be presented.

Ereğli Coal Mines in Ereğli coal basin were the major coal mines in the Ottoman Empire. The coal production from this mine couldn't meet the need of the state fully but it was almost enough. The coal production in Ereğli basin was recorded to be 904.000 tons in 1911, 810.00 tons in 1912, 826.000 tons in 1913, 674.000 tons in 1914, 420.000 tons in 1915, 208.000 tons in 1916, 158.000 tons in 1917 and 186.000 tons in 1918. During this period, domestic consumption increased to the highest level with 1.069 million tons in 1911. Production has declined rapidly during

* Yrd.Doç.Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Bölümü, e-posta: isa.tak@gop.edu.tr

World War I, because it couldn't continue normally. For this reason, it was started to burn wood in the trains. Even the ferries of Şirket-i Hayriye were obliged to burn olive pomace. Some administrative arrangements were made due to the coal shortage during the war and War Coal Centre was founded and it took charge of all the affairs related to coal. Also, new coal mines were opened and even coal was purchased from Germany. In spite of the regulations and measures taken, the coal shortage continued during the war.

Key Words: The Ottomans, Coal, War.

GİRİŞ

20. yüzyılın ilk çeyreğinde, devletler için üretim ve nakliye faaliyetlerinin yerine getirilmesinde en önemli enerji kaynağı kömürdü. Dolayısıyla bu enerji kaynağına sahip olmak son derece önemliydi. Üstelik harp hali söz konusu ise bu husus daha da önem kazanmaktaydı. Bir taraftan üretim tesislerinin faaliyetlerini sürdürmesi diğer taraftan bu üretim ile askeri personelin hızlı bir şekilde taşınması gerekiyordu. Devleti'nin sahip olduğu kömür üretim yerleri içerisinde Ereğli Kömür Havzası önemli bir konumda bulunuyordu.

Kömürler Osmanlı ülkesindeki endüstriyel buhar makineleri, demiryolları, demir-çelik üreticileri, evler, elektrik üretim şirketleri, havagazı şirketleri ve buharlı gemilerde kullanılıyordu(Kara,2009:3, 2010:XXXI, 2013:224). Ereğli Havzası kömürleri ise başta donanma olmak üzere Şirket-i Hayriye, Gazhane, Terkos Su Şirketi, Elektrik Şirketi, Seyr-i Sefain İdaresi(Geç,2007:2), İzmit Çuha Fabrikası, Hereke Fabrika-i Hümayunu, Karamürsel Mensucat Fabrikası, İzmit Arslan Çimento Fabrikası, Eskişehir Çimento Fabrikası(Dölen,2014:670-684) gibi ülkedeki farklı şehirlerde bulunan tesislerin(Öğreten,2006:154) ihtiyaçlarını karşılamaktaydı.

I.a. Harpten önce ve harp esnasında Osmanlı Devleti'nde kömür durumu

Osmanlı Devleti'nin kullandığı kömürlerin çoğu Ereğli Kömür Madenlerinden karşılanmakla beraber, bir kısmı İngiltere'den satın alınıyordu. Bunun sebebi Ereğli Havzası'ndaki üretimin yetersizliği değildi. Bir taraftan dışarıdan kömür ithal edilirken diğer taraftan Ereğli kömürü de dışarıya ihraç ediliyordu. 1908 senesinde dışarıdan ithal edilen 203.000 ton kömüre karşılık 329.000 ton kömür ihraç edilmiştir. Ancak bundan sonra ithalat ihracattan fazla olmuştur. İthalatın ihracata göre fazlalığı ortalama 150.000 ton civarında gerçekleşmiştir(Eldem,1994:50,).

Ereğli Havzası'nda 1911 senesinde 904.000 ton, 1912'de 810.000 ton ve 1913'te ise 826.000 ton kömür üretilmiştir. Bu dönemde iç tüketim en yüksek seviyesine 1.069.000 ton ile 1911 senesinde çıkmıştır(Eldem,1994:58). Üretim normal olarak devam ettirilmiş olsaydı, alınan tasarruf tedbirleri sonucunda, Ereğli Kömür Madenleri devletin kömür

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler

ihtiyacını rahatlıkla karşılayabilirdi. Ancak bu yapılamadığı için havza üretimi hızla azalmıştır. 1914 senesinde 674.000 ton, 1915'te 420.000 ton, 1916'da 208.000 ton, 1917 de 158.000 ton ve 1918'de 186.000 ton kömür üretilmiştir (Çatma,1998:112). Üretimin düşmesi sonucu kömür sıkıntısı kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu nedenle demiryollarında çalışan trenlerde odun yakılmağa başlanmıştır. Bu yüzden demiryollarına odun ve kömür gönderilmesi amacıyla Karargâh-ı Umûmî bünyesindeki Kömür Şubesine çok sayıda başvuru yapılmıştır(ATASE, BDH, Kls;903, Dos;102/1073, Fih;1-159). Ayrıca Şirket-i Hayriye vapurlarında zeytin posası dahi yakılmak mecburiyetinde kalınmıştır(Şirket-i Hayriye İdaresi,1337:26). Üretimin yetersiz oluşu sebebiyle ortaya çıkan sıkıntı, kömürün çok yüksek fiyatlardan satılmasına yol açmıştır(Şirket-i Hayriye İdaresi,1337:32-40).

Savaş sırasında ortaya çıkan kömür sıkıntısından dolayı Osmanlı Devleti yeni kömür madenlerini işletmeye açmış ve hatta Almanya'dan kömür satın almıştır(BOA, DH-İ. UM., E-26/57). Buna rağmen harp süresince kömür sıkıntısı devam etmiştir.

I.B. Kömür Sıkıntısının Sebepleri

1- Savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin kömür sıkıntısı çekmesinin sebeplerinden biri Ereğli Havzası'na yapılan Rus saldırılarıdır. Yapılan bu Rus saldırıları kömür üretimini durduramamış olmakla birlikte, özellikle sahile yakın bölgelerde etkili olmuştur. Arka arkaya yapılan saldırılar her şeyden önce rahat ve düzenli bir çalışma imkânını ortadan kaldırmıştır. Saldırıları sonucunda birçok maden ocağında hasarlar meydana gelmiştir. Gerek bu hasarlar ve gerekse bunların tamiri için çalıştırılan kişiler, üretim faaliyeti yerine tamir işleriyle uğraşmak mecburiyetinde kalmışlardır. Dolayısıyla bu hususlar üretimin azalmasında etkili olmuştur. (Ereğli Kömür Havzası ve buradan yapılan kömür nakliyatına yönelik Rus saldırıları ve alınan tedbirler hakkında geniş bilgi için bk.Tak, 2001:120-123)

2- Ereğli Madenleri ihracatının artmasında önemli rolü olan teknik personelin önemli bir bölümü Fransız idi. Savaşın başlamasıyla çok sayıda Fransız kendi memleketlerine gitmiştir(BOA, DH- EUM. EMN, 90/58). Bu durum ise, havzadaki üretimin düşmesinde oldukça etkili olmuştur.

3- Osmanlı Devleti'nin harbe girmesiyle havzada çalışan ve yaptığı işi iyi bilen işçilerin silâh altına alınmasıdır. Özellikle Çanakkale Cephesi'nin açılması ve ardından harbin bütün şiddetiyle uzun süre devam etmesi askere olan ihtiyacı artırmış ve bu işçilerin gidişi havzada ciddi bir işgücü bunalımı ortaya çıkarmıştır. Bu işçilerin yerine çocuklar, yaşlılar, çürüğe ayrılanlar ile daha önce madende hiç çalışmamış olanlar istihdam edilmiştir. Bu işgücü kaybı üretimi düşürmüştür (Çatma,1998:111-112).

4- Osmanlı Devleti'nin Ereğli Havzası'nda üretilen kömürleri güvenli ve düzenli bir şekilde taşıyamamasıdır. Ereğli Havzası'ndan yapılan nakliyatın düşman

tarafından sürekli olarak tehdit edildiği, hatta engellendiği 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında çok açık bir şekilde görülmüştü. Bu sebeple, Ereğli Havzası'nda üretilen kömürlerin düşman baskısından uzak ve güvenli bir şekilde nakli için Ereğli Havzası'na demiryolu bağlantısının kurulması gerekiyordu. Osmanlı Hükümeti, Anadolu demiryollarının yapımı plânı içerisine Adapazarı, Ereğli Hattı'nı da koymuştu(Eldem,1994:99). Ancak Zonguldak'a liman yapımı için Osmanlı vatandaşı Yanko Bey'e verilen bir imtiyazın nasıl Fransız sermayesi ile kurulan Ereğli Şirketi'ne dönüştüğü ve devlet için çok önemli bir problem haline geldiği(geniş bilgi için bk.Tak,2001:53-95) tecrübe ile sabit olduğundan söz konusu hattın yapımından vazgeçilmiştir(BOA, İ. Hus, 1325 N/82).

Harp esnasında Rus saldırıları sonucunda kömür nakliyatında sıkıntıların ortaya çıkmasıyla birlikte, Ereğli Havzası'na demiryolu yapılması tekrar gündeme gelmiştir. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi öncesinde bu hattı mutlaka bitirmiş olması gerekirdi. Hiç olmazsa, bu hattın yapımı için gerekli olan malzemeler Osmanlı Devleti sınırları içerisine getirilmeliydi. Çünkü 1916 Ocak ayında Berlin-İstanbul Hattı'nın açılmasına kadar bu malzemelerin getirilmesi imkânı yoktu. Bu tarihten sonra ise, askeri nakliyatın yoğunluğu sebebiyle, bu uzunluktaki bir hattın malzemelerinin getirilmesi mümkün değildi(BOA, DH-İ. UM., E-26/57). Bu sebeple Osmanlı Devleti havza kömürlerini deniz yoluyla taşımak mecburiyetinde kalmıştır. Dolayısıyla Rus donanmasının kömür nakline yönelik saldırıları sonucunda çok sayıda nakil vasıtaları ve özellikle yüksek tonajlı gemiler kaybedilmiştir. Bu kayıpların sonucunda ise nakliye konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sıkıntıların giderilmesi amacıyla bir ara kara yolu ile nakliye denenmiş 1915 senesi Eylül, Ekim ve Kasımında üç ay süreyle Ereğli- Adapazarı hattından karadan kömür nakledilmiş olmakla birlikte sonradan bundan vazgeçilmiştir(BOA, DH-İ. UM., E- 26/57).

5- Osmanlı Devleti'nin savaştığı devletlerin vatandaşı olup, Ereğli Havzası'nda çalışmakta olan madencilerin işi yavaşlatmaları hususu da göz ardı edilmemelidir.

6- Osmanlı Devleti'nin havzadan aldığı kömür bedellerini peşin ödeyememesi havza üreticilerinin amele istihdamı konusunda sıkıntı yaşamalarına ve bu yüzden üretimi düşürmelerine sebep olmuştur(Genç,2007:225).

I.C. Kömür Sıkıntısını Gidermek İçin Alınan Tedbirler

2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile ittifak anlaşmasının imzalanmasının ardından Osmanlı Hükümeti, Kozlu ve Zonguldak'ta bulunan yikanmış kömürlere "Tekâlif-i Harbiye Usûlüyle" el konulması kararını almıştır. Hükümetin aldığı bu karar, Dâhiliye Nezareti tarafından 15 N 1332 (8 Ağustos 1914) tarihli şifre ile Bolu Mutasarrıflığına tebliğ edilmiştir(BOA, DH, ŞFR., 43/ 194). Bu karar gereğince el konulan kömürlerin yetersiz oluşu sebebiyle hükümet Ereğli Havzası'ndan dışarıya

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler

kömür ihracı ve satışını yasaklamıştır(BOA, MV, 213/72). Dâhiliye Nezareti, 13 Z 1332 (2 Kasım 1914) tarihli şifre ile Bolu Mutasarrıflığından Ereğli ve Zonguldak Kömür Madenleri'nde her türlü vasıtaya müracaat ederek üretimin en üst düzeye çıkartılmasını istedi(BOA, DH. ŞFR., 46/145). Bir gün sonra gönderilen ikinci bir şifre ile de; "*kömür ihracâtının başka suretle olmadığı takdirde icbâren teminine çalışılması*"(BOA, DH. ŞFR., 46/159) istenmiştir.

Bir taraftan Ereğli Havzası'ndan çıkarılan kömürün üretimini artırmak için çaba gösterilirken diğer taraftan bu kömürlerin devlet adına satın alınması, nakledilmesi ve tüketilmesi işleri Harbiye Nezaretine devredilmiştir. Böylece, harbin sonlarına kadar kömür işleri Harbiye Nezareti tarafından yürütülmüştür. Harbiye Nezareti tarafından 7 Kasım 1914 tarihinde "Karargâh-ı Umûmi Üçüncü Şimendifer Şubesi"ne bağlı "İskele ve Limanlar Kumandanlığı" bünyesinde bir "Kömür Şubesi" oluşturularak idaresi Bahriye Nezaretine verilmiştir (BOA, DH-İ. UM,E-26/57; BOA, BEO, 244149; Şirket-i Hayriye İdaresi,1337:31).

Kömür Şubesinin Çalışmaları

Ereğli Kömür Havzası'ndan çıkarılan kömürlerin hükümetin hesabına satın alınması, havzadan nakli, nerelere ve ne miktarlarda verileceği hususları bu şubenin idaresine bırakılmıştır. Bu amaçla kömür şubesinin emrine bin-iki bin ton kömür taşıyabilen 22 vapur verilmiştir(Besbelli,1976:129). Adı geçen şube tarafından kömür işlerine nezaret etmesi için Ereğli Havzası'na bir Alman subayı gönderilmiştir(BOA, DH-İ. UM., 89-2/1-26). Kömür Şubesi tarafından; donanma, demiryolları, Seyr ü Sefâin İdaresi, İstanbul elektrik santrali, askerî fabrikalar ve özel idarelere gerekli olan kömür miktarı da tespit edilmiştir(Besbelli,1976:129)./

Kömür işleri, ilgili şube tarafından bu şekilde yürütülmekle beraber, Rus saldırılarının artması sebebiyle, bir takım aksaklıklar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle, kömür taşıyacak gemilerin gönderilme zamanı ile bunların yükleme yapacakları yerlerin tespiti İstanbul'da yapıyordu. Bu durum ise hava muhalefeti yüzünden gemilerin zaman kaybetmelerine veya yükleme yapacakları yerlerde beklemelerine yol açmıştır. Dolayısıyla Rus saldırıları sonucunda nakliye gemilerinin bir bölümü kaybedilmiştir. Zonguldak Kaymakamlığı 1 Mayıs 1331 (14 Mayıs 1915) tarihli bir tezkire ile Bolu Mutasarrıflığına mevcut uygulamanın yanlış olduğunu, kömür alınacak iskelelerin Alman subayının denetimi altında bulunan Zonguldak tarafından tespit edilmesi gerektiğini bildirmiştir(BOA, DH-İ. UM., 89-2/1-26).

Kayıpların artması Kömür Şubesinde gemi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Zaten bu şubeye tahsis edilmiş olan gemilerin tamamı hükümetin malı da değildi. Bu yüzden gemi sahipleri ve gemi personeli için güvence verilmek suretiyle nakliye vasıtası sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştır. Başkumandanlık Vekâletinin hazırladığı 4

Mayıs 1331 (17 Mayıs 1915) tarihli kanun teklifi, 19 B. 1333 (2 Haziran 1915) tarihinde "Karadeniz'den Dersâdet'e Maden Kömürü Nakleden Sefâin ve Mürettebatı Hakkında Kanun" olarak onaylanıp yürürlüğe konulmuştur. Toplam sekiz maddeden oluşan bu kanun ile, zarar ve ziyanın hükümet tarafından tazmini öngörülmüştür. Ancak, gemi sahipleri ve kaptanlarının hataları sebebiyle ortaya çıkacak zarar ve ziyan tazmin edilmeyecektir. İster düşman saldırısı sonucunda, isterse gemi sahipleri ve kaptanlarının hataları ile sakatlanan gemi personeline, maluliyet maaşı tahsis edilmesi, ayrıca söz konusu personelin hayatını kaybetmesi durumunda ailesine maaş bağlanması hükme bağlanmıştır. Bu kanun harp süresince yürürlükte kalacaktı(BOA, İ. Meclis-i Mahsûs,1333 B/18; Takvîm-i Vekayî, 2264,1331: 1).

Ereğli Havzası'ndan yapılan kömür nakliyatını Rusların sürekli olarak taciz etmeleri ve bunun sonucunda birçok nakliye gemisi kaybedilmesi üzerine, nakliyatın olabildiğince geceleri yapılmasına çalışılmıştır(Besbelli,1976:138). Kömür Şubesinin kömür işlerini devralmasından itibaren gerek bu şube emrindeki gerekse diğer kuruluşlara ait gemilerin kömür almak üzere Karadeniz'e açılmaları rastgele veya kendi insiyatifleri doğrultusunda olmamıştır. Bu konuda Kömür Şubesinin izni olmaksızın hiçbir gemi Karadeniz'e bırakılmamıştır. Ayrıca söz konusu şube tarafından kömür nakliyatında kullanılmak üzere ticaret gemilerinin çoğuna da el konulmuştur (Şirket-i Hayriye İdaresi,1337:31).

Alınan tedbirler ve yapılan çalışmalara rağmen istenilen cins ve miktarda kömür üretiminin gerçekleşmemesi ve nakliyatın da bir düzene konulamaması sebebiyle Umum İskele ve Limanlar Kumandanlığına bağlı bulunan Kömür Şubesi, Karargâh-ı Umûmi Üçüncü Şubesi emrine verilmiş ve ismi Harp Kömür Merkezine çevrilmiştir(BOA, DH-İ. UM., E-26/57; ATASE, BDH., Kls., 904, Dos., 1078, Fih., 1-46; Besbelli,1976:129). Bu tarihten itibaren kömür işleri tamamen Harp Kömür Merkezine bırakılmış(Yorulmaz,1998:293) ve bu merkezin başına bir Alman yüzbaşı tayin edilmiştir. Kömür sıkıntısı ve bu konuda alınacak tedbirler konusunda Harp Kömür Merkezince yapılan toplantıya Karargâh-ı Umûmi Erkân-ı Harbiye İkinci Başkanı olan Alman generali başkanlık etmiştir. (Geniş bilgi için bk. BOA, DH-İ UM., E-26/57).

Harp Kömür Merkezi ve Çalışmaları

Kömür işlerinin Harp Kömür Merkezine devredilmesinden sonra bu merkez tarafından yapılan ilk çalışma nakliye konusunda olmuştur. Rus saldırıları ile Ereğli Havzası'ndan deniz yoluyla yapılan kömür nakliyatı iyice azalmış hatta bazen nakliyat kesilmek mecburiyetinde kalınmıştır. Bu durum ise, kömür sıkıntısının iyice artmasına yol açtığından kara yoluyla kömür taşınması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde bir "Menzil Hattı" kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler

Kara Yoluyla Yapılan Kömür Nakliyatı (Ereğli-Adapazarı Menzil Hattı)

Başkumandanlık Vekâletinin İzmit ve Bolu Mutasarrıflıklarına gönderdiği 17 Ş 1333 (30 Haziran 1915) tarihli şifresinde; "Karadeniz Ereğlisi'nden Akçaşehir'e kadar denizden, Akçaşehir'den Düzce-Hendek üzerinden Adapazarı'na kadar karadan kömür celb edilecek ve bunun için bir Menzil Hattı tesîs olunacaktır. İşî tanzîm etmek üzere, Ereğli-Adapazarı Menzil Hattı için bir hat kumandanı gönderilecektir. Gerek kumandan ve gerek hat üzerinde bulunacak zâbitâna vazîfelerini yapmaları için her türlü yardımın yapılması hususunda mahalli memurlara gerekli emirlerin verilmesi" istenmiştir(BOA, DH.ŞFR., 54/241).

Başkumandanlık Vekâletinin emirleri doğrultusunda gerekli hazırlıklar Menzil Hattı Kumandanı nezaretinde yapılmağa başlanmıştır. Bu sırada Bolu Mutasarrıflığı bir suretini Harbiye Nezaretine diğer suretini de Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 14 Temmuz 1331 (28 Temmuz 1915) tarihli bir yazı ile bir takım uyarılarda bulunmuştur. Bu uyarılar özetle şöyledir: "Kömür nakliyâtı için karadan Ereğli-Adapazarı arasındaki menzil hattı güvenli değildir. Akçaşehir açık ve korumasız olduğundan buraya iskele yapılması uygun olmayıp düşman saldırılarına açıktır. Yazın bile kötü havalarda buraya yanaşmak imkânsız iken kışın şiddetli rüzgârlar sebebiyle hiç kullanılamayacaktır. Bu sebeple boşa masraf yapılmamalıdır. Ayrıca Akçaşehir'deki depo şehrin meydanında olduğundan ve açıkça Rus gemilerine hedef teşkil ettiğinden saldırıya uğraması ihtimal dâhilinde olup bu yüzden ahalinin ve binanın tahribi kaçınılmaz olacaktır. En güvenilir yol olup, kömürün de merkezi olan Zonguldak'tan Devrek'e oradan Düzce ve Adapazarı'na uzanacak bir şekilde nakli, belki bir-iki gün gecikmeye sebep olacak ancak, tamamen tehlikeden uzak olacaktır. Bu yolun sadece Devrek-Zonguldak arasında yapım çalışmaları sürüyor. Eğer amele taburları buraya gönderilir ise kısa sürede hazır hale gelir. Bu yapılmaz ise, Akşehir'deki depo emin bir yere alınmalıdır"(BOA, DH-İ. UM., 89-2/1-26).

Bolu Mutasarrıflığının yaptığı uyarılar dikkate alınmamış ve verilen emirler doğrultusunda hazırlıkların tamamlanmasından sonra 1915 senesi Eylül, Ekim ve Kasımında üç ay süreyle karadan kömür nakledilmiştir(BOA, DH-İ. UM., E-26/57). Karadan kömür nakli şu şekilde gerçekleştirilmiştir. Ereğli'den kömür yüklü olarak yola çıkan kayıklar yedi saatte Akçaşehir'e gelirler ve kömürleri buraya boşaltırlardı. Denizden yapılan bu nakliyata bir yüzbaşı nezaret ederdi. Katarların geriye dönüşlerine kadar getirilen kömürler Akçaşehir'de yüzbaşı rütbesindeki kömür anbar memuru nezaretinde depo edilirdi. Yüklenen katarlar ise, Düzce-Hendek üzerinden Adapazarı'na nakledilirdi. Katarlara da yüzbaşı rütbesinde komutanlar nezaret ederdi. Bir katar elli arabadan oluşup 25 ton kömür naklederdi(ATASE, BDH., Kls., 2631, Dos., 12, Fih., 4-1). Kömür yüklü katarların Adapazarı'na gidip yükünü boşalttıktan sonra Akçaşehir'e dönmesi dokuz gün sürmekteydi. Bu dönemde toplam 3.600 manda arabası kullanılmış olmasına rağmen hayvanların telef olması, arabaların kırılması ve başka sıkıntılar neticesinde ancak günde 200 ton kömür nakli yapılabilmıştır. Diğer

tarafından denizden kayıklarla yapılan nakliyatın sürekli olarak Rus deniz kuvvetleri tarafından rahatsız edilmesi ve bunun sonucunda bir takım zarar ve ziyanın ortaya çıkması sebebiyle mecburi olarak kara nakliyatından vazgeçilmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-26/57).

Linyit kömür ocaklarının açılması ve işletilmesi

Deniz yoluyla kömür nakliyatını korumak için daha önce bahsedilen tedbirler alınmış olmasına rağmen, bu tedbirlerin yetersiz kalması yüzünden Rus donanması etkili olmaya devam etmiştir. Dolayısıyla ihtiyacı karşılayabilecek şekilde kömür nakledilmediği için kömür sıkıntısı iyice artmıştır. Bunun üzerine Harp Kömür Merkezi tarafından, daha önce Kömür Şubesince 1915 Mayıs ayından itibaren düşünülmüş olan, linyit ocakları 1915 yılı sonlarına doğru açılmıştır(BOA, DH.İ. UM., E-26/57). Açılan bu ocakların idaresi Harp Kömür Merkezinin nezaretine bırakılmıştır. Söz konusu linyit madenlerinde her türlü kontrol Harp Kömür Merkezine ait olduğu halde Ereğli Kömür Madenleri idarî olarak bu merkezin denetimine bırakılmamıştır(ATASE, BDH., Kls., 904, Dos., 1078, Fih., F-46/47). Harp Kömür Merkezi bu madenlerin işletme işini, kendi nezareti altında, kömürlerin tüketildiği kuruluşlara havale etmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-26/57).

Kömür sıkıntısı ile ilgili olarak Harp Kömür Merkezinde yapılan 12 RA 1335 (6 Ocak 1917) tarihli toplantı zabıtlarında linyit madenleri hakkında aydınlatıcı bilgiler yer almaktadır. Burada yer alan bilgilere göre; linyit madenlerinin yerleri, kimler tarafından işletilmekte olduğu ve çıkarılan kömür miktarı şöyledir:

Soma, Söke ve Nazilli ocaklarının ihracatı Batı Anadolu'nun bilhassa İzmir-Kasaba ve İzmir-Aydın şimendiferiyle, Anadolu şimendiferlerinin ihtiyaçları için kullanılmaktadır.

Bekleme, Levazım-ı Umumiye tarafından işletilmekte olup, aylık 8.000 tonu bulan ihracatı Levazım-ı Umumiye fabrikaları vs. emrindedir.

Ayazma, Esliha Müfettişliği tarafından işletilmekte olup aylık 1.800 ton olan ihracat, bu müfettişlik ihtiyaçları için kullanılır.

Kistanbul, Şark Demiryolları tarafından işletilmekte olup aylık 1.800 tonu bulan ihracatın büyük çoğunluğu İaşe-i Umumiye Merkezi, kalan 400 ton civarındaki kömür ise Şark Demiryolları fabrikalarında kullanılır.

Tekfur Dağı, Bahriye Nezareti tarafından işletilmektedir. 2.400 ton olan aylık ihracatın önemsiz bir kısmı Harp Kömür Merkezinde, kalanı ise Bahriye Nezaretine bağlı fabrikalarda kullanılır.

Şevketiye, Karargâh-ı Umûmî tarafından işletilip, aylık 700 ton kömür

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler

çıkartılmaktadır. Çanakkale ihtiyacına tahsis edilmiş olup ihtiyacı karşılayamamaktadır.

Bozüyük, Anadolu Şimendiferleri tarafından işletilmektedir. İhraç olunan aylık 600 ton kömür Anadolu Şimendiferleri atölyelerinde kullanılmaktadır(BOA, DH.İ. UM., E-26/57).

Linyit ocaklarından aylık, yaklaşık 20.000 ton kömür çıkarılmış olmasına rağmen, yine de kömür sıkıntısı giderilememiştir. Bunun en önemli sebebi ise önemli nakliye gemilerinin kaybedilmesiyle nakliyatın hayli azalmasıdır(Besbelli,1976:318). Ancak her şeye rağmen ihtiyaç duyulan kömürlerin önemli bir kısmı bu ocaklardan temin edilmiştir.

Maadin Nizamnâmesi'nin 26. maddesi gereğince kömür ve linyit madenleri arama ruhsatnâmelerine sahip olanların ihracatı 2.000 ton ile sınırlandırılmıştı. Ancak, bu dönemde aşırı derecede kömür sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine 12 R 1334 (16 Şubat 1916) tarihinde yapılan Meclis-i Vükelâ toplantısında bu ruhsatnâmelere sahip olanların 2.000 tondan fazla kömür çıkarmalarına izin verilmesi için gerekli düzenlemenin yapılması kararlaştırılmıştır (BOA, MV., 200/60).

Almanya'dan Kömür Getirilmesi

Kömür sıkıntısının en üst düzeye çıktığı 1915 senesi sonlarında açılmağa başlanan linyit ocaklarından da ihtiyacı karşılayacak miktarlarda üretim yapılamamıştır. Bu sebeple, kömür sıkıntısını gidermek için Almanya'dan kömür ithaline karar verilmiştir. Bu kararda, 17 Ocak 1916 tarihinde ilk Berlin-İstanbul treninin gelişyle demiryolu bağlantısının kurulması etkili olmuştur(Besbelli,1976:318). Osmanlı Devleti'nin yeterli ihtiyat kömürünün bulunmayışından(BOA, DH.İ. UM., E-26/57), Harp Kömür Merkezinin isteği üzerine Başkomutanlık Vekâleti 1916 Şubatı başında Almanya'dan kömür istemiştir(Besbelli,1976:318). Almanya bu isteğe, Macaristan'daki ağır kış şartları dolayısıyla(BOA, DH.İ. UM., E-26/57), şubat sonundan itibaren günde 400 ton kömür gönderileceği cevabını vermiştir. Böylece 1916 yılı Mart ayından itibaren Almanya'dan kömür ithal edilmeye başlanmıştır(Besbelli,1976:318).

1917 senesi Martı sonuna kadar Almanya'dan ayda ortalama 7.000 ton kömür ithal edilmiştir. Almanya, gönderdiği kömürün tonunu, nakliye ücreti hariç 6 liradan hükümete vermiştir(BOA, DH.İ. UM., E-26/57). Harp Kömür Merkezi tarafından yapılan kömür tahdidat plânında, Almanya'dan ithal edilecek kömürün miktarı aylık 13.360 ton olarak yapılmış olmasına rağmen, bu miktar hiçbir zaman aylık 10.000 tonu geçmemiştir. Zaten bir süre sonra Alman kömürü ithalinden vazgeçilmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-26/57; BOA, DH.İ. UM., E-50/4-23).

Zonguldak İle Adapazarı Arasında Demiryolu Yapılması Girişimi

Harbin başlangıcından 1915 senesi Mart ayı sonuna kadar Ereğli Havzası'ndan İstanbul'a aylık 46.000 ton kömür taşınmıştı. Bu tarihten sonra şiddetli Rus saldırıları sonucunda önemli ölçüde nakliye vasıtası kaybedilmiştir. Saldırıların devam etmesi ve vasıta sıkıntısı sebebiyle büyük fedakârlıklar sonucunda Seyr ü Sefâin (Levazımat-ı Umumiye) Bahriye Nezareti, Harp Kömür Merkezi ve bazı hususî tüccar tarafından yelken, mavna ve küçük gemiler ile nakliyata devam edilmiştir. Lâkin 1916 senesi başından Ağustos ayına kadar geçen sürede toplam 22.000 ton kömür nakledilebilmiştir. Bu yüzden Harp Kömür Merkezinin 12.3.1335 (6 Ocak 1917) tarihli toplantısında Ereğli Havzası ile Adapazarı arasında demiryolu yapılması kararlaştırılmıştır(BOA, DH.İ. UM., E-26/57).

Bu karar üzerine Avusturya-Macaristan Hükümeti Murahhas-ı Askerîsi tarafından Zonguldak ile Adapazarı arasında dar bir hat yapılması teklif edilmiştir. Yapılan teklif içerisinde yapım masraflarına karşılık, Osmanlı Hükümeti'nden yapacakları hatlar ile bazı madenlerin imtiyazını talep etmişlerdir. Hükümet, söz konusu teklifi Harbiye Nezaretine bildirmiş ve görüş istemiştir. Harbiye Nezareti tarafından özetle; "*İhtiyaç duyulan kömürün nakli konusunda önemli olan böyle bir teklifin dikkate değer olduğu ancak herhangi bir imtiyaz verilmemesi, yalnız hatların yapımı ve harpten sonra hükümetçe satın alınması şartı ile inşaata başlanmasının murahhaslara tebliği*" cevap olarak bildirilmiştir. Harbiye Nezaretinin 28 CA 1335 (22 Mart 1917) tarihli bu cevabı 12 C 1335(4 Nisan 1917) tarihli Meclis-i Vükelâ toplantısında görüşülmüştür. Görüşme neticesinde, "*Adı geçen hatların masrafları hükümet tarafından ödenmek ve harpten sonra devlete ait olmak ve başka şart belirtilmemek üzere inşasına istekli oldukları taktirde ihale olunabileceğinin Harbiye Nezâretine tebliği*" kararlaştırılmıştır(BOA, MV., 207/76). Osmanlı Hükümetinin aldığı karar doğrultusundaki bu ihale şartı, Avusturya-Macaristan Hükümeti tarafından kabul edilmediğinden hattın yapımı gerçekleştirilememiştir.

I.D.Zonguldak Harp Kömür Komisyonu İle Maadin-İ Askerî Komiserliğinin Kurulması ve Çalışmaları

Rusya'nın savaştan çekilmesi sonucunda Ereğli Kömür Madenleri ve buradan yapılan kömür nakliyatına yönelik saldırılar sona ermiştir. Bunun üzerine, Ereğli Havzası'ndaki ihracatın artırılması ve bununla ilgili çalışmaları yürütmesi amacıyla Harbiye Nezaretinin 30 Kanun-ı Sâni 1334 (30 Ocak 1918) tarihli emri ile Harp Kömür Merkezine bağlı Zonguldak Harp Kömür Komisyonu teşkil edilmiştir (BOA, DH.İ. UM., E-50/4-23). Komisyonun başkanlığına Bahriye Nezaretinden Miralay Mustafa Bey (BOA, DH.İ. UM., E-50/4-15;Naim,1934:82) atanmıştır. Komisyon üyeliklerine ise, Zonguldak Kaymakamı, Ereğli Madeni Müdürü ve Başmühendisi

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler

(Sarıkoyuncu,1992:303) ile Harbiye Nezareti ve Karargâh-ı Umumi'den gönderilen temsilciler (BOA, DH.İ. UM., E-50/4-23) tayin edilmiştir.

Harp Kömür Şubesinin bağlı olduğu Karargâh-ı Umumi İkinci Şubesi tarafından madencilere, komisyona yardımcı olmaları ve kömür ihracatını artırmaları hususunda, tebligat yapılmıştır. Komisyon 15 Şubat 1334 (15 Şubat 1918) tarihinde görevine başlamıştır. Ancak komisyon, madenlerde ihracatın artırılmasındaki en önemli unsur olan amele meselesini halledememiştir. Ameleler düzenli bir şekilde madenlere sevk edilememiş ve firar olayları artmıştır. Ortaya çıkan amele sıkıntısı kömür ihracatının istenilen düzeye ulaşamamasına yol açmıştır. Zonguldak Harp Kömür Komisyonu tarafından muhtarlar ve jandarmalara gerekli uyarılar yapılmış, ancak bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine komisyon tarafından bir sureti Harbiye Nezaretine diğer sureti Ticaret ve Ziraat Nezaretine çekilen telgrafta amele, madenci, muhtar ve jandarmaların görevlerini yapmadıkları, bunların cezalandırılması için Zonguldak'ta hususî bir divan-ı harp kurulması istenmiştir. Söz konusu telgrafın bir suretini 7 Mart 1334 (7 Mart 1918) tarihli tezkire ile Dâhiliye Nezaretine gönderen Harbiye Nezareti, amelenin düzenli bir şekilde sevki ve istihdamı için ilgililere gerekli emirlerin verilmesini talep etmiştir(BOA, DH.İ. UM., 19-1/1-10). Dâhiliye Nezareti de Bolu Mutasarrıflığına gerekli uyarıyı yapmıştır(BOA, DH.İ. UM., 19-1/1-21).

Harbiye Nezareti tarafından divan-ı harp kurulmasına sıcak bakılmamıştır. Ancak amele işlerinin bir düzene konulması amacıyla Ereğli Havzası'nda amelenin sevki, istihdamı, ücretlerinin tespiti ve iskânı işlerini yürütmesi için, bir komiserlik kurulmasına karar verilmiştir. Böylece Harbiye Nezareti tarafından 19 Mart 1334 (19 Mart 1918) tarihinde "Maadin-i Askeri Komiserliği" teşkil edilmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-23). Komiserlik görevi de Miralay Mustafa Beye verilmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-15). Kömür ihracatının düzenlenmesi ve artırılması çalışmalarından Zonguldak Harp Kömür Komisyonu, ameleler ile ilgili işlerden ise Maadin-i Askeri Komiserliği mesul tutulmuştur(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-24). Böylece Harp Kömür Merkezinin Ereğli Havzası'nın idaresindeki etkinliği artmıştır. Bu artış, amelenin toplanması, çeşitli madenlere dağıtılması, iskânı ve ücretlerinin tespiti konularında gerçekleşmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-23).

Zonguldak Harp Kömür Komisyonu ile Maadin-i Askeri Komiserliğinin havzada birlikte çalışma yaptıkları 1918 yılı Ağustos ayı haricinde, Mart ayında 17.283, Nisan'da 20.883, Mayıs'ta 24.771, Haziran'da 21.068 ve Temmuz ayında 17.241 ton kömür çıkartılmıştır(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-15). Görüldüğü gibi, Ereğli Kömür Madenlerinde ihracatın artırılması düşünülürken azalma meydana gelmiştir. Bu sebeple havzadaki yetkililere ihracatın artırılması için gerekli tedbirlerin alınması hususunda birçok uyarılar yapılmıştır. Bunun üzerine Zonguldak Kaymakamlığı tarafından konu ile ilgili bir rapor hazırlanmış ve 15 Ağustos 1334 (15 Ağustos 1918) tarihinde Bolu Mutasarrıflığına gönderilmiştir. Söz konusu raporda; Ereğli Kömür

Madenlerindeki ihracatın azalmasının sebepleri şu şekilde açıklanmıştır:

"1- Bir kısım amele Frengili Amele Taburu ile Menzil Taburu fertlerinden meydana gelmiş olup, birincisi hastalıklı ikincisi ise amele olarak yetişmemiş olduklarından faydalı olamamaktadır.

2- Amelenin bir kısmı, ister nasihat edilsin isterse ceza verilsin, ocak çavuşu ve başçavuşlarının sözlerini dinlememektedir.

3-Ameleler madenlere düzenli bir şekilde gelmemekte, firar etmekte ve bunların takibini yapan zabıta görevlerini kötüye kullanmaktadır.

4-Amele yevmiyeleri düzenli bir şekilde ödenmemektedir.

5-Amele ekmekten başka yiyecek gıda maddesi verilmemesi(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-16) sonucu, yeterli beslenemeyen amele verimli çalışmamaktadır.

6-Bazı madenciler, kömürün satış fiyatının düşük olması bahanesiyle, ihracatın artırılmasına gayret göstermemektedir "(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-16).

Raporda, ihracatın azalmasının sebepleri tespit edildiği gibi, bu sebeplerin ortadan kaldırılmasına yönelik alınması gereken tedbirler de açıklanmıştır. Söz konusu rapor, Bolu Mutasarrıflığı tarafından 26 Ağustos 1334 (26 Ağustos 1918) tarih ve 47 numaralı yazı ile Harbiye Nezaretine gönderilmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-17/18).

Ereğli Kömür Madenlerinde ihracatın azalması ve bu duruma bir çözüm bulunamaması üzerine konu, Meclis-i Vükelâ tarafından 18 Ağustos 1334 (18 Ağustos 1918) tarihli toplantıda ele alınmış ve görüşme neticesinde özetle;

"Ereğli Havza-i Fahmiyyesi'nde ihracâtın gündün güne azalmasından dolayı havza dahilinde kömür ihracâtının tanzîmi için bi'l-fiil yerinde inceleme yaparak alınacak kararların esaslarını hazırlamak üzere Harbiye, Bahriye, Nafia Nezâretleri ile Ticâret ve Zirâat Nezâretinden katılacak temsilcilerden oluşturulacak bir komisyonun acele olarak teşkîli ve adı geçen yere gönderilmesinin tensip olunduğunun ilgili dairelere tebliği" (BOA, MV., 212/141) kararlaştırılmıştır.

Meclis-i Vükelânın bu kararı doğrultusunda adı geçen nezaretlerin temsilcilerinden oluşturulan komisyon Ereğli Havzası'na gitmiştir(BOA, MV., 212/203). Havzada araştırma ve incelemelerde bulunan komisyon sıkıntılarının kaynağı olarak havza idaresindeki iki başlılığa ve işletme anlayışındaki yanlışlıklara dikkat çeken bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora istinaden Harbiye Nezareti tarafından Ereğli Havzası'nın kontrol ve denetimini Harp Kömür Merkezine bağlanacaktır(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-24).

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler

I.E. Zonguldak Harp Kömür Komisyonunun Kaldırılması ve Yerine Zonguldak Maden Müdüriyetinin Kurulması Ve Çalışmaları

Ereğli Havzası'na yönelik düşman saldırılarının sona ermesinden sonra buradan çıkarılan kömür miktarındaki azalmanın iki temel sebebe dayandığı görülmüştür. Bunlardan birincisi, madenlerde çalışacak yeterli sayıda amele istihdamının gerçekleştirilememesidir. İkincisi ise, madencilerden satın alınan kömürlerin bedelleri düzenli bir şekilde ödenmediği için madencilerin malî açıdan sıkıntıya girmeleridir. Ancak, bu konularda çeşitli uyarılar yapılmasına ve bir takım tedbirler alınmasına rağmen başarılı olunamamıştır. Harbiye Nezareti, havzanın mevcut idarî yapısı ve işletme anlayışı ile bu meselelerin çözümlenemeyeceği düşüncesinden hareketle Ereğli Kömür Madenlerinin idaresinin de Harp Kömür Merkezine verilmesini kararlaştırmıştır.

Bu çerçevede Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reîsi ve Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından Harp Kömür Merkezine bir talimatnâme gönderilmiştir. 27.8.1334 (27 Ağustos 1918) tarihli ve 5123 numaralı talimatnâme özetle şöyledir:

"Kilimli'de bulunan ocaklar dışında(Kilimli'de bulunan ocaklar metruk olduğu gerekçesiyle askeriyece el konularak işletilmeye başlanmıştır. Bundan dolayı, Kilimli'deki ocaklar talimatnâmede istisna edilmiştir. Bk. BOA, BEO, 347932, 348114, 348405 ve 349097) Ereğli Havza-i Fahmiyyesi'nde bulunan diğer maden ocaklarında kömür istihsâlâtının mümkün olduğunca artırılması, muhâsebâtı ve dağıtımlarının düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak için Harp Kömür Merkezinin yetkileri şunlardır:

1- Harekât hattını tayîn ve tanzîm etmeye yarayan her türlü iktidar Harp Kömür Merkezine devredilecektir. Adı geçen merkez istihsâl edilmiş ve edilecek olan kömürler hakkında bilimum kararları müstakilen almak vazîfesiyle yükümlüdür.

2- İstihsâl olunan her türlü kömürün dağıtımı, resmî ve özel müesseselere göre satışı ve satış fiâtlarının belirlenmesi, Harp Kömür Merkezi tarafından yapılacaktır.

3- Madenlerin işletilmesi, satış işlemlerinin yürütülmesi ve istihsâl olunan kömürlerin dağıtımı için gereken paralar Harp Kömür Merkezinin emrine düzenli olarak ödenecektir. Bütün malî teşkilât adı geçen merkezin elinde olacaktır. Kesin hesaplar ve muhtemel gelirler her işletme senesi sonunda yapılacaktır. Çeşitli işletme idarelerine Harp Kömür Merkezi tarafından para verilecek ve adı geçen idareler her ay sonunda bahsedilen merkeze hesap verecektir.

4- Bu programdaki hükümlerin süratli ve tekelden yapılmasını temin etmek üzere ileride amele kabul ve istihdâmı ve yeomiyelerinin ödenmesi, hususî olarak Harp Kömür Merkezinin vazîfelerindedir.

5- Bütün resmî ve özel kuruluşlara verilecek kömürlerin dağıtımı Harp Kömür Merkezince yapılacak ve verilen kömürlerin paraları nakliye ücreti ve diğer masrafları daima peşin olarak ödenecektir. Özel kişi ve kuruluşların kömürü resmî kuruluşların kömürü temin

edildikten sonra verilecektir.

6- Kömür idhâlâtı da hususî olarak ve sadece Harp Kömür Merkezi tarafından yapılacaktır. Bu kömürlerin de malî işleri ve dağıtılması aşağıda olduğu gibi yapılacaktır.

7- İşletme idarelerinin, kömür satışından ileri gelen varidât-ı sâfiye hesaplarını talebe hakları olacaktır. Harp Kömür Merkezi tarafından, bütün özel kömür tüketicilerine verilecek kömür fiâtına zam suretiyle, işletme için ihtiyat akçesi olarak ton başına yirmibeş kuruş alınacak ve kömür satışından dolayı adı geçen merkezin başka para talebine hakkı olmayacaktır "(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-24).

Söz konusu emirle, Ereğli Havzası'nın kontrol ve denetimini Harp Kömür Merkezine veren Harbiye Nezareti, alınan yeni kararları aynı tarih ve numara ile Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir. Harbiye Nezareti tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen tezkirede ana hatlarıyla şu hususlara yer verilmiştir:

"Osmanlı Devleti'ne gerekli olan kömürlerin Ereğli Havzası'ndan temin edilmesi ve harp gemileri için gerekli olan özel kömürler ile kok ve antrasit kömürlerinden başka Almanya'dan kömür idhâlâline bir an önce son verilmesi mevcut harbin gereklerindedir. Bunun temini için Ereğli Havza-i Fahmiyyesi'ne ait esaslı bir teşkilât kurmak mecburîdir. Bu doğrultuda Harp Kömür Merkezine gönderilmiş olan 5123 numaralı emirnâmeğe uyulmalıdır. 30 Kanun-ı Sâni 1334 (30 Ocak 1918) tarihinde oluşturulan Zonguldak Harp Kömür Komisyonu kaldırılmıştır. 19.3.1334 (19 Mart 1918) tarih ve 1299 numaralı emirle kurulan Maâdin-i Askerî Komiserliği görevine devam edecektir. Adı geçen emirnâmede belirtilen görevler eskiden olduğu gibi komiserlik tarafından yürütülecektir. Amelelerin iâşesinden Levâzımât-ı Umûmîye Dairesi sorumludur. Amelelerin muhtelif madenlere dağıtılması ve ücret işleri bundan sonra Zonguldak Maden Müdüriyetince yapılacaktır. Maâdin-i Askerî Komiserliği eskisi gibi amelelerin iskânını temin edecektir. Ticâret ve Zirâat Nezâretinin Ereğli Havzası'na görevlendirdiği temsilcisi her hususta müstakildir. Zonguldak Maden Müdüriyeti, adı geçen temsilci ile teşrîk-i mesâi yapacaktır. Ticâret ve Zirâat Nezâretinin temsilcisi ile Zonguldak Maden Müdüriyeti arasında bir anlaşmazlık çıkar ve uzlaşamazlarsa Harbiye Nezâreti, Ticâret ve Zirâat Nezâreti ile aralarında anlaşacaktır. Şimdiye kadar Harp Kömürü Komisyonunda üyelik yapan Harbiye Nezâreti ile Karargâh-ı Umûmînin temsilcileri bundan sonra Zonguldak Maden Müdüriyetine tayîn edilecektir"(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-24).

Harp Kömür Merkezi, Harbiye Nezaretinin talimatı ile kendisine tanınan yetki çerçevesinde, Ereğli Kömür Havzası'ndaki madencilere yönelik bir muhtıra hazırlamıştır. Hazırlanan muhtıra, Karargâh-ı Umûmî tarafından madencilere tebliğ edilmiştir. Buna göre; kömürün şekli, istihsal miktarı ile dağıtımı ve satışı hususlarında bütün kararlar Harp Kömür Merkezi tarafından alınacaktır(BOA, MV., 212/203).

Görüldüğü üzere, Harbiye Nezareti, Ereğli Havzası'ndaki Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlı olarak görev yapan Ereğli Madeni Müdürlüğünün her hususta

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler

bağımsız olduğunu belirtmiş ve lağvedilen Zonguldak Harp Kömür Komisyonu üyelerinin atanacakları Zonguldak Maden Müdüriyeti ile Ereğli Madeni Müdürü'nün ortak çalışmasını istemiştir. Diğer taraftan Harbiye Nezaretinin talimatıyla Ereğli Havzası ile ilgili bütün kararların Harp Kömür Merkezi tarafından verileceği bildirilmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-50/4-24). Dolayısıyla her ne kadar Harbiye Nezareti, Ticaret ve Ziraat Nezaretinin havzadaki idarî yapısına dokunmamış ve onu serbest bırakmış görünse de, Harp Kömür Merkezine verilen yetki ve sorumluluk sebebiyle Ereğli Kömür Madenlerinin idaresini kendine bağlamıştır. Ancak, Harbiye Nezaretinin havza üzerindeki denetimi ele aldığı bu dönemde, havzadaki problemler giderilememiş ve istihsal artırılamamıştır Harbiye Nezareti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 4 Eylül 1334 (4 Eylül 1918) tarihli ve 5272 numaralı tezkirede özetle; *"Ereğli Havzası'ndaki kömür istihlâtının azalması sebebiyle bir takım tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için ilgili nezâretler ve bütün resmî makamların yardımcı olmaları gerekmektedir. Bu tedbirlerden birincisi amelenin havzaya getirtilmesidir. Bunun için bölgedeki ilgili makamlara nezâretinizce gerekli emirlerin verilmesi rica olunur. Amelelerin iâşelerinin yetersiz olduğu ve ücretlerinin bilhassa Ereğli Şirketi tarafından ödenmediği bilinmektedir. Fakat alınan etkili tedbirler ile bu gibi kötü durumların ortadan kalkacağı ümit edilmektedir. Amelenin iskân şartlarının iyileştirilmesi ve bundan başka kışlık elbise verilmesi için de gerekli tedbirler alınmıştır. Bu hususta nezâretinizin de yardımları istihâm olunur"* denilmektedir(Bk. BOA, DH.İ. UM., E-50/4-21). Harbiye Nezareti tarafından bazı tedbirler alınmakla beraber amele meselesi çözümlenememiştir. Bunun üzerine Maâdin-i Askerî Komiser Vekili Kaymakam Osman Cevdet tarafından Karargâh-ı Umûmî Riyâset-i Sâniyesine yazılan 23.9.1334 (23 Eylül 1918) tarih ve 11 numaralı tezkirede özetle şu husus dile getirilmiştir: *"Amelenin önemli bir kısmı Devrek kazasından olduğu halde kaza kaymakamı ile Çaycuma Nahiyesi Müdürü tarafından, muaşşir, ihtiyar heyeti, muhtar, korucu diye ayrılmakta ve bunların madenlere gitmesi engellenmektedir. Hatta gönderilen askerî birlikler tarafından karakola götürülenler de serbest bırakılmaktadır. Bu sebeple madencilerin bu gibi bahanelerle madenlere sevkine engel olan hususların ortadan kaldırılması için Devrek, Zonguldak, Ereğli ve Bartın kaymakamlarına gerekli emirlerin verilerek görevlerini yerine getirmeleri sağlanmalıdır"*. Karargâh-ı Umumî Riyâset-i Sâniyesi tarafından 4 Teşrin-i Evvel 1334 (4 Ekim 1918) tarih ve 12623/22709 numaralı yazı ile durum Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezaretince, Harbiye Nezaretinin yazısı doğrultusunda gereğinin yapılması 10 Teşrin-i Evvel 1334 (10 Ekim 1918) tarihinde Bolu Mutasarrıflığına tebliğ edilmiştir(BOA, DH.İ. UM., E-50/4/6-7-8-9-10). Zaten, bir süre sonra Harp Kömür Merkezi Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlanacaktır.

I.F. Harp Kömür Merkezi'nin Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne Bağlanması

Daha önce kömür ihracatının düzenlenmesi amacıyla yerinde inceleme yapmak üzere Harbiye, Bahriye, Nafia ile Ticaret ve Ziraat Nezaretlerinden katılacak kişilerden

bir komisyon oluşturulmuş ve Ereğli Havzası'na gönderilmişti. Komisyon burada yaptığı incelemeler sonucunda, Ereğli Kömür Madenlerinden en iyi şekilde istifade edilebilmesi için alınması gereken tedbirleri tespit etmiş ve aldığı kararları bir mazbatayla Ticaret ve Ziraat Nezaretine bildirmiştir. Ticaret ve Ziraat Nezareti, bu mazbatayı kendi düşünce ve tekliflerinin yer aldığı 28 Eylül 1334 (28 Eylül 1918) tarihli tezkire ile birlikte, Meclis-i Vükelâya göndermiştir. Ticaret ve Ziraat Nezaretinin tezkiresindeki düşünce ve teklifler şu şekildedir;

"Harp Kömür Merkezinin vazîfe ve selâhiyeti hakkında Harbiye Nezâretinden çıkarılan talimatnâme ile Karargâh-ı Umûmîden madencilere tebliğ edilen muhtırada kömürün şekli, istihsâl miktarı ve tevzî ve satışı hususlarında bi'l-cümle kararların Harp Kömür Merkezi tarafından kendi nokta-i nazarına göre ittihâz edileceği beyân edilmiştir. Bu durum ahkâm-ı mevzua ile gayr-i kâbil-i telif görünmüş olduğundan bahisle, kömür istihsâlâtına nezâret keyfiyeti maden muamelâtından doğrudan doğruya mesul bulunan maden idaresine tevdi edilmelidir. Amelenin celb ve cemî ve iâsesi hususunda salim bir usûl takibi ile maden ashabının da bu konuyla alakadar olması ve miktar-ı istihsâlâtından mesûl tutulmaları gerekmektedir. Madencilere lüzumu olan mevâdın tedârîki emrinde hükümetçe de yardımcı olunması elzemdir"(BOA, MV., 212/203).

Konu, 25 Z 1336 (2 Ekim 1918) tarihinde Meclis-i Vükelâda görüşülmüş ve şu kararlar alınmıştır: *"Mütâlaât ve teklifât-ı mesrûde meclisce kabul olunarak Harp Kömür Merkezinin Ticâret ve Zirâat Nezâretine bağlı olması bi't-tensib bu babda icâb eden kanun, nizamnâme ve talimatnâme layihalarının tanzîmi hususunun Ticâret ve Zirâat Nezâretine cevaben ve Harbiye Nezâretine resen izbârî kararlaştırıldı"(BOA, MV., 212/203).*

Meclis-i Vükelâ tarafından onaylanan Ereğli Kömür Madenlerine ait kararlar Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından 7 Teşrin-i Evvel 1334 (7 Ekim 1918) tarihinde on bir madde halinde düzenlenerek neşredilmiştir. Bu kararlar ile havzadaki kömür üretiminin artırılması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır (BOA, DH.İ. UM., E-50/4-13-1/2).

Meclis-i Vükelâda hazırlanan kararname ile Ereğli Kömür Madenleri konusunda Harbiye Nezareti devre dışı bırakılmıştır. Böylece, adı geçen madenlerin idaresi tamamen Ticaret ve Ziraat Nezaretine geçmiştir. Ticaret ve Ziraat Nezaretince neşredilen kararlar havza üzerinde olumlu bir etki yapmıştır. Bundan dolayı havzada belli bir düzen sağlandığı gibi kömür ihracatında da artış olmuştur. Havzadaki düzenin sağlanması ve ihracatın artmasında, madencilerin çıkardıkları kömürün /%40'ının satışına izin verilmesi kararı etkili olmuştur. Zira madenciler serbestçe sattıkları kömür bedeli ile belli ölçüde de olsa malî açıdan durumlarını düzeltme imkânına sahip olmuşlardır. Bunun sonucunda istihdam ettikleri memur ve işçilerin ücretlerini ödeyebilme imkânına kavuşmuşlardır. Dolayısıyla bu durum amele sıkıntısının giderilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca amelenin istihdamı sorumluluğu ile

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi Esnasında Yaşadığı Kömür Sıkıntısı ve Alınan Tedbirler

yapılacak malzeme vb. yardımların karşılığında, madencilerin belli bir miktar kömür ihracından mesul olmaları da istihsalin artmasında etkili olmuştur. Fakat bu durum sürekli olmayacak, mütareke dönemi ve buna bağlı gelişmelere paralel olarak havzadaki kömür üretimi ve kömürlerin havzadan naklinde sıkıntılar yaşanmaya devam edecektir(Mütareke dönemi kömür sıkıntısı için bk. Çavdar,2014:95-125)

Kömür üretimi ve taşınmasındaki problemler sebebiyle vapur, tren, değirmen, fabrika ve elektrik aydınlatması gibi kömüre ihtiyaç olan her yerde ciddi sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Mesela; vapur, tren ve tramvaylar düzenli bir şekilde işletilememiş ve ulaşım vasıtalarına aşırı derecede zamlar yapılması sebebiyle ulaşımda sıkıntı oluşturmuş(Çavdar,2014:116), su pompaları düzenli çalıştırılmadığından büyük ölçüde su sıkıntısı olmuş bu yüzden uzun süreli su kesintileri yapılmış ve sokaklar temizlenemediğinden pislik içerisinde kalmış ve su fiyatları artmıştır(Çavdar,2014:114), yine yeterince elektrik üretilemediğinden elektrik kesintileri yaşanmış ve insanlar karanlıkta geceleri sokağa çıkamayacak duruma gelmişlerdir(Çavdar,2014:122). Şüphesiz harp içerisinde bulunan bir ülkede başta askeri üretim olmak üzere bilimum levazım ve iase işleri ve nakilleri konusunda ciddi sıkıntılar yaşandığı ve bunun da harbin gidişatı üzerinde olumsuz etkiler doğuracağı bilinen bir gerçektir.

II. SONUÇ

Osmanlı Devleti I. Dünya Harbi esnasında kendine yetecek kömür yatakları ve ocaklarına sahip olmasına rağmen çok ciddi ölçüde kömür sıkıntısı çekmiştir. Harbin getirdiği sıkıntılar yanında en önemli kömür üretim merkezi olan Ereğli Havzası ve buradan yapılan nakliyatın Rus saldırılarından korunamaması sıkıntının ana sebebinin oluşturmuştur. Havzadan çıkarılan kömürlerin nakli hususunda deniz yolu dışında karayolu ve demiryolu gibi farklı yolların yapılmamış olması da önemli bir eksiklik olarak görülmüştür. Ayrıca tecrübeli ve deneyimli madencilerin cephelere gönderilmesi, kömür bedellerinin devlet tarafından zamanında ödenememesi havza üretiminin azalmasında etkili olmuş ve sahip olunan kaynaklardan yeterince yararlanılamamıştır. Havza kaynaklarından yeterince istifade edilemediği için başta İstanbul olmak üzere ülkenin önemli yerleşim yerlerinde su, ısınma, aydınlatma ve ulaşım konularında sıkıntı yaşanmıştır. Ayrıca harp sanayi üretimi ve nakliyatı da bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve savaşın seyrine etki etmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

a)Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

BEO, 244149, 347932, 348114, 348405 ve 349097, DH.İ. UM., 19-1/1-10-21, DH-İ. UM., 89-2/1-26, DH-İ. UM., E-26/57, DH.İ. UM., E-50/4-23, DH- EUM. EMN, 90/58, DH, ŞFR.,

43/ 194, DH. ŞFR., 46/145-159, DH.ŞFR., 54/241, İ. Hus, 1325 N/82, İ.Meclis-i Mahsûs,1333 B/18, MV, 213/72, MV., 200/60, MV., 207/76, MV., 212/141-203,

b)Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi:

ATASE, BDH, Kls;903, Kls., 904, Kls., 2631,

Gazeteler

Takvîm-i Vekayî, 2264

Kitaplar, Tezler, Bildiriler, Makaleler

- Besbelli, S.(1976), Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Deniz Harekatı, 8, Ankara:ATASE Yayını
- Çatma, E.(1998), Asker İşçiler, İstanbul:Ceylan Yayıncılık
- Çavdar,N.(2014), "Birinci Dünya HarbiSonunda İstanbul'da Kömür Kıtlığı ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,89, s.95-125
- Dölen, E.(2014), "Osmanlı Döneminde Kocaeli'ndeki Sanayi Kuruluşları", Kocaeli Tarihi Sempozyumu(2-4 Mayıs 2014) Bildirileri, Kocaeli, s.670-685
- Eldem, V.(1994), Osmanlı İmparatorluğunun İktisadî Şartları Hakkında Bir Tetkik, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını
- Eldem, V.(1994), Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını
- Genç, H.(2007), "Ereğli Kömür Madenleri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul
- Kara, M.(2009), "Ereğli Kömür Havzası ve Cumhuriyet Dönemi Şekillenışı", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bolu
- Kara, M.(2010), Son Mükellefler Ereğli Kömür Havzası'nda Zorunlu Çalıştırma(1940-1947), İstanbul: Ares Yayınları
- Kara, M.(2013), "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ereğli Kömür Havzası(1829-1920)", *History Studies*, Volume 5, Issue 1,s.223-249
- Naim, A.(1934), Zonguldak Havzası,Uzun Mehmetten Bugüne Kadar, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası
- Öğreten, A.(2006),"Ereğli Kömür Madeni Havzasında İlk Üretim", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 31, s.135-160
- Sarıkoyuncu, Ali.(1992), Milli Mücadelede Zonguldak ve Havalisi, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayını
- Şirket-i Hayriye İdaresi,(1337), Harb-i Umumi ve Şirket-i Hayriye 1330-1334,İstanbul: Bahriye Matbaası
- Tak, İ.(2001), "Osmanlı Döneminde Ereğli Kömür Madenleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum
- Yorulmaz, Ş.(1998), "Türkiye'de Kömürün Keşfi ve Kömür İşletme İmtiyazları(1829-1937)", *Türkiye 11. Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ankara: Kozan Ofset .

ÖĞRENME OKULU'NA BİYOGRAFİK BİR YAKLAŞIM: MINTZBERG ve
LINDBLOM ÜZERİNE ARAŞTIRMA

Mehtap ARAS*

Öz

Mintzberg tarafından geliştirilen ve stratejik yönetim yazınında kabul gören on strateji okulu 1960'lardan günümüze kadar strateji alanındaki çalışmalara çeşitli şekillerde katkı sağlamışlardır. Stratejik yönetim alanına farklı bakış açılarıyla ve ortaya attıkları kavramlarla katkı sağlayan bu okullar öngörücü okullar (prescriptiveschools ve tanımlayıcı okullar (descriptiveschools) olarak iki ana başlık altında incelenmektedir. Çalışmaya konu olan öğrenme okulu tanımlayıcı okullar arasında yer almakta olup okulun felsefesini açıklayan cümle ise; "İlkinde başarılı olamadıysan,denemekten vazgeçme" (*If at firstyou don'tsucceed, try, tryagain*) dir (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel,1998, s.355).Öğrenme Okulu'nun ilk temsilcisi ekonomist Charles Lindblom'dur. Daha sonraları James BrianQuinn, K.E. Weick ve Henry Mintzberg'in çalışmaları okulun gelişmesine katkı sağlamışlardır.

Çalışmanın amacı, teorisyenlerin, teori ortaya koyma ya da geliştirme çalışmalarında bilinçli/bilinçsiz kendi hayatlarından, yaşadıkları olaylardan etkilenip etkilenmediklerini ortaya koymaktır. Okulun ortaya çıkmasını sağlayan ya da katkıda bulunan yazarlardan Lindblom ve Mintzberg'in biyografilerinden hareketle yaşamları ve okula sağladıkları katkıları irdelenecek olup, bu iki yazarın hayatları ile katkıda buldukları kavramlar arasındaki benzerlikler olup olmadığı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme Okulu, Lindblom, Mintzberg, Biyografi

**A BIOGRAPHIC APPROACH TO LEARNING SCHOOL: A STUDY on
MINTZBERG and LINDBLOM**

Abstract

Ten strategy schools developed by Mintzberg and accepted in strategic management literature have variously contributed to the studies in the field of strategy since 1960s. These schools which contribute to the field of strategic management with the help of different points of view and the concepts they put forward are analyzed under two categories as prescriptive schools and descriptive schools. Learning school which is handled by this study is among descriptive schools; and the sentence which explains the philosophy of the school is "*If at first you don't succeed, try, try again*". (Mintzberg, Ahlstrand and Lampel, 1998, p.355). First representative of the learning school is Charles Lindblom, an economist. Then, James Brian Quinn, K.E. Weick and Henry Mintzberg have contributed to the development of this school with the help of their studies.

This study aims at asserting whether or not theorists are consciously/unconsciously affected by their own lives and experiences in their studies of suggesting or developing theories. With reference to the biographies of

* Araş.Gör.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, e-mail: mehtap.aras@gop.edu.tr

Lindblom and Mintzberg who are among the writers contributing to the emergence of the school, their lives and contributions to the school will be analyzed and it has been researched whether or not there are similarities between the lives of these two writers and the concepts which they contribute to.

Key Words: Learning School, Lindblom, Mintzberg, Biography.

GİRİŞ

Strateji süreci ile ilişkili, Chaffee (1985)'ye göre üç (doğrusal, uyumlayıcı ve yorumlayıcı), Whittington (2001: 11-26)'a göre dört (klasik, evrimsel, süreçsel ve sistemsel), Mintzberg (1990)'e göre on düşünce okulu vardır (Barca, 2005: 24). Bu tasniflerden biri de Kees Van Der Heijden'e aittir. Heijdenstratejinin üç farklı yolla ortaya çıktığını ve üç okul veya paradigma olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar; rasyonalist, evrimci ve süreç okullarıdır. Rasyonalist okulu, "makine" metaforu ile açıklamaktadır. Evrimci okulu, ekoloji biliminden esinlenerek açıklayan Heijden, süreç okulunu ise yaşayan organizma betimlemesiyle ifade etmiştir (Heijden, 1996, s.21-22).

Literatürde Mintzberg'in on stratejik okulu olarak geçen ve stratejik yönetim yazınına farklı bakış açılarıyla katkı sağlayan bu okullar 1960'lardan sonra gelişmiş ve ortaya çıkmışlardır. Her bir okulun stratejiye farklı katkıları olmuş ve yeni kavramlarla katkı sağlamıştır.

Mintzberg'in stratejik okulları şu şekilde sınıflandırılmıştır (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 5);

Tablo.1. Mintzberg'in Stratejik Okul Tasnifi

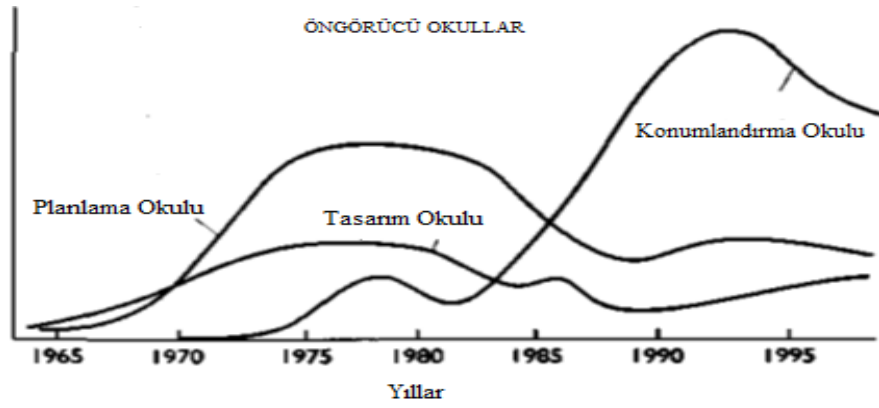
<i>Öngörücü Okullar (Prescriptive Schools)</i>	
Tasarım Okulu	Düşünce/Kavram oluşturma sürecidir.
Planlama Okul	Formel strateji oluşturma süreçtir.
Konumlandırma Okulu	Analitik bir strateji oluşturma süreçtir.
<i>Tanımlayıcı Okullar (Descriptive Schools)</i>	
Girişimcilik Okulu	Bir vizyon yaratma sürecidir.
Bilişsel Okul	Zihinsel bir süreçtir.
Öğrenme Okulu	Ortaya çıkan bir süreçtir.
Güç Okulu	Bir müzakere sürecidir.
Kültürel Okul	Ortaklaşa bir süreçtir.
Çevre Okulu	Tepkisel bir süreçtir.
Bütünleştirme Okulu	Dönüşümsel bir süreçtir

Kaynak:Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 5'den oluşturulmuştur.

İlk üç okul, öngörücü bir yaklaşımda bulunur ve stratejinin (ideal olarak) nasıl formüle edilmesi gerektiği üzerinde durur. İlk okul olan Tasarım Okulu, 1960'larda ortaya çıkmış ve temel bir çerçeve olarak sonraki iki okulun oluşmasına kaynaklık etmiştir. İkinci okul, Planlama Okulu'dur ve 1970'lerde ve öngörücü okullar arasında

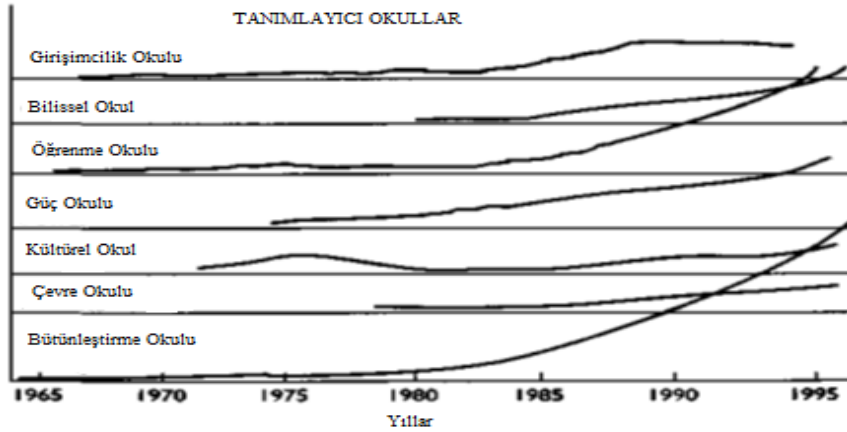
Öğrenme Okulu'na Biyografik Bir Yaklaşım: Mintzberg ve Lındblom Üzerine Araştırma

olan son okul Konumlandırma Okulu'da 1980'lerde etkin olmuştur. Sonraki altı okul ise betimleyici bir yaklaşımla, stratejinin nasıl olması gerektiğinden çok, gerçekte nasıl olduğuyula ilgilenmiştir. Son okul, tüm diğer okulları tek bir okul çatısı altında birleştirme çabası içerisindeki bütünleştirme okuludur. Bu okul, strateji oluşturma sürecini, stratejilerin kapsamını örgütsel yapıları ve bunların münasebetleriyle ilgili farklı öğeler demetini ayrı safhalar ya da dönemler içerisinde bütünleştirmeye çalışır (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 5-6).

Şekil.1. Öngörücü Okulların Gelişimi

Kaynak: (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998:353).

Şekil.2. Tanımlayıcı Okulların Gelişimi

Kaynak: (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 353).

Bu okullar, stratejik yönetimin gelişimindeki farklı safhalarda ortaya çıkmışlardır. Bunların bazıları, hâlihazırda zirveyi görmüş ve düşüşe geçmişler,

| 127

bazılarıysa hala gelişme aşamasındadırlar. Geri kalanlarıysa kapsamlı bir literatüre sahip olmalarına karşın uygulamadaki örnekleri çok azdır (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998:7).

İlk ortaya çıkan okul Tasarım Okulu'dur ve stratejik yönetim yazını için çok önemli bir yere sahiptir. Öngörücü okullar olarak tasnif edilen ve Tasarım Okulu devamında ortaya çıkan Planlama ve Konumlandırma okullarının gelişmesinde de önemli bir yere sahiptir (Dinçer, 1998: 64). Okulun stratejik yönetim yazınına çevre analizi, ayrıcalıklı üstünlükler, uyum, fırsat ve tehdit gibi kavramlarla katkı sağlamanın yanı sıra stratejiyi "bilinçli bir süreç" olarak ilk kez ele almıştır. Planlama Okulu da stratejiyi "uzun dönemli resmi bir planlama süreci" olarak tanımlamıştır. (Dinçer, 1998: 64-65; Sarvan vd., 2003: 77). Konumlandırma Okulu, kendisinden önce gelen iki okulun strateji tanımından çok uzaklaşmamaktadır. Tasarım ve Planlama okullarından farklı olarak, stratejinin ne olduğunu açıklayarak belirli bir pazarda iyi bir yer edinmek için bu duruma özel stratejiler geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Dinçer, 1998: 70). Yani bir işletmenin yüksek performans sergilemesi için öncelikle doğru bir pazar seçilmesi gerekmektedir.

Tanımlayıcı okulların ilki olan Girişimcilik Okulu, strateji oluşma sürecini tek bir lider üzerinden açıklamakla kalmayıp sezgi, muhakeme, bilgelik, tecrübe ve kavrama gibi doğuştan gelen yeteneklere ve bu özelliklerle ilintili olarak "vizyon" olarak tanımlanan imaj ve yön duygusuna da vurgu yapmaktadır. Okulun tanımlayan en temel kavram; stratejinin, liderin zihninde oluşan ya da en azından canlanan bir yansıması olan "vizyon" kavramıdır(Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 124). Bilişsel Okul, psikoloji biliminin "bilgi" kavramına dayanmaktadır. Okulun verdiği mesaj ise "merak et" ve "hayalini kur"dur (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 354). Bu okul, strateji oluşturmayı zihinsel bir süreç olarak ve planlanan değil ortaya çıkan bir strateji olarak tanımlar (Bakoğlu ve Özcan, 2010: 63). Okulun temel mantığına göre, strateji oluşturmanın temeli bilgidir ve insan bilişinde stratejinin nasıl oluştuğunu araştırır (Sarvan vd.,2003: 86). Güç okulu, temelini siyaset biliminden alır ve verdiği mesaj "paylaşmak yerine sakla"dr. Kültür okulu'nun dayandığı disiplin antropolojidir ve verdiği mesaj "değişim yerine ebedileşmektir". Çevre Okulu'nun dayandığı temel disiplinler ise biyoloji ve siyasal sosyolojidir. Verdiği mesaj ise "karşı koymak yerine anlaşmak/ teslim olmaktır" (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 355).

1. Öğrenme Okulunun Temel Varsayımları

Öğrenme okulunun temeli 1959 yılında Charles Lindblom tarafından yazılan "The Science of Mudding Through" makalesine dayanmaktadır. Lindblom bu yazısında özetle, dünyanın doğasının kompleks yapısından dolayı devletin düzenli, sistemli ve kontrollü bir politika yapmaya ihtiyacı olmadığını öne sürmüştür. Lindblom'un çalışmasının ardından öğrenme okuluna katkı yapan düşünürler

Öğrenme Okulu'na Biyografik Bir Yaklaşım: Mintzberg ve Lindblom Üzerine Araştırma

H.Edward Wrapp'ın 1967'de yazdığı "GoodManagersDon'tMakePolicyDecisions" çalışmasından da etkilenmişlerdir (Lindblom, 1959, Quaye vd., 2015).

Öğrenme okuluna göre dünya, tek seferlik net planlar ve stratejiler geliştirmeye olanak vermeyecek kadar karmaşık ve çok katmanlıdır. Bundan dolayı, stratejiler, örgütsel adaptasyon veya öğrenme biçimindeki küçük adımlar şeklinde ortaya çıkmalıdır (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 6).

Öğrenme Okulu psikoloji ve eğitim bilimlerinde öğrenme kuramı ile birlikte matematikte kaos kuramına dayanmaktadır. Öğrenme okulunun vermek istediği mesaj "öğren", gerçekleşen mesaj ise "oyunmak izlemekten iyidir" (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 355). Öğrenme Okulu'nun temel felsefesi yukarıda değinildiği gibi sürekli öğrenme üzerine kurulmuştur.

Öğrenme Okulu Lindblom'un ilk çalışmalarından olan kopuk adımlarla ilerleme üzerine yaptığı çalışmalara dayanmakla birlikte, Quinn'in mantıklı adımlarla ilerleme, Bower'ın stratejik girişimler, Mintzberg vd.'nin ortaya çıkan strateji (emergent strategy) ve Weick'in geçmişe bakış okulun gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır (Mintzberg ve Lampel, 1999: 25).

Mintzberg (1978a: 935)'e göre strateji bir plan değil, "karar sürecinde ortaya çıkan bir model" dir. Bu nedenle, stratejiyi açık olarak ifade etmeye ihtiyaç olmadığı gibi bilinçli olarak geliştirmek de gerekmemektedir. Öğrenme okuluna göre strateji, uygulamadan önce ortaya çıkan bilinçli olarak karar verilen ve planlanan bir durum olmaktan ziyade, uygulama içerisinde öğrenme sürecinde deneme yanılma yoluyla ortaya çıkan çeşitli kararların ortaya çıkardığı ve geriye dönüp bakıldığında fark edilebilecek bir süreçtir (Barca, 2005: 25). Özetle, strateji plan değil, içerisinde öğrenme süreci olan kararlar dizisidir (Özdemirci, 2010: 71).

Öğrenme okulu temeli öngörmekten çok tanımlamaktır. Bu okulun sürekli sorduğu basit ama en önemli soru: " Stratejiler aslında organizasyonda nasıl oluşurlar?", yani nasıl formüle edildiği değil nasıl oluştuğudur (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998:177).

Öğrenme Okulu'nun en önemli varsayımlarından biri geleceğin belirsizliğinden dolayı geleceği tam olarak tahmin etmenin mümkün olamayacağıdır. Bir diğer varsayım, yaşanan her duruma veya soruna ait alternatif çözümlerin veya davranışların tam anlamıyla bilinmeyeceği ve değerlendirilemeyeceğidir. Geleceğin belirsiz, yaşanan sorunların çözüm alternatiflerinin tamamının bilinmemesi ve değerlendirilememesi düşünüldüğünde alındığında geleceğe dair rasyonel stratejik plan yapmakta zorlaşmaktadır. Stratejiler, zaman içinde örgütlerin yaptıkları eylem ve aldıkları kararlarla kendiliğinden ortaya çıkan durumlardır. Yani strateji örgütlerin zaman içerisinde biçimlenen bir öğrenme süreci şeklindedir (Sarvan vd., 2003: 94).

Öğrenme okuluyla birlikte anılan terimler ise şu şekildedir; oluşan strateji (emergent strategy), öngörme (prescriptive), artan (incremental) ve karmaşık öğrenme süreci (complex learning process) (Kiple, 2009:3).

Öğrenme Okulu'nun ilk temsilcisi ekonomist Charles Lindblom'dur. Daha sonraları James Brian Quinn, K.E. Weick ve Henry Mintzberg'in çalışmaları okulun gelişmesine katkı sağlamışlardır.

2. Lindblom ve Öğrenme Okulu'na Katkı Sağladığı "Kopuk Adımlarla İlerleme veya Parçalı Büyüme" (Disjointed Incrementalism) Yaklaşımı

Charles Lindblom'un çalışmaları hem kamu yönetimi alanı ile ilgili hem de işletmelerin politika belirleme süreçlerini açıklamaya yöneliktir (Sarvan vd., 2003: 91).

Lindblom konuyla ilgili "The science of muddling through" adlı eserinde, yöneticilerin politika geliştirmek için kök (root) ve dal (branch) metodu olarak iki karar süreci olduğunu belirtmektedir (Lindblom, 1959: 80-81). Kök metodu, amaca ulaşmak için mümkün olan alternatiflerin tamamını sistemli bir şekilde değerlendiren, mantığa dayalı rasyonel bir yaklaşımdır. Yeni bir politika için oluştururken karar verici, geçmiş tecrübelerinden yararlanır. Fakat bu metod karmaşık politika sorunları için etkili bir yöntem değildir. Dal karar verme metodu ise "ardışık sınırlı mukayese" olarak tanımlanabilir. Dal metodu düşük seviyeli problemleri çözmede kullanılır. Bu metotta, politikalar mevcut faaliyet ve şartlardan kaynaklanır, azar azar ve adım adım inşa edilir (Lindblom, 1959: 80-81; Dinçer, 1998: 83).

"The science of muddling through" adlı meşhur eserinde Lindblom karar vermenin rasyonel modellerini eleştirmiş ve gerçekte rasyonel modellerin işlemediğini de öne sürerek, karar alıcıların küçük ve adım adım kararlar vermeleri gerektiğini savunmuştur (Pindur, Rogers ve Kim, 1995: 66-67).

Lindblom, bu düşünce okuluna katkısını, "Kopuk Adımlarla İlerleme" kavramı ile yapmıştır. Lindblom (1968: 25-26, akt. Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998)'un ifadesiyle politika oluşturma, "iyi bir ısırmanın yerini sürekli ve ardışık ısırıkların aldığı sonsuz bir süreçtir". Başka bir ifadeyle, yazarın temel iddiası, politika geliştirmenin sade, düzenli ve kontrollü süreç olmadığı; karar vericinin karmaşık durumların üstesinden gelebilmek için seri şekilde çare bulan ve parça parça davranışlarından ortaya çıktığıdır (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 179-180).

Lindblom'a (1979:517) göre, politika oluşturmada ufak adımlarla ilerleme (incrementalism yada muddling through) olağan yöntem olarak kullanılmalıdır. Ne devrim, ne köklü politika değişiklikleri, ne de dikkatle planlanmış büyük adımlar politika oluşturmak için mümkün değildir.

Öğrenme Okulu'na Biyografik Bir Yaklaşım: Mintzberg ve Lindblom Üzerine Araştırma

3.1. Lindblom'un Hayatı¹ ve "Kopuk Adımlarla İlerleme" Kavramının Öğrenme Okuluna Yansımaları

Charles Edward Lindblom, 1917 yılında Amerika'da doğmuştur. Üniversite hayatına Standford Üniversitesinde başlayıp, Chicago Üniversitesinden mezun olmuştur. 1936'da Minnesota Üniversitesinde Ekonomi dersleri vermeye başlamış ve öğrenci kulüplerinde yaptığı konuşmalardan dolayı bölüm başkanı tarafından azarlanmıştır. Bunun üzerine Lindblom görevini tamamlamadan Yale Üniversitesine geçmiştir. Ekonomi disiplininin katılığında hoşlanmamasına rağmen bu alana çok farklı düşüncelerle katkı sağlamıştır.

Lindblom'un araştırma soruları ve metodolojisi alanla ilgisiz olduğu için Yale ekonomi bölümü tarafından istifa etmesi istenmiştir. Yale'deki akademisyenlerin onun asla Profesör olamayacağını düşünüyorlardı. Robert Dahl ile birlikte siyaset bilimi üzerine çalışmaya başlamaları onun akademik hayatının dönüm noktası olmuştur. 1972- 1974 yılları arasında siyaset bilimi bölümünün başkanlığını yapmış ve daha sonraları Yale'de Ekonomi ve Siyaset Bilim Dalının en prestijli başkanı olarak seçilmiştir. Amerikan Siyasal Bilimler Derneği'nin ve Karşılaştırmalı Ekonomik Araştırmalar Derneğinin başkanlığını da yapmıştır.

Yale Üniversitesinin Siyaset Bilimi ve Ekonomi kürsüsünde çalışmış ve emekli olmuştur. Karar almada ve politikada adımı adım ilerleme teorisinin ilk savunucularındandır. Karar almada "bebek adımları" ve "parçalı büyüme" yaklaşımı olarak ta adlandırılır. Hâlâ "The Science of Muddling Through" adlı çalışması binlerce atıf almaktadır.

Lindblom'un kariyeri sürekli artan bir grafik göstermemektedir. Hatta çalışmalarından dolayı işinden olmakla yüz yüze gelmiştir. Etrafındaki insanlarda aslında onun bu ilerleyişine ve çalışmalarına bakarak onun Profesör unvanını bile alamayacağını düşünmüşlerdir. Öğrenme okuluna katkısı "parçalı büyüme" olan Lindblom aslında kendi kariyerinde de aynen böyle yapmıştır. Kendi isteği ile olmasa da Lindblom bazı durumlarda buna mecbur bırakılmıştır. Kariyerinde "büyük ısırmalar" alıp bir anda yükselmeyi hedeflemeyen Lindblom, "küçük adımlarla" alanında çok tanınan ve farklı fikirleriyle, farklı bakış açılarıyla literatüre katkı sağlayan bir Profesör olmuştur. Planlanmış büyük adımlar yerine küçük ve emin adımlar atılması gerektiğini söyleyen Lindblom kuşkusuz kendi kariyerinde de bu şekilde ilerlemiştir.

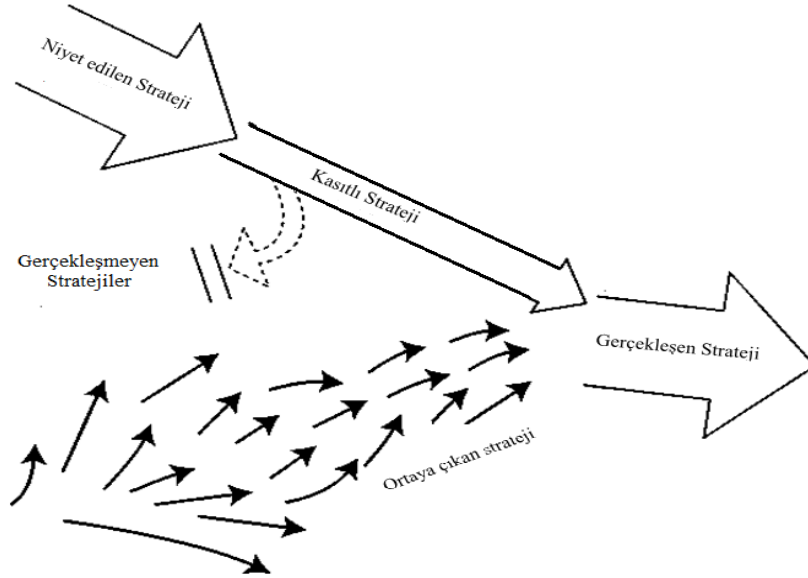
3. Henry Mintzberg ve "Ortaya Çıkan Strateji (Emergent Strategy)"

Mintzberg stratejiyi işletmenin faaliyetleri esnasında ortaya çıkan ve her zaman örgütün rasyonel planlamaların sonucu olmayan bir durum olarak ifade etmiştir.

¹Charles Edward Lindblom hayatı International Encyclopedia of The Social Sciences, 2nd Edition'dan oluşturulmuştur.

Stratejinin belirli bir plan yapmadan ve örgütün geçmişte yaşadığı şeylerden çıkarabileceğini savunmuştur. Strateji, planlanan şeylerden ziyade işletmenin yaptıklarıyla ilgili bir dizi karar ve faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan bir durumdur(Dinçer, 1998:86-87).

Stratejilerin bir plan olarak tanımlanması fikrine karşı çıkan Mintzberg, stratejiyi faaliyet esnasında ortaya çıkan bir model olarak tanımlamaktadır. Mintzberg'e göre strateji her zaman rasyonel planların sonucunda oluşmaz, bir plan olmadan da strateji gelişebilir. Bu düşünceden hareketle, niyet edilen (intented) ve tam olarak gerçekleşen (realized) stratejilere "kasıtlı stratejiler" (deliberatestrategy) adı verilebilir. Niyet edildiği halde gerçekleşemeyen stratejilere de "gerçekleşmeyen stratejiler" (unrealized) adı verilmektedir. Bu iki stratejinin dışında bir üçüncü strateji olarak niyet edilmediği halde gerçekleşen stratejiler vardır. Niyet edilmediği halde gerçekleşen stratejilere ise ortaya çıkan strateji(emergentstrategy) adı verilir. Şayet stratejilerin tamamı kasıtlı ya da tamamı ortaya çıkan stratejiler ise, öğrenmeyi ya da kontrolü barındırmıyorlar demektir. Gerçek dünyada ise bu ikisinin harmanlanması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle stratejiler, formüle edildiği kadar şekillendirilmelidir (Mintzberg, Ahlstrand ve Lampel, 1998: 11).

Şekil.3. Kasıtlı ve Ortaya Çıkan Strateji Modeli Kaynak: Mintzberg, H. , B.Ahlstrand ve J. Lampel (1998), Strategy Safari: A GuidedTour Through TheWilds of Strategic Management. TheFreePress, NewYork. s.12.

Öğrenme Okulu'na Biyografik Bir Yaklaşım: Mintzberg ve Lindblom Üzerine Araştırma

Kasıtlı stratejileri iyi, ortaya çıkan stratejileri kötü olarak nitelendirmek doğru değildir. Her ikisinin de bir arada olması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Mintzberg strateji geliştirmeyi uygulamanın içinden gelen ve uygulama ile birlikte düşünülen bir durum olarak görmekte ve bu durumun beş özelliğini şu maddelerle ifade etmektedir (Dinçer, 1998: 88);

1. Strateji hem gelecek için plan, hem de geçmişten gelen bir numunedir.
2. Stratejiler sadece planlanarak ortaya çıkmaz, aynı zamanda mevcut durumlardan kaynaklanır.
3. Etkili stratejiler çok çeşitli yollardan geliştirilebilir.
4. Stratejik yönlendirmeler küçük sıçramalarla ortaya çıkar.
5. Bütün bunlardan sonra strateji, düşünce ile eylemi, kontrol ile öğrenmeyi, durgunluk ve değişimi birlikte ele almanın bir zanaatı olarak gelişir.

4.2. Henry Mintzberg'in Hayatı ve Öğrenme Okuluna Yansımaları²

Mintzberg 2 Eylül 1939 ta Montreal'de doğmuştur. SashaSadilova ile evli olan Mintzberg'in Susie ve Lisa adlarında önceki evliliğinden iki kız çocuğu vardır. Hobileri uzun bisiklet turları yapmak, kanoya binmek, kayak ve yürüyüş yapmak, dağa çıkmak, kısa hikâyeler yazmak ve kunduz heykelleri biriktirmektir.

McGill Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümünden mezun olan Mintzberg, MIT (Massachusetts Institute of Technology) Sloan School of Management'da yüksek lisansını (1965) ve doktorasını (1968) tamamlamıştır. 1968 yılından beri Kanada, Montreal'de McGill Üniversitesinde Öğretim üyeliği yapmaktadır.

İşletme ve yönetim stratejileri üzerine 170'eyakın makale ve 17 kitap yazmıştır. Yaptığı bu çalışmalarla birlikte Mintzberg 30'a yakın ödül almıştır. Yeni ufuklar açan "Stratejik Planlamanın Yükselişi ve Düşüşü" (1994) adlı kitabı günümüz stratejik planlarının eleştirisi niteliğindedir. "Managers not MBAs" (2004) kitabında ise yönetim eğitiminin yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Harvard Business School ve Wharton Business School gibi lisansüstü eğitim veren okulların yönetim disiplinine zarar verdiğini belirtmiştir. Gerçek iş tecrübeleriyle değilde okulda eğitim alarak yönetici olunamayacağını savunmuştur. 2 kez Harvard Business Review'de yayımlanan stratejik danışmanlıkla ilgili makalelerinden dolayı McKinsey Ödülü almıştır.

Mintzberg, 1978 yılında Ten yearslater: somepersonalreflections on managementandmethology adlı bir yazı kaleme almıştır. 1993 yılında ise "TheIllusiveStrategy 25 yearslater" adlı nasıl örgüt ve yönetimle ilgili çalışmalar yaptığını, kariyerini anlatan yazısında şöyle demiştir:

"Bir gün bir arkadaşımla yürüyüş yaparken bana "Örgütlerle ilgili çalışmalar yapmaya nasıl karar verdin?" diye sordu. Bende "bilmem,

²Henry Mintzberg'in hayatında, TheIllusiveStrategy....25 YearsLater, Arthur Bedeian Management Laureates: A Collection of AutobiographicalEssays,(JAI Press, Volume II'den yararlanılmıştır.

sadece oldu" dedim. Bunu gerçekten de hiç düşünmemiştim. Ama çok iyi oldu. Aslında bu soruyu cevaplamak için biraz geçmişime bakmak gerekiyor galiba. Küçük sevimli konforlu bir ailede dünyaya geldim. Babam kadın elbiseleri yapan küçük bir işletmeye sahipti ve onun "bir yönetici" olarak ofisinde ne yaptığını hep merak ederdim. Sıradan bir çocuk olarak büyüdüm ve kötü bir öğrenci de değildim. Lisede makina mühendisliği okumaya karar verdim. Parçaları bir araya getirmeye bayılırdım (hepsini asla bir araya getiremememe rağmen). Aslında endüstri mühendisi olmak istiyordum ama McGill'in bu programı yoktu. Yazlarım genellikle fabrikalarda çalışmakla geçti. Mezun olunca ne yapacağım konusunda kesin bir karar vermemiştim ama babamla da çalışmak istemiyordum. Kendi başıma bir şeyleri başarabileceğimi görmem gerekiyordu. McGill gazetesinde spor yazarı olarak çalışmaya başladım.

Her zaman küçük şirketlere danışmanlık yapmak için endüstri mühendisliği ya da operasyonel araştırmalar alanında yüksek lisans yapmak istedim. Aslında çok yakın olmadığım amcam JackMintzberg beni bu konuda destekledi. Aslında sonradan fark ettim ki akademik kariyer yapma fikrini aklıma ilk o yerleştirdi. Amcam bir ara araştırma görevlisi olarak çalıştı ve zihnimin derinliklerinde akademisyen olma fikri bundan kaynaklanıyor olabilir.

New York Üniversitesinde endüstri mühendisliği yüksek lisans programına başvurduğum. Kabul edildikten sonra Columbia Üniversitesi işletme bölümüne de başvurduğum. Her ikisine de kabul edildikten sonra karar vermek için SebastianB.Littauer'in yanına gidip fikrini almak istedim. Bana "Onları seç, onların senin için yapacaklarını biz yapamayız" dedi. Bir insanın hayatındaki "en kritik" anlardan biriydi. MIT (Massachusetts Institute of Technology) Sloan School of Management'ta yüksek lisansımı tamamladım ve doktora programına kaydoldum. Doktora programına neden kaydolduğumu bilmiyorum belkide kısa yoldan bir iş sahibi olmayı istiyordum yada işletmelerdeki sorunlara ilgim giderek artmıştı, belkide her ikisi.

Doktorada politika alanında çalışmak istedim fakat bununla ilgili hiçbir ders verilmiyordu. Politika alanında Profesör yoktu. Başvurum komitede değerlendirildi ve komitede politika çalışan Edward Bowman vardı. Bowman bu başvurumu kabul ettirdi ve kendisinin bana danışmanlık yapacağını söyledi. Bowman bir gün bana "Politikada gelecek yok, fikrini değiştirmen gerekiyor" dedi. Fakat ben vazgeçmedim."

Öğrenme Okulu'na Biyografik Bir Yaklaşım: Mintzberg ve Lindblom Üzerine Araştırma

Mintzberg stratejiyi faaliyet esnasında ortaya çıkan bir durum olarak tanımlamıştır ve Mintzberg'e göre niyet edilen strateji her zaman gerçekleşmeyebilir. Mintzberg'in hayatının bazı kısımlarında da bu böyle olmuştur. Endüstri mühendisliği okumak isterken gitmek istediği okulda bu bölüm olmadığı için makina mühendisliği okumak zorunda kalmış ve yine yüksek lisans için Endüstri mühendisliğibölümüne başvurmuş ve aslında istediği bölüm de o olmasına rağmen yapmak istediği şeyler işletme bölümünde olduğu için bu alana kaymak zorunda kalmıştır. Aslında kariyerini strateji üzerine yapmayı ve işletme sorunlarını irdelemeyi hiç aklından geçirmeyen Mintzberg, hayatının akışı doğrultusunda geriye baktığında hiç de planlamadığı bir konuma gelmiştir.

Mintzberg'e göre strateji, faaliyet esnasında ortaya çıkan ve rasyonel planların sonucu olmayan bir durumdur. Mintzberg'in kariyerine bakıldığında, strateji ile ilgili görüşlerinde ve stratejiye bakış açısında yaşamından etkilendiği söylenebilir. Mintzberg'e göre niyet edilen strateji her zaman gerçekleşmeyebilir. Rasyonel bir strateji belirleyerek yola çıkarken göz önünde bulundurulmayan durumlar meydana gelebilir ve niyet edilen stratejilerin bir kısmı gerçekleşmeyebilir. Ortaya çıkan durumlara göre strateji şekil değiştirebilir ve ulaşılan sonuç bu yönde farklılaşabilir. Bununla birlikteMintzberg, stratejinin hem plan hem de geçmişten gelen bir durum olduğunu söylerken, hayatına baktığımızda akademik kariyeri yapmasına etkili olan şey aslında amcasının araştırma görevlisi olarak çalışması ve teşvik etmesi, babasının küçük işletmesinde yönetim işlerinin nasıl yapıldığını merak etmesi yatmaktadır. Niyeti Endüstri mühendisliği okumak olan Mintzberg, McGill'de bu bölümün olmaması nedeni ile makine mühendisliği okumak durumunda kalmıştır ve Makina Mühendisliği okuyan bir kişinin işletme gurusu haline gelmesi aslındaMintzberg'in strateji tanımı ile paralellik göstermektedir. Kendisinin de ifade ettiği gibi "Sadece oldu".

4. SONUÇ

Stratejik yönetim yazınına farklı düşünce şekilleriyle ve bakış açılarıyla katkı sağlayan stratejik düşünce okullarının her biri şüphesiz bu alanın gelişmesine fayda sağlamışlardır. Farklı disiplinlerde farklı kuramlara dayandırılan ve en çok kabul gören sınıflandırma ise Mintzberg'e aittir. Mintzberg'in yanı sıra birçok teorisyen okulların gelişmesine katkı sağlamışlar ve on strateji okulu olarak bilinen bu sınıflandırmada kavram bakımından en zengin olan okulların başında ise Öğrenme Okulu yer almaktadır.Öğrenme Okulu, psikoloji ve eğitim bilimlerinde öğrenme kuramı, matematikte ise kaos kuramına dayandırılmıştır. Okulun temeli "öğrenmeye" dayanmaktadır. Geçmişte yaşananlardan ve hali hazırda yaşanan durumlardan faydalanarak geleceği planlamak ya da mevcut durumda yaşananlardan ders alarak strateji oluşturmaktır.

Çalışmada Öğrenme okuluna katkı sağlayan ve gelişmesine yardımcı olan Henry

Mintzberg ve Charles Edward Lindblom'un kendi hayatlarında yaşadıkları olayların okula sağladıkları katkıların benzer olup olmadığını irdelenmiştir. Lindblom'un okula kazandırdığı kavram "Kopuk Adımlarla İlerleme veya Parçalı Büyüme" (Disjointed Incrementalism) tir. Kariyerinde yaşadığı zorluklar ve hatta bir dönem istifaya zorlanması onun akademisyenlik hayatında dönüm noktası olmuş ve parçalı olarak kariyerini devam ettirmiştir. Bu kavramı ortaya atan Lindblom bilinçli/bilinçsiz kendi hayatından etkilenmiş olabilir.

Mintzberg stratejinin planlı bir eylem olduğu fikrine karşı çıkmıştır ve stratejiyi faaliyet esnasında ortaya çıkan bir model olarak tanımlamaktadır. Mintzberg'e göre strateji her zaman rasyonel planların sonucunda oluşmaz, bir plan olmadan da strateji gelişebilir. Kariyerinde rasyonel bir plan olarak nitelendirilebileceğimiz endüstri mühendisliği okumak isteğiyle yola çıkan Mintzberg, istediği okulda bu bölüm olmadığından dolayı makine mühendisliği okumuştur. Mintzberg, niyet edilen (intended) strateji veniyet edildiği halde gerçekleşemeyen stratejilere "gerçekleşmeyen stratejiler" (unrealized) kavramlarını geliştirmiştir. Endüstri mühendisliği okumak onun için niyet edilen bir stratejidir fakat şartlar uygun olmadığından dolayı bu stratejisi gerçekleşmemiştir. Daha sonra endüstri mühendisliği ve işletme yüksek lisansı yapmak arasında kararsız kalan Mintzberg, tercihini işletmeden yana kullanmıştır. Bu durum da niyet edilmediği halde gerçekleşen strateji yani ortaya çıkan strateji (emergent strategy) kavramına örnek olarak verilebilir. Öğrenme okulunun stratejik yönetime katkılarından biri de stratejinin sadece planlanarak yapılamayacağı öngörülemeyen durumlarda "emergent strategy" yani oluşan stratejilerle ilerlemek zorunda kalınabileceğidir. Mühendislik kariyeri planı ile yola çıkan Mintzberg bir işletme gurusu haline gelmiştir. Arkadaşının; "Örgütlerle ilgili çalışmalar yapmaya nasıl karar verdin?" sorusuna "bilmem, sadece oldu" cevabını veren Mintzberg, okula kazandırdığı "ortaya çıkan strateji" (emergent strategy) kavramına da örnek olarak gösterilebilir.

Teorisyenlerin oluşturdukları teorilerde ya da katkılarında kendi yaşamlarından biliçli/bilinçsiz etkilenip etkilenmedikleri fikrinden yola çıkarak yapılan bu çalışmada biyografileri incelenen iki yazarın da kavram ve yaşamları arasında benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle Mintzberg'in yaşamı ve kariyeri ile öğrenme okuluna kazandırdığı kavramlar arasında önemli ölçüde benzerlik vardır. Temeli öğrenme olan okulun yazarları da kendi yaşamlarından öğrendikleri ile kurama katkı sağladıkları söylenebilir.

Öğrenme Okulu'na Biyografik Bir Yaklaşım: Mintzberg ve Lindblom Üzerine Araştırma

KAYNAKÇA

- Chaffe, E.E. (1985), "Three Models of Strategy", *Academy of Management Review*. 10.1, 89-98.
- Bakoğlu, R. ve Özcan, E. (2010), "İşletme Düzeyinde Strateji Paradokslarının Mintzberg'in On Stratejik Yönetim Okulu Açısından Değerlendirilmesi", *Öneri Dergisi*, 9.34, 57-69.
- Barca, M.(2005), "Stratejik Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Bilimsel Bir Disiplinin Oluşma Hikâyesi", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1.
- Darity, W.A. (2008), *International Encyclopedia of TheSocialSciences*, 2nd Edition, s. 452-454.
<http://homepages.rpi.edu/~woodhe/docs/Lindblom%20in%20Intl%20Ency%20Soc%20Sci.pdf>
- Diñer, Ö. (1998), *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Beta Basım, İstanbul.(5.Baskı)
- Heijden, K.(1996), "Scenarios: The Art of Strategic Conversation", John WileyandSons, Chichester. s.23-52.
- Kipley,D. (2009), "A TricotomicExamination of the Planning School Learning School, andPositioning School RelativetoAchieving Optimal Financial Performance in DiscontinuousEnvironmentalTurbulenceLevels", *Journal of Management Research*, 1.2, 1-16.
- Quaye, I.A. Oesi, A. Sarbah ve E. Abrokwah (2015), "TheApplicability of the Learning School Model of StrategyFormulation (StrategyFormulation as an EmergentProcess)". *Open Journal of Buisnessand Management*, 3, 135-154.
- Lindblom, C.E. (1959), "TheScience of 'Muddling Through'", *Public Administration Review*, 19: 79-88.
- Lindblom, C. E.(1968), "ThePolicy-MakingProcess" , EnglewoodCliffs, NJ: PrenticeHall.
- Lindblom, C. E. (1979), "StillMuddling, Not Yet Through", *Public Administration Review*, November/December, s. 517-526.
- Mintzberg, H.(1993), *TheIllusiveStrategy....25 YearsLater*, Arthur Bedeian Management Laureates: A Collection of AutobiographicalEssays,(JAI Press, Volume II).
Erişim: <http://www.mintzberg.org/sites/default/files/page/25years.pdf>
- Mintzberg, H. (1978a), "Patterns in StrategyFormation", *Management Science*, 24.9, 934-948.
- Mintzberg, H.(1978b), *Ten YearsLater: SomePersonalReflections on Management andMethodology (WorkingPaper, 1978)*
- Mintzberg, H. (1990),*StrategyFormation: Schools of Thought*. J.W. Fredericson (Ed.), *Perspectives on Strategic Management: 105-235*. London: HarperBusiness.
- Mintzberg, H. ve J. Lampel(1999), "Reflecting on theStrategyProcess",*Sloan Management Review*. 40.3, 21-30.

- Mintzberg, H. , B.Ahlstrand ve J. Lampel(1998), Strategy Safari: A GuidedTour Through TheWilds of Strategic Management. TheFreePress ,New York.
- Özdemirci, A.(2010), "Strateji Sürecinin Planlılık Düzeyi, Liderlik Stilleri ve Çevresel Koşulların Örgütsel Uyumlanma Üzerindeki Etkisi: İso'ya Bağlı İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pindur, W., S.E. Rogers ve P.S. Kim (1995), "TheHistory of Management: A Global Perspective", Journal of Management History, 1.1, 59-77.
- Sarvan, F., Arıcı, E., Özen, J., Özdemir, B., İçigen, T.(2003). "On Stratejik Yönetim Okulu: Biçimleşme Okulunun Bütünleştirici Çerçevesi". Akdeniz İİBF Dergisi, 6. 73-122.
- Wrapp, H.E. (1967), "GoodManagersDon'tMakePolicyDecisions", Harvard Business Review, 45.5, 91-99.
- Whittington, R.(2001), What is strategyanddoes it matter? London: FerdinnandPageworks.
- https://books.google.com.tr/books?id=PP6IMSkbYWoC&printsec=frontcover&dq=What+is+strategy+and+does+it+matter%3F&hl=tr&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=What%20is%20strategy%20and%20does%20it%20matter%3F&f=false

**LİSANS DÜZEYİNDE MUHASEBE EĞİTİMİNİN İŞ DÜNYASININ
BEKLENTİLERİ DOĞRULTUSUNDA YAPILANDIRILMASI: AMPİRİK BİR
ÇALIŞMA**

Mikail EROL* - Muhsin ASLAN - Seçil ÖZTÜRK*****

Öz

İş dünyasının üniversitelerden beklediği muhasebe eğitiminin hedeflerini belirlemek için iş dünyasında görev alacak olan muhasebe elemanlarının özelliklerini belirlemek ve şu anda üniversitelerde verilmekte olan muhasebe eğitiminin etkinliğini ortaya koymak amacıyla Çanakkale ili ve ilçelerinde iş dünyasında bağımlı ve bağımsız çalışan muhasebe meslek elemanlarını kapsayan bir anket çalışması yapılmıştır. Amaç muhasebe meslek elemanlarının üniversite mezunlarını güvenle işe alıp çalıştırıp çalıştırmadıklarını belirlemektir. Bu çalışmadan beklenen bir diğer amaç ise üniversite mezunlarının iş dünyasında görev almaları durumunda yeterli olup olmadıklarının ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İş dünyası, Muhasebe Meslek Elemanları, Ampirik Çalışma.

**RESTRUCTURING OF GRADUATE LEVEL ACCOUNTING EDUCATION
TOWARDS THE EXPECTATIONS OF BUSINESS WORLD: AN EMPIRICAL
STUDY**

Abstract

To assess the aims of accounting education which the business world expects from universities it is necessary to identify the skills of accountants who are going to work in the business world and the efficiency of accounting education given in universities currently. For this identification we surveyed the independent and normal accountants working in the business world at Çanakkale city. The purpose is to determine if the accounting professionals are confident in hiring and employing recent university graduates. Another purpose of this study is to determine if the university graduates have the necessary skills to be employed in the business World.

Key Words: Business World, Accounting professionals, Empirical Study.

* Sorumlu Yazar, Prof.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İşletme Bölümü, mikailerol@comu.edu.tr

** Öğr.Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu. muhsin@yildiz.edu.tr

*** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, İşletme Bölümü, seciloztrkgmail.com

1. GİRİŞ

Lisans düzeyindeki muhasebe eğitiminin amacı; üniversite mezunlarının iş dünyasında, STK'larda (sivil toplum kuruluşları) ve devlet kurumlarında kendi alanlarıyla ilgili iş bulmaları vekariyer fırsatlarını sağlamalarıdır.

Muhasebe mesleği işletmelerin hesapsal faaliyetlerini ve muhasebe işlerini yasalara, kurallara uygun olarak tarafsızlık içinde ve güvenilir bir şekilde yerine getiren meslektir ve muhasebe mesleği için nitelikli meslek mensuplarının yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır.(Yürekli & Gönen, 2015, s. 301).

Türkiye'de 118 İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde, 4 Siyasal Bilgiler Fakültesinde, 13 İşletme Fakültesinde, 3 Ticari Bilimler Fakültesinde, 2 İktisat Fakültesinde, 2 İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesinde Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi verilmektedir (Erol & Atmaca, 2015, s. 185). Bu fakültelerde verilen muhasebe eğitiminin amacı öğrencilerin iş ve bilim dünyasına hazırlıklı olarak yetişmelerini sağlamaktır(Uçar, Kök, & Yılmaz, 1997, s. 192). Aslında muhasebe alanında öğrenim gören öğrencilerden eğitimlerini tamamladıktan sonra büyük oranda muhasebe alanında çalışmayı düşündükleri (%96,12) tespit edilmiştir(Çelenk, Atmaca, & Horasan, 2010, s. 169). Bu noktada öğrencilerin meslek olarak muhasebeyi isteyerek seçtikleri anlaşılmaktadır. Ancak çalışmamızın amacı öğrenci görüşlerinden ziyade muhasebe meslek profesyonellerinin lisans mezunu öğrencilerden beklentileridir.

Çalışma; giriş bölümü dahil üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; konuya giriş yapılmış, ikinci bölümde; muhasebe eğitimi ile ilgili genel kavramlar açıklanmış, üçüncü bölümde ise ampirik bir çalışma yapılarak sonuçlandırılmıştır.

2. MUHASEBE EĞİTİMİ İLE İLGİLİ GENEL KAVRAMLAR

Eğitim, kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi(Akyüz, 1989, s. 2)ya da bir takım amaçlar doğrultusunda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır (Erol & Erkan, 2008, s. 286). Muhasebe eğitimi bir mesleki eğitim olup, bu eğitimden beklenen, kişiye muhasebe mesleğinin gerektirdiği bilgi ve becerinin(Zaif & Ayanoğlu, 2007, s. 117) yanında teori ve uygulamaların kazandırılmasıdır(Karaağaçlı, 2002, s. 115). Mesleki eğitim bir taraftan bireylere

Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma

mesleki alanda bilgi ve beceri kazandırırken diğer taraftan da ilgili bireyin kişisel gelişimi açısından gerekli nitelikleri kazandırır(Şengel, 2011, s. 167).

Muhasebe eğitiminin geçmişine bakıldığında oldukça eskiye dayanan bir meslek olduğu görülecektir. XVIII. yüzyılda Amerika'da bulunan 1 Temmuz 1876 tarihli bir Westchester kontratı "çırağa" okuma, yazma ve üçüncü kaideye kadar hesap tutma konularının öğretilmesi ile ilgili maddeler içermektedir(Mays, 1973, s. 22). Osmanlı'da ise çift yanlı kayıt yöntemini öğretmeye yönelik ilk okul 1883'te kurulan ve muhasebe eğitimine önem vererek özel kesime eleman yetiştirmeyi amaçlayan bugünkü Marmara Üniversitesinin temelini oluşturduğu varsayılan Hamidiye Ticaret Mektebidir(Güvemli & Çelebiler, 2013, s. 339).

İşletmelerin faaliyetlerini etkin ve verimli olarak sürdürebilmeleri için içerisinde bulunduğu çevrenin değişen koşullarına uyum sağlamalarına vadoğru kararlar almalarına bağlıdır. Bu durum, işletmelerde finansal nitelikli bilgileri sağlaması sebebiyle muhasebenin önemini arttırmaktadır(Demir, 2012, s. 109).

Muhasebe bilgi sistemi, faaliyet sonuçlarını kıyaslama ve değerlendirme, geleceğe ilişkin alınacak kararlarda sunduğu bilgiler ve kalitesi ile büyük önem arz etmekte ve bu nedenle mevcut ve potansiyel muhasebe mesleği mensuplarının aldığı ve alacağı eğitimlerin önemi giderek artmaktadır(Duman, Bezirci, Yücenurşen, & Apak, 2016, s. 366).

Eğitimde etkinlik ve verimliliğin temel kıstaslarından birisi sanayi ile okul arasında yaratılan uyum ve amaç birliğidir(Ardahan, 2010, s. 56).Muhasebe eğitiminden temel beklenti kaliteli işgücünün yetiştirilmesi(Yücenurşen, Bezirci, Özpeynirci, & Peker, 2016, s. 297), öğrenciler için işletme kararlarında yararlı bilgilerin belirlenmesi, toplanması, ölçülmesi, işlenmesi, kaydedilmesi, doğruluğunun denetlenmesi, raporlar halinde özetlenerek incelenmesi sonucu karar vermede kullanılan bilgi ve becerinin geliştirilmesi biçiminde açıklanabilir (Aysan, 1979, s. 250). Günümüzde muhasebeden yararlanan kişi ve kurumların muhasebeciden başlıca beklentisi; doğru ve güvenilir bilginin kendilerine zamanında ulaştırılmasıdır(Uzay & Güngör, 2004, s. 94).Muhasebe mezunlarının iş dünyasının beklentilerini karşılayacak bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekliliği, işletmelerin istihdam ettikleri veya edecekleri muhasebe mezunu elemanlarda aradıkları nitelikler muhasebe alanında

eğitim veren kurumları da yakından ilgilendirmektedir(Hatunoğlu & Kılı, 2014, s. 228).

Muhasebe eğitimi veren öğretim üyeleri, muhasebe eğitimcisinin eğitimde ve mesleki eğitimde kalite arayışı, muhasebe eğitimcisinin belli bir değişim içinde görevini yaparak yaşamını sürdürmesi ve lider olması öncelikli bir konudur. Ayrıca, muhasebe eğitimi veren öğretim üyelerinin yeterliliği, kaliteli bir öğretimin önemli parçasıdır. Öğretim üyeleri, muhasebe alanındaki yeni gelişmeleri sürekli olarak gerekli yerli ve yabancı kaynaklardan izlemeli, yeni bilgi ve düşünceler üretmeli, iyi bir anlatma yeteneğine sahip olarak öğrenci motivasyonunu sağlamalıdır. Muhasebe öğretim üyeleri Üniversite-Sanayi işbirliği çerçevesinde öğretim faaliyetlerini yürütmelidir (Ataman, 2002, s. 226). Ancak muhasebe eğitimi konusunda üniversiteler ve işletmeler arasında yeterli düzeyde bir işbirliğinin olmaması (Çürük & Doğan, 2002, s. 108) nedeniyle mezunları istihdam edecek iş piyasası aktörlerinin beklentileri de göz önünde bulundurularak öğretim planlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Muhasebe eğitiminde kalite; muhasebe eğitimiyle hem eğitim alanların hemde muhasebe eğitimi almış kişilerden beklentilerin karşılanma düzeyiyle ilgilidir(Yücenurşen, Bezirci, Özpeynirci, & Peker, 2016, s. 296).

Etkin bir muhasebe eğitiminin sağlanması için bilgiyi aktarmanın yanında bilgileri kullanabilme yeteneğinin geliştirilmesi ve muhasebe alanında yaşanan gelişmelerin takip edilmesi, uygulama ile teorinin uyum içinde verilmesidir (Erol & Atmaca, 2015, s. 174).

Muhasebe eğitimcisinin meslek yaşamı boyunca vereceği eğitim açısından gerek duyacağı yeteneklere, becerilere ve formasyon bilgisine sahip olması gerekir. Muhasebe Eğitimcisi, yüzeysel bilgileri öne çıkaran yöntemsel öğrenmeden daha çok, öğrenme için gerekli olan kavramsal öğrenmeyi ön plana çıkarmalıdır.

Muhasebe mesleği ise, ülkenin ekonomik yapısını oluşturan özel ve kamu işletmelerinin muhasebe ve denetleme işlerini yasalara, kurallara, ilkelere ve yöntemlere dayalı olarak tarafsız nesnel ve sır tutar güvenilir bir tutumla gerçekleştirilmesini sağlayan bir iş alanıdır. (İbiş, 2002, s. 13)

Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma

Meslek elemanları alacakları teorik ve pratik bilgiler ile muhasebe mesleğine ve topluma pratik katkı sağlayabilmektedir. (Yıldız & Durak, 2011, s. 38)Muhasebe eğitiminde belirli süreç içerisinde eğitim gören kişiye aşağıdaki değerler kazandırılmaktadır (Tekşen, Tekin, & Gençtürk, 2010, s. 101).

- İşletmeye ilişkin yararlı bilgilerin verilmesi,
- Bu bilgilerin raporlanıp doğruluğunun denetlenmesi,
- Finansal raporlama ile ilgili işletme ilgililerine bilgiler verilmesi.

3. AMPİRİK ÇALIŞMA

Muhasebe eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda, üniversitelerde verilmekte olan muhasebe ders ve içeriklerinin piyasanın ihtiyacını tam olarak karşılayamadığı ve ders programlarının belirlenmesinde sanayinin beklentilerinin göz önünde bulundurulmadığının(Hatunoğlu & Kılı, 2014, s. 231) ileri sürülmesi çalışmamızın temel çıkış noktalarından birisidir.

Lisans düzeyinde sürdürülen muhasebe eğitiminin iş dünyasının beklentileri doğrultusunda yapılandırılması için Çanakkale ili ve ilçelerinde bağımlı ve bağımsız çalışan muhasebe meslek elemanları üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır. Hazırlanan anket soruları Tesmer Temel Eğitim ve Staj Merkezinden alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Muhasebe eğitiminin kalitesini mesleğe ilişkin bilgi ve becerininverildiği ders programları, ders içerikleri, ders verme şekli ve araçları, öğretimelemanları ve öğrenciler belirleyecektir(Zaif & Ayanoğlu, 2007, s. 117). Bu çerçevede muhasebe eğitimi alan lisans mezunlarının muhasebe profesyonelleri tarafından değerlendirilmesi verilen eğitimin kalite ve yeterliliğinin ölçülmesine katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmanın amacı, lisans düzeyindeki muhasebe eğitiminin iş dünyasının beklentileri doğrultusunda yeniden yapılandırılması doğrultusunda öneriler getirilmesidir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamına Çanakkale ili ve ilçelerinde faaliyetlerini yürüten bağımlı ve bağımsız çalışan muhasebe meslek elemanları alınmıştır. Yapılan ankete 12 SM (serbest muhasebeci), 54 SMM (serbest muhasebeci mali müşavir) ve 1 YMM (yeminli mali müşavir) olmak üzere toplam 67 kişi katılmıştır. Bunlardan 12'si Bağımlı, 55'i Bağımsız çalışmaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada seçilen örnek büyüklüğüne göre, araştırmanın amacına yönelik olarak hazırlanmış anket formu yardımıyla sorular yöneltilmiştir. Anket işyerlerini ziyaret şeklinde yüz yüze yapılmıştır.

3.4. Varsayımlar

Ankete cevap verenlerin soruları doğru olarak cevapladıkları kabul edilmiş, seçilen örnek kütleinin ana kütleiyi anlamlı olarak temsil ettiği ve cevap verenlerin hiçbir şekilde yönlendirilmedikleri varsayılmıştır.

3.5. Bulgular

Çalışma ile ilgili bulguları sağlıklı olarak belirleyebilmek için Frekans dağılımlarına bakılmış ayrıca T-testi ve Anova testi analizleri yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

3.5.1. Frekans analizi

Yapılan anket sonuçlarının frekans dağılımları aşağıda olduğu gibi belirlenmiştir.

Tablo 1: Meslek Unvanı

	Sıklık	Yüzdellik	Birikimli Yüzdellik
SM	12	17.9	17.9
SMM	54	80.6	98.5
YMM	1	1.5	100.0
Total	67	100.0	

Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma

Yapılan ankete 12 SM, 54 SMM, 1 de YMM katılmıştır (tablo 1).

Tablo 2: Mesleği Bağımlı mı Yapıyor Bağımsız mı Yapıyor?

	Sıklık	Yüzdelik	Birikimli Yüzdelik
Bağımlı çalışıyorum	12	17.9	17.9
Bağımsız çalışıyorum	55	82.1	100.0
Total	67	100.0	

Meslek elemanlarının 12'si bağımlı çalışıyor, 55'i ise bağımsız çalışmaktadır (tablo 2).

Tablo 3: Kaç yıldır meslekte çalışıyor oldukları

	Sıklık	Yüzdelik	Birikimli Yüzdelik
1 - 5 Yıl	5	7.5	7.5
6- 10 Yıl	30	44.8	52.2
10 ve Üzeri	32	47.8	100.0
Total	67	100.0	

Meslek elemanlarının 5'i 1-5 yıl, 30'u 6-10yıl, 32'si ise 10 ve üzerinde çalışmaktadır (tablo 3).

Araştırmada ankette yer alanölçek sorularına verilen cevapların frekans dağılımı, ağırlıklı ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'de sunulmuştur. Ankette yer alan ifadeler; 1: Zayıf; 2: Orta; 3: İyi; 4: Çok İyiolarak kodlanmıştır.

Tablo 4: Frekans, Standart Sapma ve Ağırlıklı Ortalama Değerleri

Boyut	Soru	İfadeler	Zayıf		Orta		İyi		Çok İyi		St.S**	A.O***
			f*	%	f*	%	f*	%	f*	%		
İŞ TUTUMU	1	İşe Karşı İlgi	5	7.5	10	14.9	23	34.3	29	43.3	.94	3.1
	2	Çalışma Düzeni	3	4.5	10	14.9	31	46.3	23	34.3	.82	3.1
	3	Çalışma Hızı	6	9.0	7	10.4	16	23.9	38	56.7	.98	3.3
MESLEK BİLGİSİ	1	Tekdüzen Hesap Planı	9	13.4	17	25.4	33	49.3	8	11.9	.87	2.6
	2	Evrak ve Belgelerin Kayıtlara İşlenmesi	1	1.5	24	35.8	27	40.3	15	22.4	.79	2.8
	3	Beyanname ve Belgelerin Düzenlenmesi	1	1.5	23	34.3	34	50.7	9	13.4	.7	2.8
	4	Sonuç Tablolarının Çıkarılması	4	6.0	6	9.0	44	65.7	13	19.4	.73	3.0
	5	Meslek Hukuku	14	20.9	32	47.8	19	28.4	2	3.0	.78	2.1
MESLEKİ DAVRANIŞLAR	1	İş Sahiplerine Karşı Davranışları	1	1.5	4	6.0	15	22.4	47	70.1	.67	3.6
	2	Mesleki Haysiyetine Etki Yapacak Fiil ve Hareketleri	1	1.5	11	16.4	25	37.3	30	44.8	.79	3.3
	3	Sözüne Güvenirliliği	3	4.5	3	4.5	16	23.9	45	67.2	.78	3.5
YETİŞME DURUMU	1	Çalışma Durumu	6	4.5	11	16.4	27	40.3	23	34.3	.94	3.0
	2	Mevzuatı ve Uygulamayı Öğrenme Durumu	5	9.0	16	23.9	25	37.3	21	31.3	.93	2.9
	3	Planlama Organizasyonu ve Koordinasyonu Kabiliyeti	5	7.5	8	11.9	13	19.4	41	61.2	.96	3.3

* f: frekans ** St.S: Standart Sapma *** A.O: Ağırlıklı Ortalama

Muhasebe meslek profesyonellerinin muhasebe eğitimi alan lisans mezunlarıyla ilgili olarak *iş tutumuna* göre yapmış oldukları değerlendirmede değerlendirmeleri genel olarak olumludur. Sorulara verilen cevapların ağırlıklı ortalaması 3'ün

Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma

üzerindedir. En yüksek memnuniyet 'Çalışma Hızı' (A.O. 3.3) onuşunda tespit edilmiştir.

Meslek bilgisi yönünden cevaplar değerlendirildiğinde genel olarak olumlu gözükmesine rağmen *iş tutumuna* göre daha düşük ortalama elde edilmiştir. *Meslek bilgisi* konusunda en yüksek ortalama 'Sonuç Tablolarının Çıkartılması' (A.O. 3.0) bulunurken 'Evrak ve Belgelerin Kayıtlara İşlenmesi' ve 'Beyanname ve Bildirgelerin Düzenlenmesi' (A.O. 2.8), 'Tekdüzen Hesap Planı Bilgisi' (A.O. 2.6) olarak tespit edilmiştir. *Meslek bilgisikategorisinde* en düşük ortalama ise 'Meslek Hukuku' konusunda (A.O. 2.1) elde edilmiştir. Böylece muhasebe eğitimi alan lisans öğrencilerinin muhasebe meslek mevzuatı konusunda daha çok desteklenmesi gerektiği görülmektedir.

Katılımcıların cevapları *Mesleki Davranışlar* yönüyle incelendiğinde oldukça yüksek ortalamalar elde edilmiştir. Anketteki en yüksek ortalama *mesleki davranışlarkategorisinde* elde edilmiştir. 'İş Sahiplerine Karşı Davranışları' (A.O. 3.6), 'Sözüne Güvenilirliği' (A.O. 3.5) ve 'Mesleki Haysiyetine Etki Yapacak Fiil ve Hareketler' (A.O. 3.3) olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre lisans mezunlarının *mesleki davranışlar* konusunda çalıştıkları işyerlerinde oldukça olumlu bir tablo çizdikleri tespiti yapılabilir.

Anketlerden elde edilen cevaplardan öğrencilerin *yetişme durumları* incelendiğinde genelde olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Mezunların 'Planlama ve Koordinasyon Kabiliyetleri' nin (A.O. 3.3), 'Çalışma Durumları' nin (A.O. 3.0) iyi olduğu sonucuna varılabilir. *Yetişme durumu* kategorisinde da en düşük ortalama (A.O. 2.9) yine mevzuat konusunda 'Mevzuatı ve Uygulamayı Öğrenme Durumu' sorusunda elde edilmiştir. Aslında bu durumum *meslek bilgisi* kategorisindeki 'Meslek Hukuku' (A.O. 2.1) konusundaki eksiklikle tutarlılık göstermektedir.

Anket skorları genel olarak değerlendirildiğinde en fazla 'Zayıf' cevabı *meslek bilgisi* kategorisinde 'Meslek Hukuku' (14) konusunda elde edilirken, en fazla 'Çok İyi' cevabı mesleki davranışlar kategorisinde 'İş Sahiplerine Karşı Davranışları' ve 'Mesleki Haysiyetine Etki Yapacak Fiil ve Hareketleri' (45) sorularında elde edilmiştir.

3.5.2. T-testi analizleri

Yaptığımız çalışmayla ilgili T-testi analizleri aşağıdaki gibi yapılmıştır.

Cevaplayıcıların sorulara verdikleri yanıtların ortalaması ile bağımlı ya da bağımsız çalışmaları arasında fark olup olmadığını anlamak için T-testi yapılmıştır. Yapılan testin sonucuna göre çalışanların bağımlı ya da bağımsız çalışmalarıyla sorulara verdikleri yanıtların ortalaması arasında fark bulunamamıştır (tablo 5). ($p>0.05$)

Tablo 5: Bağımlı ve Bağımsız Çalışma Durumlarına Göre t-testi

Independent Sample Test	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means							
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference		
								Lower	Upper	
Ortalama	Equal variances assumed	.066	.798	1.068	65	.290	.20963	.19630	-.18241	.60167
	Equal variances not assumed			1.033	15.632	.317	.20963	.20301	-.22155	.64082

Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma

3.5.3. Anova Testleri

Çalışma ile ilgili Anova Testleri aşağıdaki gibi yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Tablo 6: Unvan ve Soruların Ortalaması ANOVA Testi

Ortalama	Sum of Squares	df	MeanSquare	F	Sig.
BetweenGroups	.954	2	.477	1.265	.289
WithinGroups	24.151	64	.377		
Total	25.106	66			

Cevaplayıcıların sorulara verdikleri yanıtların ortalaması unvanları arasında fark olup olmadığını anlamak için Anova testi yapılmıştır. Yapılan testin sonucuna (tablo 7) göre çalışanların sahip oldukları unvanla sorulara verdikleri yanıtların ortalaması arasında fark bulunamamıştır. ($p>0$)

Tablo 7: Ortalama ve Meslekte Çalışma Yılı ANOVA Testi

Ortalama	Sum of Squares	df	MeanSquareF	Sig.
BetweenGroups	5.299	2	2.650	8.561 .001
WithinGroups	19.807	64	.309	
Total	25.10	66		

Tablo 8: Çalışma Yıllarına Göre Çoklu Karşılaştırmalar

MultipleComparisons

DependentVariable: Ortalama

Scheffe

(I) kac_yil (J) kac_yil MeanDifference Std. Sig. 95% ConfidenceInterval

		(I-J)	Error		LowerBound	UpperBound
1-5 yıl	6-10 yıl	.75476*	.26872	.024	.0813	1.4282
	10 ve üzeri	.23348	.26752	.685	-.4370	.9039
6-10 yıl	1-5 yıl	-.75476*	.26872	.024	-1.4282	-.0813
	10 ve üzeri	-.52128*	.14138	.002	-.8756	-.1670
10 ve üzeri	1-5 yıl	-.23348	.26752	.685	-.9039	.4370
	6-10 yıl	.52128*	.14138	.002	.1670	.8756

*. Themeandifference is significant at the 0.05 level.

Cevaplayıcıların sorulara verdikleri yanıtların ortalaması ile meslekte çalışma süreleri arasında fark olup olmadığını anlamak için Anova testi yapılmıştır. Yapılan testin sonucuna (tablo 8) göre çalışanların meslekte çalışma süreleri ile sorulara verdikleri yanıtların ortalaması arasında fark bulunmuştur. ($p=0,01$) Farkın kaynağını tespit etmek için Scheffe testi uygulanmış ve test sonucunda farkın kaynağının 6-10 yıl çalışanların yanıtlarının ortalaması ile 10 yıl ve üzeri çalışanların yanıtlarının ortalaması olduğu ($p=0,02$) ortaya çıkmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada mezunları istihdam edecek olan iş dünyasının üniversitelerden nasıl bir eğitim bekledikleribelirlenmeye çalışılmıştır. Bu belirlemeleri yaparken anket sonuçlarına T-testi ve Anova testi uygulanmıştır. Bu testlerden çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir. Lisans düzeyinde muhasebe eğitimi değerlendirdiğimizde; mezun öğrencilerimizin iş dünyasının beklentileri doğrultusunda yetişmeleri için İşletme, İktisat, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü ve Maliye Bölümüne son sınıfların bahar dönemine haftada 2 kredilik zorunlu, çalışmada en çok eksikliğin tespit edildiği muhasebe meslek mevzuatı ve meslek bilgisi konularını da içeren Mesleki Uygulama adı altında bir dersin konulması önerilmektedir. Bu derste meslekle ilgili uygulamaya ağırlık verilmesi, muhasebe derslerinin Vergi ve Türk Ticaret Kanununa uygun verilmesi, Muhasebe derslerinde Muhasebe - Hukuk ilişkilerine yer verilmesi, İşletme, İktisat, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Bölümüne, Maliye Bölümüne mutlaka son sınıfların bahar dönemine zorunlu olarak 2 kredilik e-

Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma

Muhasebe Eğitimi dersinin konulması ve bu bölümlere zorunlu staj getirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Üniversitelerde Lisans düzeyinde muhasebe eğitimi verilirken mezun öğrencilerin iş dünyasının beklentilerini karşılamaları ve öğrencilerin istekli çalışmaları için ders programlarının iş dünyasının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde Yüksek Öğretim Kurulu tarafından(YÖK) periyodik olarak izlenmeli, ders programlarının bilişim çağına ayak uyduracak şekilde yapılandırılarak ve Üniversite Sanayi işbirliğinin mutlaka kurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (1989). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)* (3. b.). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:160.
- Ardahan, F. (2010). Sektör Odaklı Mesleki Eğitim, Sektörün İşletmecilik Eğitiminden Beklentileri ve Antalya Örnek Uygulaması. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(20), 55-76.
- Ataman, Ü. (2002). Muhasebe Eğitiminde Yeniden Yapılanma Önerileri. *XVII. Türkiye Muhasebe Kongresi*. İstanbul.
- Aysan, M. (1979). Türkiye'de Muhasebe Eğitimi Nasıl Yapılmalıdır? 1. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*. Muğla.
- Çelenk, H., Atmaca, M., & Horasan, E. (2010, Ocak). Marmara Üniversitesi'nde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Alanına Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 9(33), 159-171.
- Çürük, T., & Doğan, Z. (2002). Muhasebe Ders ve İçeriklerinin Verilme Düzeyleri Konusunda İşletmelerin Üniversitelerden Taleplerinin Tesbitine İlişkin Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), s. 107-126.
- Demir, B. (2012, Kasım). Muhasebeye Yön Veren Gelişmeler ve Meslek Yüksekokullarında Verilen Muhasebe Eğitimine Yansımaları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 109-120.
- Duman, H., Bezirci, M., Yücenurşen, M., & Apak, İ. (2016). Türkiye Muhasebe/Finansal Raporlama Standartlarına Göre Günümüz Muhasebe

- Eğitiminden Beklentiler. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 364-374.
doi:10.14687/ijhs.v13i1.3491
- Erol, M., & Atmaca, M. (2015). Türkiye'de Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin Gelişimi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 172-191.
- Erol, M., & Erkan, G. (2008). Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencelerin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Bir Araştırma. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*(14), s. 284-301.
- Güvemli, O., & Çelebiler, E. (2013). Türk Muhasebe Düşüncesinin Çağdaşlaşmasında İlk Dönüm Noktası 1879 - 1885. O. Güvemli içinde, *Türk Muhasebe ve Denetim Düşüncesinin Son 150 Yılı 1850-2012* (s. 339-356). İstanbul: İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası.
- Hatunoğlu, Z., & Kılı, M. (2014). Hastane İşletmelerinin İstihdam Ettikleri Muhasebe Elemanlarında Aradıkları Nitelikler ve Muhasebe Eğitiminden Beklentileri: Kahramanmaraş, Gaziantep ve Osmaniye İllerinde Bir Alan Çalışması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 228-241.
- İbiş, C. (2002). Bilgi Çağında Muhasebecilik Mesleğinin Geleceği. XVII. *Türkiye Muhasebe Kongresi*. İstanbul: TÜRMOB Yayınları, No: 199.
- Karaağaçlı, M. (2002). *Mesleki Eğitim ve Teknoloji Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mays, A. B. (1973). *Meslek Eğitiminin Prensipleri ve Tatbikatı*. (İ. Özdil, & R. Öncül, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Şengel, S. (2011). Türkiye'de Muhasebe Meslek Elemanı Talebi Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(50), 167-180.
- Tekşen, Ö., Tekin, M., & Gençtürk, M. (2010, Nisan). Muhasebe Eğitiminin Değerlendirilmesi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ne Bağlı Meslek Yüksekokulları Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(46), s. 100-112.
- Uçar, M., Kök, D., & Yılmaz, M. (1997). İş Dünyasının Üniversitelerden Beklediği Muhasebe Eğitimi. XVI. *Muhasebe Eğitim Sempozyumu*. Antalya.

Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma

- Uzay, Ş., & Güngör, Ş. (2004). Muhasebecilerin Sorunları ve Beklentileri: Kayseri ve Nevşehir İlleri Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(22), 94-104.
- Yıldız, F., & Durak, G. (2011, Ocak). Üniversitelerde Verilen Muhasebe Eğitiminin Kırklareli Yöresi'nde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Beklentilerini Karşılama Düzeyinin İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(49), s. 37-47.
- Yücenurşen, M., Bezirci, M., Özpeynirci, R., & Peker, A. A. (2016). Muhasebe Eğitimi ve Kalite Boyutları: Türkiye Alan Araştırması. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 296-308. doi:10.14687/ijhs.v13i1.3494
- Yürekli, E., & Gönen, S. (2015). Muhasebe Meslek Mensuplarının Nitelikli Meslek Mensubu Yetiştirilmesine Yönelik Önlisans Programından Beklentileri. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(10), 301-316.
- Zaif, F., & Ayanoğlu, Y. (2007). Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye'de Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 115- 136

EK:

DEĞERLİ MESLEKTAŞIM,

Aşağıdaki anket soruları bilimsel bir çalışmada kullanılacaktır. Sorulara vereceğiniz doğru cevaplar bizim araştırmadan sağlıklı sonuçlar almamızı sağlayacaktır.

Vereceğiniz cevaplar için şimdiden teşekkür eder, çalışmalarınızda kolaylıklar diler, saygılar sunarım.

Prof. Dr. Mikail EROL

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B. Fakültesi

ÖLÇEK DIŞI SORULAR

1. Meslek unvanınızı belirtiniz.

SM SMM YMM

2. Mesleğinizi bağımlı mı bağımsız mı yapıyorsunuz?

Bağımlı çalışıyorum. Bağımsız çalışıyorum.

3. Kaç yıldır bu meslekte çalışıyorsunuz?

1-5 6-10 yıl 10 ve üzeri

**Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitiminin İş Dünyasının Beklentileri Doğrultusunda
Yapılandırılması: Ampirik Bir Çalışma**

ÖLÇEK SORULARI

Üniversite mezunlarımız hakkında görüşlerinizi belirtiniz.

	Zayıf	Orta	İyi	Çok iyi
1. İşe Karşı İlgisi				
2. Çalışma Düzeni				
3. Çalışma Hızı				
B. MESLEK BİLGİSİ	Zayıf	Orta	İyi	Çok iyi
1. Tekdüzen Hesap Planı				
2. Evrak ve Belgelerin Kayıtlara İşlenmesi				
3. Beyanname ve Bildirgelerin Düzenlenmesi				
4. Sonuç Tablolarının Çıkarılması				
5. Meslek Hukuku				
C. MESLEKİ DAVRANIŞLARI	Zayıf	Orta	İyi	Çok iyi
1. İş Sahiplerine Karşı Davranışları				
2. Mesleki Haysiyetine Etki Yapacak Fiil ve Hareketleri				
3. Sözüne Güvenilirliği				
D. YETİŞME DURUMU	Zayıf	Orta	İyi	Çok iyi
1. Çalışma Durumu				
2. Mevzuatı ve Uygulamayı Öğrenme Durumu				
3. Planlama Organizasyonu ve Koordinasyonu Kabiliyeti				

XIX. YÜZYIL SONLARI-XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE FRENGİ İLE MÜCADELE KAPSAMINDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

Necati ÇAVDAR*-Erol KARCI**

Öz

İnsanlık tarihinin en eski hastalıklarından birisi olan ve Amerika'dan Avrupa'ya taşındığı düşünülen frengi, tıp literatüründe sifilis (syphilis) olarak bilinmektedir. En fazla frengi yaralarına temas ve cinsel yolla bulaşan bu hastalık Osmanlı hekimleri tarafından "frenk uyuzu", "daül'efrenc" veya "maraz-ı efrenci" şeklinde tanımlanmıştır. Arşiv belgelerinde ise "frengi marazı", "illet-i frengi" veya "illet-i efrenciyye" olarak belirtilmiştir. Osmanlı coğrafyasındaki ilk ciddi frengi salgınları XIX. yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları neticesinde işgal edilen bölge halkları, göçmenler ve askerler frenginin tüm Osmanlı coğrafyasına yayılmasına neden olmuşlardır. Yaşanan bu göç trafiği neticesinde başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarının değişik bölgelerinde fuhuş yaygınlaşmıştır. Bu durum ise ölü doğumlara ve sakatlıklara neden olan kalıtsal frenginin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle fuhşun hükümet denetimi altında yapılmasını sağlamak için ilk defa Kırım Savaşı'ndan sonra İstanbul'da genelevler açılmıştır. Bu yıllarda Anadolu'da ve ülkenin diğer bölgelerinde ise genelevler açılması halkın olumsuz tepkisi nedeniyle mümkün olmadığı için hukuki ve polisye önlemlerin artırılması yoluna gidilmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde ve XX. yüzyıl başlarında yapılan ve detayları hakkında bilgi vereceğimiz yasal düzenlemeler de hükümetin halkını bu öldürücü hastalığın pençesinden kurtararak gelecek nesilleri koruma çabalarının birer ürünüdür.

Anahtar Kelimeler: Frengi, Osmanlı Devleti, Nizamname, XIX. Yüzyıl.

THE STRUGGLE WITH THE SYPHILIS DONE IN THE SCOPE OF THE LEGAL REGULATIONS IN THE OTTOMAN STATE IN THE END OF THE 19TH CENTURY AND EARLY OF THE 20TH CENTURY

Abstract

The lues which is one of history's oldest diseases and thought to be brought to Europe from the Americas is known as syphilis in the medical literature. This disease mostly transmitted through sexual intercourse or contact with syphilis wounds was defined by the Ottoman physicians as "French scabies", "European Disease" or "European scabies". The archive documents define it as "French disease", "lues disease" or "European illness". The first serious syphilis outbreak in the Ottoman geography emerged after the Ottoman-Russian Wars in the 19th century. The people, immigrants and soldiers in the regions invaded as a result of the

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat, ncavdar19@gmail.com

** Arş. Gör., Kars Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kars, ekarci06@gmail.com

Ottoman-Russian Wars in the 19th century caused the syphilis to spread to all across the Ottoman geography. As a result of the immigration, prostitution started to spread to various parts of the Ottoman lands, especially İstanbul. This led to the spread of genetic syphilis causing stillbirths and disabilities. For this reason, in order to carry out prostitution under the state control, the first brothels opened in İstanbul in the aftermath of the Crimean War. As it was impossible to open brothels in Anatolia and other regions due to the negative public reaction, legal and security measures were beefed up. The legal regulations carried out in the last quarter of 19th century and early 20th century and the details of which will be explained are outcomes of the state efforts to save its people from this lethal disease and protect the future generations.

Key Words: Syphilis, Ottoman Empire, Regulations, 19th century.

GİRİŞ

Sifilis olarak da bilinen frengi, vücudun çeşitli dokularında yapı ve işlev bozukluklarına yol açan bulaşıcı bir hastalıktır. Genellikle cinsel yolla bulaşan zührevi bir hastalık olarak bilinen frengi, hastalıklı annelerin çocuklarına da bulaşabileceği gibi ekonomik ve toplumsal koşulların elverişli olmadığı bazı bölgelerde yerleşik olarak da görülebilmektedir (Ana Britannica, C. 9: 147). Frengi yaralarına doğrudan temas ve ağızda frengi yaraları bulunan bir kimsenin yiyip içtiği kapların temizlenmeden ağza götürülmesiyle de bulaşabilen hastalık, frengili sütinelerin sağlam çocukları veya sağlam sütinelerinin frengili çocukları emzirmesi yoluyla da bulaşabilmektedir. Hastalığa yakalanma açısından ırk ve yaşın etkisi bilinmemektedir (Hot, 2001: 73). Frengili bir yara ile temasta bulunan kişide 15-20 gün sonra ilk frengi mikrobu nereye girmiş ise o bölgede yara oluşur. Başlangıçta küçük bir sivilce olan bu yara zamanla büyüyerek üzerinde bulunan kabuk düşer, yara mor-kırmızı bir renk alır. Yara dört-beş haftada kapansa da bu süre içerisinde mikroplar bütün vücudu istila etmeye başlar (Sıhhiye Nezareti, 1334: 3; Ana Britannica, C.9: 147-148). İnsanlık tarihinde ilk defa ne zaman görüldüğü bilinmemekle birlikte (Ana Britannica, C.9: 147) frenginin eski zamanlardan beri doğu yarım kürede var olduğu genel kabul görmüştür. Hastalığın Amerika'dan Avrupa'ya geldiği (Hot, 2001: 72) de bu cümledendir. Andrew Nikiforuk, frenginin Avrupa'ya ilk defa 1493 yılında Kristof Kolomb ve denizcileri tarafından Espanola Adası'ndan veya Haiti'den getirilmiş olup hastalığın ilk büyük salgınını 1493'te İspanya'nın Barselona şehrinde yaptığını (Nikiforuk, 2001: 122-123; Behçet, 1937: 249) iddia etmektedir. Bazı araştırmacılar ise Hintçe yazılmış vakamelerde, Çinlilere ait çeşitli risalelerde, Roma eserlerinde ve mukaddes kitaplarda frenginin daha eski dönemlerde de var olduğuna dair deliller bulunduğunu ileri sürmektedir (Karakoç, 1324: 6). 1497'de İsviçre, Fransa ve Almanya'da, 1499'da ise Macaristan ve Rusya'da görülen frengi, Portekizli gemiciler vasıtasıyla başka ülkelere de yayılmıştır (Hot, 2001: 72-73).

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısını da ciddi anlamda etkileyen bu hastalığın yayılmasını önleme ve tedavisi konusunda Osmanlı Hükümetlerinin hem tıbbî hem de idarî anlamda ne tür tedbirler aldığını tespit etmek makalemizin konusunu, XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başları ise konumuzun sınırlarını teşkil etmektedir. Bir anlamda hükümet politikaları incelenmiş olduğundan, çalışmamızın ana kaynaklarını *Osmanlı arşiv belgeleri*, Osmanlı Devleti'nin kanunlar külliyatı diyebileceğimiz *Düstur*, Osmanlı resmî gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* ve yayımlanmış olan nizamname ve talimatnamelerin eski harfli basım nüshaları oluşturacaktır. Bunlara destek olmak üzere çok sayıda telif eserde yazımızın diğer başvuru kaynaklarını teşkil etmektedir.

II. Meşrutiyet Dönemine Kadar Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadeleye Genel Bakış

Kolayca ve süratle yayılarak kalıtsal tahriplere yol açıp sonraki nesillerin sakatlanmasına ortam hazırlayan frenginin (Kâhya, 1989: 1292). Osmanlı topraklarında ilk defa ne zaman görüldüğüne ve hangi yollardan geldiğine dair net bir bilgi bulunmamaktadır (Özekmekçi, 2012: 85). Genel kanıya göre, hastalık İspanya'dan Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudi kadınlar vasıtasıyla önce Fas coğrafyasına sirayet etmiş buradan da doğu limanlarına yayılmıştır (Hot, 2001: 73; Özekmekçi, 2012: 85; Behçet, 1937: 256). Osmanlıda gerek Avrupa ile olan ilişkilerin sınırlılığı gerekse fuhşun büyük bir suç olarak görülmesi nedeniyle XIX. yüzyıla kadar frengi vakasına nadiren rastlanmış olup hastalığın epidemisi (salgın) halini almadığı bilinmektedir (Hot, 2001: 73; Behçet, 1937: 256-257).

Osmanlı hekimlerinin *frenk uyuzu*, *daül'efrenc* veya *maraz-ı efrenci* olarak tanımladıkları frenginin (Tantay, 2007: 43.) arşiv belgelerinde *frengi marazı*, *illet-i frengi* veya *illet-i efrenciyye* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Türklerin hastalığa verdikleri genel isim olan *frengi* kelimesi, Batıya/Avrupa'ya ait olan anlamıyla Farsça *freng* kelimesinden türetilmiştir (Özekmekçi, 2012: 85)¹. Osmanlı toplumunda iki tür frengi görülmüştür. Birincisi masum frengi (Bulut, 2009:112) olup ortak kullanılan eşyalar vasıtasıyla bulaşan Latince adıyla "non-veneral (endemic treponematoses)" frengi (Şenel, 2015: 258), İkinci tür ise fuhuş yoluyla bulaşan, masum olmayan frengidir (Bulut, 2009: 112).

¹ Avrupa'da frengi hastalığını İtalyanlar "*Fransız hastalığı*", Fransızlar "*Napoliten hastalığı*", Almanlar ve İngilizler "*Fransız mikrobu*", Portekizliler ise "*Kastilya hastalığı*" olarak adlandırmışlardır. Hastalığın kaynağı olarak Polonyalılar Almanları, Ruslar ise Polonyalıları suçlamışlardır. Araplar İspanya'dan kovulmuş Yahudileri, Hintliler ise Frenkleri (Batı Avrupalılar) suçlamışlardır. İranlılar frengiye "*Türklerin hastalığı*" derken Türkler de "*Hristiyan hastalığı*" adını vermişlerdir. Çinliler hastalığın Portekizlilerden bulaştığına inanmışlardır. Japonlar ise bu konuda bazen Çinlileri bazen de Portekizlileri suçlamışlardır (Nikiforuk, 2001:125-126).

Osmanlı topraklarında ilk ciddi frengi salgınları XIX. yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları neticesinde ortaya çıkmıştır (Özekmekçi, 2012: 86). 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 ve 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşları neticesinde işgal edilen bölge halkları, göçmenler ve askerler frenginin tüm Osmanlı coğrafyasına sirayet etmesine neden olmuşlardır. Fuhşun artmasıyla birlikte ölü doğumlara ve sakatlıklara neden olan kalıtımsal frenginin toplumda yaygınlaşması üzerine hükümet önlemler almaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk defa Kırım Savaşı'ndan sonra İstanbul'da genelevler açılmıştır. Ülkenin diğer bölgelerinde ise hukuki ve polisiye önlemlerin arttırılması yoluna gidilmiştir (Temel, 2002: 169).

Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadelenin resmen başladığı yıl 1879'dur. Dr. Michael'in ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye üyesi Muallim Dr. Miralay Agop Handanyan'ın bu konudaki raporu frengi ile mücadelede ilk adım olmuştur. Bu raporda genelevlerdeki fahişelerin teftiş edilmesi ve sağlık kontrollerinin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Nitekim Şehremaneti ile Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye arasında yapılan yazışmalar neticesinde, Cemiyet tarafından hazırlanan talimatname Şura-yı Devlet tarafından onaylanarak 6 Şubat 1879 tarihinde Şehremanetine bildirilmiştir. Böylece *Emraz-ı Sâriye Nizamnamesi* yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren bu nizamname gereğince genelevlerdeki kadınların muayenesini yapmak ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için hekim, memur ve belediye çavuşu görevlendirilmiştir (Hot, 2001: 76). Aynı yıl *Altıncı Daire-i Belediye Nisa Hastanesi* açılarak hasta kadınların tecrit ve tedavi edilmelerine başlanmıştır (Şenel, 2015: 259-260).

Özellikle XIX. yüzyıl sonlarında yaygınlığını arttıran bu hastalığa karşı alınan resmi önlemlerde de artış görülmektedir. Bu çerçevede hükümet tarafından tüm vilayetlere gönderilen emirle vilayet merkezlerinde frengi ve benzeri tenasülî hastalıkların tedavi edileceği ayrı hastanelerin inşa edilmesi ve bunun için gerekli olan tahsisatın ilgili belediyeler tarafından tedarik edilmesi istenmiştir (Beyru, 2005: 185-186). Fakat belediyelerin maddi imkânsızlıklarının yanında vilayetlerde frengi ve benzeri hastalıklar konusunda bir uzmanlaşmanın olmaması nedeniyle merkezî hükümetin bu talebi pratikte bir karşılık bulamamıştır. Mesela İzmir genelinde hüküm sürmekte olan frengiye karşı İzmir, Aydın, Manisa ve Ödemiş'te birer frengi hastanesinin kurulması Vilayet Meclisinde gündeme gelmiş ve uzun tartışmalara rağmen bir neticeye varılamamıştır (Beyru, 2005: 186-187). Aydın Vilayeti dâhilinde inşa edilmek istenilen Eşme Frengi Hastanesi'nin de gerek tesis masraflarının gerekse senelik masraflarının belediye tarafından karşılanmasının mümkün olmadığı Vilayet tarafından Dâhiliye Nezaretine 22 Mart 1906 tarihinde bildirilmiştir (BOA. BEO.: 279/209324).

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

İzmir Valisi Halil Rifat Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 26 Ekim 1889 tarihli rapordan anlaşıldığı üzere, Vilayet Sıhhiye Müfettişliği ile İzmir Karantina Tabipliği'nin görüşleri doğrultusunda frengi ile mücadele için bir Sıhhiye Komisyonu oluşturulmuş olup komisyon tarafından 10 maddelik bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda hastalığın kaynağı olarak fuhuş, fuhşun kaynağı olarak da İzmir genelevleri gösterilmiştir. Kordon civarında mahalle aralarında ve Hacı Bey Hanı adı verilen yerde bulunan gizli fuhuşhanelerin şehir dışında kontrol altında bulunan Sakızlılar Mahallesi'ne kaldırılması ve sürekli denetlenmesi önerilmiştir. Sakızlılar Mahallesi'nde 71 genelev ve 280 fahişe bulunduğu ifade edildiği raporda genelev kadınlarının Cumartesi ve Salı olmak üzere haftada iki gün iki tabip tarafından muayene edilmeleri tavsiye edilmiştir. Bu tedbirlerin yanında; hastalar için 25 yataklı bir hastane kurulması, hastalık taşımayanların boynuna madeni bir madalyon asılması ve sahte rapor veren tabiplerin görevlerinden azledilmeleri istenmiştir (Bulut, 2009: 113).

Frengi salgını İzmir'in dışında Erzurum ve Sivas Vilayetlerinde de çok sayıda insanın ölümüne yol açmıştır (Bulut, 2009: 114). Erzurum'da 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında yayılan frengiye karşı bir Sıhhiye Komisyonu teşkil edilerek vilayet dâhilinde Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta kadın ve erkek olarak dairelere ayrılmak üzere frengi hastaneleri tesisine karar verilmiştir. Bu tedbirlerin yanı sıra İstanbul'dan doktor ve eczacılar ile seyyar ekipler ve tıbbi malzemeler gönderilmesine, hastane ve doktorların ordu başhekimî danışmanlığında bir komisyon tarafından teftiş edilmesine ve her ay hazırlanan raporların Tıbbiye-i Mülkiye'ye gönderilmesine karar verilmiştir (Şenel, 2012: 250).

Frengiyle mücadelede en etkili ve geniş çaplı girişimler Kastamonu Vilayetinde olmuştur. Çünkü XIX. yüzyıl sonlarında diğer vilayetlerin aksine Kastamonu Vilayeti genelinde hastalık salgın bir hal alarak vilayet nüfusunun büyük bir kısmına sirayet etmiştir (Şenel, 2015: 260). Kastamonu Vilayeti dâhilinde "emraz", "perhiz", "çiçek" ve "kötü hastalık" olarak isimlendirilen (İsmail Hakkı, 1317: 9) frenginin vilayete gelişinin ve yayılmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Kastamonu Vilayetinden askere alınan erlerin İstanbul'da genelevlerin yoğun olarak bulunduğu Galata semtine yakın bir mahalde konuşlandırılmaları ve fuhuş yoluyla hastalığı kapmaları frenginin Kastamonu'da yayılmasında önemli etken olmuştur. Hastalığın bölgeye sirayetinde diğer bir neden de Kastamonu Vilayetinden İstanbul'a ve Rusya'ya olan işçi göçüdür. İstanbul'a giden aşçı, fırıncı, helvacı ve kayıkçılar ailelerini yanlarında götüremediklerinden bekâr ve sefil bir hayat sürmüşlerdir. Aynı şekilde Rusya ve Romanya'ya fırıncılık için gidenler de dönüşlerinde hastalığı vilayete getirmişlerdir. Vilayet dâhilindeki kasabalarda ve köylerde yaşayan halkın bazı eşyaları ortak kullanmaları ile temizlik ve altyapı şartlarının yetersiz olması da hem frenginin hem de diğer bulaşıcı hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmıştır (Özekmekçi, 2012: 87).

Vilayetin liman şehirleri olan Safranbolu, İnebolu ve Sinop hastalığın en çok yayıldığı yerler olmuştur (Şenel, 2012: 260; Özekmekçi, 2012: 87-88).

Resmî belgelere göre Kastamonu Vilayetinde frengi ile mücadelenin 1860'lı yıllarda başlamış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1865, 1879 ve 1886 tarihli belgelerde, vilayette frengi ile mücadelede kullanılmak üzere tabip, eczacı ve ilaç gibi tıbbî ihtiyaçların karşılanması üzerinde durulmuştur. Hastalıkla mücadeleye ve alınan önlemlere rağmen frenginin hızla yayılmaya devam etmesi ve frengili askerlerin çoğalması askerî makamların dikkatini çekmiştir. Mesela aynı köyden gelen 35 askerinin frengili olduğunun Babıâli'ye bildirilmesi üzerine 1885 yılında Meclis-i Mahsus tarafından bir irade çıkarılmıştır. Bu irade ile Anadolu'daki bazı vilayetlerde görülen frengiye karşı alınacak önlemler Kastamonu Vilayeti örneği üzerinden açıklanmıştır. Bölgede hastalığın yaygınlaşması sonucunda 1885 yılında Safranbolu'da bir hastane kurulması gündeme gelmiş, hastane 1886 yılında *Frengi Hastanesi ve Cüzamlılar Barınağı* olarak kısmen faaliyete geçmiştir (Uğuroğlu, 2004: 1; Çavdar-Karcı, 2014: 262;). Kastamonu Vilayet Meclisi de 26 Haziran 1888 ve 10 Aralık 1888 tarihlerinde Kastamonu'da bir bulaşıcı hastalıklar hastanesi kurulmasını, Safranbolu'dakinin ise geliştirilerek tam kapasite ile çalışmasını kararlaştırmıştır. *Frengi ve Gureba Hastanesi* adıyla kurulmuş olan bu hastanede tabip, eczacı ve cerrah görevlendirilmiştir (Kâhya, 2008: 145).

Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadelenin sistemli bir hale gelmesi Düring Paşa'nın gelişiyle başlamıştır (Şenel, 2015: 262-263). Düring Paşa² sancakların yanı sıra kazalarda da frengi hastanelerinin kurulmasını ve mevcut hastanelerin ıslah edilmesini sağlamıştır. Ayrıca seyyar sıhhiye heyetleri vasıtasıyla vilayetin en ücra köşelerinde dahi halkın muayene ve tedavisini temin etmiştir (Şenel, 2015: 263). Düring Paşa, Osmanlı Devleti'nde bulunduğu süre içerisinde 16 tabip ve 2 eczacıdan oluşan bir ekiple Anadolu'yu at üzerinde 14 defa taramış, gittiği yerlerde hekimlere kurslar vermiştir. Onun önerisiyle Kastamonu, Bolu, Bartın, Düzce ve Cide'de yeni frengi hastaneleri yapılmasına karar verilmiştir. Düring Paşa, Anadolu'da bulunduğu süre içerisindeki gözlemlerinden yola çıkarak yaptığı değerlendirmesinde şu cümlelere yer vermiştir:

"Suriye, Fırat, Dicle havzası hariç Küçük Asya'da Osmanlı nüfusu 1844'den beri 12 milyondan 7 milyona düşmüştür. Bunun sebebi bütün Türkler için geçerli olan ağır askerî hizmetler ve diğer taraftan Syphilis(frengi) hastalığıdır. Ayrıca İstanbul'dan Düzce'ye kadar olan seyahatimde, bölgede hızlı bir nüfus düşüşünün olduğu dikkatimi çekmişti. Zira bölgede

²Ernst von Düring, 1889-1902 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde görev yapan Alman hekimdir. Tıbbiyede Deri Hastalıkları ile Deri Dersi ve Polikliniği Profesörlüğü, Haydarpaşa Askeri Hastanesi Başhekim Yardımcılığı, Ankara ve Kastamonu İlleri Genel Sağlık Müfettişliği görevlerinde bulunmuştur (Çalık-Tepekaya, 2006: 212).

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

bulunan çok sayıdaki Türk mezarlıkları bunu teyit etmektedir. Bir muhtar bana kendi köyünün nüfus defterini gösterdi. Defterdeki kayıtlara göre 30 yıl önce 100 hanede toplam 500 insan yaşamaktaydı. Ertesi gün bu köyü ziyaret ettik. Köyde 3 hanede 7 kişinin kaldığını gördük, evde bulunan yaşlı bir adam bize şöyle dedi: Bütün halk frengi hastalığından, yani syphilisten öldü” (Çalık-Tepekaya, 2006: 212).

Anadolu’da yapmış olduğu seyahatler sonucunda Düring Paşa, Kastamonu Vilayeti ahalisinin yaklaşık yüzde 70-80’ninin frengili olduğunu, frenginin bölge nüfusunu ve bölgedeki Türk soyunu neredeyse ortadan kaldırma derecesine getirdiğini ifade etmiştir. Düring’in açıklamaları abartısına rağmen hastalığın verdiği ve verebileceği zararları göstermesi bakımından önemlidir. Düring Paşa’nın Anadolu’daki frengi salgınıyla ilgili olarak ortaya çıkarmış olduğu en önemli gerçek, hastalığın Anadolu’ya özgü endemik bir hâl aldığı ve hastalığın “masumlar frengisi” denilen, cinsel yolla değil diğer şartlar yoluyla sirayet eden, türünün daha yaygın olduğudur. Masumlar frengisinin ana kaynağı ise insanların ortak kullandıkları eşyalar, hijyen şartlarının yetersizliği ve altyapı şartlarının yetersiz olması gibi temel eksikliklerdir.

Düring Paşa, incelemelerinde hastalığın halk arasında sıkı bir açlık perhizi ve bazen de zehirlenmelere yol açan tütsülerle tedavi edildiğine şahit olmuştur. Tıbbî olmadığını düşündüğü bu tedavi şekline karşı çıkan Düring, hastalığın iyot potasyum ile tedavi edilmesi gerektiğini ifade ederek kendisi de bu şekli uygulamıştır. Düring Paşa’nın 1896 yılında yapmış olduğu ilk tarama neticesinde hazırlamış olduğu rapor, hükûmetin frengi ile mücadele teşkilatını kurmasında önemli bir dayanak olmuştur. Nitekim “Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi” 1897 yılında kurularak ilk talimatnamesi aynı yıl Düring Paşa tarafından hazırlanmıştır. 1921 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren teşkilatın temel amacı, köylerde seyyar doktorlar bulundurmak ve hastaları en basit usullerle tedavi etmek olmuştur (Şenel, 2015: 264-265). I. Dünya Harbi esnasında diğer vilayetlerin frengiyle mücadelesinde de bu teşkilatın talimatları temel ölçüt kabul edilmiştir. Bu konuda hükûmet vilayetlere şu talimatı vermiştir:

“Frengiye karşı muntıkalarını tarama suretiyle mücadele yapmak isteyen vilayetler Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi tarafından “Kastamonu Vilayetinde Tatbik Olunan Frengi Mücadelesi Teşkilatına dair neşrolunan nizamname ve talimatnameye göre bir teşkilat-ı hususiye yapabilirler. Bu teşkilat nizamname ve talimatnamesinde frenginin tarz-ı teşhisi, takibi, yeni ve eski vekayinin tarz-ı tedavisi mufassalan yazılmış olduğundan bu küçük talimatnameyi tatbik edecek memur-ini sıhhiye dahi Kastamonu Frengi Mücadelesi Teşkilat Nizamname ve Talimatnamesini okuyarak bu hususta malumat edinmelidirler. Bu küçük talimatname hüsn-i niyetle tatbik ve ciddiyetle takip edildiği halde frengi mücadelesinde hususi teşkilata hacet kalmaksızın da çok iş görebilir” (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 8).

Düring Paşa, Osmanlı toplumunun frengi hastalığını önemsemediğinden, hatta frengi şankrılarını³ basit bir çıban olarak görüp hekime bile gitmediklerinden hayretle bahsetmiştir (Şenel, 2015: 264-265). İncelediğimiz arşiv belgeleri de bu durumu doğrulamaktadır. Dâhiliye Nezareti tarafından bütün vilayetlere gönderilmiş olan 21 Mart 1907 tarihli umumi bir tebligatta, taşra ahâlisinin frengiyi âdi(sıradan) bir hastalık, ehemmiyetsiz bir çıban olarak gördükleri belirtilmektedir (BOA. DH. MKT.: 1154/59). Hastalığın yüz ve burun gibi görünen yerlerde tahribat yapmadığı sürece halkın tabiplere müracaat etmedikleri ve hastalıklarını gizlediklerinden bahsedilmektedir (BOA. DH. MKT.: 2611/110). Bu nedenle köylerde bu tür şüpheli hastalık taşıyanların hükûmete ihbar edilmesi istenmiş, ihbar etmeyen muhtar ve ihtiyar heyetlerinin cezalandırılacağı ifade edilmiştir. Köylülerin hastalık konusunda bilinçlendirilmesi ve zaman kaybedilmeden gerekli tedbirlerin alınması için onların anlayacakları şekilde bir yazı yazılarak vilayet gazeteleri vasıtasıyla, gazetenin bulunmadığı yerlerde ise ilan yoluyla duyurulması da hükûmetin talepleri arasında yer almıştır (BOA. DH. HMŞ.: 22/26).

II. Meşrutiyet'ten Sonra Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele

II. Meşrutiyet'ten sonra frengiyle mücadelede daha somut adımlar atılmaya başlanmış, başta frengi olmak üzere salgın hastalıklarla mücadele noktasında taşrada hastaneler kurulması ve seyyar tabipler görevlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu konuda ilk adım İbrahim Hakkı Paşa Hükûmeti döneminde, 13 Haziran 1910'da atılmıştır. Hükûmet, frengi hastalığı ile mücadele için "*Kastamonu Vilayetinde Teşkil Olunacak Memleket Hastanelerine ve Seyyar Heyet-i Tıbbiyeye Dâir Nizâmname*"yi (Takvim-i Vekayi, 15 Haziran 1326, nu. 568) çıkarmıştır. Kırkbeş maddelik nizamnamenin birinci bölümünde hastaneler hakkında bilgiler mevcuttur. Buna göre, hastaneler *Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye* tarafından düzenlenecek talimatname çerçevesinde idare edilecekti. Nizamnameye göre Kastamonu Vilayetinde her biri 50 yataklı olmak üzere altı hastane kurulması planlanmış olup bu hastanelerdeki yatakların en az yarısının frengi hastalarına tahsis edileceğinin kabul edilmesi yörede frenginin ne kadar yaygın olduğunu ortaya koymaktadır (Düstur, C. 2, 1330: 332; Takvim-i Vekayi, 15 Haziran 1326: nu. 568; BOA. BEO.: 3891/291781).

Nizamnamenin "*Seyyar Heyet-i Tıbbiye*" başlığını taşıyan ikinci kısmında bölgeye tayin edilecek olan seyyar tıbbî heyetler hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre Kastamonu Vilayetine bir seyyar sıhhiye müfettişi ile 24 seyyar tabip tayin edilecektir. Bunlardan sıhhiye müfettişine 3.500, tabiplere ise 2.500 kuruş maaş verilecektir. Sıhhiye müfettişi yılın altı ayını liva, kaza ve köylerde seyyar olarak

³Şankr: Cinsel yolla bulaşan bazı hastalıklarda genital bölgede enfeksiyonun ilk lezyonu olarak meydana gelen yaradır (Nikiforuk, 2001: 136).

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

geçirecek olup seyyar tabiplerin vazifelerini denetleyerek bu tabiplerin muayene defterlerini kontrol edecektir. Köy halkına frengi hakkında anlaşılır ifadelerle bilgi ve nasihatler de verecek olan sıhhiye müfettişleri, her üç ayda bir seyyar tabiplerin raporlarına uygun olarak istatistik hazırlayarak bu raporu Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye kurumlarına sunacaktır (Düstur, C. 2, 1330: 332-333). Yanlarına gerektiği kadar jandarma verilecek olan seyyar tabipler üçer kişilik sekiz muayene koluna ayrılacak olup bu kollarından üçü Kastamonu, üçü Bolu, biri Sinop ve biri de Çankırı Sancağında görev yapacaktır. Seyyar tabip kolları dört ay merkezde bulunacak sekiz ay ise seyyar olarak kendi mntıkları dâhilindeki köyleri dolaşacaklardır. Her muayene koluna tabiplerin istirahatleri için içerisinde çadır, ecza çantası, karyola gibi araç gereçlerin bulunduğu bir seyyar hastane takımı verilecektir. Her tabibin yanında yoklama ve kayıt amacıyla kullanacakları iki defter bulunacaktır. Tabipler frengi hastalarının isim, şöhret, yaş ve ikamet adreslerini, hastalığa hangi yolla yakalandıklarını, hastalıklarının hangi aşamada olduğunu ve tedavi altına alınıp alınmadıklarını deftere kayıt edeceklerdir (Düstur, C. 2, 1330: 333-334).

Tabipler muayene yapacakları köye ulaştıklarında imamları ve muhtarları yanlarına çağırıp davet yoluyla veya imam ve muhtarlarla birlikte bizzat evlere giderek muayenelerini yapacaklardır. Muayene edilen her köylüye muayene edildiğini gösteren bir belge verilecektir. Bu evraklara sahip olmayanların veya evrak üzerinde sağlıklı olup olmadıkları belirtilmeyenlerin nikâhları imam ve muhtarlar tarafından kıyılmayacaktır (Düstur, C. 2, 1330: 334)⁴. Seyyar tabipler frengi hastalarının ilaçlarını ücretsiz olarak vereceklerdir. Tedaviyi kabul etmeyenler, ayakta tedavileri mümkün olmayanlar veya hastalığın şiddeti nedeniyle evlerinde kalmaları uygun görülmeyenler hemen en yakın mülki veya askerî hastaneye nakledilecektir. Bu kapsamda öğrenciler de taramadan geçirilerek frengi belirtisine sahip olanların okula devam etmelerine müsaade edilmeyecektir. Öğretmenler ve hizmetliler de muayeneden geçirilerek içlerinde frengili oldukları tespit edilenler hastalığın bulaşma evresini atlatacaya kadar vazifeden men edileceklerdir. Seyyar tabipler merkezde buldukları süre içerisinde özellikle pazar kurulan yerlerde ve günlerde belirlenecek bir mevkide bütün hastaları muayene ve tedavi ederek özellikle frengili olanları tespit edeceklerdir (Düstur, C. 2, 1330: 335-336).

Merkezde oturan halk da köylerdeki gibi ücretsiz olarak muayene ve tedavi edilecekti. Bu kapsamda Fırıncı, bakkal, kasap, berber, aşçı, kahveci, sebze, hancı,

⁴ 6 Nisan 1912 tarihinde, Said Paşa Hükûmeti döneminde, Kastamonu Vilayeti idarecileri, evleneceklerin muayene edilmeleri uygulamasının özellikle köylülere gelip gitme zorluğu çıkardığını öne sürerek nizamnamenin bazı maddelerinin esnetilmesini istemişler ancak Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi, alınan sıkı fennî tedbirler ile bölgede bir-iki sene içerisinde hastalığın tamamen ortadan kalkacağını belirterek, talep edilen değişikliğin yapılmasının mümkün olmadığını bildirmiştir (BOA. DH. İD., 63/13).

hamam hizmetlileri, hizmetçiler, sütnineler muayene olunarak içlerinden frengili olanlar geçici olarak sanattan men edileceklerdi. Berber, kahvehane ve hamam gibi hastalığın bulaşma riskinin yüksek olduğu iş yerlerinin ve buralarda kullanılan malzemelerin temizliğine dikkat edilmesi de önemle üzerinde durulan bir konuydu (Düstur, C. 2, 1330: 336). Kadınların muayenesi konusunda ise dönemin anlayışı çerçevesinde bir çözüm yoluna gidilmiş olup tabiplerin kadın hastaların sadece ağız, boyun, el ve dirseklerini muayene edebilmelerine ruhsat verilmiştir (Düstur, C. 2, 1330: 337).

Frenginin uzun bir tedavi sürecini zorunlu kılması nizamnamenin kararlarına da yansımıştır. Buna göre, dört yıl süren tedavileri sonucunda tamamen iyileşmeyen şahısların evlenmelerine izin verilmeyecekti. Frenginin yayılmasında önemli bir etken olan askerler konusuna da nizamnamede ayrı bir başlık açılmıştır. Buna göre, askerler memleketlerine döndüklerinde genel ve özel muayeneye tabi tutulacak, askere alınmış olup frengi taşıdığı tespit edilen erler ise tecrit edilip hastanelerde tedavi edildikten sonra istihdam edileceklerdi (Düstur, C. 2, 1330: 337-338).

Nizamnamenin içeriği ile ilgili buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti frenginin yaygın bir şekilde görüldüğü Kastamonu Vilayetini bugünkü anlayışla pilot bir bölge olarak seçmiş ve bu hastalığa karşı tatbik etmek istediği mücadele yöntemini burada hayata geçirmiştir. Bu nizamnamenin uygulanmasından olumlu sonuçlar alınacağına inanan İbrahim Hakkı Paşa Hükûmeti, 29 Haziran 1910 tarihinde "*Frengi Hastalığının Men-i Sirâyeti Zımında Seyyar Heyet-i Sıhhiye Teşkîli Hakkında Madde-i Nizamiye*" isimli tek maddelik yeni bir yasal düzenleme yapmıştır. Hükûmet bu düzenleme ile Kastamonu Vilayetinde frengiye karşı hazırlanan nizamnameye uygun olarak, Hüdavendigâr, Manastır, Ankara, Konya, Adana, Edirne, Sivas, Yanya, Hitta-ı Irakiye (Basra, Bağdat ve Musul) vilayetlerinde de tedbir alma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye İdaresince adı geçen yerlerde üçer veya dörder tabip ile birer eczacıdan oluşan birer seyyar sıhhiye heyeti oluşturulmasına karar verilmiş (Düstur, C. 2, 1330: 584; Takvim-i Vekayi, 19 Haziran 1326: nu. 571; BOA. DH. İD.: 53/34) ancak bunun için gerekli olan meblağın bütçeye konulup tasdik edilmemesi nedeniyle bu madde uygulamaya konulamamıştır. Daha sonra bu meblağ 1911 mali yılı bütçesine konulmasına rağmen bir süre sonra Maliye Nezaretî'nin kararı ile bütçeden çıkarılmıştır. Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye İdaresi, vilayetlere gönderilecek seyyar sıhhiye heyetlerinin tahsisatı için gerekli olan aylık 96.000, yıllık 1.152.000 kuruşun Meclis-i Mebusan tarafından 1911 yılı bütçesine eklenmesini talep etmiş (BOA. DH. İD.: 53/34) fakat bu noktadaki maddi sıkıntı 1912 yılında Kamil Paşa Hükûmeti dönemine kadar devam etmiştir (BOA. BEO.: 4145/310851).

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

Frengiyle mücadele için 13 Haziran 1910'da çıkarılan "*Kastamonu Vilayetinde Teşkil Olunacak Memleket Hastanelerine ve Seyyar Heyet-i Tibbiyeye Dâir Nizâmnâme*"de kurulması planlanan hastanelerin görevleri ve çalışma sistemini düzenleyen "*Memleket Hastaneleri'nin Suret-i İdare ve Vezâifine Dair Talimatname*" 1912 yılında yayınlanmıştır. Bu talimatname iki bölüm ve otuz üç maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm "*Memleket Hastaneleri ve Vezâif-i Tibbiye*" başlığını taşımaktadır. Buna göre Kastamonu Vilayetinde kurulacak olan altı Memleket Hastanesi'nin her biri şimdilik elli yataklı olacak, bu yatakların yarısı frengi hastalarına tahsis edilecek, hastanelerdeki yatak sayısının artırılması halinde frengi hastalarına ayrılan yatak sayısı da arttırılacaktı (*Memleket Hastanelerine Dair Talimatname*, 1328: 3).

Bu hastanelerde görevli sıhhiye heyetleri; 1.500 kuruş maaşlı ve frengi hastalığı hakkında bilgi sahibi bir hastane tabibinden, 1.500 kuruş maaşlı bir operatörden, 600 kuruş maaşlı bir eczacıdan, 250 kuruş maaşlı bir eczacı çırağından ve uygun bir ücretle haftada iki gün çalışacak olan belediye ebesinden oluşacaktı. Belediye tabibi ile mahalli tabiplerden iki kişi de hastaneye fahri olarak hizmet edeceklerdi. Hastanenin standart koşulları ile frengi koşullarının hademeleri ve eşyaları birbirinden tamamen ayrı olacak, diğer hastalara karşı gösterilen gönül okşayıcı davranış tarzı frengi hastalarına da gösterilerek herhangi bir aşağılayıcı davranıştan kaçınılacaktı. Hastane tabiplerinin hastaların her zaman yardımına koşmak ve müdahalede bulunmak maksadıyla hastaneye yakın yerlerde ikamet etmeleri kararlaştırılmıştır (*Memleket Hastanelerine Dair Talimatname*, 1328: 4; Ergin, C. 6, 1995: 3130).

Talimatnamenin "*Umur-ı Dâhiliye*" başlığına göre, hastanenin idaresi bir müdür ile maiyetinde bulunacak memurlar ve hademeler vasıtasıyla yürütülecekti. Hastanelerin teftişi de talimatnamede karara bağlanan bir başka husus idi. Buna göre; vilayet merkezlerinde valiler, sancaklarda mutasarrıflar ve kazalarda kaymakamların başkanlığında bir teftiş heyeti ile tıbbi işlere nezaret etmek için merkezde sıhhiye müfettişinin, sancak ve kazalarda ise belediye tabiplerinin başkanlıklarında bir sıhhiye heyetinin bulunması karara bağlanmıştır. Vilayet teftiş heyetinde merkez kumandanı, redif miralay ve askeri tabip de yer alacaktır. Mülkiyeden defterdar, mektupçu, Meclis-i İdare başkâtibi ve belediye reisi, Adliyeden istinaf ceza reisi, istinaf müdde-i umumisi ve eşraftan çeşitli milletlere mensup dört kişi olmak üzere heyette on beş üye bulunacaktı. Bu heyet sancaklar ile kazalarda mutasarrıf ve kaymakamların riyasetinde yine aynı kişilerden oluşacaktı (*Memleket Hastanelerine Dair Talimatname*, 1328: 4-5; Ergin, C. 6, 1995: 3133131).

Teftiş heyeti, merkezde valinin, liva ve kazalarda ise mutasarrıf ve kaymakamların başkanlığında her yıl Mart ayında ve ihtiyaç halinde de sene içerisinde birkaç kere toplanacaktı. Bu heyetin asli vazifesi önceki yılın genel masrafları ile gelecek yılın bütçesini incelemek ve onaylamaktır. Hastane memleket namına tesis edilmiş bir hayır kurumu olduğu için teftiş ve idare heyetlerinin teşkil edilmesinde cins

ve mezhep ayrımı gözetmeksizin gerektiğinde diğer din ve mezheplere mensup din adamları da yönetime davet edilebilecekti. Bunu yanında yine cins ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin bütün zenginlerin hastanelere bağışta bulunmaları teşvik edilecekti (Memleket Hastanelerine Dair Talimatname, 1328: 6-7; Ergin, C. 6, 1995: 3132).

Sıhhiye heyeti; merkezde sıhhiye müfettişinin başkanlığında, hastane tabibi ve mahallî tabiplerden iki kişi ile operatör ve eczacıdan, Sancak ve kazalarda ise belediye tabiplerinin başkanlığında hastane tabibi, mülki iki tabip ile operatör ve eczacıdan teşkil edilecekti. Sıhhiye heyeti, talimatnamede gösterilen vakitlerde her gün hastanede vizite vermek mecburiyetinde olup özellikle hastane tabibi ile operatör geceleri hastaneye gitmek ve ihtiyaç görüldüğünde gece dahi hastanede kalmak mecburiyetindeydiler (Memleket Hastanelerine Dair Talimatname, 1328: 14-15; Ergin, C. 6, 1995: 3136-3137).

Hastanenin mali işlerinin idaresi, merkezde sıhhiye müfettişi ve mahallî tabiplerden müteşekkil bir idare heyeti tarafından yürütülecek olup halktan güvenilir birkaç kişi de bu heyete dâhil edilecekti. Liva ve kazalarda ise yine halktan mahallî hükümet tarafından onaylanacak birkaç kişi ile belediye tabiplerinden ve iki mahallî tabipten oluşan bir idare heyeti kurulacaktı. İdare heyeti hastanenin bütün işlerine bakmakla beraber bütçe ve kararlar dâhilinde harcama yapmaya izinli daimi bir heyet niteliğini haiz olacaktı (Memleket Hastanelerine Dair Talimatname, 1328: 5; Ergin, C. 6, 1995: 3136-3137). Hastanenin idare heyeti, görevli ve fahri tabipler, operatör, eczacı, müdür, kâtip, vekil-i harç ve hastanenin diğer bütün memur ve hademelerinin toplu olarak veya münferiden ceza gerektiren bir hareketlerinin meydana gelmesi durumunda yargılanmaları ait oldukları mahkemelerde yapılacaktır (Memleket Hastanelerine Dair Talimatname, 1328: 16; Ergin, C. 6, 1995: 3136-3137).

Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadelede I. Dünya Harbi esnasında da devam edilmiştir. *"Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi Nizamnamesi"* (Düstur, C. 7, 1336: 627-628; BOA. MV.: 240/51) bu kapsamda atılmış önemli bir adımdır. 1914 yılında Said Halim Paşa Hükümeti tarafından frenginin yayılmasını önleme maksadıyla hazırlanan bir talimatname önce Sıhhiye Mecmuasında (Sıhhiye Mecmuası, 1330: 309-314) yayınlanmış daha sonra, 14 Haziran 1915 tarihinde, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından ayrıca neşredilmiştir. Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi Nizamnamesi'ne göre, Kastamonu Vilayetinde ve Bolu Sancağında frengi mücadelesinde görevli sıhhiye teşkilatı, bir genel müfettişin idaresinde bulunmak üzere, 11 hastane, 25 seyyar tabip ve 25 küçük sıhhiye memurundan müteşekkil iki sınıfa ayrılacaktı. Hastaneler de iki kısımdan oluşacak olup bunların birinci kısmını zühreviye ve dâhiliye, ikinci kısmını ise cerrahiye bölümü oluşturacaktı. İkinci kısım hastaneler ise sadece zührevî ve dâhilî hastalıklara mahsus olacaktı. Umumî müfettiş en fazla 4.000, birinci kısım hastane

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

baştabipleri en fazla 2.500'er ve hastane operatörleri en fazla ikişer bin kuruş maaş alabileceklerdi. Yine bu düzenleme ile seyyar tabiplerin 2.500'er, küçük sıhhiye memurlarının ise 1000'er kuruş maaş alması kararlaştırılmıştır. Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı ahalisinden olup da her nerede bulunurlarsa bulunsunlar evlenmek isteyen kadın ve erkekler sıhhat belgelerini ibraz etmek zorunda olacaklardı. Bu belgeye sahip olmayanlar seyyar tabiplere veya herhangi bir tabibe muayene olarak bir yıl süreyle geçerli olacak sağlık raporunu alıp ilgili yere ibraz edecekler, bu raporu ibraz etmeyenlerin nikâhları kıyılmayacaktı (Düstur, C. 7, 1336: 628; BOA. MV.: 240/51).

Nizamnamenin başlangıcında, Hıfzıssıhha şubesi tarafından yapılan araştırmalar sonucunda Osmanlı topraklarının her tarafında frengi illetinin yaygın olduğu ve günden güne de arttığı ifade edilmiştir. Emraz-ı Sâriye Nizamnamesinin 64. maddesine uygun olarak hazırlanan talimatnameye göre Meclis-i Âli-i Sıhhi tarafından Osmanlı topraklarının her tarafı frengi muntıkası olarak kabul edilerek frenginin ihbar, muayene ve tedavisinin her yerde mecburi tutulmasına karar verilmiştir. Hıfzıssıhha şubesi tarafından İdare-i Vilâyât Kanunu'na uygun olarak hazırlanan bu talimatname frengi ile mücadele maksadıyla vilayetlere gönderilmiştir (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 1).

Talimatnameye göre, bütün resmi ve gayri resmî tabipler ile küçük sıhhiye memurları, ebeler ve dişçiler, mahalle ve köylerde imam, papaz ve muhtarlar karşılaştıkları frengi hastalarını, isim, şöret ve ikamet adresleriyle birlikte vakit kaybetmeksizin seyyar tabiplere, seyyar tabiplerin bulunmadığı yerlerde ise hükûmet veya belediye tabiplerine bildirmekle mükellef tutulmuşlardır. Frengili olduğu haber verilen şahısları jandarma kumandanları ve hükûmet görevlileri vakit kaybetmeksizin resmî tabiplere bildireceklerdi. Gerek doğrudan doğruya tabipler tarafından gerekse muhbirler tarafından frengili olduğu haber verilen kişiler seyyar tabipler ile hükûmet veya belediye tabipleri tarafından vakit kaybedilmeden muayene edilecekler, frengiye yakalanmış oldukları tespit edilenler tabibin özel defterine kayıt edileceği gibi vilayetin sıhhiye müdürüne de bildirilerek kayıt altına alınacaktı (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 2).

Frengi hastaları hastalığın ilk altı ayında düzenli bir tedavi görmeleri için zorla hastaneye sevk olunacaklar, evinde özel olarak tedavi görmek isteyenler ise tabiplerini hükûmete bildireceklerdi. Hastalığın ilk senesini bitirmiş olan müzmin frengi hastaları, hastalığa ait açık bir belirti gösterirlerse hastane veya hükûmet dairelerinde tahsis olunacak tabip muayene odalarına gelerek ayakta tedavi edileceklerdi. Frengi hastalarının tedavilerinde dört yıl geçmeden ve son bir yıl içerisinde gözle görülür bir araz çıkarmadığı anlaşılardan tedavi sonlandırılmayacaktı. Tedavisinin sona ermesini isteyen frengi hastaları kendilerinden istenilen şartlarda bulduklarını ispat ve sağlık raporlarını göstermek zorunda olup bu belgeyi göstermeyen kayıtlı frengi

hastalarının din adamları tarafından nikâhları kıyılmayacaktı (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 1-3). Tabipler tarafından frengili olduğu kaydedilen hastalar haftada bir kere, gözle görülür bir hastalık izleri yok ise ayda bir kere muayeneden geçeceklerdir. Müzmin frengi hastalarına resmi tabipler tarafından birer defter verilecek, tedavi ve muayeneye ait gözlemler bu deftere kayıt edilecekti. Frengi hastaları resmi sağlık memurları tarafından her istenildiğinde bu defteri göstermekle yükümlü olacaklardı (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 4).

Fahişelik yapan kadınlar zabıta tarafından sıkıca teftiş olunarak deftere kayıt edilecek ve bunların ellerine de birer defter verilerek haftada bir ve mümkün ise iki kere seyyar tabipler, resmi tabipler veya belediye tabipleri tarafından muayene edileceklerdi. Bunlardan hastalığa yeni yakalanmış olanlar hastaneye zorla götürülecek ve dört buçuk ay sıkı bir tedaviye tabi tutulacaklardı. Tedavi sonunda hastaneden çıkanların ve müzmin frengi hastalarının resmi tabipler tarafından ayakta tedavilerine devam edilecekti (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 6).

Nizamnamenin 8. maddesi frengi illetine yeni mübtelâ olanlara hekimler tarafından tatbik olunacak tedavi yöntemleri ve hastalığın tedavisinde kullanılacak ilaçları konu almaktadır. Buna göre, frengi teşhis olunur olunmaz zaman kaybetmeden tedaviye başlanması ve hastanın tahammülü derecesinde ve mümkün olduğu kadar şiddetli surette tedavi uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Tedavinin ya merhem tedavisi veya cıva şırınga etmek⁵ şeklinde olması istenmiştir. Merhem tedavisi hastanın tahammülüne göre, günlük 2-3-6-8 gram sade cıva merheminin altı gün sürülmesi şeklinde olacaktır. Hasta bir gün hamama gönderilip istirahat verildikten sonra bu şekilde hastanın yaşına ve tahammülüne göre bir buçuk ila iki ay tedavi devam edecektir. Cıva merheminin hastaya tatbik edilmesi şu şekilde olacaktır: Öncelikle tabip merhemi kendisi sürece ve gözü önünde hastanın ailesinden bir kişiye sürdürecektir. Hasta tedaviye başlamazdan evvel kollarını ve bacaklarını güzelce ve kuvvetlice kese ve sabunla temizler veya hamama giderek genel bir temizlik yapar. Hasta yakınlarından birisi bir paket içerisindeki merhemi sağ elinin parmakları üzerine bulayıp birinci günde hastanın sağ kolunun dirsek ve kılsız derisi üzerine yukarıdan aşağı sürer. Elini yukarı aşağı ve öne arkaya sıkarak yirmi dakika müddetle elinde ve hastanın kolunda hiç merhem kalmayınca kadar sürüştürür. İkinci günde aynı şekilde sol kola, üçüncü günde aynı şekilde sağ bacağın kılsız olan iç tarafına, dördüncü gün aynı şekilde sol bacağa, beşinci gün belin sağ tarafına, altıncı gün belin sol tarafına sürer. Sürerken merhemi yedirmeli ve derinin içerisine geçirmelidir.

⁵ Nizamnamenin orijinal metninde “Safsafıyyet-i zibak(cıva) milh(tuz)iyle şırınga etmek veya Salvoarsan? ve safsafıyyet-i zibak müşterek olmak suretiyle şırınga yapılacaktır” şeklinde ifade edilmektedir (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 7).

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

Yedinci günü hasta ya umumi sıcak sulu bir hamam yapacak veya ilaç sürülen taraflarını sıcak sulu sabunla temizleyecektir. Yedinci günde ilaç sürülmez fakat ertesi günü tekrar ilaç sürülmeye başlanır. Cıva şırınga etme usulünün şu şekilde olması gerektiği ifade edilmiştir: Salvarsan? yalnız damar içine tatbik olunacaktır. Hastalık teşhis edilir edilmez yetişkinlerde ilk olarak 60-100 santigram salvarsan damardan hastaya zerk olunacaktır. Dört gün sonra yarım şırınga cıva zerk edilecek ve yine dört gün sonra aynı miktar salvarsan zerk olunup sekiz gün sonra bir santigram cıva zerk edilecektir. Bu ilk kürün sonunda sekiz gün istirahat verildikten sonra tekrar aynı şekilde tedaviye iki ay devam edilecektir. Bu tedavilerin herhangi birinden sonra hastalık belirtisi kalmazsa hastalar hastaneden çıkarılarak resmî tabiplerin kontrolleri altında bulunacaklardır(Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 7).

Nizamnamede üzerinde önemle durulan bir konu da tabiplerin bu tedavi esnasında uymaları gereken kurallar konusudur. Nizamnamede cıva tedavisini uygulayacak tabibin mahir ve dikkatli olması, ilaç miktarıyla diğer karışımları bizzat kendisinin hazırlaması ve kendisinin şırınga etmesi gerektiği üzerinde durularak şu uyarıda bulunulmuştur: *"Tabip karışımı ilmî şartlar altında ayarlamalı, küçük bir dikkatsizlik, lakaytlık veya maharetsizlik hemen vefiyata sebep olur. Her önüne gelen gerekli meziyeti kazanmadan salvarsan? Uyguladığından her tarafta vefiyat meydana gelmekte olup bu hususta etibbanın nazar-ı dikkati celb olunur. Resmî tabiplerin hususi bir hastanede ikmal-i malumat etmeden ve kendilerine itimat hâsil etmeden salvarsan tatbikine müsaade olunamaz"* (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 8).

Talimatnamenin 9, 10 ve 11. maddeleri bu talimatnameye uygun hareket etmeyen frengi hastaları ve görevliler hakkında uygulanacak olan cezaları ihtiva etmektedir. Buna göre birinci maddede belirtildiği üzere, sorumlu oldukları ihbar vazifesini yerine getirmeyenler ile elinde sağlık raporu bulunmayan kimselerin nikâhlarını kıyan din adamları İdare-i Umumiye-i Vilâyât Kanunu'nun 74. maddesine göre para cezasına çarptırılacak olup bu para frengi hastanesine gelir olarak bırakılacaktır. Düzenli şekilde muayeneye gelmeyen frengi hastaları ve fahişeler ile tedaviyi kabul etmeyen ve hastaneye yatmayı kabul etmeyen yeni frengililer de söz konusu maddeye uygun olacak şekilde para cezasına çarptırılacaklardır. Tahaffuz tedbirlerinin icrası esnasında dikkatsiz davranan, vazifelerine gerekli önemi vermeyen sıhhiye memurları ve diğer görevliler kusurlarının ilkinde yarım, ikincisinde ise bir aylık maaş kesme cezasıyla cezalandırılacaklar, üçüncü defasında ise memuriyetten çıkarılacaklardır (Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname, 1331: 8).

SONUÇ

Amerika kıtasından 15. yüzyıl sonlarında Avrupa kıtasına getirilmiş olduğu kabul edilen frengi hastalığının Osmanlı Devleti'nde ilk defa ne zaman görüldüğü bilinmemektedir. Osmanlıda Avrupa ile olan ilişkilerin zayıflığı ve fuhşun büyük bir

suç olarak görülmesi nedeniyle XIX. yüzyıla kadar frengi vakası kitlesel hasarlara neden olmamıştır. Osmanlı Devleti de XIX. yüzyıldan itibaren bu hastalığın hasarlarından payına düşeni almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadelenin 1879 yılında Dr. Michael ve Muallim Dr. Miralay Agop Handanyan'ın raporları doğrultusunda başladığı, 1889-1902 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde görev yapan Alman hekim Düring Paşa'nın çalışmaları neticesinde de sistemli bir mahiyet kazandığı kabul edilmektedir. Frengiyle mücadele konusunda 1879 tarihli Emraz-ı Sâriye Nizamnamesinin ilanı başlayan yasal düzenlemeler Osmanlı hükümetlerinin önemle üzerinde durduğu sıhhi tedbirler arasında yer almıştır. Mücadelede; frenginin yayılma şartlarını ortadan kaldırma, frengililerin tespit edilmesi ve tespit edilmiş olan frengililerin tedavi yöntemleri konusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Hastalığın tedavisi için özel frengi hastanelerinin kurulması ise bu konuda atılmış en önemli adımlardan birisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve I. Dünya Harbi esnasında sınırlı şartlar altında yürütmeye çalıştığı frengi ile mücadele çabaları Cumhuriyet'in ilk yıllarında da yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu mücadeleyi bir plan çerçevesinde yapmak isteyen Cumhuriyet idaresi, 1923 yılında İstanbul'da toplanan Frengi komisyonu tarafından hazırlanan "*Frengi Tedavi Talimatnamesi*" (Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenât-ı İctimaiye Vekâleti, 1341:1) kararları çerçevesinde sıhhi çalışmalara devam etme kararı almıştır⁶.

Netice olarak, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarını kapsayan tarih sınırlamamız içerisinde Osmanlı Devleti yoğun olarak savaşlarla uğraşmıştır. Bu zor şartlar altında frengi hastalığı; savaşlar neticesinde meydana gelen göç hareketleri, uluslararası ticaret ve yurt içinde yapılan seyahat ve işçi göçleri nedeniyle Osmanlı coğrafyasında yayılmıştır. Osmanlı hükümetlerinin program gündemlerinden birisini de ciddi bir toplumsal problem olan bu hastalıkla mücadele oluşturmuştur. Hükümetler bir yandan Avrupa'dan getirdiği uzmanlar ve tıbbî malzemeler ile bu hastalığın tedavisine çalıştığı gibi diğer yandan da hastalığın yayılmasını engelleyecek şartları sağlamak için yasal düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir. Devrin sıhhi ve sosyal şartları gereğince hastalık Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de tam olarak ortadan kaldırılamamıştır. Metin içerisinde belirtilen Avrupalı uzmanın da ifade ettiği gibi frengi hastalığı Osmanlı Devleti'nde ciddi bir nüfus kaybına neden

⁶Türkiye Cumhuriyeti döneminde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının kuruluşu ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gürkan Tekin, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'nden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011. Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları ve sağlık kuruluşları ile ilgili bkz. Sadet Altay, Atatürk Dönemi sağlık politikalarının halka yansımada öncü kurumlar: Numune Hastaneleri (1924 - 1938), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

olmuştur⁷. Bu hastalıkla mücadele Cumhuriyet devrinde de hükümetlerin başta gelen uğraş alanlarından birisi olamaya devam etmiştir.

KAYNAKLAR

A-Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA)/İstanbul

BOA. BEO., 279 / 209324.

BOA. BEO., 4145/310851.

BOA. BEO., 3891/291781.

BOA. DH. HMS., 22/26.

BOA. DH. İD., 63/13

BOA. DH. İD., 53/34.

BOA. DH. MKT., 1154/59.

BOA. DH. MKT., 2611/110.

BOA. MV., 240/51.

B-Süreli Yayınlar

Düstur, Tertib-i Sani, C. 2, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet 1330.

Düstur, Tertib-i Sani, C. 7, Matbaa-ı Amire, Dersaadet 1336.

Sıhhiye Mecmuası, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, Dersaadet Yıl 2, S. 5, 1330.

Takvim-i Vekayi, 20 Cemaziyelahir 1328/15 Haziran 1326, nu. 568.

Takvim-i Vekayi, 24 Cemaziyelahir 1328/19 Haziran 1326, nu. 571.

C- Kitap ve Makaleler

Ana Britannica, "Frengi", Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul.

Behçet, Hulûsi, "Frengi Tarihi ve Geçirdiği Evreler", Üniversite Konferansları (1935-1936), C. 1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1937.

Beyru, Rauf, 19 Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2005.

Bulut, Fatma, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Bir Miras: Frengi", Tarih Okulu, S. 3, İlkbahar 2009.

Çalık, Ramazan-Muzaffer Tepekaya, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler", Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2006, S. 16.

⁷ Dönemin istatistik verilerinin gerçeği ne kadar yansıttığı bilinmez fakat 1910 yılında İstanbul'da frengi hastalığından, çeşitli yaş gruplarından, toplam 25 kişinin vefat ettiği, 1911 yılında ise bu sayının 58'e yükseldiği kayıtlıdır (Şehremaneti İdare-i Sıhhiyesi, Dersaadet'in 1326 ve 1327 Senelerine Mahsus Sıhhi İstatistiki, Selanik Matbaası, Dersaadet 1328, s. 1-2).

- Çavdar, Necati-Erol Karcı, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanmasına Dair Bibliyografik Bir Deneme", Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/4 Spring 2014, p. 255-286.
- Ergin, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C. 6, Yay. Haz. Cengiz Özdemir, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayınları, İstanbul 1995.
- Frengi İletine Karşı Mücadele İçin Hususi Teşkilatı Olmayan Mahallerde Frengi İletinin Men-i İntişarına Dair Talimatname-i Sıhhi, Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbuat-ı Osmanî Şirketi, Dersaadet 1331(Eski harfli).
- Frengilere Nesayih, Sıhhiye Nezareti, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi Tarafından Tertip Edilmiştir, Matbaa-ı Bahriye, İstanbul 1334(Eski harfli).
- Frengi Tedavi Talimatnamesi, Türkiye Cumhuriyeti Sıhhiye ve Muavenât-ı İctimaiye Vekâleti, Hilal Matbaası, İstanbul 1341(Eski harfli).
- Hot, İnci, Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.
- Kâhya, Esin, "Sağlık Kuruluşlarımıza Bir Örnek: Safranbolu'da Frengi Hastanesi", IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. 3, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 1989.
- Karakoç, Avadis, Frengi Hıfzıssıhhası, Dersaadet 1324(Eski harfli).
- Memleket Hastanelerinin Suret-i İdare ve Vezâifine Dair Talimatname, Matbaa-ı Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul 1328(Eski harfli).
- Milaslı İsmail Hakkı, Frengi İleti Hakkında Herkese Elzem Olan Malumat, Asır Matbaası, İstanbul 1317(Eski harfli).
- Nikiforuk, Andrew, Mahşerin Dördüncü Atlısı, Salgın ve Bulaşıcı Hastalıkların Tarihi, Çev. Selahattin Erkanlı, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Özekmekçi, M. İnanç, "Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamit Döneminde Frengi İle Mücadele", Kadın Araştırmaları Dergisi, 2012/1, S. 10.
- Şenel, Şennur, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığı İle Mücadele", CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, C. 13, S. 1.
- Şehremaneti İdare-i Sıhhiyesi, Dersaâdet'in 1326 ve 1327 Senelerine Mahsus Sıhhi İstatistiki, Selanik Matbaası, Dersaâdet 1328.

XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

- Tantay, Ayfer, "Milli Mücadele Yıllarında İzmir'de Etkili Olan Bulaşıcı Hastalıklar(Emraz-ı Sâriye)", ÇTTAD, VI/15, 2007/Güz.
- Temel, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi İle Mücadele", Türkler, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Uğuroğlu, Barlas, Safranbolu Tıp Tarihi Araştırmaları, İstanbul 2004.

6. SINIF KONUŞMADAN ÖNCE DİNLE ETKİNLİKLERİNİN ÖĞRENCİLERİN KONUŞMA VE DİNLEME BECERİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Oğuzhan SEVİM* Muhammed Salih KAPCI**

Öz

Bu çalışmanın amacı "konuşmadan önce dinle" etkinliklerinin ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin konuşma ve dinleme becerileri üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda "konuşmadan önce dinle" başlığı altında oluşturulan etkinlikler 60 altıncı sınıf öğrencisine uygulanmıştır ve bu uygulama dört hafta devam etmiştir. Çalışma ön-son test tek gruplu yarı deneysel desen modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri Etkili Konuşma Ölçeği ve Dinleme Stilleri Anketi aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise basit ve kestirimsel istatistikî yöntemler kullanılmıştır. Araştırmanın sonunda, sınıf içinde uygulanan "konuşmadan önce dinle" etkinliklerinin öğrencilerin dinlemeye yönelik tutumlarını olumlu yönde artırdığı ve etkili konuşma yapabilme becerilerini geliştirdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinleme, konuşma, etkili konuşma, konuşmadan önce dinle etkinlikleri.

THE EFFECTS of 6th GRADE LISTEN BEFORE SPEAKING ACTIVITES on THE STUDENTS' SPEAKING and LISTENING ABILITIES

Abstract

The purpose of this study is to examine the effects of activities "titled listen before speaking" on secondary school 6th grade students' speaking and listening skills. In accordance with this purpose, the activities formed under the title of "listen before speaking" were applied to 60 6th grade students and this application continued for four weeks. The study was conducted in the pre-post test with single-control group design of quasi-experimental research model. The data of this study was attained by means of Listening Style Inventory and Effective Speech Scale. The simple and predictive statistical methods were used for analyzing the obtained data. At the end of this study, it has been found out that listen before speaking activities applied in the classrooms have affected positively the students' attitudes towards listening and improved their effective speaking abilities.

Key Words: Listening, speaking, effective speaking, listen before speaking activities.

*Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, oguzhan-sevim@windowslive.com

** Muş Alparslan Üniversitesi Rektörlüğü Uluslararası İlişkiler Birimi, salihkapci@gmail.com

GİRİŞ

İnsan, doğumdan ölüme kadar çevresiyle sürekli etkileşim içerisinde. Bireyin çevresiyle etkileşim içerisinde olması ve iletişim aracılığı ile kendini bir sosyal gruba ait hissetmesi birey açısından çok önemlidir(Bulut, 2004; Çetinkanat, 1996). Bireyin iletişim becerilerinin geliştirilmesinde ise eğitim ortamlarının önemli bir rolü vardır. Çünkü sınıf içi iletişim ortamlarının niteliği ve etkili olması, öğrencilerin başarı durumlarını, zihinsel ve kişisel gelişim süreçlerini doğrudan olumlu ya da olumsuz etkileyen bir faktör olarak görülmektedir (Pehlivan, 2005). Etkili iletişim, öğrencilerin dil ve iletişim becerilerinin geliştirilmesinde öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Konuşma becerisi günlük hayatta başvurulan en temel beceridir. Bireyin sosyal hayatını devam ettirebilmesi ve çevresi ile etkili bir iletişim ortamı oluşturabilmesi için konuşma becerisi hayati bir öneme sahiptir (Uçgun, 2007). Bireyin toplum içerisinde yaşamını devam ettirebilmesi, çevresi ile etkili bir iletişim ortamı kurarak yaşantılar oluşturabilmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan bilgi birikiminin etkin bir şekilde aktarımını yapabilmesi için konuşma becerilerini etkin bir şekilde kullanabilmesi gerekir (Doğan, 2009; Sevim ve Gedik, 2014). Bilginin paylaşımı noktasında en çok başvurulan yöntem olan konuşmanın etkili bir şekilde gerçekleşebilmesi, bilgi aktarımının da verimli olmasını sağlar.

Dil öğrenme süreci dört temel becerinin (dinleme, konuşma, yazma ve okuma) kazanılmasını gerektirmektedir. Bu becerilerden dinleme ve konuşma becerileri birey tarafından diğerlerine göre daha erken yaşlarda kazanılırlar. Birey öğrenim hayatına başladığında ise ağırlıklı olarak yazma ve okuma eğitimine önem verilir (Doğan, 2009). Hâlbuki bireyin dil öğrenmedeki yeterliliği, öncelikli olarak konuşma becerisindeki yeterliliğine bağlı olduğu (Richard, 2008) ve her ne kadar konuşma becerisinin doğuştan gelen bir yetenek olarak görülse de eğitim sayesinde etkili konuşma ve iletişim becerilerinin geliştirilebildiği unutulmamalıdır (Özbay, 2005). Konuşma becerisinin nasıl geliştirileceği hususunda birçok fikir bulunmaktadır. Fakat bunlardan üzerinde en çok durulan fikir, iletişim sürecinde olan bireylerin konuşulana iyi bir şekilde anlayabilmesi ve konuşulana etkin bir şekilde karşılık verebilmesi olarak tanımlanan dinleme becerisinin de konuşma becerisine paralel olarak geliştirilmesidir(Johnson, 1951). Birey kendini iyi ifade ettiğinde ve alıcı söylenenleri etkin bir şekilde dinlediğinde kaliteli bir iletişim süreci yaşanmış olur.

İletişim; konuşanın dinleyene bir şeyler aktardığı, dinleyenin de daha sonra konuşana cevap verdiği bir süreçtir. Bu iletişim sürecinin daha etkili bir şekilde gerçekleşebilmesi için doğuştan konuşabilme ve dinleyebilme becerileri ile dünyaya gelmiş bireylerin, hem anlama hem de anlatma becerilerinin gelişmiş olması gerekmektedir (Gücüyeter, 2009). Fakat konuşma becerileri gibi dinleme becerileri de

hep göz ardı edilmiş ve üzerinde durulmamıştır. Hâlbuki dinleme, konuşma becerisi için başat bir öneme sahip olmakla birlikte özellikle ana dil öğrenen bireylerde dil gelişim evrelerinin ilk dönemlerinde üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konudur (Nation ve Newton, 2008).

Konuşma becerisinin doğrudan ilişkili olduğu dil becerisi dinlemedir. Dinleme becerisi, konuşma becerisinin ayrılmaz bir parçasıdır (Kitao ve Kitao, 1996). İletişim sürecinde bu iki beceri arasında çok hızlı geçişler yaşanır; iletişim sürecinin kalitesi bu iki beceri alanında gösterilen başarıya bağlıdır. Birey, iletişim sürecinde her zaman verici konumunda olmaz; alıcı konumunda da bulunur. Bu rol değişikliğinin temel kurgusu ise dinleme ve konuşma becerileri üzerinden sağlanır. Etkili bir konuşma için etkin bir dinleyici olmak gerektiği düşüncesinden hareketle yapılan bu çalışmada, araştırmacılar tarafından hazırlanan "Konuşmadan Önce Dinle Etkinlikleri"nin öğrencilerin dinleme ve konuşma becerileri üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada şu araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- Altıncı sınıf "Konuşmadan Önce Dinle Etkinlikleri"nin öğrencilerin konuşma becerileri üzerindeki etkileri nelerdir?
- Altıncı sınıf "Konuşmadan Önce Dinle Etkinlikleri"nin öğrencilerin dinlemeye karşı olan tutumları üzerindeki etkileri nelerdir?

YÖNTEM

Bu bölüm araştırma deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi ve işlem başlıklarından oluşmaktadır.

Araştırma Deseni

Çalışmanın deneysel kısmında, altıncı sınıf öğrencilerinin dinleme becerisine karşı olan tutumlarında ve konuşma becerilerinde, Türkçe derslerinde uygulanan dinleme etkinliklerinin, uygulama öncesi ve sonrasında bir değişiklik oluşturup oluşturmadığını ortaya koymak amacıyla yarı deneysel desen ön-son test tek gruplu model kullanılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla deneysel desen kullanılmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011). Türkçe dersinde uygulanan bu etkinliklerin oluşturulma sürecinde çalışmanın yapıldığı iki okulda Türkçe öğretmeni olarak görev yapan ve mesleki tecrübeleri 3 ila 6 yıl arasında değişen 4 öğretmenin görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde görev yapan 1 öğretim üyesinden ve yine aynı bölümde öğrenci olan 4 öğretmen adayından görüş alınmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, 2015-2016 Bahar Eğitim Öğretim Yılı'nda Muş Merkez Türk Telekom Ortaokulunda altıncı sınıfta öğrenim gören 28 öğrenci ile merkeze bağlı Bozbulut Köyü Ortaokulunda yine altıncı sınıfta öğrenim gören 32 öğrenci oluşturmuştur. Toplamda 60 olan öğrenci sayısının 35'ini erkek öğrenciler ve 25'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. İki farklı okulda eğitim alan bu öğrencilere sınıf içi sunulan fiziki imkânlar düşünüldüğünde, sınıf mevcutları birbirine yakın olmakla beraber her iki okulda da sınıflarda akıllı tahta ve internet imkânı sunulmaktadır. Çalışmanın yürütüldüğü ders olan Türkçe dersine giren öğretmenler ise 3 ve 5 yıl olan tecrübeleri ile birbirlerinden büyük farklılık göstermemektedirler.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında Yıldız ve Yavuz (2012) tarafından hazırlanan Etkili Konuşma Ölçeği ile Jianying (2005) tarafından hazırlanan Dinleme Stilleri Anketi kullanılmıştır.

Yıldız ve Yavuz (2012) tarafından hazırlanan Etkili Konuşma Ölçeği 5 ana başlık ve 24 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek "Tamamen katılıyorum, katılıyorum, orta derecede katılıyorum, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum" şeklinde 5'li likert tipindedir. Jianying (2005) tarafından hazırlanan Dinleme Stilleri Anketi ise 10 maddeden oluşan, "Her zaman, sık sık, bazen, nadiren, hiçbir zaman" şeklinde seçenekleri bulunan likert tipi bir ankettir.

Veri toplama araçları kullanılmadan önce, bunları geliştiren araştırmacılardan gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca hazırlanan etkinliklerin ve veri toplama araçlarının seçilen iki ortaokuldaki çalışma gruplarına uygulanması için Muş İl Millî Eğitim Müdürlüğü ve Muş İl Valiliğinden kurumlar arası yazışmalar ile resmî izinler alınmıştır.

Dinleme Stilleri Anketi öğrencilere uygulanırken, öğrencilerin kendilerini daha rahat hissedebilmeleri ve ankete yönelik güvenilir cevap vermelerini sağlamak ve motivasyonlarını artırmak amacıyla sınıf ortamında yaşlarına uygun sözsüz müzikler dinletilmiş ve onlara kalem, çikolata, defter gibi basit hediyeler dağıtılmıştır.

Yürütülen çalışma kapsamında, Etkili Konuşma Ölçeği ve Dinleme Stilleri Anketi'nin güvenilirlikleri sırasıyla 0,79 ve 0,82 olarak bulunmuştur. Bu değerler kabul edilen 0,70 değerinin üstündedir. Bu değerlere göre ölçeğin ve anketin bu çalışmada kullanılmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Etkili Konuşma Ölçeği ile Dinleme Stilleri Anketi'nden elde edilen verilerin analizinde basit ve kestirimsel istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Etkili Konuşma Ölçeği'nden elde edilen verilerin güvenilirliğini sağlamak için öğrencilerin konuşma becerilerinin gelişimi hem ders

öğretmeni hem de araştırmacı tarafından gözlemlenerek takip edilmiştir. Uygulamadan iki hafta önce araştırmacı tarafından deney gruplarında konuşma becerilerine yönelik gözlemler yapılmıştır. Yine bu süreçte dersin öğretmeni de öğrencilerin konuşma becerilerine yönelik gözlemlerini ölçeğe kaydetmiştir. Bu gözlem işlemleri aynı şekilde uygulama sonrasında da hem dersin öğretmeni hem de araştırmacı tarafından tekrar edilerek ön test-son test sonuçlarına ulaşılmıştır. Değerlendiriciler arası güvenilirliğin sağlanması için hem ön hem de son test uygulamalarından elde edilen araştırmacının ve dersin öğretmenin gözlem puanlarının ortalaması alınmıştır.

İşlem

Her iki okulda 4 hafta boyunca haftada 1'er saat ve her derste 2'ser adet uygulanacak şekilde toplamda 8 adet dinleme etkinliği geliştirilmiştir. Bu dinleme etkinliklerinde, öğrencilerin bir video, hikâye ya da ses kaydını dinledikten sonra, o etkinlikte geçen uygulamayı sınıf ortamında canlandırmaları ya da dinlediklerini değerlendirmeleri istenmiştir. Dinleme etkinlikleri oluşturulurken öğrenciler tarafından gerçek hayatta karşılaşılabilecek durumlardan esinlenerek hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Her bir dinleme etkinliği için amaç ve kazanımları kapsayan ders planı hazırlanmıştır. Etkinliklerin uygulanması sürecinde Türkçe dersi öğretmenleri ve araştırmacı sınıf içinde etkin rol almıştır.

Etkinlikler uygulanmadan önce Etkili Konuşma Ölçeği ile Dinleme Stilleri Anketi öğrencilere ön test olarak uygulanmıştır. İlk hafta her iki okulda da 20'ser dakika olmak üzere iki adet *Beni konuşturabilir misin?* ve *Ne kadar dinledin?* başlıklı etkinlikler uygulanmıştır. Birinci etkinlikte öğrencilere akıllı tahta aracılığı ile üniversite öğrencilerinin yerleşke alanı içerisinde gerçekleştirdikleri röportaj çalışması izletilmiş ve öğrencilerin de buna benzer bir röportaj hazırlayarak etkili bir iletişim gerçekleştirmeleri amaçlanmıştır. *Ne kadar dinledin?* etkinliğinde ise öğrencilere Barış Manço'nun hayatı hakkında bilgi veren bir ses kaydı dinletilmiş; öğrenciler ses kaydını iki kez dinledikten sonra kendi cümleleri ile öğretmenin yönelttiği soruları cevaplandırmaya çalışmışlar ve dinledikleri metin ile alakalı genel cümleler kurmuşlardır. Bu etkinliklerle ilgili amaç, kazanım ve etkinliklerin uygulanış şekilleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Birinci ve İkinci Etkinlikler

<i>Etkinliğin Adı: Beni konuşturabilir misin?</i>	<i>Etkinliğin Adı: Ne kadar dinledin?</i>
<i>Süre: 40'</i>	
<i>Amaç: İletişim kurma isteği oluşturma ve etkili iletişim süreçlerini uygulama</i>	<i>Amaç: Dinleme ve bilgileri karşı tarafa etkili bir şekilde aktarma</i>
Kazanımlar: <ol style="list-style-type: none"><i>1. İletişim ortamı oluşturur.</i><i>2. Karşı tarafı etkili bir şekilde dinleyerek iletişimin devamı niteliğinde yeni konulara ve sorulara yönelir.</i><i>3. Güncel konularla ilgili olarak konuşma süreçleri oluşturur.</i><i>4. İletişimin daha etkili olması için konuşan ile kendi arasında güven ortamı sağlar.</i>	Kazanımlar: <ol style="list-style-type: none"><i>1. Dinleme kurallarını uygular ve sınıf ortamını bozmadan dinler.</i><i>2. Konuşmacıyı sabırlı bir şekilde dinler.</i><i>3. Dinlediklerini karşı tarafa aktarır.</i><i>4. Kendine yöneltilen soruları cevaplar.</i>
Etkinliğin Uygulanışı: <p><i>Öğretmen, öğrencilere Kütahya Dumlupınar Üniversitesi öğrencilerinin arkadaşlarına yönelik kampüs ve şehir hayatı, karşılaşılan zorluklar ve kampüsteki fırsatlar temel başlıkları altında önce onları tanıyarak sonrasında ise soru cevap şeklinde bilgiler aldığı bir röportajı video şeklinde izletir. Video izlendikten sonra öğretmen sınıf ortamında öğrencilerden aynı şekilde içerik konusunda özgür olacakları 4'er dakikalık bir röportaj yapmalarını ister ve röportaj yapacak öğrenci ve röportaja katılacak öğrenciler öğretmen tarafından seçilir. Röportaj konusu olarak öğretmen öğrencilere ister kendi belirledikleri konuyu, isterlerse Muş şehri, kazanmayı istedikleri lise ve sebepleri, gelecekteki iş planları gibi konuları kullanabileceklerini söyler.</i></p>	Etkinliğin Uygulanışı: <p><i>Öğretmen, öğrencilere Barış Manço hakkında 7 dakikalık bir ses kaydı dinletir ve bu ses kaydında Barış Manço'nun doğumundan müzik hayatına ilk olarak nasıl girdiği, hangi müzik parçalarının ön planda olduğu ve hangi ödülleri aldığı gibi pek çok bilgi bulunmaktadır. Ses kaydı başlatılmadan önce öğretmen öğrencilerden etkin bir şekilde dinlemelerini ister ve kayıt bittikten sonra öğrencilere sorular sorularak cevap istenildiğini belirtir. Öğretmen öğrencilerden genel olarak nelerin akıllarında kaldığını istemekle beraber Barış Manço'nun müzik hayatına nasıl girdiği, ilk müzik grubunun ismi, neden bir zamanlar Fransa vatandaşı sanıldığı, sinemada rol alıp almadığı ve Barış Çelebi lakabını ne zaman aldığı gibi sorular yöneltilir ve öğrencilerin bunları sınıf ortamında etkin bir şekilde arkadaşlarına aktarmaları sağlanır.</i></p>

İkinci hafta, okuma ve video izleme etkinlikleri ile devam edilmiştir. İlk olarak Nasreddin Hoca hikâyesi öğretmen tarafından sınıfta iki kez okunmuş ve bu esnada sınıfta üç öğrenciye kulaklık yardımı ile müzik dinlettirilmiştir. Bu uygulamadaki amaç, öğretmen tarafından okunan hikâyenin bu üç öğrenci tarafından duyulmasını önlemektir. Hikâyeyi dinleyen öğrenciler, olay örgüsüne dikkat ederek kendilerine müzik dinletilmiş öğrencilere bu hikâyeyi tekrar anlatmışlardır. Son olarak ise hikâye okunurken müzik dinleyen öğrenciler, kendilerine anlatılan hikâyeyi sınıfa tekrar anlatarak etkinliği sonlandırmışlardır.

Neler Olup Bitiyor? Son Dakika Haberi başlıklı etkinlikte ise öğrencilerin motivasyonunu artırmak için Barbie bebek karakteri tarafından sunulan ana haber bülteni öğrencilere izletilmiş ve öğrencilerden istedikleri alanlardan (spor, güncel, hava durumu vb.) birine yönelik haber metinleri hazırlayıp ikişerli gruplar hâlinde canlandırmalar da yaparak bu haberleri sunmaları istenmiştir. Bu etkinliklerle ilgili amaç, kazanım ve etkinliklerin uygulanış şekilleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Üçüncü ve Dördüncü Etkinlikler

<i>Etkinliğin Adı: Dinlediğini ne kadar aktarabilirsin?</i>	<i>Etkinliğin Adı: Neler olup bitiyor? Son Dakika Haberi</i>
<i>Süre: 40'</i>	
<i>Amaç: Okunulan metni etkili bir şekilde dinleme ve dinlemeyen bir kişiye ana hatlarıyla aktarma</i>	<i>Amaç: Zihinsel süreci etkin kullanma ve etkili bir şekilde konuşarak bilgi aktarma</i>
Kazanımlar: 1. Okunulan bir metni olay örgüsü ve sırasına dikkat ederek dinler. 2. Dinlenen metni sorularla pekiştirir. 3. Metni hiç dinlemeyen birisine etkili bir şekilde aktarır. 4. Metni ikinci ağızdan dinleyen kişi metni ana hatlarıyla tekrar aktarır.	Kazanımlar: 1. Jest ve mimikleri etkin kullanır. 2. Etkin dinleme süreçleri uygulanır. 3. Güncel konular ışığında konuşma metinleri oluşturur. 4. Bilgi paylaşımında bulunurken etkili iletişim kurallarını uygular.
Etkinliğin Uygulanışı: Öğretmen, kendi anlatacağı Nasreddin Hoca Hikâyesini duyamayacağı şekilde sınıftan bir öğrenciye kulaklık yardımı ile müzik dinletir. O öğrenci müzik dinlerken	Etkinliğin Uygulanışı: Öğretmen, öğrencilere video aracılığı ile Barbie bebek karakterinin seslendirme yapılarak sunduğu haber bültenini ve eğlenceli bir şekilde başka bir sunucunun

öğretmen öğrencilere elindeki masalı iki kez okur. Daha sonra hikâyeyi dinleyen öğrencilerden hikâyeye okunurken müzik dinleyen arkadaşlarına hikâyeyi parça parça farklı öğrencilerden olacak şekilde aktarmalarını ister ve son olarak arkadaşlarından hikâyeyi dinleyen öğrenci, tahtada bütün sınıfa hikâyeyi tekrar aktarır. Eksik noktalar belirlenerek diğer öğrencilerden bu eksik noktaları tamamlamaları istenir.

Fenerbahçe'nin şampiyon olduğu spor haberini dinletir. Daha sonra öğrencilerden haber programı için istediği kişi kadar grup olmalarını ister. Grup içinde kameraman, sunucu, canlı yayın bağlantısı yapan spiker, hava durumu için ayrı bir sunucu gibi karakterler olabilir. Bu gruplardan istenilen minimum iki haber metni hazırlayıp sunmaları ve metinlere göre istenildiği takdirde kısa canlandırmalar yapılması, haberlerin hava durumu-spor-güncel haber konularından ikisi üzerinde olması ve haberlerin sunumunun bitiminde ise canlı yayın bağlantısı ile bir son dakika haberi (kaza-deprem-sınav vs.) sunmaları istenmektedir.

Üçüncü hafta, drama ve dinleme etkinlikleri ile uygulamaya devam edilmiştir. İlk olarak *Beni gönderebilir misin?* adlı etkinlikte öğretmen öğrencilere bir karakterin bir gün içerisinde gerçekleştirdiği aktiviteleri ve girip çıktığı binaları metin aracılığı ile okumuştur. İlk okumadan sonra öğretmen sadece iki binanın adının belli olduğu krokiyi tahtaya çizmiş ve metni tekrar okumuştur. Sonrasında öğretmen, öğrencilerden karakterin güne hangi binadan başladığını bulmalarını istemiştir. Bu uygulama ile öğrencilerden aynı kroki üzerinde, kendilerinin belirlediği bir karaktere bir gün içerisinde yapılacak çeşitli aktiviteler oluşturarak bunları sınıfta sözlü olarak anlatmaları ve karakterin hangi etkinlik için hangi binaya uğradığını arkadaşlarına sorular sorarak bulmalarına yardımcı olmalarını istemiştir. Drama uygulaması olan diğer etkinlikte ise, öğretmen öğrencilere verdiği bir metni 3'er kişilik gruplar hâlinde sınıfta canlandırmalarını istemiştir. Bu canlandırma sınıfta birkaç kez yapıldıktan sonra öğrencilerden markette kasiyer-müşteri konuşması, araç satın alma, akraba ziyareti, yurtdışı gezisi, üniversite hayatı, öğrenci evi, yaşlılara saygı gibi konular üzerinde her gruptan ortalama 5'er dakikalık canlandırma yapmaları istenmiştir. Bu etkinliklerle ilgili amaç, kazanım ve etkinliklerin uygulanış şekilleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Beşinci ve Altıncı Etkinlikler

<i>Etkinliğin Adı: Beni gönderebilir misin?</i>	<i>Etkinliğin Adı: Hayattan bir kesit!</i>
<i>Süre: 40'</i>	
<i>Amaç: Okunulan metni yaratıcı düşünme ve somutlaştırma yöntemleri ile etkin bir şekilde dinleme ve etkili yönergeler ile sözlü olarak kişiye adres bilgisi verme</i>	<i>Amaç: Karşı tarafı etkin bir şekilde dinleme, gerçek hayatta karşılaşılabilecek durumlarda ne yapılabileceğini düşünme ve iletişim sürecinin etkili ve karşılıklı bir şekilde devam ettirilmesini sağlama</i>
Kazanımlar: 1. Okunulan metni öğrenci zihninde canlandırarak aktif bir şekilde dinler. 2. Dinlenen adres bilgilerini şema oluşturarak boş bir kâğıda çizer. 3. Bu bilgileri iletişim sürecinde kullanacağını bildiği için etkin bir şekilde dinler. 4. Konuşma sürecine dikkat ederek karşı tarafa bilgileri aktarır.	Kazanımlar: 1. Gerçek hayatta karşılaşılabilecek durumlarda iletişim sürecini devam ettirir. 2. Konuşma sürecinin etkili olabilmesi için gerekli kurallara dikkat eder.
Etkinliğin Uygulanışı: Öğretmen, içinde bir karakterin gün içinde yaptığı aktiviteleri ve girip çıktığı binaları adres bilgileri ile birlikte içeren metni sınıfta öğrencilere okur. Öğrencilerden etkin bir şekilde dinlemelerini ve dinlerken isterlerse notlar alıp bir kroki çizebileceklerini aktarır. Çünkü öğrenciler bu bilgileri etkili bir şekilde kullanarak ve etkili bir iletişim ortamı kurarak karşı tarafa aktaracaklarını bilmektedirler. Öğretmen iki kez metni öğrencilerle paylaşır. Daha sonra binalardan sadece ikisinin ismini paylaşarak resimlerini kroki şeklinde tahtaya çizer. Adres bilgilerini içeren metni hiç dinlememiş ve sınıf dışında beklemiş olan iki öğrenci sınıfa alınır ve onlara metni dinlemiş öğrencilerden kendi zihinlerinde oluşturdukları bir karakteri tıpkı öğretmenlerinden dinledikleri gibi gün içindeki aktiviteleri ve girip çıktığı binalar ile karşı tarafa aktarmaları istenir ve en son	Etkinliğin Uygulanışı: Öğretmen, öğrencilerden üçer kişilik grup olmalarını ister ve sınıfa dağıttığı metnin gruplar tarafından canlandırılacağını söyler ve kısa bir süre metni incelemelerini ister. Sonra metinde geçen olay sınıfta rastgele seçilmiş iki farklı grup tarafından canlandırılır. Daha sonra ise öğretmen küçük not kâğıtlarına yazılmış ve bir kutu içinde iyice karıştırılmış konu başlıklarını gruplara rastgele dağıtır. Bu başlıklar; markette kasiyer müşteri konuşması, araç satın alma, akraba ziyareti, yurtdışı gezisi, üniversite hayatı, öğrenci evi, yaşlılara saygı gibi konulardan oluşmaktadır. Son olarak gruplara dörder dakika hazırlık yapmaları için süre verilir ve sınıfta kura ile seçilen üç grup oyunlarını sergilerler.

aktaran kişinin zihninde olan başlangıç noktası dinleyen öğrenciye buldurulmaya çalışılır.

Son hafta ise öncelikle *Ya sen, sıra sende!* adlı etkinlik yapılmıştır. Etkinlikte ilk olarak iki yakın dost arasında geçen bir ses kaydı öğrencilere dinletilmiştir. Ses kaydı ikinci kez öğrencilere dinletilirken öğretmen, ses kaydını olay sonunda durdurarak "Sen olsaydın ne yapardın bu durumda?" sorusuyla öğrencilerin hikâyeyi sözlü olarak tamamlamalarını istemiştir. Son etkinlikte ise yine bir drama etkinliği yapılmıştır. Etkinlikte öğretmen *Gerçek zenginlik sağlıktır!* başlıklı metni sınıfta iki kere okumuştur ama her okuyuşta metni yarıda keserek metni öğrencilerin canlandırmalar yaparak tamamlamalarını istemiştir. Bu etkinliklerle ilgili amaç, kazanım ve etkinliklerin uygulanış şekilleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.Yedinci ve Sekizinci Etkinlikler

<i>Etkinliğin Adı: Ya Sen? Sıra Sende..</i>	<i>Etkinliğin Adı: Olay Örgüsünü Tamamla</i>
<i>Süre: 40'</i>	
<i>Amaç: Etkin bir şekilde olay örgüsünü dinleme, takip etme, söz hakkı verildiğinde etkili bir şekilde konuşarak, tonlama ve vurgulara dikkat ederek hikâyeyi tamamlama</i>	<i>Amaç: Bir ders niteliğinde olan olay metninin bir kısmını etkin bir şekilde dinledikten sonra olay örgüsünü tahmin etme, tamamlama ve canlandırma ve olayın canlandırmasını yaparken etkili cümleler kurabilme</i>
Kazanımlar: 1. Etrafa rahatsızlık vermeden dinler. 2. Dinleme tekniklerini uygular ve olay örgüsünü zihninde canlandırır. 3. Hikâyenin devamını tahmin eder ya da kendi zihninde bir sonuç oluşturur. 4. Etkili bir şekilde tonlama ve vurguya dikkat ederek arkadaşlarına zihnindeki sonucu aktarır.	Kazanımlar: 1.Konuşurken olayın devamını tahmin eder ve etkili cümleler kurar. 2. Kurallar dâhilinde öğretmeni dinleyerek olayı zihninde canlandırarak etkili cümlelerle olayı devam ettirir.
Etkinliğin Uygulanışı: Öğretmen, öğrencilere iki yakın dost arasında geçen etkileyici ve bir o kadar da duygusal hikâyeyi bilgisayar yardımı ile dinletir. Öğrencilerden hikâyeyi dinlerken kendilerini bir karakterin yerine koymalarını ve kendisini etkin bir şekilde dinlemelerini ister. Hikâye ikinci kez	Etkinliğin Uygulanışı: Öğretmen, öğrencilere sınıfta "Gerçek Zenginlik Sağlıktır" başlıklı metni iki kez yarısına kadar okur. Geri kalan kısmını öğrencilerden gruplar hâlinde canlandırma yaparak tamamlayacaklarını belirterek etkin bir dinleme ortamı oluşturur. Metnin yarısını

dinletilirken gözü açık olan dost karakterinin hikâyesinin sonunda sözü devraldığı yerde hikâye duraklatılır ve rastgele seçilen öğrencilere "Sıra sende, ya sen olsaydın ne derdin?" şeklinde soru yöneltilerek ondan konuşmayı devam ettirmesi istenir.

dinleyen öğrenciler, 6'şar kişilik gruplar hâlinde sınıfta sırayla canlandırma yaparak etkili cümlelerle karşı taraf ile iletişim kurma isteği oluşturacak şekilde hikâyeyi tamamlarlar.

Dört hafta boyunca gerçekleştirilen bu etkinlikler sonrasında öğrencilere ön test olarak uygulanan veri toplama araçları, bu defa son test olarak uygulanarak süreç tamamlanmıştır.

BULGULAR

- Altıncı sınıf "Konuşmadan Önce Dinle Etkinlikleri"nin öğrencilerin dinlemeye karşı olan tutumları üzerindeki etkileri nelerdir?

Birinci bulgu alt başlığında, araştırmaya katılan öğretmenler ve araştırmacı tarafından öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrasına ait konuşma becerilerini değerlendirme amacıyla kullanılan Etkili Konuşma Ölçeği'nden elde edilen ön test-son test verileri karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler analiz edilirken beş faktör hâlinde ele alınmıştır. Bunlar; 7 alt maddeden oluşan **sunum** faktörü, 4 alt maddeden oluşan **ses** faktörü, 5 alt maddeden oluşan **üslup** faktörü, 4 alt maddeden oluşan **konuşmaya odaklanma** faktörü ve son olarak 4 alt maddeden oluşan **dinleyicileri dikkate alma** faktöründen oluşmaktadır.

Tablo 5.Sunum Faktöründen Elde Edilen Bulgular

	N	\bar{X}	SS	t	P
Ön test	60	19,00	0,82	7,415	0,005*
Son test	60	28,75	2,63		

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5'e göre öğrencilerin sunum faktörüne ilişkin ön test ortalama puanları19, son test ortalama puanları ise 28.75'tir. Yapılan karşılaştırmaya göre sunum faktörü açısından ön test ve son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir [t(3)= 7,415; p<.05].

Tablo 6.Ses Faktöründen Elde Edilen Bulgular

	N	\bar{X}	SS	t	P
Ön test	60	11,25	1,25	7,385	0,003*
Son test	60	17,25	2,06		

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6'ya bakıldığında öğrencilerin ses faktörüne göre ön test ortalama puanlarının 11.25 ve son test ortalama puanlarının 17.25 olduğu görülmektedir. Yapılan karşılaştırmaya göre ses faktörü açısından ön test ve son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir [t(3)= 7,385; p<,05].

Tablo 7. Üslup Faktöründen Elde Edilen Bulgular

	N	\bar{X}	SS	t	P
Ön test	60	13,25	1,70	4,158	0,025*
Son test	60	18,75	3,50		

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin üslup faktörüne göre ön test ortalama puanlarının 13.25 ve son test ortalama puanlarının 18.75 olduğu görülmektedir. Yapılan karşılaştırmaya göre üslup faktörü açısından ön test ve son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir [t(3)= 4,158; p<,05].

Tablo 8. Konuşmaya Odaklanma Faktöründen Elde Edilen Bulgular

	N	\bar{X}	SS	t	P
Ön test	60	11,00	1,41	2,191	0,116*
Son test	60	9,00	2,00		

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Konuşmaya odaklanma faktöründe yer alan maddeler şu şekilde sıralanmıştır:

- Sesinde dalgınlık ve tatsızlık hissedilir.
- Sesinde kibirlilik hissedilir.
- Konuşmasında “ıı”, “aaa” “ihhh”, “eee” gibi seslere yer verir.
- Konuşmasında anlatım bozuklukları yapar

Konuşmaya odaklanma faktöründe yer alan maddelere bakıldığında uygulanan etkinliklerin olumlu olduğunun söylenebilmesi için son test ortalama puanının ön test ortalama puanından düşük olması gerektiği anlaşılmaktadır. Tablo 8 incelendiğinde, öğrencilerin konuşmaya odaklanma faktörüne göre ön test ortalama puanlarının 11 ve son test ortalama puanlarının 9 olduğu görülmektedir. Yapılan karşılaştırmaya göre

konuşmaya odaklanma faktörü açısından ön test ve son test ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir [$t(3)= 2.191$; $p>,05$]. Fakat bu anlamsız farka rağmen son test lehine olumlu bir gelişmenin yaşandığı da göz önünde bulundurulmaktadır.

Tablo 9. Dinleyicileri Dikkate Alma Faktöründen Elde Edilen Bulgular

	N	\bar{X}	SS	t	P
Ön test	60	10,00	1,82	6,573	0,007*
Son test	60	16,00	1,15		

* $p<0.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9 incelendiğinde, öğrencilerin dinleyicileri dikkate alma faktörüne göre ön test ortalama puanlarının 10 ve son test ortalama puanlarının 16 olduğu görülmektedir. Yapılan karşılaştırmaya göre dinleyicileri dikkate alma faktörü açısından ön test ve son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir [$t(3)= 6,573$; $p<,05$]. Elde edilen bu bulgunun öğrencilerin iletişim sürecini devam ettirmek için dinleyicileri önemseyerek sürece daha etkin bir şekilde katılmak istediklerini yansıttığı düşünülebilir.

- Altıncı sınıf "Konuşmadan Önce Dinle Etkinlikleri"nin öğrencilerin konuşma becerileri üzerindeki etkileri nelerdir?

Bir diğer bulgu alt başlığında ise öğrencilere uygulanan Dinleme Stilleri Anketi'nde yer alan her bir maddenin ön ve son test ortalama puanı bağımlı örneklemelerde t testi ile karşılaştırılmış ve aralarında anlamlı bir farkın olup olmadığı anlaşılmasına çalışılmıştır. Tablo 10'da ankette yer alan her bir maddenin ortalama puanı, t test değeri ve anlamlılık düzeyi gösterilmiştir.

Tablo 10. Dinleme Stilleri Anketinde Yer Alan Her Bir Madde İçin Deney Grubunun Ön Test - Son Test T-Testi Sonuçları

Anket		N	\bar{X}	SS	t	p
Madde 1	Ön test	60	3,98	0,83	6,274	0,00*
	Son test	60	4,70	0,50		
Madde 2	Ön test	60	2,46	0,83	7,081	0,00*
	Son test	60	1,45	0,62		
Madde 3	Ön test	60	3,33	1,27	3,994	0,00*
	Son test	60	4,11	0,88		

Madde 4	Ön test	60	4,06	0,97	4,382	0,00*
	Son test	60	4,70	0,53		
Madde 5	Ön test	60	3,35	1,21	3,394	0,01*
	Son test	60	4,05	0,99		
Madde 6	Ön test	60	4,11	0,86	2,417	0,02*
	Son test	60	4,45	0,62		
Madde 7	Ön test	60	3,91	0,86	4,773	0,00*
	Son test	60	4,56	0,60		
Madde 8	Ön test	60	3,90	1,03	3,980	0,00*
	Son test	60	4,56	0,64		
Madde 9	Ön test	60	3,68	0,92	4,040	0,00*
	Son test	60	4,33	0,68		

*p<0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 10'a göre öğrencilerin birinci madde ön test puanlarının ortalaması 3.98, son test puanlarının ortalaması 4.70'tir. Ankette yer alan "Başkaları konuşurken onları dinlemek isterim." şeklindeki birinci maddenin ön test ve son test sonuçları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık vardır [(t(59)= 6,274; p<,05)]. Bu bulgudan hareketle yapılan etkinlikler sonrasında araştırmaya katılan öğrencilerin başkalarının konuşmalarını dinleme isteklerinin arttığı söylenebilir.

"Başkalarını dikkatlice dinleyemem."olan ikinci maddenin ön test ortalama puanı 2.46, son test ortalama puanı 1.45'tir. İkinci maddenin ön test ve son test ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık vardır [(t(59)= 7,081; p<,05)]. Anket maddeleri içerisinde ön test-son test ortalama puanları arasındaki farkın en fazla olduğu madde ikinci maddedir. Bu bulguya göre öğrencilerin dikkatli bir şekilde başkalarını dinlememe davranışlarında ciddi bir değişimin gerçekleştiği ve yapılan etkinliklerin öğrencilerin bu davranışlarını olumlu yönde etkilediği düşünülebilir.

Üçüncü madde incelendiğinde öğrencilerin ön test ortalama puanının 3.33, son test ortalama puanının ise 4.11 olduğu görülmektedir. "Dinlerken konuşmanın içeriğini ve amacını tahmin edebilirim." şeklindeki üçüncü maddenin ön test ve son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı düzeyde bir farklılık vardır [(t(59)= 3,994; p<,05)]. Elde edilen bu bulgudan hareketle sınıflarda gerçekleştirilen uygulamalar ile öğrencilerin konuşma içeriğini ve amacını tahmin etme konusunda gelişim gösterdikleri söylenebilir.

Tablo 10'a bakıldığında dördüncü maddenin ön test ortalama puanının 4.06, son test ortalama puanının ise 4.70 olduğu görülmektedir [t(59)= 4,382; p<,05]. Bu değerler ön test ve son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir ve öğrencilerin artık dinlerken daha amaçlı bir şekilde dinlediklerini işaret etmektedir.

“Dinlerken önyargılarımı ve tutumlarımı kontrol edebilirim, bu nedenle de bu faktörler mesajı almamda etkili değildir.” ifadesinden oluşan beşinci maddenin ön test ortalama puanı 3.35, son test ortalama puanı 4,05'tir [t(59)= 3,394; p<,05]. Bu değerler ön test ve son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı bir farkın olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulguya göre öğrencilerin karşı tarafı dinlerken ön yargılarını kontrol edebilme becerilerinin geliştiği söylenebilir.

Ankette yer alan altıncı maddenin ön test ortalama puanı 4.11, son test ortalama puanı 4.45'tir. Ön test ve son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı fark vardır [t(59)= 2,417; p<,05]. Bu bulgu değerinden hareketle sınıflarda yapılan etkinliklerin, öğrencilerin dinlerken hatalarını analiz etme becerilerini olumlu yönde etkilediği düşünülebilir.

Anketteki yedinci madde olan “Bir yargıya varmadan önce konuşmanın tamamını dinlerim.” maddesinin ön test ortalama puanı 3.91, son test ortalama puanı 4,56'dır [t(59)= 4,773; p<,05] ve ön test-son test ortalama puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık vardır. Bu bulgu değerine göre öğrencilerin yapılan etkinlikler ile konuşana müdahale etmeden sabırlı bir şekilde dinleme konusunda gelişim gösterdikleri söylenebilir.

Ölçekte yer alan sekizinci maddenin t testi değerlerine bakıldığında ön test ortalama puanının 3.90 ve son test ortalama puanının 4.56 olduğu; aralarındaki farkın da anlamlı olduğu görülmektedir [t(59)= 3,980; p<,05]. Elde edilen bu değerlerden hareketle yapılan etkinliklerin öğrencilerin konuşmacıya anlamadıkları yerleri sorma konusundaki güvenlerini artırdığı söylenebilir.

Ölçekteki son madde olan “Konuşmacının sözcüklerinin ve kavramlarının benimkiyle aynı anlamda olup olmadığının farkındayım.” maddesinin ön test ortalama puanı 3,68 ve son test ortalama puanı 4,33'tür. Ortalamalar arasındaki fark ise son test lehine anlamlıdır [t(59)= 4,040; p<,05]. Elde edilen bu değerlere göre yapılan etkinlikler aracılığı ile öğrencilerin karşı tarafı dinlerken kullanılan kelimeleri zihinde yorumlayabilme ve hangi anlamlarda kullanıldığını anlayabilme becerilerinde bir gelişmenin olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre "konuşmadan önce dinle" teması çerçevesinde hazırlanan video izleme, metin okuma, ses kaydı dinleme ve sınıf içi canlandırma etkinlikleri, deney grubundaki öğrencilerin dinlemeye karşı olan tutumlarını olumlu yönde artırarak daha etkili konuşma yapabilmelerine imkân tanımıştır. Yapılan gözlemlerde öğrencilerin etkinlikler sonrasında iletişim sürecine daha etkin şekilde katılmak için bir çaba içerisinde oldukları görülmüştür.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre konuşma öncesi yapılan dinleme etkinlikleri, öğrencilerin iletişim sürecine daha aktif bir şekilde katılmalarına yardımcı olmuştur. Sınıfta uygulanan bu etkinlikler sonrasında öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade edebilmek için konuşurken konuşma kurallarını büyük ölçüde uyguladıkları saptanmıştır. Sunum, ses, üslup, konuşmaya odaklanma ve dinleyicileri dikkate alma konularındaki öğretmen ve araştırmacı değerlendirmelerine göre öğrencilerin iletişim sürecini etkili kılma uğraşında oldukları belirlenmiştir. Yapılan etkinliklerden elde edilen bulgular; video izleme, dinleme, okuma, karikatür inceleme, kelime oyunu, röportaj ve canlandırma temelli etkinliklerin öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirebileceğini göstermiştir. Bu çalışmayla aynı doğrultuda yapılmış diğer çalışmalarda da (Doğan, 2009; Kurudayıoğlu, 2003; Öztürk ve Altuntaş, 2012) benzer görüşler paylaşılmıştır.

Öğrencilerin dinleme ve konuşma becerilerinin geliştirilmesindeki en önemli husus, öğrenci merkezli bir eğitimin temel dayanak olarak kabul edilmesidir (Doğan, 2009). Yapılan bu araştırmada da öğrencilerin sürece aktif olarak katılabilecekleri etkinlikler hazırlanmış ve sınıf içi uygulamalarla öğrencilerin bu etkinlikleri yapmaları sağlanmıştır. Etkinlikler tasarılırken bunların ilgi çekici, uygulanabilir ve özellikle konuşma becerisi ile ilişkili olmasına dikkat edilmiştir. Uygulama süresi boyunca öğrencilerde görülen eksiklikler tamamlanmaya ve hatalar düzeltilmeye çalışılmıştır.

Bireyin sosyal hayatta başarılı olabilmesi ve ilişkilerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için bireye ilköğretim sürecinde ciddi ve doğru konuşma eğitimi verilmesi gerekir. Bu dönemde verilecek konuşma eğitimi, birtakım kuralları ve tanımları ezberlemeye dayalı çalışmalarla yürütülmemelidir. Çünkü bu çalışma şekli öğrenciyi pasifleştirirken konuya karşı da ilgisizleştirir. Öğrencilere verilecek konuşma eğitimi onların rahat, kolay ve akıcı konuşabilmelerini sağlayacak özellikte olmalıdır ve uygulamalar yapılırken günlük hayattaki gerçek iletişim durumları göz önüne alınmalıdır (Özbay, 2005). Araştırmada "konuşmadan önce dinle" etkinlikleri hazırlanırken etkinlik içeriklerinin özellikle günlük hayatla örtüşmesine ve öğrencinin kendini rahat hissedebileceği bir ortamda gerçekleştirilebilmesine öncelik verilmiştir.

Bu sayede öğrencilerin etkinliklere daha istekli ve aktif bir şekilde katılmalarına olanak sağlanmıştır.

“Konuşmadan önce dinle etkinlikleri” ile öğrencilerin sunum, ses, üslup, konuşmaya odaklanma ve dinleyicileri dikkate alma becerilerinin geliştirilmesine; güncel bir olay, sanatsal ya da kültürel bir etkinlik üzerinde kişisel görüş, gözlem ve değerlendirmelerine yönelik hazırlıklı ya da hazırlıksız konuşmalar yapabilmelerine; görüş ayrılıkları olsa bile bunları saygı ile karşılayabilmelerine; öğrencilerin hem dikkatle dinlemesine, hem konuşma ve tartışmalara katılmasına hem de konu üzerinde düşünce geliştirmelerinin sağlanmasına ve bu tür davranışları alışkanlık hâline dönüştürmelerine çalışılmıştır. Koç ve Müftüoğlu'na (1998) göre bu tür uygulamalar öğrencilerin konuşma becerilerinin gelişmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca yapılan bu tür etkinliklerle dinleme-konuşma becerileri arasındaki sıkı ilişkinin de uygulamaya dökülmesine imkân tanınmaktadır.

Hem okulda hem de ulusal düzeyde yapılan sınavlarda öğrencilerin anlama-anlatma becerilerinin zayıf olduğu görülmektedir. Günlük hayatta yaşanan pek çok kavga ya da anlaşmazlıkların da temelinde bu zayıf olma durumu yatmaktadır. Anlama ve anlatma becerileri denildiğinde akla gelen ve günlük hayatta en çok kullanılan iki beceri olan dinleme ve konuşmadır. Konuşma ve dinleme becerileri; iletişim sürecinin, birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrılmayan etkinlik alanlarıdır (Temizyürek, 2004). İyi bir dinleme gerçekleşmeden etkili bir konuşmanın gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı görüşünden hareketle yapılan bu çalışmada, konuşanın iletişim sürecinde aynı zamanda bir dinleyici olduğu da göz önünde bulundurularak etkinlikler hazırlanmış ve öğrencilerin hem dinleyici hem de konuşmacı rollerini aynı anda yaşamalarına olanak tanınmıştır.

KAYNAKÇA

- Aras, B. (2004). *İlköğretimde dinleme anlama becerisinin geliştirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bulut, B.N. (2004), “İlköğretim sınıf öğretmenlerinin iletişim becerilerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4): 443-452.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E.B., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Pegem.
- Çetinkanat, C. (1996), “İnsan ilişkilerinde etkili iletişim”, *Çağdaş Eğitim*, 21(223): 18-20.
- Doğan, Y. (2008), “İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin dinleme becerisini geliştirmede etkinlik temelli çalışmaların etkililiği”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2): 261-286.

- Doğan, Y. (2009), "Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1): 185-204.
- Erdem, İ. ve Kemalettin, D. (2008), "Güzel konuşma kurslarında verimliliği artırmaya yönelik bir alan araştırması/A scope research on related to improve prolificness in eloquence courses", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10).
- Güçüyeter, B. (2009), "Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde dinleme eğitimi/Listening training on turkish language and literature lesson", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2): 161-170.
- Johnson, K. O. (1951), "The Effect of classroom Training upon listening comprehensions", *Journal of Communication*, 1(1): 57-62.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (2004), *Türkçe Öğretim*, Ankara: Ergin Yayınları.
- Kitao, K. (1996), *Testing speaking*. <http://www.eric.ed.gov> adresinden 12.06.2016 tarihinde indirilmiştir.
- Koç, S. ve Müftüoğlu, G. (1998), *Konuşma ve Yazma Eğitimi. Türkçe Öğretimi*, (Editör: Seyhun Topbaş) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kurudayıoğlu, M. (2003), "Konuşma Eğitimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13(13): 287.
- Lu, J. (2005), "The listening style inventory (LSI) as an instrument for improving listening skill", *Sino-US English Teaching*, 2(5): 45-50.
- Nation, I.S. P. and Newton, J. (2008), *Teaching ESL/EFL Listening and Speaking*. Routledge.
- Özbay, M. (2001), "Türkçe öğretiminde dinleme becerisini geliştirme yolları", *Türk Dili*, 589: 9-14.
- Özbay, M. (2005), "Ana dili eğitiminde konuşma becerisini geliştirme teknikleri", *Journal Of Qafqaz University*, 16: 177-184.
- Özbay, M. (2005), "Sesle ilgili kavramlar ve konuşma eğitimi", *Milli Eğitim*, 168: 116-125.
- Öztürk, B. K. ve Altuntaş, İ. (2012), "İlköğretim ikinci kademedeki konuşma eğitimine yönelik öğretmen görüşleri", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 341-356.
- Pehlivan, B. K. (2005), "Öğretmen adaylarının iletişim becerisi algıları üzerine bir çalışma", *İlköğretim Online Dergisi*. 4(2): 17-23.

- Richards, J. C. (2008), *Teaching Listening and Speaking*, Cambridge University Press
- Sevim, O. ve Gedik, M. (2014), "Ortaöğretim öğrencilerinin konuşma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (52).
- Temizyürek, F. (2004), "Türkçe öğretiminde konuşma eğitiminin yeri ve önemi", *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 12. Eğitim Bilimleri Kongresi (Bildiriler)*, 4: 2764-2784.
- Uçgun, D. (2007), "Konuşma eğitimi etkileyen faktörler", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1): 59-67.
- Yıldız, D. ve Yavuz, M. (2012), "Etkili konuşma ölçeği: Bir ölçek geliştirme. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*", 7(2): 319-334.

EK 1. ETKİLİ KONUŞMA ÖLÇEĞİ

5: Tamamen katılıyorum 4: Katılıyorum 3: Orta Derecede Katılıyorum 2: Katılmıyorum 1: Kesinlikle Katılmıyorum

Ek: 2 DİNLEME STİLLERİ ANKETİ

Size en uygun ifadeyi X koyarak işaretleyiniz.

1. Başkaları konuşurken onları dinlemek isterim.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

2. Başkalarını dikkatlice dinleyemem.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

3. Dinlerken konuşmanın içeriğini ve amacını tahmin edebilirim.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

4. Başkalarını dinlerken amacım vardır.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

5. Dinlerken önyargılarımı ve tutumlarımı kontrol edebilirim, bu nedenle de bu faktörler mesajı almamda etkili değildir.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

6. Bir daha tekrarlamamak için dinleme hatalarımı analiz ederim.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

7. Bir yargıya varmadan önce konuşmanın tamamını dinlerim.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

8. Konuşmacının mesajını tam anlamadığımda sorarım.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

9. Konuşmacının sözcüklerinin ve kavramlarının benimkiyle aynı anlamda olup olmadığını farkındayım.

() Her zaman () Sık sık () Bazen () Nadiren () Hiçbir Zaman

Mehmet Akif İnan'ın Medeniyet Tasavvuru ve Şiirlerinde Geleneğin Yeniden İnşası

Alt Boyutlar	Madde Numarası	Ölçek maddeleri	5	4	3	2	1
Sunum	1	Anlatmak istediklerini somutlaştırır.					
	2	Konuşmasında tutarlılığı sağlar					
	3	Olumlu (yapıcı) bir üslup kullanır					
	4	Konuşmasında bütünlük vardır.					
	5	Konuşması anlaşılır ve tatmin edici özelliktedir.					
	6	Doğru bilgiler verir.					
	7	Konuşmasını günlük hayatla ilişkilendirir					
Ses	8	Sesi açık, net ve anlaşılırdır.					
	9	Sesi ortamdaki herkes tarafından duyulur					
	10	Gereken yerlerde sesini yükseltmesi sayesinde konuşması daha etkili olur					
	11	Konuşması anlaşılacak hızdadır					
Üslup	12	Duraklara uyumuyla konuşması daha anlaşılır hale gelir.					
	13	Kelimeleri doğru telaffuz eder					

	14	Zengin bir kelime hazinesine sahiptir.					
	15	Standart Türkçeyi (İstanbul Türkçesi) kullanır.					
	16	Nezaket kuralları çerçevesinde cümleler kullanır.					
Konuşmaya Odaklanma	17	Sesinde dalgınlık ve tatsızlık hissedilir					
	18	Sesinde kibirlilik hissedilir.					
	19	Konuşmasında "ıı", "aaa" "ihhh", "eee" gibi seslere yer verir.					
	20	Konuşmasında anlatım bozuklukları yapar					
Dinleyicileri Dikkate Alma	21	Dinleyicilerin ilgisini canlı tutmak için mizahtan yararlanır.					
	22	Konuşmasını yaparken dinleyenlerin yüz ve beden ifadelerini dikkate alır.(Geri bildirimlerden faydalanır.)					
	23	Dinleyicilerin değerli olduğunu onlara hissettirir.					
	24	Konuştuğu konuyla ilgili terimleri açıklayarak kullanır.					

**ILLUSION OF HEAVEN IN NEW HAVEN TOWN IN TONI MORRISON'S
NOVEL CALLED *PARADISE****

Onur KAYA*

Abstract

The segregation and oppression on women are reflected in literary works by many women writers as Toni Morrison does in her novel *Paradise* (1997). The novel, focusing on the segregation on African American women by the patriarchal society which claims of creating ideal society and town called New Haven which is like heaven for them, puts forth issues related to racist and sexist approaches of men, especially African American men. In this context, the study will analyze these racist and sexist approaches of African American men and their illusion about New Haven town.

As theoretical background, the connection of power and illusion will be explained. Then, the qualities of racism and feminist approach which are significant in the novel will be provided. Therefore, reflection of the gender issue and racist approach of the patriarchy, power and illusion connection for such a patriarchal society and reflection of these in the work will be emphasized. Finally, the study will reveal the racist and sexist approach of men, and their illusions and realities about the town they establish.

Anahtar Kelimeler: Afrikalı- Amerikalı, Irkçılık, Kadın, Erkek, Yanılsama

**TONİ MORRİSON'IN CENNET ADLI ROMANINDA NEW HAVEN
KASABASINDA CENNET YANILSAMASI**

Oz

Toni Morrison'ın *Cennet* (1997) eserinde ortaya koyduğu üzere, kadın üzerindeki ayrımcılık ve baskı bir çok kadın yazar tarafından edebi eserlerde yansıtılmıştır. Erkekler için cennet gibi olan New Haven adındaki kasaba ve ideal toplumu inşa etmeyi iddaa eden erkek egemen toplum tarafından Afrikalı-Amerikalı kadın üzerindeki ayrımcılığa odaklanan roman, erkeklerin, özellikle Afrikalı-Amerikalı erkeklerin ırkçı ve cinsiyetçi yaklaşımları ile ilgili konuları ortaya koyar. Bu bağlamda çalışma, Afrikalı-Amerikalı erkeklerin bu ırkçı ve cinsiyetçi yaklaşımlarını ve onların New Haven kasabası hakkındaki yanılsamalarını analiz edecektir.

Teorik arka plan olarak, ilizyon ve güç ilişkisi açıklanacaktır. Ardından, roman için önemli olan ırkçılık ve feminist yaklaşımın özellikleri ortaya konulacaktır. Böylelikle, cinsiyet konusunun ve erkek egemen toplumun ırkçı yaklaşımının yansıtılışı, böyle erkek egemen bir toplumda güç ve yanılsama ilişkisi ve bunların eserde yansıtılışı vurgulanacaktır. Sonuç olarak, çalışma erkeklerin ırkçı ve cinsiyetçi yaklaşımını ve

* This paper was presented as oral presentation at International Week On English Studies Conference in 2016

* Arş. Gör. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, onurkaya@mehmetakif.edu.tr.

onların kurdukları kasaba hakkındaki yanılsamalar ile gerçekleri ortaya çıkaracaktır.

Key Words: African American, Racism, Woman, Man, Illusion.

INTRODUCTION

The segregation of women has always been an important issue in the social life. Woman due to her gender suffered from segregation and oppression in many different occasions and in many different countries, and this segregation, discrimination and oppression coming from patriarchal power also showed itself on the race issue. From this point, the non-white women suffer from both gender and racism. In this context, writers who are representatives of such women reflected these issues in their works. In this perspective, Toni Morrison who is an African American female writer dealing with the segregation of African American woman due to her race and gender, presented works dealing with such issues. Among them *Paradise* novel which was published in 1997 and mentions about 1960s America, points out how African American woman is segregated due to her race and gender even by other African American men thinking that they create the ideal town called New Haven which is away from white men who segregate the settlers of this town in other locations and lead them establish such a seemingly heaven but actually an illusion of paradise where these men consider racial purity is significant and therefore segregate the African women not only due to their gender but also race. In this perspective, it is significant to analyze the reflection of the segregation and discrimination of women in a seemingly heaven like world of patriarchy.

METHOD

Power and Illusion

Power is an important concept and device that provide the one who holds it realizes his aims and stops or limits others' acts. In this perspective according to Foucault, "power is what prohibits, what prevents people doing something" (Foucault, 1978: 56). As understood from the definition, power prevents and prohibits, so the one holding this can benefit from its such qualification and in this perspective, patriarchy, having the power can limit and segregate woman. In this perspective, Foucault states that "to say that sex is not repressed, or rather that the relationship between sex and power is not characterized by repression, is to risk falling into a sterile paradox" (Foucault, 1978: 8) and also adds that "sexuality in so far as it is, in very society is a good area to test what the mechanisms of power actually are" (Kritzman, 1988: 102). He points out that sex and power have significant relations and it's the fields where the power of patriarchy is tested and applied.

Like power's relation to sex, it has got relation to illusion as well. R. A. York describes that as a definition "illusion is in the eye of the beholder, it is the act of seeing that

Illusion Of Heaven In New Haven Town In Toni Morrison's Novel Called *Paradise*

produces error, not the concrete world" (York, 2007; 23). From this point, in the context of power and illusion relation, he states that *"where there is power, there is illusion"* (York, 2007; 160). The ones who hold the power try to cover their wrong doings and cheat themselves and others. In this perspective, the good examples of literature aim to present this illusion and power connection and put forth reality. In this perspective York points out *"the story of the novel is dissolution of the illusion"* (York, 2007; 22). Therefore, he emphasizes that the story of the literary work reveals this illusion and wrong doings.

Power, Gender and Race

Like power and illusion relation, there is a strong relation between race and gender which determine the social relations and position of the individual in the society. In this perspective, Linda Martin Alcoff states that *"gender systems are not the legacy of nature, they are the legacy of a power struggle"* (Duncan, 1996; 21). Therefore, she puts forth that gender systems, the determinations and categorizations constructed according to gender are result of a power struggle between socially structured gender roles. Similarly, Judith Butler points out that gender is *"performatively constituted by the very expressions"* and maintains that *gender is a socially constructed entity* (Butler, 2002; 25). In this perspective, Simone de Beauvoir claims that *"one is not born but rather becomes, a woman"* (Beauvoir, 1974; 301). Therefore, she refers to the power relations of the society and how the powerful side defines or shapes the other as it happens in the case of woman.

In the perspective of the relation between power and gender, there is a similar and significant relation of power and race and the connection of all these three. As an explanation of the term, according to Siobhan B. Somerville, *"the term 'race' has always been contested. In nineteenth-century scientific usage, it might refer to groupings based variously on geography, religion, class or color"* (Somerville, 2000; 21). She states that at the beginning race has been a means of categorization and definition of people according to their color, class or geographical location. However, over the time, the focus changed and turned on ideological references of race and as a result race turned out to be a means of social construction for the use of powerful ones as emphasized by Somerville. In this perspective, she states that in recent times race is *"a historical, ideological process rather than to fixed transhistorical or biological characteristics"* (Somerville, 2000; 7). Understood from his words, in recent times race has been a device or mean to be utilized in favor of the ideology of the powerful one.

From this perspective it is obvious that there is a strong connection among gender, race and power relations. In this context, Rashmi Varma points out that *"over the past fifty years, at least since the era of civil rights and women's rights struggles in the 1960s, race and gender have been variously represented as being parallel, intersecting, and overlapping systems of identity formation that structure social relations"* (Rooney, 2006;

232).Varma points out that race and gender have always been used to structure social relations which are constructed in favor of the strong, powerful one as it is seen in the era of civil rights when women rebelled for their rights and against these structured relations of race and gender applied on them in 1960s America. From this point, it is obvious that African American woman whose race and gender are more different than the patriarchy who holds the power to construct social relations in favor of itself is significantly affected by the relation of power, race and gender.

DISCUSSION

It is certain that the novel mainly focuses on the segregation of African American women, the suppression of them by the patriarchy, and the illusion of men thinking they create paradise like town but in reality just segregation and oppression. From this point, it is significant to explain how an illusion town was created by the African American men. In this perspective the story of the founders of Haven town is crucial.

There were nine large intact families who made the original journey, who were thrown out and cast away in Fairly, Oklahoma, and went on to found Haven. Their names were legend: Blackhorse, Morgan, Poole, Fleetwood, Beauchamp, Cato, Flood and both DuPres families. With their siblings, wives and children, they were seventynine or eighty-one in all (depending on whether the two stolen children were counted). Their horror of whites was convulsive but abstract. They saved the clarity of their hatred for the men who had insulted them in ways too confounding for language: first by excluding them, then by offering them staples to exist in that very exclusion (Morrison, 1999; 188)

Understood from the words of Morrison, founders of Haven town, who were displaced in 1890 before they established Haven, were looking for a place to live as free people but wherever they go, they suffer from racism and segregation. Therefore, they find an empty location in Oklahoma state and establish Haven town not to suffer such things again because they receive aggression even from other African Americans in other places.

On the journey from Mississippi and two Louisiana parishes to Oklahoma, the one hundred and fifty-eight freedmen were unwelcome on each grain of soil from Yazoo to Fort Smith. Turned away by rich Choctaw and poor whites, chased by yard dogs, jeered at by camp prostitutes and their children, they were nevertheless unprepared for the aggressive discouragement they received from Negro towns already being built (Morrison, 1999; 13).

Illusion Of Heaven In New Haven Town In Toni Morrison's Novel Called *Paradise*

As Morrison states, whites discriminates these African American community as usual but, they were ignored, pushed away and not welcomed even by other African Americans who also suffer from racial discrimination like them.

However, this discrimination and unwelcomed situation reoccurs by time in Haven where they believe they set a heaven where such segregation and past injustices will not be repeated.

Pat was convinced that when the subsequent generations of 8-rockmales did scatter, just as Zechariah feared, into the army, it could have been over and done with. Should have been over and done with. The rejection, which they called the Disallowing, was a burn whose scar tissue was numb by 1949, wasn't it? Oh, no. Those that survived that particular war came right back home, saw what had become of Haven, heard about the missing testicles of other colored soldiers; about medals being torn off by gangs of rednecks and Sons of the Confederacy – and recognized the Disallowing, Part Two. It would have been like watching a parade banner that said war-weary soldiers! not welcome home! So they did it again. And just as the original wayfarers never sought another colored townsite after being cold-shouldered at the first, this generation joined no organization, fought no civil battle. They consolidated the 8-rock blood and, haughty as ever, moved farther west. The New Fathers: Deacon Morgan, Steward Morgan, William Cato, Ace Flood, Aaron Poole, Nathan DuPres, Moss DuPres, Arnold Fleetwood, Ossie Beauchamp, HarperJury, Sargeant Person, John Seawright, Edward Sands and Pat's father, Roger Best, who was the first to violate the blood rule. The one nobody admitted existed. The one established when the Mississippi flock noticed and remembered that the Disallowing came from fair-skinned colored men. Blue-eyed, gray-eyed yellowmen in good suits. They were kind, though, as the story went. Gave them food and blankets; took up a collection for them; but were unmoving in their refusal to let the 8-rocks stay longer than a night's rest (Morrison, 1999; 194).

Understood from the words of the story, the sons of Haven town's founder fathers return from the World War II. These are the sons of those fathers who suffered from the disallowings of whites and African Americans who were fair skinned men excluding these fathers and leading these sons embrace the racial purity claims which refer these sons as members of 8 Rock Blood and accept the ideology of dark skinned ones against the light skinned ones. However, these sons in Haven town which was established with ideals of preventing future disallowings were disallowed by whites and these founder fathers' society which was against the war and these young men experience second part of disallowing resulting from the whites and disallowed

African American founding fathers. Therefore, for their ideals and like their fathers who moved to set ideal town in Haven, they move and set a new place they call New Haven which is also called Ruby later. *"For three years New Haven had been the name most agreed to, although a few were loud in suggesting other names – names that did not speak, they said, of failure new or repeated"* (Morrison, 1999; 17). Therefore they set a new ideal town like Haven which was established to be ideal but becomes the one they had to leave behind. *"From Haven, a dreamtown in Oklahoma Territory, to Haven, a ghosttown in Oklahoma State"* (Morrison, 199; 5). As Morrison states they leave behind the first ideal town which turns into a ghost town in contrast to dream and ideals of the founding fathers, and this next generation's founding fathers set New Haven town with new ideals such as no disallowing or segregation.

In this perspective these veterans of World War II as new founding fathers have ideals similar to Haven's establishment.

But he and the others, veterans all, had a different idea. Loving what Haven had been—the idea of it and its reach—they carried that devotion, gentling and nursing it from Bataan to Guam, from Iwo Jima to Stuttgart, and they made up their minds to do it again. He touched the stove hood admiring its construction and power. It was the same length as the brick oven that once sat in the middle of his hometown. When they got back to the States, they took it apart, carrying the bricks, the hearthstone and its iron plate two hundred and forty miles west—far far from the old Creek Nation which once upon a time a witty government called "unassigned land." (Morrison, 1999; 6)

Understood from the lines, these veterans, New Haven's founding fathers and also sons of the founding fathers of Haven, like Haven's non-segregating principle which was its establishment principle but turned into segregation of war veterans in 1949, aimed similar principles and ideas. But even the definition of these families for themselves initiates a segregation. *"All of them, however, each and every one of the intact nine families, had the little mark she had chosen to put after their names: 8-R. An abbreviation for eight-rock, a deep deep level in the coal mines. Eight-rock. In 1890 they had been in the country for one hundred and twenty years"* (Morrison, 1999; 193). Even from the very beginning of the new establishment, these founding families segregate themselves as dark skinned and claim that they are racially pure which collapses heaven like town establishment idea in New Haven and which leads merely to an illusion.

In this perspective, in order to reveal these illusions and realities that put forth the segregation, sexism and racism in New Haven, the experiences of female characters are told in Toni Morrison's *Paradise* novel. Morrison mostly focuses on black women of the first world. At the same time, Morrison aims to narrate the stories of many women so she tells the stories of nine women, and that's why she divides the book into nine

Illusion Of Heaven In New Haven Town In Toni Morrison's Novel Called *Paradise*

chapters each of which bears the name of a woman. *"The process of each woman speaking the painful experiences of her past and, at the same time, listening to the different, individual past hurts of the other women creates a caring, communal space for each woman to (re)construct an identity with greater possibilities for agency"* (Michael, 2002; 656) As it is stated by Michael, each women tell their own story and these stories are common stories of the African American women. Through the perspective of these stories, the novel also provides the reader with powerful female portrait in such a patriarchal society. *"Consolata learned to manage any and everything that did not require paper: she perfected the barbecue sauce that drove cattle – country people wild; quarrelled with the chickens: gave a hateful geese a wide berth, and tended the garden"* (Morrison, 1999; 242). Here Morrison portrays image of an empowered woman who is strong and capable of doing many things in contrast to the patriarchal society's women image in which woman is a weak character. Thus, the work reflects a contrast image to such societies and exemplifies the power, resistance of woman by the act of Mavis who is accused for letting her children die in the car and left in desperation. *"During the wait, in which no car or truck or bus approached, she dozed, woke to awful thoughts, dozed again. Suddenly she sat up, wide awake, and decided not to starve. Would the road girls just sit there? Would Dusty, Bennie?"* (Morrison, 1999; 37). The author puts forth a strong woman character and exemplifies and multiplies these brave women by giving each of their names to the different chapters of the work. Besides, within the feminist perspective, she reflects the discrimination on women due to her gender as Peter Widdowson emphasizes. *"That the identity of the white girl in Paradise remains a mystery merely emphasizes that here it is gender rather than race which is the key defining characteristic and the crucial potential source of destabilizing change"* (Widdowson, 2001; 329). As Widdowson states, there is a white girl in the novel but throughout the story, the writer never gives her name aiming to refer to the discrimination women suffer especially due to their genders. In this perspective, Morrison deliberately points out the gender issue and begins her novel with the statement as *"They shoot the white girl first"* (Morrison, 1999; 3). The author states that there is a strong connection between the violence, discrimination of man and gender. Thus, she puts forth the problems that gender issue lead. Because throughout the novel, as it is not clearly and deliberately defined, the reader can't be sure who the white girl is, but it is made sure for the reader that there is an attack on women by men.

However, these men begin their journey from Haven to this town which they call New Haven to make a paradise like a place different from previous ones where they as African Americans will not face any discrimination, their women are not led to die and they are not all pushed out of the towns by the patriarchal white men or light skinned African- American men. In this perspective, these founders who seem aware all of these tell their stories and loss in the novel.

That sweet, modest laughing girl whom he and Steward had protected all their lives. She had gotten sick on the trip; seemed to heal, but failed rapidly again. When it became clear that she needed serious medical help, there was no way to provide it. They drove her to Demby, then further to Middleton. No Colored people were allowed in the wards. No regular doctor would attend them. She had lost control, then consciousness by the time they got to the second hospital. She died on the waiting room bench while the nurse tried to find a doctor to examine her. When the brothers learned the nurse had been trying to reach a veterinarian, and they gathered their sister in their arms, their shoulders shook all the way. Ruby was buried without benefit of a mortuary, in a pretty spot on Steward's ranch, and it was then that the bargain was struck (Morrison, 199; 113).

Here, the author tells about how this young African American group was pushed away from the towns of the white people, how even their little daughter, whose name is also given to New Haven town signifying what is done on women and shouldn't be forgotten and repeated, were left into death and these people had to find a place away to live.

Furthermore, author tells that these people who were segregated had to establish New Haven which signifies a paradise like place where men and women won't suffer from all these again. Therefore, the author points out that these segregated families, who travel to find a new place where their daughters and they won't be segregated, establish New Haven. *"It was 1954, People were building houses, fencing and plowing land, some seventeen miles south of Christ King. They had begun to build a feed store, a grocery store, and to Mary Magna's delight, a pharmacy closer than ninety miles"* (Morrison, 1999; 225). But all these relatives, the ones who know each other and establish the town begin to segregation even among each other by the time. In this perspective, the novel tells about a play which tells about the founders of the town and emphasizes how the plot of the play changed and then number of the founding families were reduced to seven from nine families.

Why do they change it? There used to be nine families in the play. Then eight for years and years. Now Seven.

What are you talking about?

You know.

No. I don't know.

The play. How the holy families get fewer and fewer.

Illusion Of Heaven In New Haven Town In Toni Morrison's Novel Called *Paradise*

Kate does all that. And Nathan. Picking the children, I mean.
Maybe they didn't have enough for the usual size.

Daddy. He must have heard the doubt in her tone.

What. If he did, it didn't show.

It was skin color, wasn't it?

What?

The way people get chosen and ranked in this town (Morrison, 1999; 216).

This dialogue reveals that even the founding fathers are segregated in the play about the establishment of New Haven due to their skin colors which are lighter than other seven families. The novel points out the importance given to racial purity even among the African Americans. But as a result, even light skinned ones are segregated by the dark skinned ones in this African American society which establish their new town to stay away from those old mistakes.

From this point, in this seemingly heaven of the patriarchal African Americans, who think that they created a paradise but just an illusion and segregation as it was done to them before, women are segregated and forced to do the things which are expected from them in the novel. *"You can't expect a man to come home from that kind of work and have to watch over babies while I go get something decent to put in front of him"* (Morrison, 1999; 23). Mavis, as a woman, talks about the codes of gender and the men's, patriarchy's expectations from the women whose gender and gender roles are constructed by men. But, as the stories evolve, Mavis doesn't obey this and leaves her husband and children which is quite extraordinary for a woman at that time but also an example of women rebellion in the 1960s Civil Rights Movements. She resists the segregation and oppression of the patriarchal society.

In the context of segregation and oppression, Morrison also points out racism issue in the novel. In this perspective Richard Schur states that *"Paradise exemplifies and contributes to these new discourses on race and otherness by narrating the complementary histories of an all-black town in rural Oklahoma and the nearby convent that became a refuge for young women"* (Schur, 2004; 277). The author talks about the black town which embraces a racist attitude against light skinned women and applies otherization on women. *"The two white men turned away from unconscious Negro woman sprawled on the pavement"* (Morrison, 1999; 94). The author points out the cruelty of men in this seemingly paradise town, as they don't help a woman as that human is a woman and African American. Therefore, Morrison points out two handicaps of ethnic woman as it is reflected in this event. However, the establishment of the town was based on the ideals that no African American was going to be segregated due to her race and there

wasn't going to be similar pressures and discrimination which those attacking African - American men suffered from and leading them to move and establish New Haven town signifying the paradise for all these segregated black people. But, the contrasting events of those ideals occur, past events and experiences are forgotten; people begin to repeat what other do them before and turn such an imaginary heaven they establish just into an illusion. The paradise becomes a nightmare for people, especially for African American women who suffer again. The woman is segregated due to her gender and race and in such a condition, ethnic woman is less luckier than white woman whose problem is mostly gender when ethnic women's problem are gender and race. From this point it could be said that Morrison aims to emphasize the unimportance of racial characteristics of human in social relations and life. In this perspective she points out that *"I wanted the readers to wonder about the race of those girls until those readers understood that their race didn't matter"* (Widdowson, 2001; 329). From the very beginning of the story to the end, there are no obvious signs and references about the race of the convent women who are attacked by the dark skinned men of the town. Morrison points out that there is no importance of the race and it shouldn't be a problem and that's why she doesn't specify the race of the women characters, still she puts forth the racist acts of patriarchy, who aims segregation, and the failure of heaven dreams of patriarchal society as it is stated in the novel.

Bewildered, angry, sad, frightened people pile into cars, making their way back to children, livestock, fields, households chores and uncertainty. How hard they had worked for this place; how far away they once were from the terribleness they have just witnessed. How could so clean and blessed a mission devour itself and become the world they had escaped (Morrison, 1999; 292)

At the end of the novel, town men attack the convent women who are rebels and threats to their patriarchal, pure racial society system. By making those women run away or lose their lives and these men turn their idealistic town into a violent one. Therefore, they create the world they escaped again and like the world they leave behind, they bring up a segregationist, oppressive society, thus not a paradise but just an illusion.

CONCLUSION

Finally, the novel, focusing on gender and race, points out how African American women are segregated, not only by the whites but also African American men. In this case, African American woman is in a more disadvantageous condition when compared to white woman as African American woman is segregated both due to her gender and race. Furthermore, the author emphasizes that this segregation comes even from the African American man who is also segregated and must have known

Illusion Of Heaven In New Haven Town In Toni Morrison's Novel Called *Paradise*

how it feels. But past is forgotten and African American men who think that they are not like the white men who segregate them, consider that they set the ideal town New Haven where they won't segregate and be segregated. But they become like the people from whom they escape and apply same rules in the town. Therefore, the African American men as the representatives of patriarchy turn the seemingly heaven town called New Haven into an illusion by the segregation, oppression and attacks they have done to women, especially the ones in the convent.

WORK CITED

- BEAUVOIR, S. (1978). *The Second Sex*. Trans. and ed. H. M. Parshley. New York: Vintage Books
- BUTLER, J. (2002). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of the Identity*. New York: Routledge
- DUNCAN, N. (1996). *Body/Spaces: Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*. London:Routledge.
- FOUCAULT, M. (1978). *The History of Sexuality. Vol. I: An Introduction*. New York: Pantheon Books, 1978.
- KRITZMAN, L D. (1988). *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture*. New York: Routledge.
- MICHAEL, M. C.. (2002). "Re-imagining Agency: Toni Morrison's *Paradise*" *African American Review*. Vol. 36, No. 4, pp. 643-661. 22.06.2016.
<<http://www.jstor.org/stable/1512423>>
- MORRISON, T. (1999). *Paradise*. London:Vintage.
- ROONEY, E. (2006). *The Cambridge Companion to Feminist Literary Theory*. New York: Cambridge University Press.
- SCHUR, R. L. "Locating "Paradise" in the Post-Civil Rights Era: Toni Morrison and Critical Race Theory". *University of Wisconsin Press*. Vol. 45, No. 2 (Summer, 2004), pp. 276-299. 22.06.2016.
<<http://www.jstor.org/stable/3593567>>
- SOMERVILLE, S. B. (2000). *Queering the Color Line: Race and the Invention of Homosexuality in American Culture*. Durham and London: Duke University Press.

WIDDOWSON, Peter. (2001). "The American Dream Refashioned: History, Politics and Gender in Toni Morrison's "Paradise"."Journal of American Studies. Vol. 35, No. 2, Part 2: pp. 313-335. 22/06/2016

<<http://www.jstor.org/stable/27556969>>

YORK, R. A. (2007). Agatha Christie: Power and Illusion. New York: Palgrave Macmillan.

**YAZAR VE İDEOLOJİ: TEBRİZLİ YAZAR SAMED BEHRENGÎ'DEN DELİ
DUMRUL, KELOĞLAN, KÖROĞLU**

Seçkin SARP KAYA*

Öz

Samed Behrengî, İran Türklerinin edebiyatında önemli bir isimdir. Kısa hayatında hem akademik hem de sanatsal anlamda birçok çalışma yayınlamıştır. Behrengî, halk bilgisi ürünlerini yakından tanıyan bir sanatçıdır ve bu ürünlerin bir kısmını yeniden yaratarak eserler vermiştir. Bu makalede Samed Behrengî'nin Deli Dumrul, Köroğlu ve Keloğlan eserleri incelenmiştir. İlk olarak Samed Behrengî'nin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilmiş, ardından halk bilgisi ürünlerinin sözlü veya yazılı olarak değişebilme ve yeniden yaratılabilme özelliklerinden kısaca bahsedilip Behrengî'nin Deli Dumrul, Keloğlan ve Köroğlu'yla ilgili eserleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kısımda Behrengî'nin Türkçeye çevrilmiş eserleri kullanılmıştır. Sonuç olarak Samed Behrengî'nin bu tipleri seçip yeniden işleme amacı tartışılıp açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Samed Behrengî, Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu.

**AUTHOR AND IDEOLOGY: FOLKLORE AND DELİ DUMRUL, KELOGLAN,
KOROGLU BY THE AUTHOR SAMED BEHRENGÎ FROM TABRIZ**

Abstract

Samed Behrengî is an important name in the literature of Iran Turks. In his short life, he published many academic and art works. Behrengî is an artist that knows folklore products well and and he re-created these materiels. In this article, Deli Dumrul, Köroğlu and Keloğlan works of Samed Behrengî has been studied. First of all, information about Samed Behrengî's life and his literary personality has been given, then shortly refered to folklore products' ability to been re-create and change the information in the Deli Dumrul, Keloğlan and Köroğlu works of Behrengî has been mentioned. In this part, the works of Behrengî that has been translated in Turkish has been used. As a result, the reason of Samed Behrengî re-used this characters in his works has been explained.

Key Words: Samed Behrengî, Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu.

GİRİŞ

Halk bilgisi ürünleri, bir gelenek çerçevesinde yaratılmakla birlikte, yaratıcılarının her icrasında belli ölçüde değişikliğe uğrar. Bu değişiklikler yaratıcının veya diğer bir deyişle sanatçının kendi iç dünyasıyla bağlantılı olabilir. Metni yeniden yaratan veya işleyen yaratıcı/sanatçı kendi dünya görüşünden hatıralarına kadar geniş bir yelpazede kendi duygu ve düşüncelerini metne dâhil edebilir. Ayrıca halk bilgisi ürünleri, ait olduğu toplum tarafından tanınan ve bilinen ürünler olduğu için, sözlü

* Okt., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, e-mail: goe.secckin@hotmail.com

veya yazılı fark etmeksizin yaratıcı/sanatçıların duygu ve düşüncelerini o topluma aktarabilme araçları da olmuştur.

Yazılı edebiyat alanındaki sanatçılar gelenekten aldıkları anlatıları veya bu anlatıların ilgi çekici karakterlerini eserlerinde kullanmışlardır. Bu sanatçılar hitap ettikleri kitleye ulaşmak için halk bilgisi ürünlerini yeniden işlemiş ve metinlerin içine kendi düşüncelerini katmışlardır. Bu makalede ele alacağımız Samed Behrengî de bu yöntemi kullanan bir sanatçıdır. Behrengî, Türk halk bilgisinin özellikle Azerbaycan coğrafyasındaki belirleyici unsurlarını iyi bilen bir sanatçı olarak bazı yaratmalarında halk bilgisi ürünlerini kendine kaynak olarak belirlemiş ve çeşitli karakterleri ve metinleri, kendi düşüncelerini aktarmak için yeniden yaratmıştır.

Bu makalede Samed Behrengî'nin Deli Dumrul, Koroğlu ve Keloğlan tiplerini nasıl ele alıp yeniden işlediği incelenecektir. Makalede ilk olarak Samed Behrengî'nin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilecektir. Ardından halk bilgisi ürünlerinin sözlü veya yazılı olarak değişebilme ve yeniden yaratılabilme ve işlenebilme özelliklerinden kısaca bahsedilip Behrengî'nin Deli Dumrul, Keloğlan ve Koroğlu'yla ilgili eserlerindeki özelliklere yer verilecektir. Bu kısımda Behrengî'nin Türkçeye çevrilmiş eserlerinden faydalanılacaktır. Sonuç olarak Samed Behrengî'nin bu tipleri hangi amaçla seçip yeniden işlediği bunu yapmaktaki amacı tartışılıp açıklanacaktır.

1.Samed Behrengî'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği

Samed Behrengî'nin halk bilgisi ürünlerine yaptığı ideolojik eklemeleri veya değişiklikleri açıklayabilmek için onun hayatına ve edebi kişiliğine değinmek gereklidir. Behrengî aşağıda daha detaylı bahsedileceği üzere yakından tanıyıp yeniden işlediği halk bilgisi tiplerinin eylemlerine bir anlamda kendisini, kendi dünyasını dâhil etmiştir.

Samed Behrengî, 1938'de Tebriz, Çerendab'da doğmuş; 1968'de Humarlı bölgesi yakınlarında Aras Nehri'nde boğularak ölmüştür. Bazı araştırmacılara göre ölümü şüphelidir ve boğulmadığı, İran gizli polisi tarafından öldürüldüğü iddia edilmektedir. Fakir bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen ve asıl mesleği öğretmenlik olan Behrengî derlemeci, araştırmacı ve mütercimdir; ilkokulu bitirip, öğretmen okulunda okuyup Mamkan, Gogan ve Ahircan gibi köy okullarında on yıl boyunca öğretmenlik yapmış, bu esnada Tebriz Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde akşam derslerine katılmış, Azerbaycan halk edebiyatı üzerine çalışmış ve derlemeler yapıp bunları yayınlamış, çeşitli yazılarıyla İran'ın eğitim sistemindeki sorunlar üzerine yoğunlaşmıştır. İlk eseri Talhun'u 1964'te yayınlayan Behrengî, "Mahi Siyahi Kuçulu/Balaca Gara Balığ (Küçük Kara Balık)" adlı eserinin Avrupa'da aldığı ödüllerle dünyaca tanınmıştır. Eserlerinde fakir köylü çocuklarının hayatlarına yer veren Behrengî onların sorunlarına çözüm bulmayı hedeflemiş, cahil ebeveynlere ve baskıcı yönetime karşı tepkileri ve siyasi tutumu gereği sansüre maruz kalmış bir

Yazar ve İdeoloji: Tebrizli Yazar Samed Behrengî' den Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu

isimdir. Behrengî ölümünden sonra özellikle 70'li yıllarda Pehlevî karşıtı gruplar için bir rol model olmuştur ve İran'ın siyasî ve kültürel hayatında etkili bir sembol haline gelmiştir. Amerikan karşıtı görüşleri, ruhban sınıfına karşı tutumu, İran'da yaşayan Türklerin İranlılarla eşit haklara sahip olması gibi hedefleriyle Behrengî örnek bir öğretmen ve fikir adamı olarak kabul edilmiştir.¹

Behrengî'nin hayatı ve fikirleri onun eserleri üzerinde son derece etkili olmuştur. O, yaşadığı çevreyi ve içinde bulunduğu topluluğun temel dinamiklerini iyi tanıyan bir aydındır ve bu dinamiklere uzak kalmadan sanatını nasıl üreteceğini ve fikirlerini topluma nasıl iletceğini iyi bilmektedir. Onun halk bilgisi ürünlerine yönelik düşünceleri de eserlerini yaratırken ortaya koyduğu düşünce yapısını da açıklar.

Samed Behrengî'ye göre halk bilgisi ürünleri, ait oldukları toplumların öz niteliklerini ortaya koyan ve onların özellikle sınıf farklılıkları bağlamında alt sınıfların düşüncelerini dışa vuran üretimlerdir. Ona göre; *"kuşkusuz her milletin ve ülkenin masalları onları başka milletlerin masallarından ayıran birtakım özelliklere sahiptir. [...]Folklor genellikle bir toplumun mahrum ve ezilen sınıflarının durumunu, düşüncesini, arzularını yansıtır. Zaman zaman toplumun üst sınıflarından söz edilirse de, burada mahrum halk sınıfları geçim derdiyle ister istemez onlarla karşı karşıya gelmişlerdir."* (2013: 7).

Bu düşüncelere göre Behrengî, halk bilgisi yaratmalarının protesto işlevi üzerinde durmaktadır. William Bascom'un temelde belirlediği *eğlenme, toplumsal kurumlara destek verme, eğitim, toplumsal ve kişisel baskıdan kurtulma işlevlerinin yanı sıra halk bilimciler son bir işlev daha eklemektedirler. Bu da protesto işlevi olarak adlandırılmaktadır. Bu işleve göre normal şartlar altında gerçekleştirilemeyen zengin-fakir, yönetici-yönetilen mücadelesindeki sınıf çatışması halk bilgisi yaratmalarında yansıtılır* (Ekici, 2011: 125-126). Samed Behrengî; folkloru, halk bilgisi yaratmalarını yaşadığı hayat ve ideolojik duruşuna uygun bir biçimde başkaldırı ve protesto aracı olarak görmüş ve bu yaratmaların ideolojik görüşlerini dile getirmek adına uygun ürünler olduğunu fark etmiştir.

Behrengî derlediği malzemelerden hareketle Azerbaycan halk edebiyatı ürünlerindeki anlatma türlerini kendince bir tasnife tabii tutmuştur. Yaptığı üç grupluk tasnifin birinci grubunda *yiğitlerin aşkları, yüreklilikleri ve bunların padişahlar, hanlar ve derebeyleriyle mücadelelerinin de karıştığı hamasi hikâyeler* olduğunu ve bu grupta *on yedi hikâyeden oluşan Köroğlu Destanı'ndan, Dede Korkut Hikâyeleri'ne kadar birçok heyecan verici hikâye* olduğunu belirtir (2013:8). Behrengî özellikle bu gruba giren anlatmaların İran'da çocuklara hazırlanacak okuma kitaplarında temel kaynak olmasını istemiştir. Onun eğitimle ilgili görüşlerine göre okuma kitaplarında bir öykü olacaksa bu öykünün *kaynağı engin bir hazine olan Azerbaycan folkloru olmalı ve [i]lkokul*

¹ Behrengî'nin hayatı hakkında bilgiler için bk. Behrengî, 2013: 4. Baştuğ, 2001: 206. Kafkasyalı, 2010: 246-247. Hillmann, 1989: 110-111.

kitaplarında, halk ağzındaki öyküler, orta ve liselilerinkinde Dede Korkut ve Köroğlu Destanları kullanılmalıdır (Kurtulan, 1989: 61). Onun düşüncesine göre bu eserlerdeki kahramanlar ve karakterler yaşadıkları çağ için bir örnek teşkil edemez, yol gösterici olamaz; çünkü onlar gerçeği yansıtmaz fakat Behrengî, anlatmalardaki bu geçmişin bilinmesinin, geçmişten günümüze insanlığın ne kadar geliştiğinin ve nereye kadar gelişebileceğinin bilinmesi açısından önemli olduğunu ifade eder (Behrengî, 2014: 17).

Behrengî bir aydın olarak görevinin halka hitap edebilmek olduğunun farkındadır ve bunu hızlı ve anlaşılır bir yoldan yapmanın halk bilgisi ürünlerinden geçtiğini bilip eserlerini ona göre şekillendirmiştir. Bunu yaparken de baştan beri değinildiği gibi kendi fikirlerini metne dâhil etmekten çekinmemiştir. Siyasî tutumu ve düşünceleri dolayısıyla ağır bir sansüre maruz kalan Behrengî eserlerinde belli semboller kullanmıştır ve bu sembolleri halk kültüründe bulunan tiplerin arasından belirlemiştir. Bu tipler ise rastgele değildir. Behrengî, ideolojik görüşüne yakın durabilecek, düşüncelerini yansıtabileceği zemine sahip tipler seçmiştir. Yeniden işlediği bu tipler sembolik anlamda halk muhayyilesinde Behrengî'nin ideolojik görüşlerinin yansıtıcısı tipler olmasa bile onun düşüncelerini taşıyabilecek ve bu yönde bir müdahaleye uygun tiplerdir.

Burada kısaca halk bilgisi ürünlerinin özelliklerine değinmek gereklidir. Metin Ekici'nin halk bilgisi ürünlerinin özellikleriyle ilgili verdiği bilgiye göre halk bilgisi ürünlerinin belli başlı temel özelliklerinin arasında *sözlü olma, yazılı olma ile eş metinler (varyant) ve benzer metinler (versiyon) halinde olma* vardır. Birçok halk bilgisi ürünü temelde sözlü olarak yaratılıp, aktarılıp kullanılmaktadır. Bu özelliğin bir sonraki basamağı niteliğindeki özellik ise yazılı olmadır. Halk bilgisi ürünleri sözlü ortamdan yazılı ortama geçirilebilir veya birçok türün ürünleri, tür özellikleri sabitleşince yazılı olarak da yaratılır. Eş metin veya benzer metin olma durumu ise halk bilgisi ürünlerinin yeniden yaratımı veya işleme durumunda ortaya çıkar. Her icra yeni bir yaratımdır ve belli miktarda yaratıcı etkisine de açıktır. Bu sebeple ortaya aynı ürünün farklı ve yeni metinleri çıkabilir. Halk bilgisi ürünlerinin bir diğer önemli özelliği de ulusal olmalarıdır. Bu ürünler *belli bir ulusal gelenek tarafından ve geleneğin sahibi olan halk grubu tarafından yaratılırlar* (2011: 11-12). Ekici'nin verdiği bu bilgiye göre halk bilgisi ürünleri, bir geleneğe bağlı olsa da belli ölçülerde yaratıcısının etkisini ve müdahalelerini de taşımaktadır. Metinler değişebilir, yenilenebilir, yeniden üretilebilir veya işlenebilir ve ortaya bir önceki metne hem benzeyen hem de ondan farklı yeni bir metin çıkar ve bu metin icracısının, yaratıcısının kişisel özelliklerinden izler taşır.

Bu durumun halk bilgisi ürünlerinde izlendiği en önemli noktalardan biri arasözlerdir. İlhan Başgöz'ün verdiği bilgiye göre; *sözlü kültürde arasöz anlatıcının kişisel düşüncelerini metne ekleyip geleneksel anlatıyı çağdaş bir hikâye haline getirmek amacıyla kullanarak kendi ideoloji ve değerlerini, dünya görüşünü, sosyal, ekonomik ve siyasal konuları metne katmasını sağlayan unsurlardır. Hikâye anlatıcısı kendisini hikâye karakterinin yerine ne*

Yazar ve İdeoloji: Tebrizli Yazar Samed Behrengî' den Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu

kadar koyarsa koysun ve maceranın bir kısmını ne kadar yaşarsa yaşasın, hala hikâye anlatıcısıdır ve kendini kendinden koparamaz. Arasöz kategorilerinden biri görüş, yorum ve eleştiriler kategorisidir. Bu kategoride anlatıcının ideolojik ifadesini (siyasal, sosyal ve dini), şahsi felsefesini, protestosunu ve eleştirisini buluruz. Masal, destan ve hikâye, sosyal ve siyasal kurumlara veya toplumdaki nüfuzlu kimselere yöneltilen açık bir eleştiri ve protestoyu genelde ihtiva etmez. Anlatıcı ara sözü kullanarak, sosyal ve siyasal değişiklikten hoşnutsuzluğu sosyal kurumların çalışma şeklini ve eğitim sistemindeki yanlış uygulamalar vb. gibi konuları vurgulayabilir (2003: 190, 193, 197). Anlatıcı çeşitli unsurlara göre metninde değişiklikler yapabilir. Bunların sebepleri anlatıcının icra ortamı, zamanı, amacı, hitap ettiği kitle gibi unsurların yanında anlatıcının hikâyeyi güncelleştirmesi ve yaşadığı döneme aktarması, toplumun sorunlarını ve kendi sıkıntılarını da hikâyeye dâhil etmesidir.² Masalın yazılı olarak üretilmesi noktasında da benzer yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir.³

Buraya kadar bahsedilen özellikler temelde sözlü kültür ürünleri için verilmiştir. Fakat yukarıda atıfta bulunulan iki araştırmacı da sözlü ürünlerin icrasının yanında yazıya geçirilmesine veya doğrudan yazılı olarak yaratılan ürünlere de değinmişlerdir. Behrengî, halk bilgisi ürünlerini yakından tanıyan, bu ürünlerle ilgili derlemeler yapmış ve bu ürünleri hem akademik anlamda yayınlamış hem de sanatçı kişiliğini kullanarak yeniden işleyip üretmiş bir yazar ve anlatıcı tipidir. Bu bağlamda Behrengî' ye yazılı olarak masal üreten bir masal anlatıcısı da diyebiliriz. O, yeniden işlediği tiplere arasözlerle kendi düşüncelerini söyletmiş, metinlere çeşitli müdahaleler ile kendi dünya görüşünü sirayet ettirmiştir.

2.Samed Behrengî'nin Eserlerinde Deli Dumrul, Keloğlan ve Köroğlu

Samed Behrengî, başta doğduğu Tebriz olmak üzere İran Türkleri arasında yaşatılan halk bilgisi ürünlerini yaptığı derlemeler sayesinde yakından tanımıştır ve halkın hangi karakterleri tanıdığını öğrenmiştir. Onun Deli Dumrul, Keloğlan ve Köroğlu tercihleri tesadüf değildir. Bu tipler çeşitli sebeplerle onun düşüncelerini iletme amacına ve vermek istediği mesajlara uygundur. Bu düşünceden hareketle de bu kısımda Behrengî'nin sırasıyla Deli Dumrul, Keloğlan ve Köroğlu tiplerine ve yeniden işlediği metinlere yaptığı eklemeler ve değişiklikler, bu tiplerin genel Türk halk kültüründeki özellikleriyle karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır.

2.1.Samed Behrengî ve Deli Dumrul

Bilindiği üzere Deli Dumrul, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan karakterlerden biridir ve Türk Dünyası'nda Dede Korkut Kitabı ile birlikte geniş bir sahada bilinen bir karakterdir. Deli Dumrul, "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu"nun ana karakteridir ve anlatının temel izleği Deli Dumrul'un Tanrı'nın emri olan ölüme karşı gelmesi,

² Bu tip değerlendirmeleri barındıran bir inceleme için bk. Başgöz,1986: 49-145.

³ Yazılı masal konusuyla ilgili detaylı bir değerlendirme için bk. Ölçer Özünel, 2011: 60-71.

ölümle ve Azrail ile mücadelesi ve canı yerine can bulup kurtulmasıdır. Deli Dumrul anlatısının sözlü kültürde de uzantıları mevcuttur ve anlatı çeşitli parçalar halinde farklı kaynaklarda da tespit edilmiştir (Gökyay, 1973: 564-576). Deli Dumrul, Türkiye sahasında olduğu gibi İran sahasında da İran Türkleri arasında âşıklar tarafından anlatılmakta ve bu anlatı masal formunda yaşamaya devam etmektedir. Deli Dumrul'la ilgili bu durum geçmişte de aynı olmuştur. Bu da Behrengî'nin, yukarıda kısaca değindiğimiz halk anlatıları tasnifinde de görüleceği üzere, Deli Dumrul'u yazılı veya sözlü kaynaklardan bildiğini göstermektedir.

Deli Dumrul anlatısı *çok önemli bir sosyokültürel geçiş döneminde yaşananların yansımasıdır*. Deli Dumrul'un yaşadıkları *'Deli' Dumrul'un 'us'lanma sürecini* anlatır. Deli Dumrul'un bu süreci bir anlamda Türklerin eski inanç sisteminden İslamiyet'e geçişinin de sembolik bir anlatısıdır. Bu haliyle Deli Dumrul bu sürecin tamamlanması yolunda *atalarımızın bir sembolüdür* (Saydam, 2013: 12-13). Deli Dumrul'un anlatı düzleminde baştaki Tanrı'ya isyan eder gibi görünen tutumu ve devamında yaşadığı mücadele ile korku, onun bu süreçteki tutumunu ve farklı yorumlanabilir özelliklerini göstermektedir.

Kemal Abdulla'nın *Admetos, Herakles ve Deli Dumrul* arasında yaptığı karşılaştırmada değindiği bazı noktalar önemlidir. Abdulla'nın fikirlerine göre; Herakles ve Admetos daha çok şahsî menfaatleri için savaşırken Deli Dumrul daha toplumsal bir duruş gösterir. Deli Dumrul *kendi mağlubiyetiyle bile sosyal menfaatin mücadelecisi olur*. O, *bir daha ölüm olmasın, canlar alınmasın ister; tanımadığı bir yiğidin ölümüne rıza göstermez ve böyle bir mücadeleyi şahsî menfaatten üstün tutanların tarihte, hem mitolojik hem de gerçek tarihte yaşama hakları vardır* (2012: 274). Burada Deli Dumrul'un Azrail'e olan tepkisinin şahsî bir meseleyle başlamadığı görülür. O, aşağıda daha detaylı görüleceği üzere, kendi halkından olan ve hiç tanımadığı bir yiğidin ölümüyle bu ölümleri durdurmayı kendine sorumluluk edinir. O, kişisel bir sıkıntısı ve meselesi yokken; üstelik kendi koyduğu kurallar çerçevesinde ve kendi dünyasında bir hayat sürerken bir daha ölüm olmasın diye Azrail sembolünde ölümle mücadele eder.

Samed Behrengî, Deli Dumrul eserinin girişinde düşüncelerine yer vererek şunları ifade eder: *Dede Korkut Masalları Azerbaycan'ın en eski masallarındandır. Yıllar öncesinden bize yadigar kalmış bu masallar Oğuz Türkleriyle ilgilidir. Dede Korkut, Oğuz Boyu'nun Orta Asya'ya egemen olduğu dönemde yaşamış, onların sevincine kederine ortak olmuş, kahramanlıklarının destanını yazmış aksakallı, yaşlı bir dedeydi. İşte bu kitapta da bu korkusuz kahramanlardan birinin, Deli Dumrul'un öyküsünü okuyacağız. Bu öyküde, çok eski zamanlarda yaşamış insanların kimi arzularına yer verilmiştir. İnsanların ölümden korktukları, ondan kaçmak istedikleri anlatılmış, birbirlerini sevdikleri ve kendi mutluluklarını diğerlerinin mutluluğunda aradıkları takdirde, Azrail'i bile yenebilecekleri ve mutlu olabilecekleri gösterilmiştir* (2014: 16).

Deli Dumrul'un bu genel özellikleri ve Behrengî'nin folklorla dair genel

Yazar ve İdeoloji: Tebrizli Yazar Samed Behrengî' den Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu

düşünceleri ile Dede Korkut Kitabı'na bu bakışı onun Deli Dumrul'u yeniden işleyişindeki müdaheleri için açıklayıcı noktalaradır.

Bu noktada Dede Korkut Kitabı'ndaki "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu" ile Samed Behrengî'nin "Deli Dumrul"u arasında karşılaştırma yapılacak olursa henüz başlangıçta bir değişiklik görülmektedir. Behrengî, Deli Dumrul'a neden deli denildiğini açıklamak için onun *çocukken dokuz vahşi boğayı öldürdüğünü ve bunun gibi boyundan büyük işler yaptığı için ona deli denildiğini* ifade eder (2014: 19). Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatıda böyle bir açıklama mevcut değildir (Ergin, 1964: 61). Behrengî'nin bu eklemeyi ve aşağıda yer verilecek diğer değişiklik ve eklemeleri, yalnızca varsayımlardan hareketle, bir anlatıcıdan bu şekilde dinleyerek veya İran Türkleri arasındaki bir anlatıdan esinlenerek yaptığını söylemek mümkündür. Fakat yine de onun iletmek istediği mesajlara uygun bir eklemedir. Çünkü Behrengî, onun deliliğini yaptığı kahramanlıklara atfederek metnin devamındaki düşüncelerine uygun bir halk kahramanı portresi hazırlar.

Behrengî'nin Deli Dumrul'unda Azrail'in can almasının *kalleşçe* olduğu nitelenir (2014: 23). Orijinal metinde ise yalnızca Azrail'in can almasından bahsedilir (Ergin, 1964: 61). Metnin başında da ölenin yiğit bir genç olmasıyla birlikte düşünülürse bu ekleme de anlaşılabilir. Metne yapılan bu müdahale Behrengî'nin baskı dönemindeki ölümlere karşı tutumunu ifade eder.

Behrengî'nin metne en çok müdahale ettiği kısımlar Deli Dumrul'un Azrail'le söyleştiği kısımlardır. Dede Korkut kitabında Deli Dumrul, Azrail göğsüne konunca onun *hırsız gibi can aldığını* söylerken, Behrengî'nin metninde *namert olduğu, haydutluk yaparak can aldığı ve insanları sırtından vurduğu* ifadeleri yer alır (Ergin, 1964: 63. Behrengî, 2014: 37). Bu kısımda Behrengî'nin eklemeleri dikkat çekicidir: *O güçlü kahraman, yiğit Dumrul şimdi binbir kılığa giren ve haydutluk yaparak can alıp insanı sırtından vuran bir namerdin esiri olmuş. O Dumrul, şimdi çok perişan bir haldeymiş. Ama kalbi henüz atarken, ölmek istemediğini anlamış. Yaşam sevinçle dolu olsun, sevinç herkesin olsun istiyormuş. Ortak bir sevinç istiyormuş. Tıpkı daha önce kendi halkı için kahramanlık yapıp mutluluğu ve sevinci kendi ülkesine getirdiğinde olduğu gibi...* Bu kısmın devamında Deli Dumrul'un Azrail'e söylediği cümlelerde ise şöyle bir ekleme mevcuttur: *Canımı alma! Beni kendi halime bırak. Git kötülerin ve kötülük edenlerin canını al. Git, mutluluğu başkalarının sefilliğinde arayanların ve ekmeklerini başkalarını aç bırakarak kazananların canını al. Git!* (2014: 37, 40). Bu kısımlar Behrengî'nin metne müdahalelerinin en yoğun olduğu kısımlardır. Behrengî, Deli Dumrul'un dilinden şahsî ideolojik duruşunu belirtmekte, baskıcı rejime karşı tepkisini ortaya koymaktadır. Deli Dumrul'un orjinal metinde olmayan daha önceki kahramanlıklarına yapılan vurgu onun yukarıda da kısaca belirtildiği gibi bir halk kahramanı portresi yaratma çabasının işaretidir ve buradaki toplumsal menfaat ve toplumsal sevinç isteği ile yöneten kitlelerin baskılarına karşı duruşunu arasözleri Deli Dumrul'a söyleterek metne eklemesidir.

Behrengî'nin Deli Dumrul'la ilgili yaptığı son ekleme ise dinle ilgilidir.

Behrengî'nin metninde iki yerde Deli Dumrul, Tanrı'nın kim, ne olduğunu ve nerede olduğunu bilmediğini belirtip, Tanrı'yı gökte ve yerde arayanların akılsız olduğunu söyleyip Tanrı'nın insanların kalbinde olduğunu bilmediklerini ifade eder. Azrail, Dumrul'un duasının bile küfür gibi olduğunu söylerken, Tanrı bu sözlerden hoşlanır (2014: 42, 56). Dede Korkut Kitabı'nda bu kısımlarda Deli Dumrul, Tanrı'nın birliğinden şüphe duymadığını belirtir ve Tanrı'nın kim veya nerede olduğuyla ilgili herhangi bir sorgulama yoktur (Ergin, 1964: 63, 67). Bu kısımlar Behrengî'nin ruhban sınıfı tarafından yanlış bir şekilde tanıtılan ve yaşatılan din ve uygulanan dinî dayatmalara tepkisidir. Behrengî bu noktada ateizme vardırılabilecek bir sorgulamaya girişir; fakat metinde yaptığı, Tanrı ve din kavramlarının yanlış bir şekilde, büyük ihtimalle de hâkim ideolojik görüşlerin lehine kullanılmasına bir tepkidir.

2.2.Samed Behrengî ve Keloğlan

Türk Dünyası'nın ortak masal tiplerinin en ünlülerinden biri de Keloğlan'dır. Tüm Türk Dünyası anlatmalarında farklı adlarla bilinen bu tipin ayırt edici özelliği kelliği; zeki, kurnaz ve becerikli olması, karşısına çıkan engelleri genellikle zekâsıyla aşması ve toplumun fakir kesimine ait bir tip olmasıdır.⁴

Naki Tezel'in ifadesiyle *Türkteki zekâ gücünü Keloğlan kadar temsil eden başka bir masal kahramanı yoktur*. Onun karşısındakiler her zaman *yenilmeye mahkûmdur*. Tezel'in verdiği bilgiye göre; Keloğlan başına giydiği sihirli külah veya üstüne giydiği sihirli hırka ile kimseye görünmeden, her şeyi görerek istediği her yere girer ve bütün sırları öğrenebilir (2014: 13, 17).

Tahir Alangu'nun verdiği bilgiye göre; Keloğlan, başka kahraman tipleri gibi kadere razı ve doğuştan törelere bağlı, kurulu düzenin yasalarına boyun eğer bir tip değildir. Keloğlan etkin ve savaştı bir tiptir, dünyanın haksızlıklarına karşı derinden gelen bir hisle direniş gösterir, saldıırır. Bu haliyle Keloğlan "başkaldıran" bir tiptir. Kötülük ve haksızlık yapan kişilerin karşısındadır, düşmanlarına onların silahlarıyla karşılık verebilir, işlerini kurnazlık, ataklık, beceriklilik gibi özelliklerle halleder, bazen de rakiplerine hileyle karşı koyar. Keloğlan bir anlamda batıl inanç ve töreye bağlı tiplere karşı yeni bir tiptir (1968: 461).

Tezel ve Alangu'dan alıntıladığımız bu bilgidan de anlaşılacağı üzere Keloğlan zeki, kurnaz, çeşitli şekillerde düşmanlarına, rakiplerine karşı mücadele eden bir masal kahramanıdır. Fakat onun ayırıcı özellikleri vardır. Keloğlan fiziki güçten çok zekâ becerisinin ve kurulu düzene karşı bir sorgulamanın sembolü haline gelebilir. Onun rakipleri kurulu düzenin sabit ama kusurlu tipleri olabilir ve Keloğlan onların karşısında bir tür anti-kahraman halini alabilir.

Meriç Harmancı'nın verdiği örneklerde de bu durum görülmektedir. Keloğlan'ın bir sosyal haydut tipi olup olmadığını tartışan Harmancı, onun tam olarak bir sosyal haydut tipi olarak görülemeyeceğini, o tipten ayrılan özellikleri olduğunu

⁴ Keloğlan tipiyle ilgili detaylı bir inceleme için bk. Harmancı, 2010.

Yazar ve İdeoloji: Tebrizli Yazar Samed Behrengi' den Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu

söyler. Keloğlan, yolsuzluk yapan zenginler veya zalim devlet adamlarıyla mücadele eder fakat bunu gücü elde etmek amacıyla değil onlarla hesaplaşmak için yapar. Onun haydutluğu, sosyal anlamda bu işlevle kalır. O bir eşkıya gibi davranmaz, örf ve âdetlerin onayladıklarının dışına çıkanlarla mücadele eder. Bunu da *eğreti bir haydut tipi* gibi yapar. Sosyal haydutluğun taşıdığı şöhretle ilgisi yoktur. Zenginden alıp fakire vermek, zenginlikten nemalanmak gibi özellikleri yoktur. O, gücü elinde bulunduranlarla fakirler arasındaki mücadelenin fakirler tarafının bir sembolüdür (2010: 284-285).

Behrengi'nin işlediği Keloğlan tipi ise kısmen Harmancı'nın kısmen de Alangu ve Tezel'in söylediklerine yakın durmaktadır. Bilindiği üzere Keloğlan, Azerbaycan masallarında da yer alan bir tiptir ve Türk Dünyası masallarındaki genel özelliklerini Azerbaycan sahasında da gösterir. O, genel özellikleriyle Behrengi'nin iletmek istediği ideolojik mesajlara uygun bir tiptir. Behrengi, yeniden işlediği Keloğlan masalına dünya görüşüne dair mesajları dâhil etmiştir.

Bu noktada Behrengi'nin Keloğlan'la ilgili görüşleri önem arz etmektedir: *Keloğlan, Azeri masallarının en ilginç, canlı ve asil simalarından biridir. Kel, üçüncü sınıfa mensup, yoksul bir gençtir. Ne geçimini sağlayacak toprağı, ne sermayesi, ne işi, ne mesleği, ne belirli bir mevki vardır. Çoğu kez yaşlı annesiyle birlikte yaşar, annesinin yün eğirerek kazandığı parayla geçimini sağlar. Keloğlan birazcık tembeldir ama çalışmak ve karnını doyurmak zorunda kaldığı zaman öyle şeyler yapar, öyle yiğitlik, sezgi ve akıl gücü gösterir ki padişahlar, vezirler ve güçlü devler bile karşısında dize gelir. İki kelimeyle özetlersek, tembel ama aynı zamanda kıvrak, becerikli ve kurnaz Keloğlan. Ağzı laf yapar. Azeri masallarında Keloğlan çok defa vezirle ve zaman zaman padişahla çatışır; birbirini izleyen yenilgilerden, bunalmalardan ve aldanmalardan sonra hemen hemen daima kazanan taraf olur. Bir de bakarız ki ya padişahın damadı olmuş yahut padişahın yerine geçmiş ve yaşlı annesini de vezir yapmış. Keloğlan daima iyi talih arzusu içinde yanıp tutuşan, günün birinde kendi kendisinin efendisi olmak isteyen, toplumun acı çekmiş alt katmanlarına mensup bireylerin sembolüdür* (2013: 8-9).

Bu bilgidен hareketle Behrengi'nin Keloğlan tipinin gelenekteki özelliklerini yakından tanıdığı söylenebilir. Onun yaptığı değişiklikler ve eklemeler ise tamamen Behrengi'nin dünya görüşlerini, bu görüşlere uygun bir tip olan Keloğlan üzerinden aktarmasının sonucudur.

Behrengi'nin Keloğlan eseri Türkçeye farklı farklı adlarla çevrilmiştir. Fakat anlatılar temelde aynıdır, çeviriler arasında da göze çarpan önemli nokta az miktardaki üslup farklılıkları ve hitap etmesi beklenen yaşa göre sadeleştirmelerdir. Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer nokta daha vardır. Keloğlan tipinin Türk Dünyası'nda son derece yaygın olması ve Azerbaycan masallarında da çok sayıda örneğinin olması Behrengi'nin hangi metni yeniden işlediğinin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır.

Behrengi'nin eseri, tipik bir Keloğlan anlatısı gibi başlar. Fakat aralarda yapılan müdahaleler metne dışarıdan eklendiği bariz belli olan unsurlardır. Metnin başında

Keloğlan ve padişahın kızı birbirlerine âşıktırlar fakat Keloğlan sosyal statüsü yani fakirliği dolayısıyla padişahın kızını kendisine vermeyeceğini düşünür (2010: 10). Padişahın kızının Keloğlan'a âşık olduğunu kimseye söyleyemediği kısımda Behrengî, gelenekteki metinlerden farklı bir metin oluşturacağını ve anlatıcılardan farklı bir tavır takınacağını açıkça belirtir. Behrengî, *"Masal buraya gelince masalcılar genellikle "Padişahın kızı, gönlünün derdini kimseye açmamış." derler. Korkudan ya da gelenek görenek bağnazlığından olmalı. Oysa ben derim ki: "Kız, babasına derdini apaçık anlatmış."* ifadeleriyle bunu apaçık belli eder (2010: 11). Bu noktada Behrengî, toplumsal sınıf farklılıklarını ve bu farklılıklardan doğan sıkıntıları eleştirir ve bu farklılıklardan doğan sıkıntıları dile getirir. Ayrıca geleneklerin kendine göre yanlış ve değiştirilmesi gereken taraflarını da açıklayarak buna kendince bir çözüm getirir.

Eserin devamında Keloğlan büyülü bir külaha sahip olur, bu külaha annesinden alırken annesi ondan harama el uzatmayacağına dair söz ister. Keloğlan söz verir ve kumaş üreticisi Hacı Ali'nin konağına gider. Hacı Ali'nin üretim evleri, işçileri ve uşakları vardır. Keloğlan burada bir iç monolog yaşayarak Hacı Ali'nin malının haram ya da helal olup olmadığını tartışır. Sonuç olarak Hacı Ali'nin çalışmadığını, işçinin emekleriyle zengin olduğunu, işçilerin emeklerini sömürdüğünü, yan gelip yatarak keyif yaptığını, işçiler çalışmasa üretiminin kapanacağını düşünür ve sonuç olarak kazancın Hacı Ali'ye ait olmadığını, dolayısıyla kendisine helal olduğunu ifade eder ve hem Hacı Ali'nin hem de diğer zenginlerin evlerini soyup kasalardan aldığı paraların çok azını kendine ayırıp büyük kısmını yoksullara dağıttır. Eve geç kalınca kendisine nerede olduğunu soran annesine de Kumaşçı Ali'nin köşkünde olduğunu ve onun *çaldıklarını geri alıp gerçek sahiplerine dağıttığını* söyler. Metnin bu kısmında annesi yemek yapmaya başlarken *"doğru söze ne denir"* ifadesi geçer. Keloğlan masalın devamında padişahın kızıyla evlenir fakat saraya yerleşmezler. Kız, Keloğlan'ın yanına gelir ve emek vermeyi, çalışmayı öğrenir. Keloğlan da yoksullar yararına sık sık zenginlerden çalar. Metnin sonunda ise Behrengî bir anlatıcı olarak yine metinde değişiklik yapıp masalı, masalcıların bir bitiş formeliyle bitirdiğini fakat kendisinin bu masal inbitmediğine inandığını ifade eder (2010: 21-23, 27-28, 45, 60-61).

Yukarıda Meriç Harmancı'dan alıntılanarak belirtildiği üzere gelenekteki anlatılarda Keloğlan zenginden alıp fakire veren bir özellik sergilemez. Behrengî'nin bu tip bir metinle karşılaşmış ve karşılaşmadığı hakkında kesin bir hüküm verilmesi de eldeki bilgiyle tam olarak mümkün değildir. Behrengî'nin eserinde Keloğlan tam bir sosyal haydut tipi olmaz, sadece o tipin belli bir özelliği Keloğlan'a aktarılır. O, yukarıdan beridir özellikleri verilen Keloğlan tipini böyle bir harekete uygun olarak düşünmüştür ve sermaye, patron, kapitalizm, işçi, emekçi gibi kavramlarla ilgili düşüncelerini belirtmek üzere Keloğlan'ı kurnaz, zeki ve cesur olmasının yanında zenginden alıp fakire veren bir tip olarak da işlemiştir. Burada işçinin emeğinin sömürülmesi ve malın gerçek sahipleri gibi yaklaşımları Behrengî'nin metne yaptığı

Yazar ve İdeoloji: Tebrizli Yazar Samed Behrengî'den Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu

ideolojik eklemelerdir. O, kendi düşüncelerini gelenekte bilinen ve sevilen bir tipe söyleterek ve yaptırarak metne eklemiştir.

2.3.Samed Behrengî ve Köroğlu

Türk Dünyası'na ait kahraman tiplerinden biri olan Köroğlu, Behrengî'nin ideolojik tutumuna en yakın özellikleri yüklenebilecek kahramanlardan biridir. Bütün Azerbaycan sahasında önemli bir yeri olan Köroğlu tipi ve anlatıları Köroğlu'na yüklenen özellikler, onun maceraları ve kendisine sosyal isyancı tipi verilerek oluşturulmuş anlatılarıyla Behrengî'nin yeniden işleyip yaratabileceği bir tip arz etmektedir.

Türk kültür tarihi içinde Köroğlu, yerel yönetimlere, zenginlere ve bu kişilerin yaptığı haksızlıklara karşı başkaldırının ilk örneğidir. Bir sosyal isyancı tipi olarak Köroğlu haksız kazanç sahibi toprak ağaları, tüccarlar, zenginler, baskıcı yerel yöneticiler, adaletsiz yargıcılar, toplumu çeşitli yollardan ezen baskı grupları ve benzeri birçok gruba karşı duran, güçsüzün yanında yer alan bir tiptir. Bu özelliğiyle Köroğlu köylü ve işçilerin hakkını arayan, onları savunan, baskı altındaki kitlelerin sesi olan bir isyancı tiptir. Köroğlu, Türk Dünyası'nın ortak bir kahraman tipidir ve sosyalizmle ilişkilendirilemez (Ekici, 2013: 9, 14).

Köroğlu, tüm Türk Dünyası'nda hatta Türk Dünyası olarak adlandırdığımız bölgenin yakınlarında yer alan farklı toplumlarda da bilinen, geniş bir sahada yayılma gösteren bir kahraman tipidir. Bu haliyle Köroğlu belli bir tarihî kişiliğe sahip olsa da nesilden nesile aktarıldığı süreçte yaşatıldığı ortamın, dönemin, koşulların ihtiyaçlarına göre şekillendirilir ve kimi zaman devlet kuran bir destan kahramanyken, kimi zaman da zenginden alıp fakire veren bir halk kahramanı portresi halindedir (Oğuz, 2013: 53-54).

Köroğlu tipiyle ilgili bazı çalışmalar onu sosyalist bir devrimci veya doğrudan doğruya Celali İsyancısı gösterme yanlısı yorumlarla oluşturulmuştur (Ekici, 2004: 17-29). Bir örnek olarak Pertev Naili Boratav, Köroğlu tipini tarihi bir düzleme oturtarak onu hükümete karşı isyan etmiş bir haydut olarak tamamen bir Celali tipi olarak görür ve isyancı kimliğiyle sabitler (1931:99). Köroğlu'nun bir Celali isyancısı olup olmadığı meselesi bu çalışmanın sınırlarını aşacak bir konudur. Anlatıcılar belli dönemlerde, özellikle batı sahası anlatmalarında Köroğlu'yla Celali İsyancıları arasında ilişkiler kurmuştur ve Köroğlu bir sosyal eşkiya/haydut tipine bürünmüştür.⁵

Köroğlu'nun Azerbaycan sahasındaki anlatmalarından kısaca söz edecek olursak özellikle Behrengî'nin yeniden işlediği "Köroğlu ve Kel Hamza" kolunun kökenlerini anlamak amacıyla belli başlı çalışmalardan bahsetmek icap eder. Köroğlu ile ilgili bilinen en eski metin ve ilk derleme olan çalışma, Alexandre Chodzko'nun Güney Azerbaycan'dan derleyip veya derletip 1842'de İngilizce yayımladığı

⁵ Köroğlu'nun Celali İsyancılarıyla ilişkisi ve kaçak kavramlarıyla ilgili incelenmesi için bk. Ekici, 2001. Bayat, 2015.

anlatmadır (Ekici, 2004: 29, 42). Bu çalışma “Koroğlu (Paris nüsxesi)” adıyla 2005 yılında Bakü’de yayımlanmıştır. Bu metinde her bir kol, meclis adıyla anılmıştır ve altıncı meclis Koroğlu’nun atı Kırat’ı Keçel Hamza’ya çaldırıp geri aldığı koldur (Koroğlu (Paris nüsxesi), 2005). Yine Azerbaycan sahasından olmak üzere 5 cilt halinde yayınlanan Azerbaycan Dastanları’nın dördüncü cildi Koroğlu anlatmalarından ibarettir ve bu anlatmaların biri “Hemzenin Qıratı Aparmağı” adıyla Kel Hamza’nın Kırat’ı çalmasını konu edinir (Azerbaycan Dastanları Beş Cildde, 2005). Bir diğer anlatı ise Ali Kamali’nin arşivindeki varyant metinler olup Koroğlu Dastanı adıyla yayımlanmıştır ve bunlardan da bir kol Koroğlu’nun atı Kırat’ı Hamza’ya verip onu geri almasını anlatır (Koroğlu Dastanı (Ali Kamali Arxivindeki Variantlar), 2009). Azerbaycan sahasına dair Koroğlu anlatılarının sayısı veya bu anlatılarla ilgili çalışmalar artırılabilir. Burada değinilmek istenen, Behrengî’nin yeniden işlemiş ve ideolojik görüşlerine katmış olduğu anlatının, Azerbaycan sahasında çok eski ve bilinen bir anlatı olduğudur. Behrengî’nin hangi kaynaktan bu metni aldığını tahmin etmek eldeki imkânlarla mümkün değildir. Fakat bu anlatının ünlü bir anlatı olması, halk edebiyatı ürünlerini yakından tanıyan bir aydın olan Behrengî’nin onu kullanmasına yol açtığı söylenebilir.

Behrengî’nin Koroğlu ve benzeri türde eserlerle ilgili görüşlerine yukarıda kısaca yer verilmiştir. Onun Koroğlu adlı eserine bakılacak olursa esere bazı eklemeler yaptığı görülür. Eserin başında Koroğlu’nun zuhuru olarak da bilinen kısma yer verir. Koroğlu’nun asıl adının Ruşen olduğu ve babasının, Hasan Han’ın kahyası Ali Kişi olduğu kısımlar kısaca geçilir ve Hasan Han’ın adam öldürüp halkın parasına el koyan ve köylülerden haraç kesen zorba bir yerel yönetici olduğu belirtilir. O, özgürlük isteyen yiğitleri hapse atar ve işkence eder (Behrengî, 2015: 7). Anlatının henüz başında Koroğlu’nun anlatının devamındaki mücadelesine uygun bir zemin oluşturulur. Bu kısım gelenekten birebir alınsa da Hasan Han’la ilgili çizilen profil Behrengî’nin düşüncelerinden izler taşımaktadır.

Behrengî’nin Koroğlu eserinin devamında Ali Kişi’nin gözlerinin oyulması olayı da yer alır. Bu olayın ardından Ali Kişi, oğlu Ruşen ve iki tayla dağların yolunu tutar. O, kendisinin ve milyonlarca yurttaşının intikamının peşindedir (Behrengî, 2015: 12). Bu kısım da genel Koroğlu anlatısına uygundur fakat intikamla ilgili ifadeler Behrengî’nin eklemesidir. Özellikle milyonlarca yurttaşın intikamı düşüncesi, doğrudan doğruya toplumsal bir mücadeleye ve kahramana Behrengî tarafından eklenen toplumla ilgili ideolojik duruşu işaret eder.

İntikamla ilgili olarak Behrengî, Ali Kişi’nin düşünceleri olarak oğlu Ruşen’in kendisinin intikamının yanında diğer ezilmiş insanların da intikamını alacağını ifade eder (Behrengî, 2015: 14). Burada da yukarıda bahsedilen türde kişisel bir intikamın yanına toplumsal bir mücadele de eklenmektedir.

Koroğlu, Çanlıbel’de etrafına pehlivanlar toplayarak hanlarla ve ağalarla savaşa

Yazar ve İdeoloji: Tebrizli Yazar Samed Behrengî' den Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu

başlar. Zulüm görmüş, özgürlük isteyen ve zalim yöneticilerden intikam almak isteyen herkes onun etrafında toplanır ve hanların, paşaların mallarına el koyup hepsini fakirlere dağıtırlar. Çanlıbel'de bazı kurallar vardır: *Çalışanlar yaşamalı ve onun bunun emeğini çalarak hayat sürdürenler yok olmalıdır Ekmek varsa herkes yemeli, yoksa herkes aç kalmalı. Herkes ekmek için çalışmalı. Şayet refah ve mutluluk varsa herkes için olmalı, yoksa kimse için olmamalı.* Köroğlu ile Kel Hamza'nın karşılaştığı kısımda Köroğlu'nun kılıcının ağzından Behrengî şunları söyler: *Biz halkımızın düşmanlarına öfke ve hınc duymadıkça halkımıza sevgimizi nasıl ispatlayabiliriz? Sen zalimlerin kanını dökmekle ezilmiş ve zulüm görmüşlere sevgi gösteriyorsun.* Köroğlu, zavallı insanlar için savaşıyor. Muhtaç olanlar için varını, yoğunu verir. Çanlıbel'de de bir eşitlik ortamı mevcuttur. Orada insanlar kıyafetine veya varlığına göre değerlendirilmez. Herkes çalışır, savaşıyor ve eğlenir; tüm varlıklar da herkesin ortak malı olurdu. Nigar Hanım anlatının bir yerinde Köroğlu'na çıkışır ve ona yersiz acıma ve merhametin hainlere fırsat vereceğini söyler. Ayrıca pehlivanlara Çanlıbel'e gelme amaçlarını hatırlatarak onlara ülkede bir tane bile ezilmiş insan kalmayana dek savaşacaklarını söyler. Köroğlu da Kel Hamza'dan Kırat'ı geri almaya çalışırken onunla konuşur ve onun zalimlere hizmet eden fakat aslında ezilenlerin tarafında bir kişi olduğunu söyler ve Kel Hamza'yı kendi tarafına çağırır. Onun halk için hanlardan, paşalardan daha tehlikeli olduğunu söyler. Köroğlu, cesur bir yiğidin sözünden dönmeyen ve korkusuz bir yiğit olduğunu ifade eder. (Behrengî, 2015: 14-15, 31, 34, 40, 48, 54, 68, 74)

Behrengî'nin Köroğlu'na veya Nigar Hanım'a söylediği kısımla metne yaptığı eklentiler onun ideolojik görüşlerinin yansımalarıdır. Behrengî, kendi düşüncelerini anlatmak için Köroğlu'dan ve bir Köroğlu kolundan faydalanmıştır. O, tıpkı Keloğlan eserinde yaptığı gibi, zenginden alıp fakirlere veren, zalimlerin karşısında duran, zulme başkaldıran ve eşitlik, adalet gibi kavramları ön planda tutan cesur bir sosyal haydut profili yaratır. Köroğlu, Türk halk geleneğindeki birtakım özellikleriyle bu profile uygun bir kahramandır ve Behrengî, eklemelerini metne dâhil edebilmiştir.

SONUÇ

Behrengî'nin ele aldığı Deli Dumrul, Keloğlan ve Köroğlu tipleri, Türk halkı arasında sevilen kahramanlardır. Behrengî, bazı dönemlerde bazı Türk dünyası aydınlarının içinde bulunduğu bir duruma düşerek, yaşadığı dönemin baskı rejimine karşı halkına çözüm yolları ararken çareyi sosyalist yaklaşımlarda bulmuştur ve halk kültürünü bilen ve halkının ideolojik yapılanmasının ve refaha ulaşmasının yolunun halk kültüründen geçtiğini düşünen bir aydın olarak gelenekte yer alan metinlerle şahsî fikirlerini buluşturmuştur.

Behrengî'nin Deli Dumrul, Keloğlan ve Köroğlu'na yaptırdıkları veya söyledikleri kendi düşünceleridir. O, karakterleri konuşturarak veya onlara çeşitli eylemler yaptırarak mensubu olduğu toplumun sorunlarına bir çözüm önerisi getirmeye çalışmıştır. Bu karakterleri seçmesinin sebebi ise halk arasında yaşayan,

anlatılan ve sevilen tipler olmalarıdır. Gelenekte yaşayan bir kahramanın kurduğu cümleler veya yaptığı hareketlerin etki gücünü bilen Behrengî onları estetik anlayışıyla ve ideolojik görüşleriyle yeniden işleyerek İran'daki Türk toplumunun sorunlarına çözüm bulmayı ve toplumunun çeşitli yenilenmeler ile yeniden inşasını hedeflemiştir.

Dinî fikirleri anlamında Deli Dumrul'un söylediklerindeki dinle ve tanrı fikriyle ilgili yaklaşım, Behrengî'nin yaşadığı döneme dair tepkisel bir dışavurumdur. O dönemin baskıcı dini yaklaşımlarına karşı tepkisini Deli Dumrul'a söylettiği cümlelerde keskin ifadelerden kaçınarak hissettirmiştir.

Behrengî çeşitli anlatımlar aracılığıyla soylu haydutluk statüsüne sahip Koroğlu ile geleneğe hilebaz, kurnaz özellikleri bulunan Keloğlan'ı da benzer bir şekilde soylu haydut rolünde sunarak sorgulamasını bu tipler aracılığıyla yürütür. Keloğlan'ın zenginden alıp fakire veren yaklaşımı ve helal/haram sorgulamasındaki tavrı ve çıkarımları Behrengî'nin ideolojik görüşlerini yansıtır. Aynı şekilde Koroğlu'nun ve Nigar Hanım'ın ifadeleriyle Çanlıbel'deki yaşamla ilgili özellikler Behrengî'nin ideallerini yansıtır ve mücadelesini özetleyip zihnindeki ütopiyayı ortaya serer. Behrengî, baskıcı yerel yönetimlere karşı duran, zulme karşı mazlumun yanında olan, eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramları ön planda tutan bir aydın olarak Koroğlu ve Keloğlan tiplerinin aracılığıyla duygu ve düşüncelerini okuyucuya yansıtmıştır.

Behrengî Türk halk bilgisi ürünlerini ve geleneği iyi bilen bir aydındır. Fakat geleneğin kendine göre eksik ve aksayan yanlarının dile getirilerek eleştirilmesi düşüncesine de sahiptir. Bu sebeple metinlere bu anlamda çeşitli müdahalelerde bulunmuştur.

Behrengî'nin hedefi metinleri bozmak veya normal düzleminden çıkarıp değiştirmek değildir. O, sanatçı ve aydın duruşunda olduğu gibi bu metinlerdeki yeniden işleme eyleminde de mensubu olduğu toplumun sorunlarına yine o toplumun tanıdığı ve bildiği kavramlardan ve sahip olduğu gelenekten hareketle yeni dinamikler üreterek çözüm bulmayı hedeflemiştir.

Bilindiği üzere sanatın, birçok diğer temel işlevinin yanında, en temel işlevlerinden biri sanatçının kendisini ifade etmesidir. Sanatçı, eserine az ya da çok kendisini katar. Bu ister sıfırdan yaratıp yazsın, ister eldeki hazır malzemeyi yeniden işlesin ideolojisini, düşüncelerini, duygularını metne dâhil etmesini sağlar. Behrengî, yeniden işlemeye tabii tuttuğu bu karakterlerden birer "sol ideoloji kahramanı devşirme" amacıyla değildir. O, halk bilgisiyle yakından ilgilenmiş biri olarak, her ne kadar halk bilgisi ürünlerinin "ezilen halkın sesi" olduğunu düşünse de, bu ürünlerin orijinal denilebilecek versiyonlarından haberdardır. O, yeniden işlediği Deli Dumrul, Koroğlu ve Keloğlan tiplerinin geleneğe nasıl yaşatıldığını ve bu tiplerle ilgili anlatıların temelde nasıl olabileceğini bilmektedir. Fakat halk bilgisi ürünlerinin eş veya benzer metin olması ve her icranın yeniden bir yaratma şekline bürünebilmesi özellikleri ona kendi ideolojisini metne yansıtabilme imkânı tanımaktadır. Behrengî;

Yazar ve İdeoloji: Tebrizli Yazar Samed Behrengî' den Deli Dumrul, Keloğlan, Köroğlu

Deli Dumrul, Köroğlu ve Keloğlan tiplerinden Markist veya sosyalist birer imaj yaratamayacağını da farkındadır. Onun hedeflediği halkın içinde bulunduğu buhrana bir çözüm bulmak ve baskıcı rejime karşı mensubu olduğu topluluğa kendi fikirlerini, yine o topluluğun tanıdığı, özdeşlik kurabileceği ve karakterleriyle anlatı yapıları bakımından bu fikirleri üzerine yüklenebilecek geleneksel tipler aracılığıyla anlatmak ve folklorun bir tür baskıdan kurtulma ve rahatlama işlevini harekete geçirmektir.

KAYNAKÇA

- Abdulla, K. (2012), Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut. Akt. A. Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Azerbaycan Dastanları Beş Cildde. (2005). 4. Cilt. Bakü: Lider Neşriyyat.
- Başgöz, İ. (1986), "Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi", Folklor Yazıları, İstanbul: Adam Yayınları, 49-145.
- Başgöz, İ. (2003), "Sözlü Anlatımda Arasöz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum İncelemesi", Çev. M. Ekici. Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1, Ankara: Milli Folklor Yayınları, 190-223.
- Baştuğ, İ. (2001), "BEHRENGİ, Samed (1938-1968)", Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Cilt II. Ankara: AKM Yayınları, 206.
- Bayat, F. (2015), "Sosyo-Ekonomik Bağlamda Köroğludan Sovyet Rejim Kaçaklarına Kadar Kaçakçılık Harekâtı", Türkmen Bilgesi Fikret Türkmen Armağanı, Ankara: TKAE Yayınları, 73-81.
- Behrengî, S. (2010), Güvercinci Keloğlan, Çev.: G. Meriç, Çev. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.
- Behrengî, S. (2013), Azeri Masalları, Çev. : M. Kanar, Ankara: SAY Yayınları.
- Behrengî, S. (2014), Deli Dumrul, Çev.: R. Cabbarlı, T. Urmulu, İstanbul: Kaynak Çocuk Yayınevi.
- Behrengî, S. (2015), Bu Gelen Köroğlu'dur, Çev.: H. Hüsrevşahi, İstanbul: Can Yayınları.
- Boratav, P. N. (1931), Köroğlu Destanı, İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Ekici, M. (2001), "Celali Revolts and the Epic Story of Köroğlu", Milli Folklor, 7: 15-28.
- Ekici, M. (2004), Türk Dünyasında Köroğlu, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Ekici, M. (2011), Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri, Ankara: Geleneksel Yayınevi.

- Ekici, M. (2013), "Koroğlu'ndan Efelere Türk Kültüründe İsyancı, Haydut ve Zeybek Anlatmalarının Yapısı", Türk Tarihinde Efe ve Zeybek Kültürü Sempozyumu, İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık, 9-14.
- Ergin, M. (1964), Dede Korkut Kitabı, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gökyay, O. Ş. (1973), Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Harmancı, M. (2010), Türk Masallarında Keloğlan Tipi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi.
- Hillmann, M. C. (1989) "Behrangî, Samad", Encyclopedia Iranica, IV (1), 110-111. <http://www.iranicaonline.org/articles/behrangî-samad-teacher> Erişim Tarihi: 20 Eylül 2016.
- Kafkasyalı, A. (2010), İran Türkleri, Ankara: Bilgeoğuz Yayınları.
- Koroğlu (Paris nüsxesi), (2005), Bakü: Şerq-Qerb.
- Koroğlu Dastanı (Ali Kamali Arxivindeki Variantlar), (2009), Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademiyası.
- Kurtulan, İ. (1989), Samed Behrengî'nin Yaşam Masalı, İstanbul: Akyüz Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2013), "Folklorda Yeni Yöntemler ve Koroğlu", Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları, Ankara: Akçağ Yaymevi. 51-57.
- Ölçer Özünel, E. (2011), "Yazının İzinde Masal Haritalarını Okuma Denemesi: Masal Tarihine Yeniden Bakmak", Milli Folklor, 23: 60-71.
- Saydam, M. B. (2013), Deli Dumrul'un Bilinci, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Tezel, N. (2014), Türk Masalları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

**YİYECEK-İÇECEK SEKTÖRÜNDE ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞIN ve
ALGILANAN ÖRGÜTSEL ADALETİN ÇALIŞANLARIN İŞTEN AYRILMA
NİYETİNE ETKİLERİ: ALT BOYUTLAR BAĞLAMINDA BİR ARAŞTIRMA**

Selim ÇAKAR* - Kubilay ÖZYER**

Öz

Bu çalışmada turizm sektörünün önemli bir kesimini oluşturan ve maalesef genellikle de gözardı edilebilen yiyecek- içecek işletmelerinde çalışanların örgütsel bağlılık, örgütsel adalet ve bunların alt boyutlarının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla Tokat ilinde faaliyet gösteren toplam 11 işletmede 158 anket formu ile anket çalışması yapılmıştır. Çalışmaya derinlik katabilmek ve daha ayrıntılı sonuçlara ulaşabilmek amacıyla örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet alt boyutları ile birlikte araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre çalışanların örgütsel bağlılıklarının ve örgütsel adalet algılarının onların işyerinden ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Örgütsel bağlılığın alt boyutlarından duygusal bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Diğer yandan normatif bağlılığın işten ayrılma niyetini negatif yönde etkilediği görülürken zorunlu bağlılığın işten ayrılma niyetini artırdığı görülmüştür. Dağıtım adaleti ve prosedürel adalet işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etki göstermezken, etkileşim adaletinin işten ayrılma üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkisi görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Adalet, İşten Ayrılma Niyeti, Yiyecek İçecek Sektörü

**THE EFFECTS OF ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND PERCEIVED
ORGANIZATIONAL JUSTICE ON INTENTION TO LEAVE IN FOOD AND
BEVERAGE INDUSTRY: A RESEARCH IN THE CONTEXT OF LOWER
DIMENSIONS**

Abstract

Ten strategy schools developed by Mintzberg and accepted in strategic In this study it has been investigated whether organizational commitment and organizational justice have an effect upon intention of leaving for the employees in the food and beverage industry, which has always been undermined unfortunately although it is an important part of tourism. For this purpose, 158 questionnaires were made in a total of 11 companies operating in Tokat. In order to reach details and further results, organizational commitment and justice were investigated with their sub-dimensions. According to the results, employees' organizational commitment and perceptions of organizational justice have not got a statistically

* Öğr. Gör. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat S.B.M.Y.O e-mail: selim.cakar@gop.edu.tr

**Doç.Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü. e-mail: kubilay.ozyer@gop.edu.tr

significant impact on their intention to leave. In an analysis of the effect of the sub-dimensions of organizational commitment on intention to leave, it has been seen that emotional commitment shows no a meaningful effect on intention to leave. The normative commitment affects intention to leave negatively while mandatory commitment increases the effect of intention to leave. As distributive fairness and procedural fairness have no meaningful impact on intention to leave, interaction fairness shows a significant effect on intention to leave..

Key Words: Organizational Commitment, Organizational Justice, Intention to Leave, Food and Beverage business.

GİRİŞ

Turizm sektörü hızla gelişen ve büyüyen yapısıyla son yıllarda ülkesel ve bölgesel kalkınmanın en önemli sektörlerinden birisi haline gelmiştir. Ülke ekonomisine yaptığı doğrudan yabancı para girişi katkısı yanında işgücü istihdamına yaptığı katkıyla da çok önemli bir görev üstlenmektedir. Turizm sektörünün işgücü istihdamına katkısının temel nedeni, otomasyonun diğer sektörlerle göre sınırlı olması ve sektörün emek yoğun özelliği gereği insan gücüne ihtiyacının diğer sektörlerden çok daha fazla olmasıdır. Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği (AKTOB) araştırma birimi tarafından yapılan analize göre (AKTOB bülten, 2015: 28), turizm sektörü sigortalı olarak çalışanların sayısı bakımından 2014 yılında, 1 milyon 40 bin kişi ile 3. sektör konumundadır. Turizm sektörü, 2013-2014 yılları arasında sağlanan 642 bin kişilik toplam istihdam artışının % 18,8'lik kısmına denk düşen bir istihdam büyümesi elde etmiştir.

Emek yoğun özelliği olan turizm sektöründe müşteri memnuniyeti, turistik ürünü üreten işgören performansına çok duyarlıdır. Bu nedenle turizm sektöründe işletmelerin başarısı büyük ölçüde işgücüne bağlıdır (Kaya, 2010: 220). Bunun için turizm sektöründe, mesleki bilgileri yeterli, birlikte çalışma ve mesleki gelişim becerisine sahip işgörenler ile çalışılması gerekmektedir. Bu vasıflara sahip işgörenden uzun süre faydalanmak ve işgörenin işletmeye devamlılığını sağlamak işletme performansı için kritik önemdedir. Bu nedenle turizm işletmelerinde işgücü devir hızının azaltılması işletmeler için önemli hale gelmektedir. Sektörde kalifiye işgören açığı daimi sorunlardan birisidir. Kalifiye işgören bulmanın zorluğu nedeniyle, turizm sektörü için insan kaynakları hayati bir önem taşımaktadır (Tütüncü ve Demir, 2003: 147).

Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma

Turizm endüstrisinde çalışan eğitimli ve nitelikli işgörenlerin oranında son yıllarda önemli artışlar sağlanmıştır. Sayısal artışa rağmen, turizm endüstrisi eğitimli ve nitelikli işgörenlerin sürekliliğini sağlama konusunda sorunlar yaşamaktadırlar (Met ve Sarioğlan, 2010: 201). İşgücü devir hızı turizm işletmelerinde diğer işletmelerden daha yüksek gerçekleşmektedir. İşgücü devir hızı, belirli bir dönemde işten çıkanların, o dönemde toplam çalışan sayısına oranlanması ile hesaplanmaktadır. Yapılan çalışmalarda dünyada ve Türkiye’de işgören devir hızının turizm sektöründe diğer sektörlerle oranla yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar otelcilik sektöründe çalışanların devir hızının oldukça yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin yaptığı çalışmada Türker (1998) işgören devir oranını Marmaris’te %59, Ankara ve İstanbul’da % 30 olarak bulmuştur. Bu oran yeni açılan (1-2 yıl) otellerde %100-200 arasındadır (Birdir, 2000: 143). Ghiselli ve arkadaşları tarafından 438 yiyecek-içecek yöneticisi üzerine yapılan bir diğer araştırmada (2001), bu yöneticilerin %25’inden fazlasının pozisyonlarını bırakma eğiliminde olduklarını açıklamışlardır (Ghiselli vd., 2001: 35).

Turizm sektöründe işgücü devir oranı hakkında yapılan araştırmalarda odak işletmeler çoğunlukla konaklama işletmeleri olmuştur. Sektörün bir diğer ayağını oluşturan konaklama işletmeleri bünyesinde çalışmayan yiyecek- içecek işletmelerindeki işgücü devir oranı hakkında literatürde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada yiyecek-içecek işletmeleri için de büyük sorun olan işgücü devir oranına etki ettiği düşünülen örgütsel bağlılık ve örgütsel adalet gibi bir takım faktörler incelenmiştir.

1. Örgütsel Bağlılık

İşgörenlerin örgüt içinde kalma isteği ve örgüt amaç ve değerlerine olan bağlılığı olarak tanımlanan (Doğan ve Kılıç, 2007: 38) örgütsel bağlılık ile ilgili literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Örgütsel bağlılığı kişinin belirli bir örgüt ile girdiği kimlik birliği ve bağlılığın birleşik gücü olarak tanımlayabiliriz (Leong vd., 1996: 1345-1361). Polatçı ve arkadaşlarına (Polatçı, Ardıç ve Türkkân: 2014) göre örgütsel bağlılık, işgörenin görev yaptığı örgüte olan sadakati ve örgütün başarısı için gösterdiği çabalar ile ilişkili bir tutum olarak tanımlanmıştır. Örgütsel bağlılık, örgütlerde işgören devir oranını, işe devamsızlığı, iş performansını ve örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyen önemli faktörlerden birisidir (Gürbüz, 2006: 58). Bağlılık literatürü

incelendiğinde başlangıçta bağlılığın tutumsal ve davranışsal olarak ikiye ayrıldığı, ilerleyen zamanlarda ise farklı bağlılık kavramsallaştırılmalarına yer verildiği görülebilecektir. Ancak bunlar içerisinde Meyer ve Allen tarafından ortaya atılan 3 boyutlu örgütsel bağlılık modeli en fazla kabul gören model olarak karşımıza çıkmaktadır (Aşan ve Özyer, 2006: 7). Meyer ve Allen tarafından (1991: 67) bu üç bileşen örgüte davranışsal anlamda bağlılık göstermeyi ifade eden *duygusal bağlılık*, örgütten ayrılmanın ortaya çıkaracağı bireysel maliyete işaret eden *zorunlu bağlılık* ve örgütte kalmaya yönelik ahlaki sorumluluk duygusu olarak ortaya çıkan *normatif bağlılık* olarak modellenmiştir. Örgüte karşı zorunlu bağlılık duyan işgörenler, örgüte ihtiyaç duydukları için bağlanacaklar ve normatif bağlılık duyan işgörenler de kendilerini örgüte karşı zorunlu hissettikleri için bağlanacaklardır. Bu iki bağlılık türünde de kişisel menfaat ve beklenti ön plandadır. Örgüte karşı duygusal bağlılık duyan işgörenler ise örgütte kalmak istedikleri için kalacaklardır (Özutku, 2008: 82). Bu çalışmada örgütsel bağlılık boyutunun işten ayrılmaya etkileri incelenecektir.

Örgütsel değer ve normların kabulü ve örgüte devamlılığı sağlamaya inanç duyma olarak tanımlanan *duygusal bağlılıkta*, çalışanın örgüte olan duygusal veya hissi bağlanması söz konusudur. Örgütüne duygusal bağlılık gösteren işgörenler, örgütleriyle özdeşleşir, örgütün bir üyesi olmaktan ve örgüt için çalışmaktan mutluluk duyarlar (Çelik vd., 2015:257). Örgüte olan duygusal bağlılık, örgütün amaçlarına ulaşmak için daha katılımcı çalışmayı, örgüte adanmayı ve örgütte kalmaya çalışmayı beraberinde getirdiği için örgütler için çok önemli olmaktadır. Örgüte karşı duygusal bağlılık gösteren işgören örgütte kalmak için çalışmaktadır. *Zorunlu bağlılık* işgörenin örgütte uzun yıllardır çalışmakla arkadaşlarıyla yakın sosyal ilişkiler kurması, elde ettiği kıdem, emeklilik hakları ve kariyer gibi kazanımlardan vazgeçmenin bireysel maliyetini ifade etmektedir. Bu bağlılığa işten ayrılması halinde daha iyi bir iş olanağının belirsizliği de etki etmektedir (Durna, Eren, 2005:211). *Normatif Bağlılık* işgörenin ailesel ve kültürel nedenlerle örgüte karşı sorumluluğu olduğuna inandığı ve örgütte kalma mecburiyeti hissettiği bir bağlılıktır (Allen ve Meyer, 1990: 3).

Akademik yazında konaklama işletmelerinde örgütsel bağlılık ile ilgili bir çok çalışma bulunmaktadır (Yalçın, İplik, 2005; Yazıcıoğlu, Topaloğlu, 2009; Yavuz, 2009; Tayfun vd., 2010). Turizm sektöründe en fazla istihdamın olduğu yiyecek içecek

Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma

sektöründe ise bu konuda yapılan araştırmaların daha az olduğu görülmektedir. Anlatılanlar ışığında çalışmanın ilk hipotezi aşağıdaki gibidir:

H1= Örgütsel bağlılık ile çalışanların işten ayrılma niyetleri arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

2. Örgütsel Adalet

Adalet kavramı dünya insanlık tarihinde felsefenin gelişimine kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Birçok filozof, adalet kavramı hakkında görüşler sunmuştur. Örgütlerin gelişmesiyle birlikte adalet kavramı örgüt özelinde incelenmeye başlamış ve örgütsel adalet kavramı gelişmiştir.

Örgütsel adalet kavramına ilk olarak Homans, Adams, Walster ve Berscheid ve Walster, gibi yazarlar öncülük etmiştir. Bununla birlikte örgütsel adaletin kavramsallaştırılması Greenberg'in çalışmalarıyla başlamıştır. Greenberg'in, 1987'de 1990'da ve 1992'de tek başına ve Bies ile yaptığı çalışmalarla örgütsel adalet kavramı, yönetim ve organizasyon alanının araştırma konularından biri olmuştur. Bu çalışmalarda Greenberg, örgütsel adaleti işgörenlerin örgüt içinde kendilerine ne kadar adil davranıldığı konusundaki algılarıyla ilişkili olarak kavramlaştırmıştır (Özçınar vd., 2016: 153).

Karavardar'a (2015) göre, işgören tarafından algılanan örgütsel adalet, işyerinde saygı algısı, güven, devamsızlık, işgücü devri, iş tatmini, iş arkadaşlarıyla ilişkilerdeki kalite, performans, örgütsel bağlılık ve stres gibi pek çok örgütsel çıktıyı etkilemektedir (Karavardar, 2015: 140).

Akademik yazında örgütsel adalet kavramının boyutları üç farklı boyut olarak kabul görmektedir. Bunlar; dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalettir (Özçınar vd., 2016: 155). Bu üç boyuttan birincisi olan *dağıtım adaleti* maaş, prim, işte yükselme ve sosyal haklar gibi örgütsel hakların örgüt genelinde işgörene dağıtımına ilişkin bireylerin algılamış oldukları adalet algısıdır (Altıntaş, 2006: 21). İkinci boyut olan *prosedürel adalet* kavramı örgütlerin karar alma sürecinde ve bu kararların uygulanması esnasında çalışanlara söz hakkı verilmesini ifade eder (Arslantaş ve Pekdemir, 2007: 267). Prosedürel adalet bireylerin karar alma sürecine katılabilmeleri ve karar alma sürecinin tutarlı, etik,

önyargısız ve doğru işlediğine ilişkin algılarını ifade eder. (Altaş ve Çekmecelioğlu, 2015: 423).

Örgütsel adaletin üçüncü boyutu olan ve birebir ilişkilere dayanan *etkileşimsel adalet* örgütte alınan kararlarla ilgili olarak çalışanların yeterince bilgilendirilmesi ve bu kararların uygulanması sırasında çalışanlara uygulanan tutum ve davranışlarla ilgili çalışanlarda oluşan adalet algısıdır (Kalay, 2016: 153).

Konaklama sektöründe örgütsel adalet algısı ile ilgili farklı çalışmalar mevcuttur (Baltacı, Güçlü ve Çeliker: 2014; Erdinç: 2009; Uzun: 2011; Akgündüz ve Güzel: 2014). Bu çalışmada ise, yiyecek içecek sektörü çalışanlarının örgütsel adalet algıları üç boyutu ile incelenecektir. İşgörenlerin örgütsel adalet algılarının işten ayrılmaya etkileri belirlenmeye çalışılacaktır.

H2= Algılanan örgütsel adalet ile çalışanların işten ayrılma niyetleri arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

3. İşten Ayrılma Niyeti

Çalışanların iş koşullarından tatmin olmamaları durumunda göstermiş oldukları aktif ve yıkıcı eylemler olarak tanımlanan (Onay ve Kırıcı: 2011) işten ayrılma niyeti, birçok işletme için sorun olmaktadır. Özellikle işgören performansının işletme başarısı için çok önemli olduğu turizm sektöründe işgören devrinin çok yüksek olması işletmelere zarar vermektedir. İşgören devrinin yüksek olması işletme performansını etkilemekte ve işletmeye yönelik algıya zarar vermektedir (Yazıcıoğlu: 2009). Emek yoğun bir sektör olan turizm işletmelerinde ayrılan bir işgörenin yerine yenisinin istihdamı hem zaman hem de maliyet açısından zorluklar getirmektedir. İşten ayrılan işgören işletme içindeki sosyal ilişkileri de zedeleyerek çalışanların moralini bozmaktadır (Poyraz ve Kama:2008). Özellikle kalifiye personel bulmanın zor olduğu turizm sektöründe işgören kaybı sorun olmaktadır.

Örgütte işten ayrılma kararının verilmesinde nelerin etken olduğunun belirlenmesi bu kararın ortadan kaldırılması çabalarının başarılı olmasına katkı sağlayacaktır. Bu sayede, takımın bir parçası olarak uyum içinde çalışan kalifiye işgörenler örgüt içinde tutulabilecektir (Avcı ve Küçükusta: 2009).

Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma

4. Metodoloji

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği tarafından 2014 yılında yayınlanan çalışmaya göre turizm sektöründe çalışan sayısı içinde yiyecek içecek hizmetlerinde çalışanların oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Sektör çalışanlarının % 56'sı yiyecek içecek hizmetleri, % 30'u konaklama sektöründe, 5,7'si seyahat acentelerinde, % 7'si eğlence ve dinlence hizmetlerinde ve % 1,2'si de havayolu ulaştırmasında çalışmaktadır (AKTOB bülten, 2014: 13). Turizm sektöründe personel devir oranı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda genellikle konaklama sektörü çalışanları üzerinde yoğunlaşmıştır. (Demir ve Tütüncü, 2010; Avcı ve Küçükusta, 2009; Tuna, 2007). Sektörde çalışan oranı olarak çok daha yüksek orana sahip olan yiyecek içecek işletmelerinde personel devir oranını etkileyen örgütsel davranışlar hakkında literatürde yeterince çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, turizm sektöründe yiyecek- içecek işletmelerinde çalışanların örgütsel bağlılık, örgütsel adalet ve bunların alt boyutlarının işten ayrılma niyeti üzerinde etkisi olup olmadığının araştırılmasıdır. Bu amaçla, bahsi geçen değişkenler birlikte ele alınmış ve bu değişkenlerin işten ayrılma niyetine etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

4.2. Araştırmanın Hipotezleri

Daha önce de ifade edildiği üzere bu çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir.

H1: Örgütsel bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır

H2: Algılanan örgütsel adalet ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H3: Demografik değişkenler örgütsel bağlılık, algılanan örgütsel adalet ve işten ayrılma ve bu değişkenlerin alt boyutları açısından anlamlı farklılıklar ortaya koymaktadır.

Ayrıca araştırma çerçevesinde örgütsel bağlılık ve algılanan örgütsel adaletin alt boyutları bağlamında da çalışanların işten ayrılma niyetlerinin etkilenip etkilenmeyeceği araştırılmıştır. Zira özellikle örgütsel bağlılık değişkenine bakıldığında alt boyutların birbirlerinden oldukça farklı tanımlara sahip oldukları net bir şekilde görülebilecektir. Bu sayede hem araştırmacıların hem de uygulayıcıların bu çalışmadan daha fazla istifade edebilecekleri düşünülmüştür. Tüm bu açıklamaların ışığında

araştırmaya eklenen iki araştırma sorusu aşağıda gibi kurgulanmıştır:

Araştırma Sorusu 1: Örgütsel bağlılığın alt boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde farklı etkileri var mıdır?

Araştırma Sorusu 2: Algılanan örgütsel adaletin alt boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde farklı etkileri var mıdır?

4.3. Araştırma Evreni ve Veri Toplama Araçları

Bu çalışma Tokat il merkezinde faaliyet gösteren ve personel sayısı itibariyle en fazla personel istihdam eden toplam 11 farklı işletmede yapılmıştır. Söz konusu 11 işletmenin ortak özelliği hepsinin 10'dan fazla personel çalıştırmaları ve görece olarak daha eski işletme olmalarıdır. Böylece bu işletmelerin diğerlerine oranla daha fazla kurumsallaşabilmiş olabilecekleri varsayımı güdülmüştür. Bu işletmelere toplamda 180 adet anket dağıtılmıştır. Örneklem büyüklüğü araştırma yöntemine göre değişmekte, sosyal bilim araştırmaları için 30 ile 500 arasındaki bir sayı genelde yeterli olabilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014: 126). Bu araştırmada kolayda örnekleme yöntemi ile dağıtılan anketlerden toplam 170 adedi geri dönmüştür. Ancak bu anketlerden 12 adedi analize elverişli olmadıkları gerekçesi ile çalışmaya dâhil edilmemişlerdir. Dolayısıyla anketlerin geri dönüş oranı % 87,77 olarak gerçekleşmiştir. Analiz toplam 158 anket formu ile yapılmıştır.

Kullanılan Ölçekler

Araştırma anketi 5 bölümden oluşmaktadır. Anket toplam 65 soru içermektedir. Anketin birinci kısmında demografik değişkenlere yönelik bilgiler bulunmaktadır. İkinci kısımda Allen ve Meyer tarafından 1990 yılında geliştirilen, duygusal bağlılık, zorunlu bağlılık ve normatif bağlılığı belirlemeye yönelik, "Bu şirkete karşı güçlü bir aitlik duygusu hissetmiyorum", şeklinde soruların bulunduğu 18 maddeden oluşan örgütsel bağlılık soruları bulunmaktadır. Üçüncü kısımda Niehoff ve Moorman tarafından 1993 yılında geliştirilen, dağıtım adaleti, prosedürel adalet ve etkileşimsel adalet boyutlarından oluşan, "Çalışma saatlerimle ilgili düzenlemenin adil olduğu kanaatindeyim" şeklinde 20 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. Dördüncü kısımda işten ayrılma niyetinin belirlenebilmesi amacıyla, "Çoğu kez mevcut işimi bırakmayı düşünüyorum" şeklinde 3 sorudan oluşan, Wayne, Shore ve Lİnden tarafından 2007 yılında geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Anket formunda 1= Kesinlikle katılmıyorum ve 5= Kesinlikle katılıyorum arasındaki beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.

Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma

Ölçeklerin çalışmada kullanılmaya uygun olup olmadıklarını anlayabilmek amacıyla ölçeklerin Cronbach's Alpha katsayı değerlerine bakılmıştır. Aşağıdaki, Tablo 1'de özetlenmiş olan analiz sonuçlarına göre ölçekler çalışmada kullanılabilirlik düzeyindedirler.

Tablo 1. Güvenirlilik Analizleri Sonuçları

Ölçek Adı		Cronbach's Değeri	Alpha
Örgütsel Bağlılık	Toplam Örgütsel Bağlılık	0,687	
	Duygusal Bağlılık	0,612	
	Normatif Bağlılık	0,659	
	Zorunlu Bağlılık	0,661	
Algılanan Örgütsel Adalet	Toplam Alg. Örgütsel Adalet	0,920	
	Dağıtım Adaleti	0,848	
	İşlem Adaleti	0,787	
	Etkileşimsel Adalet	0,909	
İşten Ayrılma Niyeti		0,760	

4.4. Analizler

Daha önce de bahsedildiği üzere, çalışma kapsamında toplam 158 anket değerlendirilmiştir. Tablolardan da görülebileceği üzere katılımcıların büyük bir kısmı erkek, bekâr ve lise mezunudur. Aslında bu durum genelde turizm sektörü, özelde de yiyecek-içecek sektörü için oldukça normal bir sonuç görünümündedir. Katılımcıların demografik özelliklerinin özeti aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyetleri ve Medeni Durumlarına Dağılımları

	Cinsiyet		Medeni Durum			
	Kadın	Erkek	Cevapsız	Evli	Bekar	Cevapsız
Sayı	40	107	11	40	111	7
Oran	% 25,3	% 67,7	% 7,0	% 25,3	% 70,3	% 4,4

Tablo 3. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımları

	Eğitim Durumu					
	İlköğretim	Lise	Önlisans	Lisans	Lisansüstü	Cevapsız
Sayı	30	73	11	30	6	8
Oran	% 19	% 46,2	% 7	% 19	% 3,8	% 5,1

Araştırmanın analiz kısmında ilk olarak hipotezlerin cevapları aranmış, devamında ise araştırma sorularının analizi yapılmıştır. Hatırlanacağı üzere araştırmanın ilk hipotezi “örgütsel bağlılık ile işgören devir oranı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır” şeklinde kurgulanmıştı. Söz konusu hipotezi analiz etmek üzere regresyon analizinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4. Örgütsel Bağlılığın Çalışanların İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Etkisi

	Standardize Edilmemiş Katsayı		Standardize Edilmiş Katsayı		t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta			
Örg. Bağlılık	-,229	,194	-,102		-1,181	,240

Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma

Tablo 4’den de görüldüğü üzere bu çalışmada çalışanların örgütsel bağlılıklarının onların işyerinden ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür ($p = ,240 > 0,05$).

Çalışmanın ikinci hipotezi çalışanların algılanan örgütsel adalet algıları ile işten ayrılma niyetleri üzerine kurgulanmış ve “algılanan örgütsel adalet ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönü bir ilişki vardır” şeklinde formüle edilmiştir. Söz konusu hipotezi test etmek amacıyla bir önceki hipotez analizinde olduğu gibi linear regresyon analizinden faydalanılmıştır. Tablo 5’de de özetlendiği üzere çalışanların örgütsel adalet algılarının onların işten ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür ($p = ,350 > 0,05$).

Tablo 5. Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Etkisi

	Standardize Edilmemiş Katsayı		Standardize Edilmiş Katsayı		t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta			
Alg. Örgütsel Adalet	,114	,122	,081		,938	,350

Çalışmanın literatüre daha fazla katkı sağlayabilmesi amacıyla demografik değişkenler de örgütsel bağlılık ve algılanan örgütsel adalet kapsamında incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın bir diğer hipotezi “demografik değişkenler örgütsel bağlılık, algılanan örgütsel adalet ve işten ayrılma ve bu değişkenlerin alt boyutları açısından anlamlı farklılıklar ortaya koymaktadır. Bu hipotezi test edebilmek amacıyla tek yönlü t-test, ANOVA ve korelasyon analizlerinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda cinsiyetin bağlılık ve bağlılığın alt boyutları, algılanan örgütsel adalet ve alt boyutları ve işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığını anlamak için tek yönlü bağımsız t-testi yapılmış ve testin sonucunda cinsiyetin hiçbir değişkende anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Yine benzer bir sonuç medeni durumda da karşımıza çıkmıştır. Medeni durumu analiz etmek için yapılan bağımsız

tek yönlü t-testi sonucu da medeni halin bütün değişkenler ve alt boyutları açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığını ortaya koymuştur.

Çalışmanın literatüre bir diğer katkısının değişkenleri alt boyutları itibariyle incelemesi olduğu daha önce dile getirilmişti. Bu araştırmayı gerçekleştirebilmek amacıyla da iki tane araştırma sorusu ortaya atılmıştır. Bunlardan birincisi, örgütsel bağlılığın alt boyutlarının işten ayrılma niyeti üzerinde bir etkisinin olup olmadığını ortaya konmasıdır. Bu sonuç için örgütsel bağlılığın alt boyutlarının bağımsız, işten ayrılma niyetinin de bağımlı değişken olarak alındığı bir regresyon denklemi oluşturulmuş ve analiz yapılmıştır. Söz konusu regresyon analizi sonucu aşağıda Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. Örgütsel Bağlılık Alt Boyutlarının Çalışanların İşten Ayrılma Niyetleri Üzerindeki Etkileri

	Standardize Edilmemiş Katsayı		Standardize Edilmiş Katsayı	t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
	Duy. Bağlılık	-,122	,141		
Nor. Bağlılık	-,301	,139	-,201	-2,165	,032*
Zor. Bağlılık	,273	,123	,176	2,222	,028*

* % 95 seviyesinde anlamlı

Yukarıdaki tablodan da net bir şekilde görüldüğü üzere genel örgütsel bağlılığın çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde etkisi yokken, bu durum alt boyutlar bağlamında farklılıklar göstermektedir. Regresyon sonuçlarına bakıldığında duygusal bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı ($p=0,387>0,05$) görülebilecektir. Diğer yandan normatif ve zorunlu bağlılığın anlamlı bir etkisi (sırasıyla; $p=0,032<0,05$ ve $p=0,038<0,05$) göze çarpmaktadır. Burada dikkati çeken nokta her iki örgütsel bağlılık alt boyutunun farklı yönlerde işten ayrılma niyetini

**Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin
Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma**

etkilemesidir. Zira normatif bağlılık işten ayrılma niyetini olumsuz yönde etkilerken ($\beta = -,201$), zorunlu bağlılık ise, işten ayrılma niyetini olumlu etkilemekte ($\beta = ,176$) yani artırmaktadır.

Çalışmanın diğer araştırma sorusu algılanan örgütsel adaletin alt boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerinde etkileri varsa bu etkilerin farklılaşp farklılaşmadığını anlayabilmek için ortaya atılmıştır. Bu araştırma sorusunu analiz edebilmek için değişkenler arasında regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Algılanan Örgütsel Adalet Alt Boyutlarının Çalışanların İşten Ayrılma Niyetleri Üzerindeki Etkileri

	Standardize		Standardize		t	Sig.
	Edilmemiş		Edilmiş			
	Katsayı		Katsayı			
	B	Std. Hata	Beta			
Alg. Dağıtım Adaleti	,032	,104	,031	,309	,758	
Alg. Prosedür Adaleti	-,144	,153	-,114	-,936	,351	
Alg. Etkileşim Adaleti	,265	,130	,216	2,038	,043	

Tablo 7’de özetlenmiş olan regresyon analizi sonuçlarına göre algılanan örgütsel adaletin alt boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkileri farklılıklar göstermektedir. Şöyle ki, dağıtım adaleti ve prosedürel adalet işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etki göstermezken ($p=0,758>0,05$ ve $p=0,351>0,05$), etkileşim adaletinin işten ayrılma üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkisi ($p=0,043<0,05$; $\beta = 0,216$) görülmektedir. Özetle, çalışanların algıladıkları etkileşimsel adalet onların işten ayrılma niyetlerini artırmaktadır. Bu literatürle çok paralel olmayan ilginç bir sonuç olarak görülmektedir.

SONUÇ

Emek yoğun özelliği gereği çok sayıda işgören istihdam eden, üretimin kalitesi ve müşteri memnuniyeti açısından bu işgörelere ziyadesiyle bağımlı olan yiyecek içecek işletmelerinde örgütsel davranış kuramları üzerinde titizlikle çalışılması gereken konulardan birisidir. İşgören kaybı, dolayısıyla da beraberinde getireceği birçok olumsuzluğa neden olması sebebiyle işten ayrılma niyeti bu işletmelerde incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken önemli konulardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Turizm sektöründe örgütsel bağlılık, algılanan örgütsel adalet ve bunların işten ayrılma niyeti üzerine etkilerine yönelik çalışmalar genelde konaklama sektörü için yapılmıştır. Bu çalışmada adı geçen örgütsel kuramların yiyecek içecek sektöründe gerçekleşme durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada örgütsel bağlılık ve algılanan örgütsel adalet alt boyutlarıyla incelenmiş ve bunların işten ayrılma niyeti ile ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Hipotezler genel başlıklar için kurgulanmış, alt boyutlar için araştırma soruları belirlenmiştir.

Çalışmanın temel hipotezleri olan birinci hipotez ve ikinci hipotezde çalışanların örgütsel bağlılıklarının ve algıladıkları örgütsel adaletin onların işyerinden ayrılma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Aslında bu sonuç beklenen bir sonuç değildir. Zira literatür incelendiğinde de her iki değişkenin işten ayrılma niyetini olumsuz yönde etkilemesi asıl beklenen sonuçtur. Böyle bir sonucun elde edilmesi üzerinde önemli durulması ve bu konuda daha fazla çalışma yapılması ihtiyacına da işaret edebilmektedir. Zira bu sonuç anketlerden veya katılımcılardan kaynaklanan bir problemin varlığına işaret edebileceği gibi diğer yandan çok daha önemli noktalara araştırmacıları götürebilir. Zira çalışmanın farklı yerlerinde ısrarla üzerinde durulduğu üzere yiyecek-içecek sektörü hem genel ekonominin, hem de turizm sektörünün içinde önemli bir yer tutmasına rağmen araştırmacılar tarafından yeterince ilgi gösterilmemiş bir sektördür. Yiyecek-içecek sektörü diğer benzer sektörlerin hiç biriyle doğrudan benzeşmeyecek çok ciddi farklılıkları kendi içerisinde barındırmaktadır. Çok ciddi anlamda personel devri olan yeterince profesyonelleşememiş bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yiyecek-içecek sektörünün kendi özellikleri ve iç dinamikleri nedeniyle diğer birçok sektörde yapılan araştırmaların sonuçlarının kolaylıkla bu sektöre genellenemeyeceği ve her defasında tekrardan araştırılması gerektiği açıktır. Bu çalışmanın hipotezlerinin

Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma

bu gerçeği ortaya sermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Üçüncü hipotezde cinsiyetin bağlılık ve bağlılığın alt boyutları, algılanan örgütsel adalet ve alt boyutları ve işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığını anlamak için analiz yapılmış ve cinsiyetin hiçbir değişkende anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Benzer bir sonuç medeni durumda da karşımıza çıkmış, medeni halin bütün değişkenler ve alt boyutları açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığını görülmüştür.

Birinci araştırma sorusu ile analiz edilen örgütsel bağlılığın alt boyutları ile işten ayrılma niyetinin incelenmesinde, duygusal bağlılığın işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı, normatif ve zorunlu bağlılığın anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu analizde dikkati çeken bir sonuç ortaya çıkmıştır. Normatif bağlılık işten ayrılma niyetini olumsuz yönde etkilerken, zorunlu bağlılık ise, işten ayrılma niyetini olumlu etkilemekte yani artırmaktadır. Bu sonuç örgütsel bağlılık literatürü açısından üzerinde ısrarla durulması gereken bir sonuçtur. Zira literatürde üzerinde sıklıkla durulduğu üzere zorunlu bağlılık her ne kadar bir bağlılık alt formu olarak kabul edilse de bu anlamda ciddi problemler barındırabilmektedir. Çalışmada ortaya çıkan zorunlu bağlılığın işten ayrılma niyetini arttırabileceği sonucu açıklıkla göstermektedir ki, zorunlu bağlılık işletmelere yarar değil zarar bile verebilmektedir. Dolayısıyla bağlılık literatürü yerine başka bir başlık altında ele alınıp işlenmesi daha uygun olabilecektir. İkinci araştırma sorusunda, algılanan örgütsel adaletin alt boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkileri incelenmiş ve farklılıklar görülmüştür. Dağıtım adaleti ve prosedürel adalet işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etki göstermezken, etkileşim adaletinin işten ayrılma üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkisi görülmüştür. Yani, çalışanların algıladıkları etkileşimsel adalet onların işten ayrılma niyetlerini arttırmaktadır. Bu durum literatürle çok paralel olmayan sonuç olarak görülmektedir.

Genelde turizm sektörü, özelde yiyecek-içecek sektörü ülkemiz ekonomisi ve özellikle de istihdam için oldukça önemli görülmektedir. Bu sektörlerin kendine has özellikleri dolayısıyla bir takım başka işletmeler için yapılmış çalışmaların sonuçlarının genellemesini yapmak doğru görünmemektedir. Bunun yerine her defasında, her bir örgütsel davranış değişkeni için tekrar tekrar bu sektörlerde çalışma yapılması ve sektörlerle özgü sonuçların elde edilmesi çok daha yerinde görünmektedir.

KAYNAKÇA

AKTOB Bülten. (2014): 13.

AKTOB Bülten. (2015, Ocak), 13: 28.

Akgündüz, Y., Güzel, T. (2014). "Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide örgütsel güvenin aracılık etkisi.". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(3): 1-18.

Allen, M., Meyer, J. P. (1990). "The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization". Journal of Occupational Psychology, 63(1): 1-18.

Altaş, S., Çekmecelioglu, H. (2015). "Örgütsel Adalet Algısının İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İş Performansı Üzerindeki Etkileri: Okul Öncesi Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma". Atatürk University Journal of Economics & Administrative Sciences, 29(3): 421-439.

Altıntaş, F. (2006). "Bireysel Değerlerin Örgütsel Adalet ve Sonuçları İlişkisinde Yönlendirici Etkisi: Akademik Personel Üzerinde Bir Analiz". İşletme Fakültesi Dergisi, 7(2): 19-40.

Aşan, O., Özyer, K. (2006). "Farklı İki Üniversite Akademik Personelinin Duygusal, Zorunlu ve Normatif Bağlılıklarının Karşılaştırılması.". Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 9(1): 5-23.

Avcı, N., Küçükusta, D. (2009). "Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki". Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 20(1): 33-44.

Baltacı, F., Güçlü, C., Çeliker, N. (2014). . "Liderlik davranışının örgütsel adalet algısı ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: konaklama işletmelerinde bir uygulama.". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3): 353-370.

Birdir, K. (2000, Eylül-Aralık). Türkiye'de Otel Genel Müdürlerinin İş Devir Süreleri ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. Anatoli: Turizm Araştırmaları Dergisi, 143.

**Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin
Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma**

- Çelik, G., Oral, E., Budak, A. (2015, Aralık). Türk İnşaat Sektöründe Örgütsel Bağlılık. Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 30(2): 255-266.
- Doğan, S., Kılıç, S. (2007). "Örgütsel bağlılığın sağlanmasında personel güçlendirmenin yeri ve önemi.". Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 29.
- Durna, U., Eren, V. (2005). "Üç Bağlılık unsuru ekseninde örgütsel bağlılık". Doğuş Üniversitesi Dergisi, 6(2): 210-219.
- Erdoğan, S. (2009). "Turizm İşletmelerinde Çalışan Muhasebe Personelinin Örgütsel Adalet Algılamaları ve Adalet Türlerinin Performans Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi.". 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 165-170.
- Ghiselli, R. F. (2001). "Job Satisfaction, Life Satisfaction and Turnover Intent: Among Food Service Managers". Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly(42): 28-37.
- Gürbüz, S. (2006). "Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma". Ekonomik ve Sosyal araştırmalar Dergisi, 3(1): 48-75.
- Gürbüz, S. ve F. Şahin (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SeçkinYayımları, İstanbul.
- Kalay, F. (2016). "İşletmelerde Örgütsel Adaletin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisi: Teorik Bir İnceleme". Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(11): 147-158.
- Karavardar, G. (2015). "Örgütsel Adaletin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi". Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 11(26): 139-150.
- Leong, C., Furhham, A., Cooper, C. (1996). "The Moderating Effect of Organizational Commitment on the Occupational Stress Outcome Relationship". Human Relations, 1345-1361.
- Meyer, J., Allen, N. (1991). "A Three-Component Conceptualization". Human Resources Management Review .

- Onay, M., Kılıcı, S. (2011). "İş Stresi ve Tükenmişlik Duygusunun İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Garsonlar ve Aşçıbaşılar". *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2): 363-372.
- Organ, D. (1988). "Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome". Lexington Boks.
- Özçınar, M., Demirel, Y., Özbezek, D. (2016). "Çalışanların Örgütsel Adalet Algıları Ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi-Examining The Relationship Between Organizational Justice Perception Of Employees And Organizational Silence.". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 150-171.
- Özutku, H. (2008). "Örgüte duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık ile iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2): 79-97.
- Polatçı, S., Ardıç, K., Türkan, G. (2014). "Bağlılık Boyutlarının Tükenmişlik Boyutları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi". *Yönetim ve Ekonomi*, 21(2): 281-292.
- Poyraz, K., Kama, B. (2008). "Algılanan İş Güvencesinin, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2): 143-164.
- Tayfun, A., Palavar, K., Çöp, S. (2010). . "İşgörenlerin Eğitim ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki: Belek Bölgesindeki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma.". *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(4): 3-18.
- Tütüncü, Ö., Demir, M. (2003). *Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Kapsamında İşgücü Devir Hızının Analizi ve Muğla Bölgesi Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2): 147.
- Uzun, Ö. (2011). "Örgütsel Stres ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Orta Kademe Otel Yöneticileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma ". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İBBF Dergisi*, 6(1): 181-213.
- Yalçın, A., İplik, F. (2005). "Beş yıldızlı otellerde çalışanların demografik özellikleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma:

Yiyecek-İçecek Sektöründe Örgütsel Bağlılığın ve Algılanan Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alt Boyutlar Bağlamında Bir Araştırma

Adana ili örneği". Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(1): 395-412.

Yavuz, E. (2009). "İşgörenlerin Dönüşümcü Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İle İlgili Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma". İşletme Araştırmaları Dergisi, 2: 51-69.

Yazıcıoğlu, İ. (2009). "Konaklama İşletmelerinde İşgörenlerin Örgütsel Güven Duyguları İle İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Bir Alan Araştırması". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8: 235-249.

Yazıcıoğlu, İ., Topaloğlu, I. (2009). "Örgütsel adalet ve bağlılık ilişkisi: konaklama işletmelerinde bir uygulama". İşletme Araştırmaları Dergisi, 3-16.

ERKEN YENİÇAĞDA HRİSTİYAN BATI DÜNYASINDA TÜRK İMAJI*

Karl Vöcelka**

Çeviren: Songül ÇOLAK***-Fatma AKAY-TÜRKER****

Bir Türk boyunun Osman oğulları liderliğinde devlet kurmak üzere 14. Yüzyılda Avrupa'ya doğru yayılması ve döneminde bir dünya gücü oluşturmaya çalışması, Balkanlarda esaslı değişiklikler yarattı; öyle ki bugünün ekonomik, sosyal, hukuki, dini, kültürel ve politik olaylarını anlayabilmek için o günün tarihine bakmamız gerekmektedir¹. Esasında Osmanlıların saldırı dalgasından çok az ölçüde etkilenmiş olmasına rağmen Orta Avrupa'da ki bu yayılışı, -zamanın kaynakları göz önünde bulundurulduğunda- bu bölgenin tarihi görünümü açısından derin etkiler bırakmıştır.

Osmanlıların Balkan Yarımadası'nda ilerlemesiyle, orta çağda Arapları geri püskürten Avrupa, bir kez daha İslam ve İslam dünyasıyla yüzleşti. Bu askeri çatışmalarla birlikte, Orta Avrupa'da ve dar anlamda 15. Yüzyılda Avusturya'nın

* Karl Vöcelka, "Das Türkenbild des christlichen Abendlandes in der frühen Neuzeit" in *Österreich und die Osmanen: Prinz Eugen und seine Zeit: Schriften des Institutes für Österreichkunde*, 51/52, Hrsg, Erich Zöllner und Karl Gutkas, Österreichischer Bundesverlag, Wien 1988. S. 20-32.

** Viyana Üniversitesi *Avusturya Tarihi Bölümü* öğretim üyesi. "Doçent Dr. et Mag. Phil." Unvanlarını taşıyan Karl Vöcelka 2000-2004 ve 2008-2012 yılları arası *Avusturya Tarihi Bölümü* Bölüm Başkanlığı yapmıştır.

*** Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

**** Mag.Phil. Viyana Üniversitesi Doktora Öğrencisi.

¹ Mukayese ediniz *Ernst Werner: Die Geburt eine Großmacht*, Berlin 1966; *J. Stanford und Ezel Kural Shaw: History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2 Bde. London-New York-Melbourne 1976-77; fakat özellikle *Joseph von Hammer-Purgstall: Geschichte des Osmanischen Reiches*, 10 cilt., Pest 1827-1856, yeni baskı Graz 1963; *Johann Wilhelm Zinkeisen: Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, 7 cilt., Hamburg 1840-1863; *İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Tarihi II ve III*, Ankara 1976-77; *Nicolae Iorga: Geschichte des Osmanischen Reiches*, 5 cilt. (=Geschichte der europäischen Staaten 51/1-5), Gotha 1908-1913; *T. Yılmaz Öztuna: Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, 12 cilt, İstanbul 1963-1975; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6 cilt., İstanbul 1958.

bugünkü sınırları içindeki Steiermark ve Kärnten, ayrıca yine Habsburg devletleri olan Krain ve aşağı Steiermark bölgelerini ilk kez istila eden Osmanlı, 16. Yüzyılın başlarında iktidarının doruk noktasına ulaşmıştı. 1526 tarihli Mohaç savaşının sonuçlarını geniş kapsamlı düşünecek olursak, bu savaşta ölen Macar ve Bohemya Kralı *II. Ludwig*'ten sonra, eniştesi Habsburg Kralı *I. Ferdinand*'a sadece kendi ülkeleri değil, aynı zamanda Türk tehlikesi de miras kalmıştı ve o andan itibaren hem Avusturya'da hem de ona bağlı ülkelerde Habsburglar'ın en önemli ve acil görevi Türk tehlikesine karşı savaşmak olmuştu. Ayrıca Habsburg hanedanı 1556 yılından itibaren Kutsal Roma İmparatorluğu'nun da Alman imparatoru idi. Bu durumdan öncelikle etkilenen, askeri ve mali bakımdan katkı sağlamak zorunda kalan kendilerine bağlı ülkeler ve bu ülke halkları idi.

Osmanlı'nın püskürtülmesinde zaman ve mekân bakımından bazı bölgeleri ayırmak gerekir. Bugünkü Slav Balkan ülkelerinin özellikle 14. ve 15. Yüzyılda gerçekleşen fethinin yanı sıra, Orta Avrupa'nın Osmanlı ile silahlı çatışma dönemi 16. Yüzyıldan 17. Yüzyılın sonlarına, İkinci Viyana kuşatmasına kadar sürmekte ve sonrasında Macaristan'ın fethinin gerçekleşmesi ve akabinde buna bağlı olarak Habsburglar'ın büyük imparatorluğa yükselmesi büyük önem arz etmekteydi. Bundan bağımsız olduğu halde bir şekilde ilişkilendirilen, Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı çıkarılan isyanlar ve isyan teşebbüsleri, Orta Avrupa'nın Osmanlıya karşı işbirliği halinde hareket etme eğilimine etki ediyordu. Bu, kısmen az takdir gören Balkan halklarının Osmanlıya karşı savaşı Akdeniz ülkeleri tarafından da destekleniyordu². Bu sebeptendir ki üçüncü bölgeler olarak sınırlandırdığımız bu bölgelerde Papa, Hristiyan dayanışması çağrısında bulunarak Osmanlıya karşı İtalyan

² Misal olarak *Peter Bartl*'a bakınız: *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und Osmanischem Reich: zum Türkenkriegsproblem an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1974 (=Albanische Forschungen 14).

devletleri ve İspanya'dan oluşan "Heiligen Liga" yani "Kutsal İttifak" birliğini kurdurdu ve bu birlik ile Osmanlı arasındaki politik güç çatışmaları Akdeniz'in merkezine kayd. Çeşitli kutsal ittifakların kazandığı siyasi başarılar ve özellikle en başarılı ittifak olarak tanımlanan 1571'de İnebahtı'da Osmanlı filolarının yok edildiği savaş, gerçekte askeri anlamda Avrupa'da yapılan propagandalarda gösterilen etkisinin çok gerisinde bir özelliktedir³.

Her üç unsur da -Orta Avrupa'da kara savaşı, Balkanlar'da yerli isyan ve Akdeniz'deki deniz savaşı- gerek Türklere karşı mücadele gerekse siyasi propaganda ile ilişkilidir. Çatışmalar açısından belirgin bir diğer süreç 1683 sonrasıdır ve bu süreçte Avrupa'nın askeri ve politik bakımdan güçlenmesi ve Osmanlı'nın zayıflaması propaganda bakımından geniş kapsamlı sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda geniş materyal kaynaklarından genel bir tasvir çıkarmak mümkün olamadığından aşağıda erken yeniçağ döneminde Orta Avrupa şartları üzerinde durulacaktır.

Öncelikle söz konusu olan askeri çatışmaların finansal bir arka planı olduğunu belirtmek gerekir. Türk savaşlarının muzaffer komutanı olarak bilinen Avusturyalı *Raimund von Montecucoli*'ye mal edilen, fakat çok daha öncesine ait olan bir deyim, savaşı sürdürebilmek için gerekli üç unsurun "Para, Para ve yine Para" olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Peki, iki yüz yıl süren Türk Savaşı'nın yuttuğu bu muazzam paralar nereden geliyordu? Bu paralar özellikle Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Alman milletleri ve Habsburglara bağlı devletlerin halklarından, yani Habsburgların mirasçısı olduğu ülkelerden ve Wenzelskrone adı verilen Bohemya tacına ve Stefan tacına sahip ülkelerden geliyordu. Bunlar mülk sahibi aristokrat tabaka tarafından kayzerin çağrısına binaen talep ediliyor, yine bu tabakanın

³ Kıyaslayınız özellikle *Felix Hartlaub: Don Juan d'Austria und die Schlacht bei Lepanto*, Diss. Berlin 1939, mit reichen Literaturangaben, und: *II mediterraneo nella seconda metà del '500 alla luce di Lepanto*, Florenz 1974.

yöneticileri tarafından bu talepler bir alt sınıfa iletiliyor, o sınıf mensupları da hâkimiyetleri altındaki halka ileterek çarkın dönmesi sağlanıyordu. Bunların dışında şüphesiz imparatorluk yardımı ve Türk yardımı adı altında destekler ve sübvansiyonlar da vardı. Katolik Orta Akdeniz ülkeleri, İspanya, İtalyan şehir devletleri ve Papa, Türklerle savaşmak için paralı askerler tutuyorlardı⁴.

Bununla beraber siyasi kararlar ve propaganda açısından en önemli kaynak üst tabakadan gelen destekler idi. Zira, ancak Türklere karşı bir kara propaganda aracılığı ile erken yeniçağda sosyal yapıda bir bütünleşme ve askeri gücün finansal geliri sağlanabiliyordu. Diğer bir deyişle Türk vergisi adı altında para toplamak için Türkler hakkında bilgi dağıtılarak halk motive ediliyordu. Bu noktada Osmanlılar hakkında ve savaşın gidişatı ile ilgili verilen bilgiler elbette göz boyayıcı ve klişe resimler serpiştirilmiş olarak halka sunuluyordu. Çünkü toplanan vergilerle ne yapıldığı ve ne yapılacağı hususunda halkı isteklendirmek gerekiyordu.

Olayın burada kısaca değinebildiğimiz fakat daha detaylı açıklanması gereken bir başka yönü, Türk tehlikesi meselesinin imparatorluğun ve imparatorluğa bağlı diğer devletlerin din politikası ile doğrudan ilişkili olduğudur⁵. Türk tehlikesinin Orta

⁴ Ekonomik ilişkilere dair tüm problemler için kıyaslayınız *Othmar Pickl* (Hg.): Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege (Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte), Graz 1971; *Cyril Horáček*: Die wirtschaftlichen und sozialen Aspekte der Türkenkriege im 16. Jahrhundert, in: *Charisteria Orientalia praecique ad Persiam pertinentia (Joanni Rypka... hoc volumen sacrum)*, Prag 1956, S. 103-112.

⁵ Alman reformlarının genel tarihi için kıyaslayınız *Gebhardt*: Handbuch der deutschen Geschichte, 9. Aufl. bearb. Von *Herbert Grundmann*, C. 2, Stuttgart 1970 (=dtv wissenschaftliche Reihe 4208), aynı şekilde *Stephen Fischer-Galati*: Ottoman Imperialism and German Protestantism 1521-1555, Cambridge/Mass.1959 (Harvard Historical Monographs 43), *ders.*: The Turkish Question and the Religious Peace of Augsburg, in: *Südost-Forschungen* 15 (1956), S. 290-311, ve *Horst Glassl*: Das Heilige Römische Reich und die Osmanen im Zeitalter der Reformation, in: *Südeuropa unter dem Halbmond. Untersuchungen über Geschichte und Kultur der südeuropäischen Völker während der Türkenzeit*, München 1975 (Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des Nahen Orients 16), S. 61-72.

Avrupa'da Protestanlığın yayılmasına ve aynı zamanda da derebeylerin aleyhine oluşan ideolojinin perçinleşmesine son derece destek olduğu ve bu bağlamda Orta Avrupa'nın koşullarını büyük ölçüde etkilediği çeşitli araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir.

Winfried Schulze "İmparatorluk ve Türk Tehlikesi"⁶ adlı kitabında bu konuyu ele almış ve Türk tehlikesinin Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki etkisine dair bir bölüm ayırmıştır. *Carl Göllner* de⁷ "Turcica" adlı üç ciltli çalışmasının ilk iki cildinde Türk Literatürü Bibliyografyasını 1600'e kadar getirmiş; değerlendirme yaptığı üçüncü cildinde ise Şark'ın ve Garb'ın Yüzleşmesi konulu bir analiz yapmış ve Türk sorununun öncelikle bilgi aktarımı ve propaganda üzerinden yürütüldüğünü belirtmiştir.

Orta Avrupa'da çıkan sayısız gazete, Türk broşürleri denilen el broşürleri, tek sayfalık baskılar ve raporlarda sunulan bilgilerle oluşan Türk imajını özetleyecek olursak; Türkler, tamamen zalim, kanlı, insanlık dışı yani negatif bir yapıya sahip olarak görülmekteydiler. Tüm bunlardan oluşan başlıklarda, aynı özellikleri muhafaza ederek ve adeta bir kural haline gelmiş gibi, hiç bir şekilde sorgulanmadan ve kritik edilmeden devamlı Türklerin mezaliminden, insanlık dışı yaratık olmasından bahsedildiğini ve kesinlikle günlük yaşamda rastlanmayacak bir vahşet örneği olarak sunulmuş olduklarını söylemek abartı olmaz. Bu kroniklere ve dönemin yayınlanmış iletişim kaynaklarına inanacak olsak, Türklerin, çocukları çitlere ve mızraklara asmaktan, onları kılıçla ikiye bölmekten, hamile kadınların ırzına geçmekten, karınlarını deşip doğmamış bebeklerini söküp almaktan, köyleri yakmaktan ve

⁶ *Winfried Schulze*: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äußeren Bedrohung, München 1978.

⁷ *Carl Göllner*: Turcica. Die europäischen Türkendrucke des 16. Jahrhunderts, 2 Bde. (Bibliotheca bibliographica Aureliana 23), Bukarest/Baden-Baden 1968, und ders.: Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhundert (= Turcica 3 =Bibliotheca bibliographica Aureliana 79), Baden-Baden 1978.

insanları köleliğe sürüklemekten başka bir şey yapmadıkları ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan 16. Yüzyıl şartlarında savaşların her iki taraf açısından da son derece zalimane ve insanlık dışı geliştiğini masumlaştırmak başka bir hata olur; fakat artık kendimizi bu klasik düşman resminden kurtarmalı ve bunların propaganda amaçlı olduğunu kabul ederek Türk savaşlarının realitesine bakmalıyız.

Erken yeniçağda Türkler hakkındaki anlatıların çoğu dini bir söylemle örtülmekteydi. 16. Yüzyıl insanları için Osmanlı İmparatorluğu ve genişleme gücü, dünyevi bir realite olmaktan ziyade, Tanrı'nın insanlara günahları yüzünden gönderdiği bir ceza olarak görülüyor ve gerçek koşullar teolojik manada yorumlanıyordu. Şöyle ki *Luther*, Türkleri Yecüc Mecüc olarak tanımladı ve onları Deccal olarak gördü. Fakat bu tanımlamayı daha çok Papalık makamının uhdesinde bıraktı. İlahi bir ceza olarak görülen Türklere karşı, sadece tövbe ile yani ahlaki iyileşme ve tefekkürle mücadele edilebileceğini, çünkü bunun savaşla karşı koyulabilecek veya hâkimiyet sağlanabilecek dünyevi bir tehlike olmadığı görüşünü savundu. Bilhassa *Luther* tarafından bu konuda net bir görüş paylaşılmıştır; devrimci *Luther*, Türk savaşları hakkında vaaz vermeyi reddediyordu. Fakat Viyana kuşatmasının geniş çaplı ve acı veren etkileri *Luther*'in bakış açısını değiştirmesine sebep oldu. Ancak denilebilir ki *Luther*'in Türk tehlikesi hakkındaki bu duygu karmaşası bütün Protestanların görüşünü etkilemiş ve bu görüşe mahkûm kalmışlardır⁸.

⁸ *Helmut Lamparter*: Luthers Stellung zum Türkenkrieg. Diss. Fürstenfeldbruck 1940; *Richard Lind*: Luthers Stellung zum Kreuz- und Türkenkrieg, Diss. Gießen 1940; *John W. Bohnstedt*: The infidel Scourge of God. The Turkish menace as seen by German pamphleteers of the reformation era, Philadelphia 1968 (Transaction of the American Philosophical Society. New Series Vol. 58, p. 9); *Richard Ebermann*: Die Türkenfurcht. Ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung in Deutschland während der Reformationszeit, Diss. Halle 1904; *Hans Joachim Kießling*: Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15. Und 16. Jahrhundert. Zur Geschichte eines Komplexes“, in: Südost-Forschungen 23 (1964), S. 1-18.

Erken Yeniçağda Hristiyan Batı Dünyasında Türk İmajı

Broşürlerde geçen aşırı dindar üslup, klişe düşman motifinden etkilenerek Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türklerin şeytanlaştırılmasına sebep olmuş, "Hristiyan adının" ezeli düşmanı ve akabinde Hristiyan dünyasının reddedilmiş düşmanı olarak tanımlanmıştır. Peki, düşmanın bu şekilde şeytanlaştırılmasına büyük ilgi duyulmasının nedeni neydi? Sebep; Osmanlı İmparatorluğu'nun -Orta Avrupa'nın bakış açısına göre hatalı bir yönetim şekline sahip olsa da- kendi belirlediği askeri sınırlar içerisinde çiftçilikle uğraşan halka, Orta Avrupa yönetim şekline alternatif bir hâkimiyet oluşturması, diğer yandan da gerek krala, gerekse derebeylerine üst sınıflar tarafından ödenen vergilerin büyük önem arz etmesiydi. Nitekim Kayzer, propaganda aracılığı ile aşırı abartılı bir tehlike olarak gösterdiği Osmanlı karşısında halkı birleştirmeye uğraşıyor ve böylece imparatorluk dâhilinde dini mezhepler arasındaki mesafe kısmen de olsa azalıyordu.

Elbette bu propagandanın amacı siyasi motivasyon sağlamak ve klişe olgularla algı oluşturarak hedef kitleye hitap etmek ve etkilemektir. Bu konuyla alakalı bir başka genel soruna temas etmekteyiz ki, kısa süre önce 1576-1612 yılları arasında hüküm süren *II. Rudolf*'u araştırma fırsatını bulmuş idim⁹. Erken yeniçağda politik propagandanın kimler için yapıldığı ve hangi araçların kullanıldığı sorusu diğer bütün bakış açılarının önünde olmalıdır. *Jürgen Habermas*'ın¹⁰ "Kamusal Alan" (bürgerlichen Öffentlichkeit) tanımlaması kısa süre önce *Berndt Balzer* tarafından da çalışılmış olup, *Hans Sachs*'ın¹¹ 1523-1525 yılları arasında yayımladığı broşür çalışmasında da ele alınmıştır. Fakat böyle bir soruyu on altıncı yüzyılın başında sormak çok zordur. Hedef kitle olarak -toplum üzerinde yapılan bu propagandanın belirli bir kısmını- şehirlerde

⁹ *Karl Vocelka*: Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (576-1612) (=Veröffentlichungen der Kommission für die Geschichte Österreichs 9), Wien, 1981.

¹⁰ *Jürgen Habermas*: Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft, Neuwied 1962 (=Politica. Abhandlungen und Texte zur politischen Wissenschaft 4).

¹¹ *Bernd Balzer*: Bürgerliche Reformationspropaganda. Die Schriften des Hans Sachs in den

yaşayan aristokrat tabaka ve adliye sınıfı oluşturmaktaydı. Fakat erken yeniçağ şartları göz önünde bulundurulduğunda bu monarşik propagandanın büyük bölümünün hedef kitlesinin, çok farklı bir sivil toplum ifadesi içerdiğini ele almadan, olayı anlamak mümkün olamaz ve *Habermas'*ın tanımladığı gibi bir "sivil toplum" ifadesi de bunu karşılamaz.

Yöneticilerin yaptığı siyasi propaganda ana temelde iktidarlarını destekleyecek olan halk sınıflarını hedef almaktaydı. Bu şekilde tanımlanmış bir halk sınıfının nicel temsilcileri¹² esas olarak üst tabaka ve yeni gelişmekte olan bürokrasiyi kapsamaktaydı¹³. Bu gruplar aynı zamanda kraliyetin yazılı tevcih ve diğer fermanlarında muhatap olarak kabul edilmekte olup, muhatap alınan, doğrudan reaya ile temasta bulunan, dönemin sosyal sisteminde aracılık ve iletişim görevlerini üstlenen, halka bilgi veren ve propaganda yapan, aynı zamanda çiftçi reaya üzerinde asıl yönetici olan ve onların siyasi haklarını temsil eden bir konumda idiler. Alt tabakaya mensup gruplar, kaba bir tabir ile çiftçiler, kayzer tarafından sadece dolaylı olarak bu yöneticiler aracılığı ile dini ve dünyevi konularda yapılan propaganda sayesinde muhatap alınmıştır.

Jahren 1523-1525, Stuttgart 1973 (=Germanistische Abhandlungen 42).

¹² *Adolf Arndt*: Begriff und Wesen der öffentlichen Meinung in: *Martin Löffler* (Hg): Die öffentliche Meinung. Publizistik als Medium und Faktor der öffentlichen Meinung, München-Berlin 1962 Meinung, (=Schriftenreihe der deutschen Studiengesellschaft für Publizistik 4), S. 1-19.

¹³ Kamu kavramları için kıyaslayınız: vgl. *Karl Vocelka*: Fehderechtliche "Absagen,, als völkerrechtliche Kriegserklärungen in der Propaganda der frühen Neuzeit, in: *MIÖG* 84 (1976) S. 378-410, S. 392 f. Anm. 41 und 42; bakınız ayrıca *Wilhelm Bauer*: Die öffentliche Meinung und ihre geschichtlichen Grundlagen. Ein Versuch, Tübingen 1914, ders.: Die öffentliche Meinung in der Weltgeschichte, Berlin 1929-1930; *Friedrich Lenz*: Werden und Wesen der öffentlichen Meinung. Ein Beitrag zur politischen Soziologie, München 1956; *Walter Lippmann*: Die öffentliche Meinung, München 1964; *Frederik Hertz*: The Development of the German public mind. A social History of German Political Sentiments, Aspirations and Ideas. 1. Bd., London 1957.

Kraliyet propagandası, dönemin mevcut tüm medya iletişim araçlarında yer bulmuş, yazılı fermanlar, broşürler, demir para ve madalyalar, temsil festivalleri, sanat eserleri ve daha birçok diğer şeyler nitel temsilci vasfıyla kamuyu hedef kitle olarak kullanmıştı. Çünkü bu hedef kitle, kraliyet ve hâkimiyeti altında bulunan topraklar bakımından para kaynağı ve devletin en önemli siyasi temsilcisi olarak kraliyetin koruyucu elementleri idiler¹⁴.

Aristokrat sınıf, hâkimiyet altında tutulan bu halk tabakasına ulaşabilmek için, yabancı olan Osmanlı dünyasını kendi belirledikleri boyutta gösteriyor ve onları kendi halk tabakalarında belirli bir ifade şekli ile tanıtmaya çabası içine giriyorlardı. Bu konuda iyi bir örneği kısa süre önce bu konuyla da bağlantılı olarak çalıştığım (yasal olarak meydan okuma ve fermanlar) kendine has çok özel bir tür olan broşürler sunmaktadır¹⁵. Aslında bahsedilenler broşür olarak yaygınlaşmış meydan okuma ifadelerini içeren fermanlar idi ki dönemin halkı üzerinde hâkimiyet kuran aristokrat sınıfı mensupları bu hususa hâkim olmak durumunda idiler. Zamanla yasal meydan

¹⁴ Sınıf sistemi araştırmaları için *Otto Hintze*'nin yeni tanıtıcı literatürüne bkz: *Staat und Verfassung, Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte* 1(1941), in der dritten Aufl. hgg. von *Gerhard Oestreich*, Göttingen 1970; *Anton Schindling*: Reichstagsakten und Ständeforschung, in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 24 (1973), S. 227-243, zengin literatür bilgileri ile; *Fritz Hartung*: *Deutsche Verfassungsgeschichte im 15. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Stuttgart 1964 (8. Aufl.); *Friedrich Hermann Schubert*: *Die deutschen Reichstage in der Staatslehre der frühen Neuzeit*, Göttingen 1966 (Schriften der historischen Kommission der bayerischen Akademie der Wissenschaften 7); *Gerhard Oestreich*: *Verfassungsgeschichte vom Ende des Mittelalters bis zum Ende des alten Reiches*, in *Gebhard*: *Handbuch der deutschen Geschichte*, 2. Bd., (1970, wie Anm. 5), S. 361-437. Özellikle Avusturya sınıf sistemi için'e *Herbert Hassinger* bakınız: *Die Landstände der österreichischen Länder. Zusammensetzung, Organisation und Leistung im 16. bis 18. Jahrhundert*, in: *Jahrbuch für Landeskunde für Niederösterreich* 36 (1964), S. 989-1035; *Angelika Hametner*: *Die niederösterreichischen Landtage von 1530-1564*, Diss. Wien 1970, *Hannelore Herold*: *Die Hauptprobleme der Landtagshandlungen des Erzherzogtums Österreich unter der Enns zur Zeit der Regierung Kaiser Maximilians II. (1564-1576)*, Diss. Wien 1970; *Gottfried Stangler*: *Die niederösterreichischen Landtage von 1593 bis 1607, (1564 1593 bis 1607)*, Diss. Wien 1972; ders: *Neue Ergebnisse der niederösterreichischen Ständeforschung unter besonderer Berücksichtigung des späten 16. Jahrhunderts*, in: *Unsere Heimat* 44 (1973), S. 110-128.

okuma şeklinde yayımlanan bu fermanlar ile -Orta ve Batı Avrupa'da uluslararası hukuka göre savaş beyanları da şekillendiği için- o dönemde sanki sultanın krala karşı bir savaş beyanı varmış havası estiriliyordu.

Bu türdeki propaganda broşürleri 1529 yılından 1683 yılına kadar çokça basılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır¹⁶. Basım yılları, sürekli küçük savaşlar yapılan Türk tarafı hakkında bilgi vermekte, modern anlayışa göre de örneğin I. Viyana Kuşatması, II. Maximilian'in 1565/66 yıllarında sürdürdüğü "Türk savaşı" veya "uzun Türk savaşı" olarak adlandırılan II. Rudolf'un 1592-1606 yılları arasında sürdürdüğü savaş hakkında veriler sunmaktaydı. Hedef kitle aristokratlar olduğu için çok net bir şekilde onların dünyasına uygun bir dilde propaganda yapıldığı görülmektedir. Buna iyi bir örnek olmak üzere, meydan okuma fermanlarının birinde sultanın kendi derebeylerine talimat verdiği ve kayzere karşı kendisine sadakat gösterilmesini istediği işlenmiş, böylece Orta Avrupa bölgesinde hâkim olan anlayış alınarak sultan hakkında bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu meydan okuma fermanlarının dikte edilmiş tarzı, Osmanlı fermanlarının kraliyet ofisinde bulunan tercümelemleri ile kıyaslandığında, sadece Türk korkusunu ateşlemek amacıyla kraliyet yazıhanesi tarafından yazdırılıp dağıtıldığını kanıtlamaktadır. Bu da şu anlama gelmektedir; gerek kayzer, gerek saray mensupları, gerekse kayzerin danışmanlarının odak noktası, Osmanlı korkusunu ateşleyerek halkı daha fazla "Türk vergisi" vermek için motive etmekte.

Artık bu konuda kullanılan ve mütemadiyen tekrar edilen klişe basmakalıp ifadelerin foyası ortaya çıkmış ve realite ile her zaman ilişkilendirilemeyeceği anlaşılmıştır¹⁷. Burada bir örnek daha vermek gerekirse, birçok broşürde Osmanlı askerlerinin çocuklara karşı çok zalim oldukları belirtilmekte, bunu betimleyen

¹⁵ *Vocelka, Fehde (wie Anm. 13).*

¹⁶ Bkz: die Bibliographie in *Vocelka, Fehde (13. Dipnota bakınız)*

¹⁷ Bu probleme iyi bir giriş: *Max L. Baeumer (Hg.): Toposforschung (Wege der Forschung 395)* | 256

resimler de broşürlerde yer almaktadır. Üstelik bunların örneklerinin *Bethlehem* çocuk katliamına dayanan eski dini anlayışla bağlantısı olduğu maskelenmeye çalışılmıştır. Velhasıl ortaçağda sıkça anlatılan Hristiyan hadislerinde yer alan bu negatif sahneler yeniden yorumlanıp Osmanlının üzerine bırakılarak aktarılmıştır. Buna benzer eğilimler Avrupa kültüründe geç ortaçağ döneminden itibaren görülmektedir. Nitekim Evangelismus'un negatif tasarımı -en yüksek rahiplerden, Pontius, Pilatus ve çarmıha germe esnasındaki askerler- oryantalist özellikler taşıyor, oryantal elbiselerle ve sarıklı bir şekilde teşhir ediliyordu. Haçlı seferlerini anımsatan hatıralar Osmanlının genişlemesi üzerine uyarlanarak aktüel bir tehdit bilinci oluşturuluyordu¹⁸.

Osmanlıların dini açıdan yorumunu gerek *Luther*'in mezhebinde gerekse Katolik anlayışında bulmak mümkündür. *Luther*'in Türk problemine bakış açısını değişik çalışmalarda görmekteyiz. Daha öncede belirttiğimiz gibi o, Türklerin Tanrı'nın bir gazabı, şeytanın hizmetçileri ve Hristiyan dünyasını yakıp yıkmaya çalışan, kısmen de deccal oldukları iddiasında bulunuyor; ancak bu söylemi daha çok papalığa mal etmeyi tercih ediyordu. Osmanlı genişlemesine dair zamanın bütün kaynaklarında yer bulan bu dini bakış açısı, Osmanlılara karşı, askeri birlik kurarak veya askeri donanımlarla değil, daha çok dualara sığınarak, tövbe ederek, dini temellere dönerek mücadele etmenin savaşı kazanmada temel unsur olabileceği yönünde bir algı oluşmasına sebep oluyordu. Bununla birlikte yetkili makamlar, ister bir derebeyi olsun, isterse kayzer, halkı korku ve nefretle kuşatarak bastırarak bir imtiyaz yakalıyor, aynı zamanda kilisenin gücüne de bir gönderme yapıyor ve nitel temsilci tabakasında olan aristokratlara da yine arabuluculuk görevi düşüyordu.

Darmstadt 1973, mit ausführlicher Bibliographie.

¹⁸ *Hiltgart Keller*: Reclam Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten. Legende und Darstellung in der bildenden Kunst, Stuttgart 1968, S. 518 ff.; *Hans Aurenhammer*: Lexikon der christlichen Ikonographie 1 (1960), S. 33 f. (zur Achatiuslegende); *Gertrud Schiller*: Ikonographie der christlichen Kunst 1, Gütersloh 1966, S. 124-126.

Özellikle Alp ülkelerinde tanınan ve karşı devrim olarak abartılı bir şekilde ortaya konulan Osmanlıya karşı mücadelede mutlakiyet rejiminin gelişmesi için halkın refahı bir fenomen olarak gösterilmekte, el ele mücadele “sosyal disiplin” terminolojisi ile tanımlanmaktaydı¹⁹. Bu kapsamda iki çeşit propaganda öne çıkarıldı. İlki Osmanlı'nın genişlemesi ile ortaya çıkan muazzam tehlike; bu ancak halkın refaha kavuşturulması ile önlenebilecek bir husustu; diğeri, Türklerin örnek olarak gösterilen yaşam şekli. Propaganda olarak vurgulanan her iki faktörün hedefi de aynı yönde idi: Hristiyan okuyucularda suçluluk duygusu uyandırmak ve bu şekilde bir sosyal disiplin efekti oluşturarak mutlakiyet rejimini destekleyecek bir algı meydana getirmek. Bu amaçla Türk tehlikesi hakkındaki en basit bilgiler dahi manipüle ediliyor, verilen bilgiler kendi lehlerinde olacak şekilde düzenleniyordu. Mesela dile getirilen bilgilerin birinde Türk tehlikesinin yakınlığından bahsediliyorsa, diğeri kayzerin galibiyetinden söz ediliyor, her ne kadar bu “galibiyet” mütevazî bir galibiyet olsa da, işlerine geldiği gibi sunuluyordu.

Bu eğilim divan toplantılarında ve çıkarılan fermanlarda çok bariz bir şekilde görülüyordu. Şöyle ki *II. Rudolf*'un Osmanlıya karşı zaferleri broşürlerde propaganda amaçlı -1595'te Estergon galibiyeti, 1594 yılında kaybedilen “Hristiyanlığın kilit kalesi” olarak nitelendirilen Yanıkkale'nin 1598 yılında tekrar fethedilmesi veya İstolni Belgrad'ın 1601 yılında yeniden kazanılması- büyük başarılar olarak lanse edilecek iken, kraliyet fermanlarında bunlara yer verilmiyor, ekseriyette sınırlardaki durumun vahameti vurgulanıyordu²⁰. Bu yaklaşımla, seçilerek aktarılan haberler ile Türk

¹⁹ *Maximilian Grothaus*: Zum Türkenbild in der Kultur der Habsburgermonarchie im Ostalpenraum zwischen dem 16. und dem 18. Jahrhundert, in: Mitteleuropa und die Türken. Politische und kulturelle Beziehungen zwischen zwei Kulturkreisen (Lehrerinformationsmappe), hgg. von *Karl Vocelka* und *Maximilian Grothaus*, Wien 1983; und *Gerhard Oestreich*: Strukturprobleme des europäischen Absolutismus, in: ders.: Geist und Gestalt, Berlin 1969, S. 187-189 und S. 192-196.

²⁰ Bkz: die Reichstagsakten im Haus-, Hof und Staatsarchiv Wien (Reichskanzlei und Mainzer

korkusu alevlendirilip belirli sınıfların Türk Vergisi konusunda taviz vermemeleri sağlanıyordu²¹. Divandan çıkan fermanlarda yine dini temellere atıfta bulunularak tövbe ve dua etmenin önemi vurgulanıyor; aynı zamanda kiliselere de, halkı kürsülerden tövbe etmeye çağırarak gibi önemli bir arabuluculuk görevi düşüyordu. Ancak, denilebilir ki bu çağrılar dikkate alınmayanlara yönelik tehdit mahiyetindeki yaptırımların defalarca uygulandığına bakılacak olursa bu çabalar geniş kitlelerde pek de başarılı olamamıştı.

Uzun süreli Türk savaşı devam ettikçe daha ısrarlı bir şekilde ve ek gereksinimler eşliğinde ibadete teşviklerde tekrarlanıyordu. Buna örnek olmak üzere kraliyet devlet arşivi “Patente Fasc. 6” numaralı fermana bakılabilir:

Ve buna karşın, Hristiyan olmaları nedeniyle ahlaklı olmayan eylemlerden kaçınmaları, mütevazı olmaları ve basit, yüzeysel olmayı bırakmaları, bu vesile ile bütün yeni dünyevi komedilerden, düğünlerde müzik ve danslardan uzak durmaları, boş vaatlerde bulunmamaları ve kutlama yemeklerinden, kızaklara binmekten, ayrıca gerek kıyafetler gerekse yemekler konusunda aşırı ihtişamdan kaçınmaları gerekmektedir. İnsanlığından çıkacak şekilde alkol alıp sarhoş olmaları ve Tanrı’ya karşı küfür işlemeleri, kamusal alanlarda kumar ve çeşitli şans oyunları oynamaları ve zevk ve sefa için günah sayılabilecek her türlü hareketleri icra etmeleri tamamen yasaklanmıştır, durdurulmuştur ve aksi cezai işleme tabi tutulacaktır. Bunların yanında bütün hâkimler, kamu görevlileri, yeminliler, Profesörler ve adliye mensuplarının tümü, bahsedilenler dışında ahlaksız ve pervasız kişiler devletin her karış toprağında emir-komuta zinciri altında bulunanlar arasında özellikle Tanrı’ya küfredenler ve sarhoş gezenler hiçbir şekilde affı olmaksızın mahkemede yargılanacak, kamu önünde

Kanzlei).

²¹ *Herman Ehrenfried*: Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers. Ein Beitrag zur Untersuchung des deutschen Türkenschrifttums, Diss. Freiburg 1961; *W. Gerstenberg*: Zur Geschichte des deutschen Türkenspiels, in: Programm des Gymnasiums Meppen 1902; *Burhaneddin Kâmil*: Die Türken in der deutschen Literatur bis zum Barock und die Sultansgestalten in den Türkendramen Lohensteins, Diss. Kiel 1935; *Şenol Özyurt*: Die Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert, München 1974 (Motive. Freiburger folkloristische Forschungen 4); *Edeltraud Pietsch*: Die zeitgenössische Publizistik über die Türken im 16. Jahrhundert, Diss. Wien 1968; Robert Schwoebel: The Shadow of the Crescent. The Renaissance Image of the Turk (1453-1517), Nieuwkoop 1967.

teşhir edilecek, çarımıha gerilerek cezalandırılacak ve hapse atılacaklardır. Pervasızca hareket edenler, gayri meşru ilişki yaşayanlar, -eşini aldatmak ve zina yapmak aynı şeydir- herhangi bir günah ve Tanrı'ya karşı küfürden dolayı Tanrı'nın yüksek gazabını üstünü çekmelerinin yanı sıra, tüm bu tip insanlar makam ve mevkileri her ne olursa olsun kendi sınıf ve suçlarına göre can ve malları ile cezalandırılacaklardır.²²

Çocuklar efsanevi figürlerle ve büyüklerle nasıl korkutuluyorsa, Türk tehdidi de benzer şekilde kullanılmakta, korku pompalanarak halkın toplum normlarına uygun ve daha iyi bir şekilde davranmaları amaçlanmaktaydı. Fakat ekonomik ve askeri tedbirlere bağlı olarak uygulanan sıkı baskılardan, vergi ve haraçlardan dolayı aşağı ve yukarı Avusturya'nın kırsal bölgelerindeki huzursuzluklar önlenemiyordu. Nitekim 1596/97²³ yıllarında bir çiftçi ayaklanması patlak vermiş, fakat bu olaylar da fermanlar aracılığı ile Türk tehdidi kapsamında ilişkilendirilerek bir iftira propagandası dâhilinde ele alınıp öyle mücadele edilmişti.

Bu fermanlar ve Türkleri hedef alan vaazlarının yanı sıra, -minberlerin rolüne daha evvelinden dikkat çekmiştik- broşürler aracılığı ile de insanlar etkilenmeye çalışılıyordu. Tek sayfalık broşürler veya daha kapsamlı olan "yeni gazeteler" aracılığı ile sansasyonel haberler yayılmakta, katliam ve vahşet haberleri sayesinde insanların bu gazeteleri satın alması teşvik edilmekteydi²⁴. Kantitatif olarak tanımlayıcı broşürlerde genellikle savaş olayları ve kısmen de Osmanlı İmparatorluğu'nun iç durumu ile ilgili haberler öne çıkarılmış bulunmaktaydı.

²² Haus,- Hof und Staatsarchiv Wien, Patente Fasc. 6, Patent vom 25. Februar 1597.

²³ *Helmut Feigl*: Der niederösterreichische Bauernaufstand 1596/1597, Wien 1972 (=Militärhistorische Schriftenreihe 22); G. E. Friess: Der Aufstand der Bauern in Niederösterreich am Schlusse des XVI. Jahrhunderts, in: Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich N. F. 31 (1897), S. 3-98, 307-453.

²⁴ *Emil Weller*: Die ersten deutschen Zeitungen, Tübingen 1872 (=Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart 111); *Göllner*, Turcica 1968 (wie Anm. 7); *Walter L. Strauss*: The German Single-Leaf Woodcut 1550-1600, 3 Bde., New York 1975.

Bu basit ve bilgilendirici gazeteler, broşür literatüründe sayısal bakımdan en çok basılanlar olmakla beraber, propaganda açısından bunların dışında asıl etkili olanlar, tanzim, yorum ve propaganda metinleri içerenlerdi. Bu hususa iyi bir örnek teşkil eden broşürde şu şekilde manşetler yer almaktaydı: “Türk/Moskova/Tatar gazetesi/ Tüm berbat ve korkunç eylemlerin gazetesi/ Şu anki Türk İmparatoru’nun adı *Bayezid*/ Macaristan’daki çeşitli sınır evleri/ Steiermark ve Grabaten [şehirlerinden] süren... vs.²⁵”. Kapak sayfası ise “Şu an hüküm süren Türk imparatoru *Bayezid*” şeklinde süslenmiştir.

Gayet kapsamlı bir içeriğe sahip olan yazı, esir raporları ve ifadelerinin yanı sıra direkt propaganda unsurlarını da içermekte ve bu ifadeler Türk imparatorunun *II. Rudolf*’a meydan okuma fermanıyla başlamaktaydı. Özü itibariyle denilebilir ki amaç; hayali bir fermanla bahsederek Türk korkusunu kuvvetlendirmek ve bunu gerek dini gerekse politik gerekçe olarak kullanmaktı. Bu eğilim bir başka bağlamda daha da bariz göze çarpmaktadır; zira bir sonraki bölümde “İmparator *Rudolf* Alman derebeyine hitap ediyor ve Türklere karşı yardım istiyor” başlığı altında, *II. Rudolf*’un Türk yardımı ricası broşüre pozitif bir şekilde alınıyor, akabinde arşidük *Friedrich Wilhelm*’in destek sözü bir mektup olarak dizayn edilip basılarak hem kendi desteğinin garanti olduğu gösteriliyor hem de Türk yardımı için diğer aristokrat tabakalara reklam yapma fikri doruk noktaya ulaşıyordu.

Hedef kitlesi aristokrat güçler olan ve Türk tehdidi şeklinde inşa edilen etkinin siyasal sonuçları mali ve askeri türdendi. Ancak, manevi olgular da bu siyasi talepler ve hedefler kadar önemliydi. Nitekim imparatorluk fermanlarında gördüğümüz Türklere karşı çanların ve ibadetlerin düzenlenmesi hususuna bu baskılarda da

²⁵ Türkische/ Moscoviterische / Tartarische zeitung / Von allen erbärmlichen vnd / schrecklichen Thaten /so der jtzige Türkische Keiser Baiazeth genant / an etlichen Grentzheusern in Vngarn / Steuermarck vnd Grabeten ge- / trieben hat / Vnd was er noch auff diesen Frülینگk / fur habe. / ... Erstlich Gedruckt zu Freyburgk / im Jahre / 1593.

rastlamaktayız. Son olarak az da olsa dış politikaya dair konular ele alınmakta, Moskofların destek vermeye hazır olması özetlenmekte, fakat daha da önemlisi “Türk İmparatoru Bayezid’in, Fransa ve Novara kralı 4. *Heinricum*’a yazdığı Fermanı”nın bir kopyası basılarak pek çok Protestan prensin Fransa’ya yönelmesi bağlamında “En Hristiyan Kralın” Türk dostu eğilimli politikası²⁶ imparatorun devlet politikasına negatif bir ışık tutmaktaydı.

Freiburg’ta, yarı resmi Prag basımevinde *Johann Schumann* tarafından basılan, ancak kısmen şarkı formunda yazılan bu broşür imparatorluğun çıkarlarını içinde barındıracak bir propaganda ihtivasında tasarlanmıştı ve bunun dışında onaylanan bir başka konu da, meslektaşları ile aynı şekilde kullanılan başlık gravürün keza beyan edildiği üzere örneklerini yansıtacak şekilde bakır parçalardan oluşan bir görünüm ve eğilim ile dizayn edilmiş olmasıydı²⁷.

Dinin yeniden yorumlanması eğilimi bu broşürlerde çok bariz bir şekilde görülmektedir:

Tanrı’nın emirlerine saygı duyulur / O’nun [Tanrı’nın] adına iktidar ve güç sahibi kadın ve erkekler küfür eder / Gerek silahlılar, gerekse korkarak kaçan alçaklar / tefecilik ve dolandırıcılık yapanlar / iffetsiz yaratıklar / çapulculuk yapanlar / yiyip içip tıkanan sarhoş olan azamet ve ihtişam sahipleri / [bunların] hiç birinde zerre kadar haya kalmamış / çünkü bir ceza ve pişmanlık

²⁶ Kurt Kohler: Die orientalische Politik Ludwigs XIV., ihr Verhältnis zu dem Türkenkrieg von 1683. Mit einem einleitenden Kapitel über die französisch-türkischen Beziehungen von Franz I. bis zum Tode Mazarins, Diss. Leipzig 1907.

²⁷ Drey warhafftige neue Zeitung: / Die erst. / Des grawsamen Erb- / feindes des Türckens, welche er vor kurtzet Zeit in Per- / sein an der Stadt Morebel begangen / vnd vber 20. Tausent Men- / schen jämmerlich ermordert / Aber der König in Persien mit Gewalt / an jhn gesetzt / und sich alles Ritterlih gewehrt / und dem Erbfeind / dem Türkcken in die 30. tausent Mann abgeschlagen / und gefangen genommen ... Gedruckt in der alten Stadt / Prag bey Johan Schuman. / 1593.

yoktu / Tanrı bu zamanda bu cezayı verecek / bazı ağır eziyetler ile, bu sebeple Türkler çıkıyor/ ²⁸.

Bu düşünce çizgisinde küçük farklılıklar arz etmekle beraber, kaleme alınmış birçok şarkı mevcuttur. Dini temellere geri dönmek Türk propagandasının başlıca hedefiydi ve bütün broşürlerin el birliği ile haykırdığı çağrı “Ey Almanya dini temellerine geri dön”²⁹ şeklinde idi. Çünkü galibiyet ancak dini temellere dönerek ve dua ederek kazanılabildi.

Türklerle savaşta ancak halkın ahlaki yapısının düzelmesi ve inançlarının güçlenmesiyle başarılı olunabileceği, kalıplaşmış bir fikir olarak öne çıkmaktaydı. Bu bağlamda Türklerin, savaşın bazı yıllarında başarısız olmaları da bu şekilde yorumlanmıştır.

1599 yılına ait sultanın sarayında geçtiği rivayet edilen bir diyalogun yer aldığı broşürde; sultanın o seneki savaşlarda başarısızlıklardan şikâyet ettiği esnada, bilge bir adamın, sebep olarak şunları söylediği ileri sürülmektedir: Osmanlı İmparatorluğu halkı artık Peygamberin emirlerine itaat etmediği için Allah’ın bir gazabı olarak savaş kaderimiz dönmüştür. Bu durumun düzelmesine sadece tövbe ve dualar etki edebilir³⁰.

Netice itibariyle Türk savaşları tasvirinin genellikle dini motivasyon içerikli olduğunu görüyoruz. Ne kayzer, ne onun şahsiyeti, ne de Türk savaşlarındaki başarısı,

²⁸ Neue Zeitung, vnd Trawelid. Von dem Erbärmlichen verlust, der Königlichen Statt vnd Vöstung Stulweissenburg, in nider Vngern, wie die von dem Erbfeind Christliches Nahmens, dem Türggen, auff den 29. Tag deß Monats Augusti, in dem 1602. Jahr ... erobert worden ist. Inn der Melodey: Warumb betrübstu dich mein Hertz. Gedruckt im Jahre, 1602.

²⁹ Zwo warhafftige Neue Zeitung, Die Erste Was gestalt der Türck zu eingang des Aprillis diß 1601. Jars. In das Windisch landt eingefallen ... Die ander Zeitung, Von einem armen Burger, so von seinem nachbaueren Korn entlehnen wolt ... Getruckt zu Passauw, durch Johan Wilhelm Newman, 1601.

³⁰ Zwo warhafftige Neue Zeitung / Die Erste Auß / Comorn, vom 6. Jenner / Anno 1599. welche bey einem Türk- / ischen Curier, so nahe bey Stulweissenburg / ... gefangen, schrift- / lich gefunden ... / ... in welchem deß Türckischen / Keysers klag vermeldet wirdt ... / ... Die

broşürlerde dikkate alınmamış, bütün propagandalar dehşet hikâyelerinden ve Osmanlı karşıtı bir tavrıdan ibaret kalmıştır. Bu tavrın uyandırdığı Türk korkusu, imparatorluğun doğrudan bu tehlike ile yüzleşmeyen bölgelerinde dahi kullanılmış, halkı dayanışma içinde tutmak için kayzerin izlediği bu yol, onu maddi- manevi Türk yardımına ulaşmaya muvaffak kılmıştır. Osmanlının genişlemesinin Tanrı'nın gazabı olarak gösterildiği güçlü dini üsluplar büyük ölçüde din ile alakasız olmasına rağmen, halkı kilise-devlet otoritesi karşısında bastırmaya yönelik bir mekanizma olarak kullanılmıştır.

Bu propaganda daha geniş bir tabanda iki ayrı fenomene karşı daha tahakkuk etmeye devam etti. Eğer tamamen dış dünyaya yönelik resmi propagandayı terk edip saray dünyasına ve özellikle *II. Rudolf* zamanına dönecek olursak, tamamen farklı bir dünya, Türk probleminin tamamen farklı bir yansımasını görürüz. Başka bir ifade ile madalyalarda, sembolik sanatta, saray sanatında -insanın aklına sadece *Hans von Aachen*'in alegorik boyamaları ve *Adrian de Vries*'in bunları plastiğe dönüştürmesi gelir- Türk probleminin çok değişik bir aktarımını görürüz³¹. Kayzer kendisini Türklere karşı büyük galip, Macaristan'ın kurtarıcısı olarak gösterir; imparatorluğun genişleticisi ve dinin savunucusu olarak şahsının kutlanmasını sağlar. Fakat Osmanlının büyüklüğünden, tehlikesinden ve onların savaş faaliyetlerinden çok az bahsedilir.

Yine çok farklı bir yaklaşım şekli erken yeniçağ seyahatnamelerinde görülür. Bu konuda son zamanlarda bazı araştırmalar³² yapıldıysa da onların sonuçlarına burada çok kısa değinebileceğiz. Oldukça olumlu ve bilhassa dünyevi yorumlar taşıyan bir Türk imajını, propaganda amaçlı geliştirilmiş broşür literatürüne tezat bir şekilde, bizzat şahit olunanlar üzerine inşa edilmiş seyahatnamelerde görmekteyiz. Bunlar -

ander Zeitung ... / jämmerliche wassers / noth ... / ... Statt Rhom, Görlitz: Nicolaus Voltzen.

³¹ *Vocelka*, Propaganda (9. Dipnota bakınız)

³² *Inge Peschel*: Die Darstellungen des Osmanischen Reiches in der deutschsprachigen
| 264

burada dikkat etmemiz gereken konu, yıkılma dönemlerine dair bilgileri 16. Yüzyıla taşımamak ve birçok kesimler arasında Orta Avrupalıya da alışkın olmadıkları ve reddettikleri konularda sistemin pozitif yönlerini göstermektir- bizim için Osmanlının en parlak döneminde yazılmış devlet sistemine dair doğrudan bilgilerdir.

Seyyahlar, ister diplomat, ister onların personeli veya tüccar, hacı, bunların arasında az da olsa -kendi istekleri dışında gelmiş olanlar- esirler olarak Osmanlı İmparatorluğu'na gelmiş olsunlar, bizlere Osmanlıya dair bizzat şahit oldukları durumlar hakkında bilgi vermektedirler. Bu verilere bakıldığında seyyahların özellikle Osmanlı yönetiminin ne kadar iyi ve etkin bir şekilde işlediği konusuna vurgu yaptıkları görülmektedir. Sultanın mutlak gücünden kaynaklanan karar mekanizmasının işleyiş sürecinin Orta Avrupa'daki soylu sınıfının erken yeniçağda felçli hale getirdiği anayasaya karşın çok daha hızlı yürümesi, aynı şekilde askeri sistemde ordu yapısının kayzerin paralı askerlerinden çok daha fazla şeyler vadediyor olması Osmanlıyı ziyaret eden herkesi etkilemekteydi.

Özellikle Protestanlar, İslam devletinin sağladığı bazı avantajlardan -özellikle 16. veya 17. Yüzyılda Orta Avrupa'da hiç tanınmayan, devlet içindeki diğer din mensuplarına gösterilen toleranslarından ve kısır ve çürümüş manastırların Osmanlıda olmamasından dolayı- etkilendiler. Öte yandan Türklerin dostluğu, özellikle Alman ülkelerinde o dönemde ciddi problem olan alkol tüketiminin Osmanlılarda bulunmaması ve günlük yaşama dair daha birçok şey olumlu örnekler olarak vurgulanmaktadır.

Zaten esasında ziyaret edilen ülke ile ilgilenerek, bölge hayvanlarının tümü veya bitki örtüsü, topografyası, ticareti, gelenek-görenekleri, tarihi ve rakip görülen din hakkında bilgiler toplayarak anlamaya çalışmak, Osmanlı İmparatorluğu'nun imajı için çok olumlu bir yaklaşımdır ki bunu da seyahatnamelerde yakalamak önemlidir.

Reiseliteratur des 16. Jahrhunderts, Diss. Wien 1978; *Pietsch*, Publizistik (21. Dipnota bakınız)

Bununla beraber sorun devam ettirilecek olsa dahi, bu, mutlakiyet yani istibdat problemi³³ tartışmaları son bulmaz. Çünkü Avrupa'daki mutlakiyet rejimi Osmanlıdan, yani despot ama iyi işleyen bir devletten etkilenilerek örnek alınmamıştır. Bu çok enteresan problem hakkında *Hans Sturmberger*³⁴ okunmaya değer bilimsel bir çalışmada fikirlerini açıklamıştır. Konunun bu aşamasında o çalışmaya atıf yapmak doğru olacaktır. Seyahat literatürü her hâlükârda daha adil ve basmakalıp ifadelerden arınmış bir şekilde Osmanlı imajına katkıda bulunmuştur. Çünkü onlar propaganda amaçlı hazırlanan broşür literatürü gibi belirli bir siyasi hedefi yerine getirmek zorunda değillerdi. Daha açık bir ifade ile denilebilir ki, 19. ve kısmen de 20. Yüzyıl literatüründe geniş kitlelerin bilincine Osmanlı ve Osmanlı genişlemesi hakkında zalim ve insanlık dışı "Hristiyan âleminin ezeli düşmanı" motifi çok negatif ve güçlü bir şekilde nüfuz etmiştir. Yüzyıllardır süren din temelli propagandanın etkisi Osmanlı imajına tamamen negatif bir biçim vererek geniş alanda modern literatürün de içine sızmış, sadece sonradan yapılan yeni araştırmalar sayesinde normal bir nitelik kazanmıştır.

Avrupa'da, Türk imajındaki dönüşüm gerçek manada aydınlanma çağında gerçekleşmiştir ki bunu da önceki seyahatnamelerdeki etnolojik ilgi alanlarında görmekteyiz. Osmanlı'nın yeniden değerlendirildiği bu değişim süreci de bizim bölgemizden ziyade, aydınlanma çağını daha erken ve tam manada yaşayan Batı Avrupa'da görülmüştür. Bakış açısındaki dönüşüm 17. Yüzyılın sonlarına doğru İslamın tekrar değerlendirilmesiyle başlamış ve artık İslama aşağılayıcı bir tavırla bakmaktan vazgeçilmiştir. Buna geleneksel olarak -Habsburg kuşatmasına karşı siyasal

³³ *Walter Hubatsch* (Hg.): *Absolutismus*, Darmstadt 1973 (= *Wege der Forschung* 314).

³⁴ *Hans Sturmberger*: *Das Problem der Vorbildhaftigkeit des türkischen Staatswesens im 16. und 17. Jahrhundert und sein Einfluß auf den europäischen Absolutismus*, in: *Comité international des sciences historiques, XII congrès international des sciences historiques, Vienne 29. Aout - 5. Septembre 1965, Rapports IV, Horn-Wien o. J., S. 201-209.*

motiflerden kaynaklanan- Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı eğilimi, "bütün Hristiyan dünyasının ezeli düşmanı" ile "en Hristiyan kral" arasında -ve bizim bölgemizde polemik olarak ifade edilen- ittifaka dahi götüren anlayışı da ekleyebiliriz³⁵.

Aydınlanma çağındaki despotizm tartışması Türkler hakkındaki yeni bakış açısının yayılmasına sebep olmuş, ayrıca ve özellikle aydınlanma çağında bizim bölgemizde de Türk imajı olumlu bir boyut almıştır. Herkes tarafından bilinen iyi bir örnek -elbette sayısız örnekler arasından bir tanesi- *Mozart*'ın "Saraydan kaçırma" adlı eseridir ki, Türkler burada "cömert Türk" olarak tasvir edilmiş, kötü şeytan olarak aksettirilmemiştir.

Aristokrat kültürdeki Türk imajındaki bu pozitif dönüşüme karşı, kilisenin gerek Türkler, gerekse İslama karşı negatif algıyı halk arasında hala ısrarla sürdürmesi bilimsel alanda meraka da sebep olacak -günümüze kadar süren abartılı ifadelerle birlikte- derin izler bırakmıştır. Fakat artık özellikle II. Viyana Kuşatmasının 300. yılı kutlamaları dâhilinde kökü kurutulmalıdır³⁶.

³⁵ *Grothaus* (19. Dipnota bakınız).

³⁶ Bu metnin el yazması 1983 yılının baharında tamamlanmış olup, o dönemden sonra bu konuyla alakalı çıkan eserler dikkate alınamamıştır. Fakat makalenin ana teması ile alakalı olarak özellikle *Maximilian Grothaus*'un çalışmalarına müracaat edilebileceğini ifade etmek gerekir.

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENİ ADAYLARININ YANSITICI DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yavuz Selim AĞAOĞLU* -Sevilay AĞAOĞLU** -Mehmet KARGÜN

Öz

Beden eğitimi öğretmenleri adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimlerini değerlendirmek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Sınıf değişkeni temel alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Gaziosmanpaşa Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu 2015-2016 öğretim yılında okuyan 1. ve 4. sınıf düzeyindeki 111 öğretmen adayı oluşturmaktadır.

Çalışmada, Semerci (2007) nin geliştirmiş olduğu "Öğretmen ve Öğretmen Adayları İçin Yansıtıcı Düşünme Eğilimi (YANDE)" anketi bu çalışmada bilgi toplamak için kullanılmıştır. Veriler SPSS 20 for Windows programında, tanımlayıcı istatistik yöntemlerinden ortalama-standart sapma ile değerlendirilmiştir. Çalışma grubundaki adayların büyük bir kısmı "Çoğunlukla Katılıyorum" eğilimini işaretleyerek bu yönde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yansıtıcı Öğretim, Beden Eğitimi, Öğretmen Adayları, Yansıtıcı Düşünme.

EVALUATING REFLECTIVE THINKING TENDENCIES OF PRE-SERVICE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

Abstract

The aim of this study is to determine the level of pre-service physical education teacher' reflective thinking tendency and to evaluate this level according to gender and class variables. The sample of the study consists of totally 111 pre-service teachers studying at Gaziosmanpaşa University, High School of Physical Education and Sport, in 2015-2016 school terms.

In the study, to ascertain the reflective thinking tendency of the pre-service teachers,"Reflective Thinking Tendency of Teachers and Pre-Service Teachers Scale" which was first developed by Semerci (2007) was used as data collection tool. The data collected through this scale were analyzed and assessed by SPSS 20 program and standard deviation were analyzed. Candidates in the overall study group "mostly agree" as they tend to have the characteristics of reflective thinking.

Key Words: Reflective Teaching, Physical Education Teaching, Pre-Service Teachers, Reflective Thinking

GİRİŞ

Beden eğitimi ve spor öğretimi sadece fiziksel aktivite ve motor beceriler olarak değil aynı zamanda zihinsel ve sosyal gelişim alanların geliştirilmesi olarak da

*Gaziosmanpaşa Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu/Tokat, yavuzselim.agaoglu@gop.edu.tr

** Okul Müdürü,23 Nisan Ulusal Egemenlik Anaokulu/Tokat

anlaşılmaktadır. Bu durum beden eğitimi ve sporun diğer alanlarının aynı zamanda geliştirilmesini ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda, beden eğitimi öğretimindeki kazanımlarını hayatlarnın düzenlenmesinde ve kendilerini geliştirmede katkı sağlar.

Öğrenimleri boyunca yansıtıcı öğretim, zihinsel etkinlikler ile pratik arasında ilişki sağladığı için önemlidir (Altınok, 2002). Çünkü üniversite eğitiminde aday öğrencilere zihinsel bilgi ile ilgili çalışmalar yaptırılmaktadır. Bununla birlikte bu aday öğrenciler edindikleri bu bilgileri mesleklerine mesleklerine başladıklarında zihinsel ve pratik arasında ilişki sağlamakta güçlükler yaşamaktadırlar. Günümüzde daha çok klasik bir anlayışla ders odaklı eğitim merkez alınmış ve daha sonraki nesillere bu bilgilerin aktarımı esas alınmıştır (Doğanay, 2007).

Çağdaş eğitimi kavranımın getirdiği öğrenci merkezli ve yapılandırmacı olarak yapılmaya çalışılan yaklaşımda eğitimcilerin kendi kendilerini sorgulamaları ve yansıtıcı zihinsel etkinliklere önem vermeleri bu kavramı eğitim anlayışı içinde kullanmaya çalışılmaları önem oluşturmaktadır (Aydın ve Çelik, 2013).

Vilhelm von Humboldt “yansıtıcı öğrenme” kavramını 200 yıl önce nasıl öğrenildiğinin öğrenilmesi açılımını öne süren bir araştırmacı olmuştur (Fichtner, 2005). Daha sonraki süreçte, yansıtma kavramı temellerini Dewey’in uygulayarak ve yaşayarak bilgi edinme anlayışı yaklaşımını esas almıştır. Dewey (1933) yansıtıcı düşünmeyi, öğrenme ve düşünmenin temel kabul edildiği bilgi, ilişkili düşüncelerin sorgulanarak aşama aşama irdelenmesini kapsayan etkili ve bilinçli bir süreç olarak kabul etmiştir (Kızılkaya ve Aşkar, 2009).

Dewey yansıtıcı düşünme anlayışını, elde edilmiş bir bilgiyi ve bu bilginin hedeflediği ürünlere varmaya yardım eden eldeki verilerin verimli, devamlı ve önemli olarak zinde yer almasını kabul etmektedir (Baysal ve Demirbaş, 2012). Yansıtıcı düşünme, bu günden geleceği hesap etme, daha önce yaşananları hatırlama anımsamayı, bu süreçler arasında ilişki kurmayı önemser. Aynı zamanda yansıtıcı düşünmenin daha sonraki yıllarda doğuracağı çıktılar üzerinde devamlılık içeren ve önemsenen bir düşünce biçimidir (Alp ve Taşkın, 2012).

Günümüzde etkili öğretim yöntem ve tekniklerinde biri olarak yansıtıcı düşünceyi ifade edebiliriz. Yansıtıcı düşünce sonuçlara varmayı hedefleyen bir bilgi birikimini içermektedir. Bununla birlikte düzeltici, karışıklıktan uzak ve çözüm üreten ve doğru materyali bulmak için araştırma, inceleme yöntemini içermektedir (Ulaş ve ark., 2011). Yansıtma kavramı eğitim ve öğretim alanlarında teorik ve uygulama içeren konularda düşünme, doğru tercihlerde bulunma ve bu tercihlerin mesuliyetini alabilme kabiliyeti kabul edilerek de açıklanabilir (Durdukoca ve Demir, 2012).

Tüm yaşamları boyunca öğrenenler olarak hazırlama sürecinde, öğrenciler için yansıtıcı düşünme başlıca rolü oynamaktadır. Alan çalışmalarına bakıldığında, bu

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

alandan Dewey, Mezirow ve Schon araştırmalarının temelini meydana getirmektedirler. Dewey süreci bir sorunu çözüme kavuşturmak için yapılan çalışmalara benzetmektedir. Mezirow sürece duygusal unsurları dâhil ederek açıklamıştır. Schön'ün (1987) süreci ifade ederken “eylem içi yansıtma” ve “eylem üzerine yansıtma” olarak incelemiştir (Bayrak ve Usluel, 2011).

Kolb (1984) yansıtıcı düşünmeyi öğrenme döngüsünün içinde yer alan bir oluşum olarak görmektedir. Yaşananlar ve önceki deneyimler ile öğrenme ve öğretme etkinliklerinin birlikte ilişkilendirilmesi öğrenmeyi olumlu etkiler ve geliştirir (Yuen, 2011). Eğer yansıtıcı düşünce uygulama sürecinde yer alacak ise uygulamanın daha derinlemesine ve etkileşimi güçlü olacak biçimde düşünülmesi gerekmektedir. Buna karşın teorik bir çalışmada ise ders planı ve dersin işleniş hakkında derinlemesine düşünülmesi gerekmektedir (Şahin, 2009).

Öğrencilerin kendi öğrenme hedeflerini kendilerinin belirlemede, öğrenme sürecinde sorumluluk taşımasında ve eksikliklerini tespit etmesinde ve değerlendirme yapmasında yansıtıcı eğitimin rolü büyüktür (Ünver, 2003).

Yansıtıcı düşünme sorun, varsayım, sorgulamayı içerir (Loughran, 1996). Aynı anlayışla beden eğitimi öğretmeni yetştiren kurumlar, bu adaylar için mümkün olduğunca uygulamalarını sınıf içindeki faaliyetlerine yöneltmelidirler (Korthagen, 2001). Bunun için, öğretmen yetiştirme sürecinin bir bölümünün pratiği içeren tecrübelerden yapılması gerekmektedir (Bencze ve ark., 2001). Bununla birlikte yansıtıcı düşünme sorunlara çözüm üretmeyi içermekte ve beden eğitimi öğrencilerinin ilgi alanlarını ayakta tutmayı ve çevreye karşı sorun çözen bireyler olmayı önemsemektedir (Epstein, 2003).

Öğrenciler, yansıtıcı eğitimde içeren amaçlarını ifade edebilir, bilgi alacakları konularda hassasiyet oluşturabilir hatalarını iyileştirebilir ve fikirlerini açıklayabilirler. Kendileri için önemli olan husularda kendi kendilerini güdüleyebilir ve fikirlerini rahatca ifade edebilirler (Ünver, 2003).

Öğrenmenin etkili olabilmesi için öğrenme boyunca neden lerini diğer kişilerin fikirlerini mukayese etmek eledeki ve gereksinim hissedilen bilgiyi almak gerekir (Dewey 1933). Araştırma yöntemlerinin kullanılarak bilimsel verilerin elde edilmesi birbiriyle ilişkili yardımlaşan sınıf etkinliklerin bireylerin zihinsel gelişim sürecini etkili olacaktır (Sünbül, 2010).

Yansıtıcı düşünme, kritik yapmaya yüksek zihinsel aktivite becerisi sağlamaya, ortaya çıkan sorunlara karşı kolaylatırıcı ve teknik olarak soruları ele alan bir vasıf olarak görülebilir (Kızılkaya ve Aşkar, 2009). Aynı zamanda yansıtıcı düşünmenin herhangi bir sorun ortaya çıktığında, bu sorunu çözmek için yaşanan bir süreçtir (Şen, 2011).

Öğrencinin derse ilişkin duyuşsal giriş özellikleri kişinin soruna yaklaşımı ve sorunu çözmek istemesi ile zorlukları yenecek bir gayreti gösterme becerisini belirleyici bir özelliktir (Usta, 2006).

Öğrencilerin öğrenme yapabilmeleri ve yüksek düşünme kabiliyeti göstermesi onların kazandıkları verileri yorumlama, ilk defa katrşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilme, tanımlayıcı olarak bilgiyi kullanma, parçalara ayırma ve birleştirme ile olabilmektedir (Üstünoğlu, 2006). Bu nedendir ki deneyimlerini yeniden yapılandırma olanağını kullanarak, yapılandırmacılığı dikkate alan bir sorun çözmeye eğiliminde olan şünce sistemi olarak kişi problem çözmeye başarılı olabilir (Mahnaz, 1997). Yansıtma öğrenmek isteyen kişinin öğrenme boyunca kazanımlarına yoğunlaşmasını gerektirir. Sonuç süreçten sonra gelir. Yansıtma, kişinin öğrenmesi sonucu bireyde meydana gelen kalıcı davranışı ifade eder.daha sonra bu davranış diğer bireyler tarafından gözlemlenebilir (Başol ve Gencel, 2013).

Yansıtıcı düşünce problem çözmeye yönelik sezgi, duyuğu ve tutkuyu ifade eder. Yansıtıcı düşünce bu durumları yeniden gözden geçirir ve test eder (Swanwick, et all ., 2014). Bireyin yansıtıcı davranışı öğrencinin bir bileşimi (bilgi, fırsat vb) olarak görülür (Osterman ve Kottkamp, 2004). Yansıtıcı davranış aynı zamanda profesyonel bir gelişim ve problem çözmeye stratejisini ifade eder. Bu nedenle yansıtıcı düşünce öğretmede, liderlik ve eğitimcilerin öğrenme süreçlerinde kritik öneme sahiptir (Day, 1993).Sınıf içindeki öğrenmeleri sağlayan yardımcılarından öğretmenler yansıtıcı düşünmeyi sağlayabilmeleri için kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir (Alkan ve Gözel,2012).

John Dewey' in içinde olduğu araştırmacılar düşünme için harcadığımız zaman inanç be verilerimizi ve bunları ispatlayan delillerimizi ve bu delillerin sağladığı bilgilerin doğrultusunda eldeki bilgileri deneme ve istendik zihinsel bir süreç olarak ifade etmişlerdir (Kürüm, 2002).

Bir konuda bilgi sahibi olması ve bu bilgiyi açıklaması, bireyin davranışlarını ve becerilerini yansıtması, olarak ifade edilmektedir (Duban ve Yalpan, 2010). Bunun yanında yansıtıcı düşünme bireyin bilgi düzeyi ile ilgili ve eldeki bilgilerin yorumlanmasındaki zihinsel süreçleri ifade etmektedir (Taggart ve Wilson, 1998). Dewey düşünmeyi, bir konuda sonuçlara varmak için sistematik bilginin kullanılması olarak ifade etmiştir (Semerci, 2007). Aynı zamanda bireydeki inisiyatif alabilme, içtenlik, sözlerinde açıklılık, gibi sosyal ve psikolojik özellikler yansıtıcı düşünme için önemlidir (Doğan-Dolapçioğlu, 2007). Yansıtıcı öğretim bireylerin zihisel olarak verimli olması için önemlidir (Gür, 2008). Aynı zamanda diğer bireylerin psikolojik yönlerini önemseyen bu sorun çözücü ve mukayese yapmayı amaçlar (Yorulmaz, 2006). Bu şekilde tecrübelerin yorumlanması ve knuda sistematik bilgiye ulaşmayı

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

hedefler. Bunu sağlamak için gerekli uygun ortamların sağlanmasını önemser (Duban ve Yelken, 2010). Eğitim stratejilerinin niçin geliştirildiğinin ve nasıl bu stratejilerin öğrenciler üzerinde olumlu etki yaratacağını belirlemek yansıtıcı eğitimin temel amacıdır (Lee, Hea-Jin, 2005).

Bu yaklaşım öğretmen adaylarının eğitimlerinin öncesi ve sonrası için yardımcıdır (Ekiz ve Yiğit 2007). Yansıtıcı modelle öğretmen adayları teorik kazanımlarını pratik olarak gösterebilirler. Bu davranış şüphesiz ki öğrenciler için etkili bir modeldir (Ulaş ve ark, 2011).

Lauzackas (2005) göre, yansıtıcı düşünce bir süreçtir. Bu süreçte profesyonel deneyimler kişisel gelişimlere dönüşmeye çalışır. Bunun sonucunda yüksek kalitede performans gerektiren aktiviteler ortaya çıkar. Yansıtıcı düşünce sonucunda yeni bilgiler ve beceriler kazanılır (Gedviliene, and Staniuleviciene, 2011). Yansıtıcı düşünce bir bilginin sonuca giden aktif, ısrarcı ve dikkatli kullanımını ifade eder (Sünkür ve ark, 2012). Herhangi bir zamanda ve herhangi bir formatta meydana gelebilir (Hong and Choi ,2011). Buna ek olarak yansıtıcı düşünce öğrenme süreci için farkındalık yaratma ve öğrenmenin nasıl olacağını ifade eder (Kızılkaya ve Aşkar, 2009). Öğretmen adayları yansıtıcı düşüncenin öğrencinin sosyal ve eğitim çevresinde önemli bir role sahiptir (Tok, 2008). Eğitimciler öğretmenleri bira araya getirerek yansıtıcı düşüncenin önemini açıklamalıdır (Yorulmaz, 2006). Yeni eğitim programları geliştirilmeli yansıtıcı düşünce anlayışı içinde bu yapılmalıdır (Köksal and Demirel, 2008).

Eğitim kurumlarının ortak amacı, etkili öğretmenler yetiştirmektir. Bu amaçla eğitim ortamları bu duruma hazırlıklı olmalı ve aday öğretmenlerinin eğitimine yansıtıcı olarak katkı sunmak için çalışılmalıdır (Tok,2008).

Buna karşın eğitim ortamlarında dış dünyaya ve tecrübeler uzak sorun çözmeyi öğretmeyen ortamlar da bulunabilmektedir (Oral, 2008). Bu nedenlerle sınıf ortamlarının bireylerin becerilerini geliştirmeye imkân yaratacak biçimde organize edilmesi önemlidir. (Özden, 2003) Aynı zamanda sorun çözme vb. yeteneklerin geliştirilmesi için önemlidir (Erden, 2000). Sorunlara çözümsel yaklaşım, tecrübeleri değerlendirmek, verimli eğitim ortamı yansıtıcı düşünme yeteneğine sahip kişiler için önemli bir durumdur. (Ünver, 2007). Böylece ancak öğretim ve eğitim kalitesi geliştirilebilir (Baki ve ark, 2012).Bütün bu unsurlar dikkate alındığında yansıtıcı düşünme becerisinin kullanılması ve verimli hale gitirilmesi dikkate değer bir konu olarak görülmektedir (Bağ ve Kıvılcım, 2013).

Bu noktadan hareketle araştırmanın amacı, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği öğrencilerinin yansıtıcı düşünme ye karşı oluşan yaklaşımları ve bu durumun öğretmen adaylarının nitelikleri arasındaki yerini tesbit etmektir. Yansıtıcı düşüncenin gelişimi, beden eğitimi ve spor aktiviteleri içinde

önemlidir. Öğrenenlerin beden eğitimi derslerinde ve sportif yarışmalarda yansıtıcı düşünme becerilerini kullanmaları, öncelikle, eğitimcilerin kazanmış oldukları niteliklere göredir. Bu çalışmayı yaparken oluşan esas düşünce beden eğitimi öğretmeni adaylarının yansıtıcı düşünme düzeylerini belirlemektir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel araştırma modeline uygun olarak yapılmıştır. Araştırmada, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimlerini belirlemek için çalışmaya uygun örnekleme modellerinden örnekleme tekniği kullanılmıştır.

Çalışmanın Örnekleme

Bu çalışma için örnekleme, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören öğretmen aday öğrenciler oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimlerini tespit etmek için, Semerci (2007) tarafından geliştirilmiş ve geçerlik güvenirlik çalışması yapılmış olan "Öğretmen ve Öğretmen Adayları İçin Yansıtıcı Düşünme Eğilimi (YANDE)" ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Likert tipinde hazırlanan ölçeğin derecelendirilmesi, "Tamamen katılıyorum (5), Çoğunlukla katılıyorum (4), Kısmen katılıyorum (3), Çoğunlukla katılmıyorum (2), Hiç katılmıyorum (1)" şeklindedir.

Faktor1: Sürekli ve amaçlı düşünme 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Faktor 2: Açık fikirlilik 8, 9, 10, 11, 12, 13.

Faktor 3: Sorgulayıcı ve etkili öğretim 14, 15, 16, 17, 18.

Faktor 4: Öğretim sorumluluğu ve bilimsellik 19, 20, 21, 22, 23

Faktor 5: Araştırmacılık 24, 25, 26, 27, 28, 29

Ölçek için Cronbach Alpha katsayısı 0,815 olarak bulunmuştur. Ulaşılan veriler SPSS 20 for Windows paket programında, tanımlayıcı istatistik yöntemlerinden ortalama-standart sapma ile değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde araştırmada cevap aranan sorulara ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

Tablo 3. Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimi Düzeyleri Ortalama Değerleri

Maddeler	N	Aritmetik Ort.	S.s.
Faktor 1: Sürekli ve amaçlı düşünme			
1 Öğrencilerimin görüşlerine değer vermem.	3,7748	1,38620	
2 Öğretim hedeflerimin ışığında eleştirel düşünürüm.	2,3333	,99392	
3 Öğretimle ilgili diğer öğretmenlere yardımcı olurum.	111	2,1532	1,01979
4 Kendi öğretimimin etkililiğini değerlendirmem.	3,3604	3,3604	
5 Sınıfta tartışmayı tesvik eder, yönetirim.	2,6847	2,6847	
6 Kitaptaki etkinliklerle yetinir, yenilerini oluşturmam.	3,5045	1,10267	
7 Konu anlatırken bazı noktaları eksik bırakıp öğrencilerin bulmasını sağlarım.	2,6036	1,09776	
Faktor 2: Açık fikirlilik			
8 Öğretim kazanımlarını (hedef-davranısları) gözden gecirmem.	3,2973	1,24019	
9 Öğretim uygulamalarıyla ilgili soru, tepki ve önerilere açık değilim.	3,5225	1,23470	
10 Öğretme- öğrenme sürecindeki olaylara çok yönlü bakmam.	111	3,5586	1,16529
11 Öğrencilerimin bireysel gereksinimlerinden sorumlu değilim.	3,5045	1,11904	
12 Öğrencilerimin eğitsel etkinliklerine önem vermem.	3,7477	1,17913	
13 Öğrencilerimin duygusal (duyussal) davranışlarından sorumlu değilim.	,7477	3,74773	
Faktor 3: Sorgulayıcı ve etkili öğretim			
14 Yeni materyalleri ve etkinlikleri tanıtmam.	3,6486	1,22585	
15 Dersin teorik kısımlarını kavram haritasıyla anlatmam.	3,4144	1,23191	
16 Öğrencilerin hayallerine değer vermem.	111	3,8919	
1,23105			
17 İş birliği ile öğrenmeye önem vermem.	3,6486	1,34603	
18 Eleştirel bakış açısına sahip değilim.	3,7027	1,32524	
Faktor 4: Öğretim sorumluluğu ve bilimsellik			

19 Öğretimde kime, neyi, ne zaman, nicin ve nasıl yapacağımı bilirim. ,96482		2,1802
20 Öğrencilerimle etkili iletişim kurmaya çalışmam.	3,7387	1,34645
21 Öğrencilerime uygun öğrenme materyali sunarım. 111	2,1441	1,06896
22 Öğrencilerin beklentilerini dikkate almam.	3,7387	1,31917
23 Yeni bir konuyu ustaca tanıtır ve anlatırım.	2,0901	,96812
Faktor 5: Araştırmacılık		
24 Öğretim ortamına ilişkin yaptığım değişikliklerin sonuçlarını düşünürüm.	2,2432 1	,02882
25 Öğretime ilişkin problemleri algılar, tanımlar, geneller ve mesleki anlayışlarımı değiştirmek ve geliştirmek için kullanırım.	2,1712	,96176
26 Araştırma ruhuna sahip değilim.	3,4775	1,41965
27 Öğretimimi objektif bir şekilde değerlendirebilirim.	2,2162	1,12335
28 Öğretmen olarak kendimi geliştirmeye açık değilim.	3,6667	1,33030
29 Öğretme sanatının iyi yönleriyle ilgilenirim.	2,3514	1,21092

Veriler değerlendirildiğinde, beden eğitimi öğretmeni adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimlerinin: Faktör 1 için; sürekli ve amaçlı düşünme: Öğrencilerimin görüşlerine değer vermem. :3,7748, kendi öğretimimin etkililiğini değerlendirmem.:3,3604, kitaptaki etkinliklerle yetinir, yenilerini oluşturmam.:3,5045. Faktör 2 için; açık fikirlilik: Öğretim kazanımlarını (hedef-davranışları) gözden gecirmem.: 3,2973,öğretim uygulamalarıyla ilgili soru, tepki ve önerilere açık değilim.: 3,5225, öğretme- öğrenme sürecindeki olaylara çok yönlü bakmam.: 3,5586, öğrencilerimin bireysel gereksinimlerinden sorumlu değilim.: 3,5045, öğrencilerimin eğitsel etkinliklerine önem vermem.:3,7477, öğrencilerimin duygusal (duyusal) davranışlarından sorumlu değilim.:3,74773. Faktör 3 için; sorgulayıcı ve etkili öğretim:Yeni materyalleri ve etkinlikleri tanıtımam.:3,6486, dersin teorik kısımlarını kavram haritasıyla anlatmam.; 3,4144,Öğrencilerin hayallerine değer vermem.:3,8919, İş birliği ile öğrenmeye önem vermem.; 3,6486; Eleştirel bakış açısına sahip değilim.; 3,7027.Faktör 4 için; öğretim sorumluluğu ve bilimsellik: Öğrencilerimle etkili iletişim kurmaya çalışmam.; 3,7387, öğrencilerin beklentilerini dikkate almam.; 3,7387. Faktör 5 için; araştırmacılık: Araştırma ruhuna sahip değilim.; 3,4775,öğretmen olarak kendimi geliştirmeye açık değilim.; 3,6667.maddelerinde “Çoğunlukla Katılıyorum” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Yansıtıcı düşünmede bireylerin olaylar karşısında değerlendirme yapma ve yorumlama kabiliyetini geliştirmek ve aynı zamanda üst nitelikli zihinsel yöntemleri önemlidir.

Beden eğitimi öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: araştırmaya katılan adaylar büyük ekseriyetle “Çoğunlukla Katılıyorum” biçiminde yansıtıcı düşünme eğilimi üzerine görüş bildirmişlerdir.

“Yansıtıcı düşünen bireyler yetiştirmek için öğretmenlerin öncelikle kendilerinin yansıtıcı düşünmesi gerekir” (Semerci, 2007).Beden eğitimi öğretmenliği için oluşturulmuş öğretim etkinlikleri ve ortamları beden eğitimi öğretmen adaylarının sürekli ve amaçlı düşünebilmelerine, açık fikir sahibi olmaları daha sonraki iş yaşam sürecinde daha verimli eğitim vermelerine fırsat sağlayabilir.

Araştırmada öğretmen adaylarının yüksek düzeyin biraz altında yansıtıcı düşünme eğilimlerinin ortaya çıkması, öğrencilerin öğretim programındaki uygulamalarının da sebebi olma olasılığını göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre; örneklemdeki beden eğitimi ve spor öğretmenliği öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme becerilerine ilişkin görüşleri “Çoğunlukla Katılıyorum” düzeyine denk gelmektedir. Bu düzey yansıtıcı düşünme becerileri açısından beden eğitimi ve spor öğretmenliği adaylarının olumluya yakın tutumlar sergilediği anlamına gelmektedir.

Öğretmen adaylarında yansıtıcı düşünmeye yönelik tutumlarının yüksek düzeye yakın bir seviyede olması birçok nedene bağlanabileceği gibi, aldıkları bazı derslere de bağlanabilir (Aydın ve Çelik, 2013).

Başka bir çalışmada ise sınıf öğretmeni adaylarının, sınıf yönetimi ile ilgili yansıtıcı düşünme becerilerine ilişkin görüşlere yüksek düzeyde katıldıkları görülmüştür. Bu durum, sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleği için sınıf yönetiminin önemli olduğunu fark edebildiklerini göstermektedir (Alkan ve Gözel,2012)..

Diğer bir çalışma ise Türkçe öğretmeni adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimleri üzerine yapılmıştır. Bu çalışmaya göre çalışma grubundaki adaylar genel olarak: 4,058 düzeyinde “Tamamen Katılıyorum” şeklinde yansıtıcı düşünme eğilimi özelliklerine sahip bulunmuşlardır (Şahin,2011).

Ayrıca, farklı aday öğretmenlerle yapılan sonuçların karşılaştırılmasına yönelik bir çalışmanın da yapılması alana katkı sağlayabilir. Bu çalışmada, beden eğitimi ve spor öğretmenliği öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme becerilerine ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Alkan, V. ve Gözel, E. (2012). E-Journal of New World Sciences Academy. Nwsa-Education Sciences.
- Alp, S. ve Taşkın, Ç. Ş. (2012). Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme: Öğretmenlerinin Yansıtıcı Düşünceyi Uygulamaları. Buca Eğitim Fakültesi Dergisi 33.
- Altınok, H. (2002). Yansıtıcı Öğretim: Önemi ve Öğretmen Eğitimine Yansımaları, Eğitim Araştırmaları, Ankara: Anı Yayıncılık, 8,2; 66-73.
- Aydın M. ve Çelik, T. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Becerilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 34, ss. 169-181.
- Baki, A., Güç, F.A., Özmen, Z.M.(2012). İlköğretim Matematik Öğretmeni Adaylarının Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerilerinin İncelenmesi. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3.
- Bağ G.,ve Kıvılcım Z.S.,(2013). Lise Öğrencilerinin Problem Çözmeye Yönelik Yansıtıcı Düşünme Becerileri İle Matematik ve Geometri Derslerindeki Akademik Başarıları Arasındaki İlişki, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD). Cilt. 14, Sayı 3, s.1-17.
- Başol, G ve Gencel, İ.E., (2013). Yansıtıcı Düşünme Düzeyini Belirleme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. Educational Sciences: Theory and Practice 13(2) Bahar/Spring, 929-946.
- Bayrak F.ve Usluel Y.K., (2011). Ağ Günlük Uygulamasının Yansıtıcı Düşünme Becerisi Üzerine Etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 40: 93- 104.
- Baysal, Z. N.ve Demirbaş B. (2012). Sınıf Öğretmenliği Adaylarının Bilinçli Farkındalıkları İle Yansıtıcı Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Kasım, Cilt 1, Sayı 4, Makale 02, ISSN: 2146-9199
- Bencze, L., Hewitt, J., and Pedretti, E.(2001). Multi-Media Case Methods in Pre-Service Science Education: Enabling an Apprenticeship For Praxis. Science Education, 31, 191-209.
- Day, C. (1993). Reflection: A Necessary but Not Sufficient Condition for Professional Development. British Educational Research Journal, 19 (1), 83-93.

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

- Dewey, J. (1933). *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Boston: D. C. Heath Publication.
- Doğan- Dolapçioğlu, S. (2007). *Sınıf Öğretmenlerinin Yansıtıcı Düşünme Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğanay, A. (2007). *Üst Düzey Düşünme Becerilerinin Öğretimi*. Doğanay, A. (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Durdukoca Ş.F.ve Demir, M. (2012). *İlköğretim Öğretmenlerin Bazı Değişkenlere Göre Yansıtıcı Düşünme Düzeyleri ve Düşüncelerindeki Öğretmen Niteliklerinin Yansıtıcı Öğretmen Niteliklerine Uygunluğu*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 20, s. 357-374.
- Ekiz D.ve Yiğit N. (2007). "Öğretmen Adaylarının Öğretmen Eğitimindeki Modeller Hakkında Görüşlerinin Program ve Cinsiyet Değişkenleri Açısından İncelenmesi". *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 5(3). ss. 543 - 557.
- Epstein, A. S.(2003). *How planing and reflection develop young children's thinking skills Young Children*. [Online]: Retrieved on 2011, at [http://www.journal.naeyc.org/btj/200309/ Planning and Reflection](http://www.journal.naeyc.org/btj/200309/Planning%20and%20Reflection).
- Erden, M., (2000). *Sosyal bilgiler öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Fichtner, B. (2005). *Problems and Questions Concerning A Current Contextualization of the Vygotskian Approach*. In (Eds.) Hoffmann, M. H.G., Lenhard, J. And Seeger, F. *Activity and Sign Grounding Mathematics Education* (179-190). US: Springer.
- Gedviliene, G. ve Staniuleviciene, D., (2011). *Students' Reflective Practice at Vytautas Magnus University*. *Journal of International Scientific Publications: Educational Alternatives Volume* 9, Part 1. June.
- Gür, H. (2008). *Öğretmen Eğitiminde Yansıtıcı Düşünme*. Aday Öğretmenler İçin Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması. Ed: İ. H. Demircioğlu. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hea-Jin Lee, (2005). *Understanding and Assessing Preservice Teachers' reflective Thinking*. *Teaching and Teacher Education* 21, 699-715.
- Hong, Y.C ve Choi, I. (2011). *Education Tech Research Dev* 59.687-710. *Three Dimensions of Reflective Thinking in Solving Design Problems: A Conceptual Model*.

- Kızılkaya, G.ve Aşkar,P. (2009). Problem Çözmeye Yönelik Düşünme Becerisi Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(154), 82-92.
- Korthagen, F. A. J. (2001, April). Linking Practice and theory: The Pedagogy of realistic teacher education. Paper presented at the meeting of the American Educational Research Association, Seattle, WA.
- Köksal, N. ve Demirel, Ö. (2008). “Yansıtıcı Düşünmenin Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulamalarına Katkıları”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 189-203.
- Kürüm, D. (2002). Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Gücü. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: A.Ü Eğitim bilimleri Enstitüsü.
- Loughran, J. J. *Developing Reflective Practice: Learning about Teaching and Learning Through “Modelling*. London: The Falmer Press.
- Mahnaz, M. (1997). Content And Nature Of Reflective Teaching: A Case of an Experiment Middle School Science Teacher. *Clearing House*, 70(3), 143-151.
- Oral, G., 2008. *Yine Yazı Yazıyoruz*. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Osterman K.F. ve Kottkamp, R. B. (2004). *Reflective Practice For Educators: Professional Development To Improve Student Learning*.
- Özden, Y., 2003. *Eğitimde Yeni Değerler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Semerci, Ç. (2007). Öğretmen ve Öğretmen Adayları için Yansıtıcı Düşünme Eğilimi (YANDE) Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7.
- Sünbül, A. M. (2010). *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (4. baskı). Konya: Eğitim Akademi Yayınları.
- Sünkür, M.Ö., Arıbaş,S.,İlhan, M., ve Sünkür, M. (2012), Tahmin Et-Gözle-Açıkla Yöntemi İle Desteklenmiş Yansıtıcı. Düşünmeye Dayalı Etkinliklerin 7. Sınıf Öğrencilerinin Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 33.
- Swanwick, R., Kitchen, R., Jarvis, J., McCracken, W., O’Neil R. and Powers, S.(2014). Following Alice: Theories Of Critical Thinking and Reflective Practice in Action At Postgraduate Level. *Teaching in Higher Education*, Vol. 19, No. 2, 156-169.

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

- Şen, H. Ş. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Problem Çözmeye Dayalı Yansıtıcı Düşünme Becerileri. 4-8 Ekim. I. Uluslararası eğitim programları ve öğretim kongresi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eskişehir.
- Taggart, G. L. and Wilson, A. P. (1998). Promoting Reflective Thinking in Teachers. Action Strategies. USA: Corwin Press, Inc.
- Tok, Ş. (2008). "Yansıtıcı Düşünmeyi Geliştirici Etkinliklerin Öğrenen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarına, Performanslarına ve Yansıtıcılarına Etkisi". Eğitim ve Bilim, 33(149), 104-117.,
- Ulaş, H., Kolaç, E. ve Sevim, O., (2011). Reflective Thinking Tendencies of Turkish Language Teachers. Ekev Akademi Dergisi Yıl: 15 Sayı: 46. Kış 2011) 389.
- Usta, A. (2006). İlköğretim Fen Bilgisi Derslerinde Öğrenme Stillerine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin Öğrenci Başarı ve Tutumuna Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ünver, G. (2003). Yansıtıcı Düşünme. Ankara: PegemA Yayıncılık
- Ünver, G. (2007). Yansıtıcı Düşünme. Editör: Özcan Demirel, Eğitimde Yeni Yönelimler. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Üstünoğlu, E., (2006). Üst Düzey Düşünme Becerilerini Geliştirmede Bilişsel Soruların Rolü. Çağdaş Eğitim Dergisi, 331, 17-24.
- Şahin, Ç. (2009). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Yeteneklerine Göre Günlüklerinin İncelenmesi., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 36: 225-236.
- Yelken D.B. ve Yanpar, T., (2010). Öğretmen Adaylarının Yansıtıcı Düşünme Eğilimleri ve Yansıtıcı Öğretmen Özellikleriyle İlgili Görüşleri. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, s. 343 - 360.
- Yorulmaz, M. (2006). "İlköğretim I. Kademesinde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Yansıtıcı Düşünmeye İlişkin Görüş ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Elazığ.
- Yuen Lie Lim, L.A.(1996) A Comparison Of Students' Reflective Thinking Across Different Years in A Problem-Based Learning

SELANİK, MANASTIR VE KOSOVA VİLAYETLERİNDE 1912 MECLİS-İ MEBUSAN SEÇİMLERİ

Özer ÖZBOZDAĞLI*

Öz

II. Meşrutiyet döneminin ilk genel seçimleri 1908 yılının Ekim-Kasım aylarında yapıldı. Seçim sonrası 17 Aralık 1908'de açılan Meclis-i Mebusan'ın görev süresi dört yıldır ve 1912 yılının Ekim ayında sona ermekteydi. Fakat 1908 seçimleriyle oluşan Meclis-i Mebusan iktidar mücadelesi sebebiyle 18 Ocak 1912 yılında feshedildi ve erken genel seçimler yapıldı. II. Meşrutiyet döneminin ilk erken genel seçimleri 1912 yılının Mart-Nisan aylarında yapıldı. Bu seçimler İttihat ve Terakki'nin baskı ve zorlamaları nedeniyle tarihe sopalı seçimler olarak geçmiştir. Özellikle nüfus bakımından heterojen nüfusa sahip olan vilayetler seçimlerde yolsuzluk ve baskı iddialarının en yoğun yaşandığı bölgelerdi. Bu bölgelerden biri de Makedonya bölgesidir. Makedonya vilayetleri 1912 seçimlerinde baskı ve yolsuzluk iddialarının en yoğun yaşandığı bölgelerdendi. Seçim öncesi ve sonrasında İttihat ve Terakki'nin uygulamalarına halk gruplarından tepkiler gelmiştir. Bu sebeple 1912 seçimlerinde Makedonya'da yaşanan gelişmeler, İttihatçılarla halk grupları arasındaki ilişkiler, propaganda ve seçim şikâyetleri gibi gelişmelerin ortaya konması önemlidir. 1912 seçimleri aynı zamanda yakın tarihimizdeki tek parti iktidarı altında yapılan genel seçimlerin daha iyi anlaşılması için de önemli bir laboratuvardır.

Anahtar Kelimeler: Meclis-i Mebusan, Seçim, Makedonya, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkası.

1912 PARLIAMENTARY ELECTIONS IN THESSALONİKİ, KOSOVO AND BITOLA

Abstract

First general elections of the Second Constitutionalist period were held in October and November of 1908. Term of office of the First Parliament which started on 17th of November 1908 was for four years and about to finish in October of 1912. Yet, the First Parliament which was formed after the elections of 1908 was abolished on the 18th of January 1912 as a result of power struggle and held an early general election. First early general elections of the Second Constitutionalist period were held in March and April of 1912. Due to the oppression and constraint of the Committee of Union and Progress, these elections had a bad reputation of tyrannizing. Most particularly heterogeneous populated provinces were the places that corruption and constraint came out. One of these places was Macedonia. Macedonian provinces were alleged to come up against oppression and corruption densely in 1912 elections. Before the elections and after public groups gave reaction against the executions of the Committee of Union and Progress. What

* Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Meslek Yüksekokulu, Hatay/TÜRKİYE

happened in Macedonia elections in 1912, therefore, are important to explain the relations between the Unionists and public groups, electioneering and objections to elections. Meanwhile 1912 election is a crucial laboratory to comprehend the general elections held under one-party regime in our recent history.

Key Words: Parliament, Selection, Macedonia, Union and Progress, Freedom and Accord Party.

GİRİŞ

II. Meşrutiyet döneminin ilk genel seçimleri 1908 yılının Ekim-Kasım aylarında yapıldı. Seçim sonrası 17 Aralık 1908’de açılan Meclis-i Mebusan’ın görev süresi dört yıldır ve 1912 yılının Ekim ayında sona ermekteydi. Fakat 1908 seçimleriyle oluşan Meclis-i Mebusan, iktidar mücadelesi sebebiyle 18 Ocak 1912 yılında feshedildi ve erken genel seçimler yapıldı. 1912 seçimlerine giden süreci, 1911 yılı sonunda Mecliste anayasa kavgası gibi görünen fakat aslında bir iktidar kavgası olan olaylar nedeniyle yaşanan gelişmeler başlattı. Bu iktidar kavgası meclisin zamanından önce kapatılmasına neden oldu.

Bu çalışmada II. Meşrutiyet döneminin ilk erken seçimi olan 1912 seçimleri sırasında Selanik, Manastır ve Kosova¹ (Makedonya) vilayetlerinde yaşanan olaylar incelenecektir. 1912 seçimleri İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında yaşanan olaylar nedeniyle tarihe “sopalı seçimler” olarak geçmiştir. Sopalı seçim tabiri seçimler sırasında İttihatçıların baskı ve engellemeleri için kullanılmaktadır. Baskı ve engellemelerin yaşandığı iddia edilen bölgelerden biri de Makedonya bölgesiydi. Bu çalışmayla 1912 seçimlerinde Makedonya bölgesindeki vilayetlerde yaşanan gelişmeler, İttihatçılarla halk grupları arasındaki ilişkiler, propaganda ve seçim şikâyetleri gibi gelişmelerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

¹ Bu üç vilayet için bundan sonra Makedonya tabiri kullanılacaktır. 1878 Berlin Antlaşması sonrası bu bölge için “Makedonya” tabiri Avrupa literatürüne yerleşti. Osmanlı Devleti’nin bu terimi II. Meşrutiyet’e kadar yazışmalarında çok sık kullanmadığı görülmektedir. Ancak Meşrutiyetin ikinci kez ilanından sonra Makedonya tabirinin Osmanlı Devleti’nin yazışmalarına yerleştiği görülmektedir.

Meclis-i Mebusan'ın Feshi ve Seçim Sistemi

1912 yılına gelindiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti yaşanan bütün aksaklık ve başarısızlıkların sorumluluğunu üzerinde taşıyordu. İmparatorluğun kronikleşmiş iç ve dış sorunlarına bir türlü çözüm bulunamaması ittihatçıların başarısızlığı olarak görülüyordu. İttihatçıların Meclisteki çoğunluğuna dayanarak kullandığı tekeli yaklaşım muhalefetin güçlenmesini sağlamıştı. Muhalefet 31 Mart sonrası ortamda sıkıyönetim, divan-ı harpler içinde şekillenmişti. Bununla birlikte Arnavutluk, Hicaz, Yemen isyanları ve Makedonya'da 1911 yılı sonuna gelindiğinde kötüleşen durum muhalefetin güçlenmesine neden oldu (Demir, 2007:167). Bütün bu sebeplerden dolayı 1912 seçimlerine giderken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin konumu ve varlığı tartışılmaz değildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğun iç ve dış sorunlarının sorumluluklarını yüklenmiş bir siyasal örgüt olarak iyice yıpranmış ve yükselen muhalefet nedeniyle iktidarını kaybetme noktasına gelmişti(Hocaoğlu, 2010:218).

İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında muhalefeti tek çatı altında toplama gayretleri, sonuçlarını 1911 yılı sonunda verdi. İttihatçılara karşı olan muhalefet 21 Kasım 1911 tarihinde kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası etrafında birleşti (Kayalı, 1998:129). 1912 seçimlerine giderken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısında ilk defa örgütlenmiş ve imparatorlukta yayılmış bir muhalefet bulunuyordu (Demir, 2007:167). Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kısa zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamalarına karşı olan herkesin toplandığı bir siyasi parti konumuna geldi. Rustow, Ortadoğu'daki partilerin nerdeyse istisnasız olarak ya iç ya da dış hükümlerlere karşı verilen mücadelelerin sonunda kurulduğunu vurgular. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kuruluşu sırasında yaşanan gelişmeler ve partinin söylemine baktığımızda Rustow'un tespiti ile keşismektedir(Rustow, 1996; Tural, 2007). İtilafçılar, partinin İttihat ve Terakki Fırkasının baskı ve uygulamalarına karşı kurulduğunu iddia ederek İttihatçıların tek parti uygulamalarını yıkacaklarını belirtiyorlardı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası siyasi

programında, İttihat ve Terakki'yi yıkmak isteyen herkesin görüşlerine yer vermişti (Kayalı, 1995). Fakat türdeş olmayan bir muhalefet ideolojik bir zayıflığı da beraberinde getirdi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1911 yılında İstanbul'da yapılan ara seçimi kaybetmişti. Seçimlerin kaybedilmesiyle İttihatçılar, Hürriyet ve İtilaf tehlikesine karşı harekete geçmeye karar verdiler. Bu tehlike karşısında İttihatçılar seçimleri erkene alıp İtilafçıların örgütlenmesine engel olmak istiyorlardı. Kanun-i Esasi'ye göre seçimlerin erken yapılabilmesi için Meclisin kapanması gerekiyordu. Kânun-i Esasi'ye göre Meclis-i Mebusan'ın çalışma süresi 4 seneydi. Buna göre I. dönem meclisinin normal koşullarda 1912 Ekimine kadar çalışması gerekiyordu (Demir, 2007:165). Ancak siyasal gelişmeler ve Meclis-i Mebusan ile hükümet arasındaki 35. madde tadilatı dolayısıyla yaşanan görüş ayrılıkları Ayan Meclisinin kararıyla Meclisin 18 Ocak 1912 tarihinde feshedilmesine ve seçim çalışmalarının başlamasına neden oldu (*Tanin*, Numero: 1213, 18 Kanun-i Sani 1912:1)².

1912 seçimleri, 2 Ağustos 1908 tarihli muvakkat kanuna göre yapılmıştır. Bu kanun anayasayı temel alarak hazırlanmıştı. Seçimlerin birinci dayanağı Kanun-i Esasi'dir. Kanun-i Esasi'nin 65, 66, 67, 68, 69 ve 70. maddeleri seçimleri düzenlemekteydi (Olgun, 2004). Seçimlerin ikinci dayanağı 2 Ağustos 1908 tarihli "*İntihâbât-ı Mebûsan Kanûn-ı Muvakattî*" dır. Bu kanun 83 madde ve 7 fasıldan oluşmaktadır. Bu kanuna daha sonra 6 maddelik "*intihâbât-ı mebûsan kanûnnâmesinin sûret-i icrâsına dâ'ir ta'lîmât*" eklenmiştir. Seçim kanununa göre seçimler sancaklar itibarıyla yapılacak, her sancak bir daire-i intihabiye ve her nahiye bir şube-i intihabiye

² 1909'da yaptığı anayasa değişiklikleriyle 35. madde yeniden tanzim edilmiş, meclisin feshi zorlaşmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalefetin gittikçe güçlenmesi üzerine muhalefetten kurtulmak için meclisin feshini kolaylaştırmak için tekrar Padişahın yetkilerini artırmak istiyordu. Daha geniş bilgi için bkz. Kenan Olgun, *1908- 1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın*

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

olarak adlandırılacaktı (madde 1) (Yeni İntahabat-ı Mebusan Kanunu, 1324: 1-27). Basit çoğunluk esasına dayalı seçimlerde oy verme hakkı erkeklere tanınmıştı. Seçimlerde her elli bin erkek için bir mebus seçilecekti (madde 2) (Yeni İntahabat-ı Mebusan Kanunu, 1324:2; Demir, 1991). Seçimler iki dereceli olarak sancaklarda yapılacaktı. Seçmen olabilme şartlarını taşıyan Osmanlı vatandaşlarının hepsi birinci derece “*müntahib-i evvel*” seçmeni. Her 500 müntahib-i evvel bir ikinci seçmeni “*müntahib-i sani*”³ seçecekti. Müntahib-i sani seçimleri kaza ve nahiye merkezlerinde yapılacaktı. (madde 34). Müntahib-i saniler Heyet-i Teftişiyenin⁴ belirleyeceği bir günde mebusları seçecekti(Yeni İntahabat-ı Mebusan Kanunu, 1324:17).1912 genel seçimleri ülke genelinde Mart ve Nisan aylarında yapıldı. Bu seçimlere İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası katıldı.

1911 ara seçimlerinde alınan sonuçtan sonra İttihatçılar, hükümet gücü ve devlet aygıtını daha iyi kullanmaya karar verdi. İttihatçılar, bu seçimlerde sopadan çok devlet gücü ve olanaklarını tek parti olmanın da getirdiği avantajla muhalefeti sindirmek için sistemli bir şekilde kullandı (Ahmad, 2004:129-131). Bu bağlamda 1912 seçimleri için 14 Mart 1912 tarihinde toplantıların sadece fırka şubelerinde yapılabileceği şeklinde idare-i örfiye kararı alındı. Ayrıca toplantı kanununa eklenen “*açık yerlerde vuku bulacak ictimaat memlekette huzur ve sükûnu muhafaza etmek için men edilebilir*” maddesi seçimlerde muhalifler için kullanıldı (Demir, 2007:268; Hocoğlu, 2010:216). İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1912 seçimlerine giderken taşradaki idari mekanizmayı elinde tutuyordu. Cemiyet, seçimden önce bürokrasinin boşalan

Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 339-344.

³ Tarih yazımında “*müntahib-i sani*” kelimesi *müntehib-i sani* olarak kullanılmaktadır. Kelimenin *müntahib* (intihab eden, seçmen)’den türetildiğini belirtmek gerekir. *Müntehib* *nehb* sözcüğünden türetilmiştir. *Nehb* kelimesi yağma çapul anlamlarına gelmektedir. *Müntehib* kelimesinin anlamı ise: yağma eden, çapul eden anlamındadır. Dolayısıyla *müntehib-i sani* yanlış bir kullanımdır. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Lügat*, Akaydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 730, 731, 819.

kademelerine kendilerine yakın isimler atadı. Seçim sırasında bu atanan bürokrat ve askerler seçime müdahale ettiler. Bununla birlikte seçimlerin denetimi bürokrasinin üst düzey kişilerinden oluşan Heyet-i Teftişîye denilen komisyon tarafından yapılmaktaydı. Heyet-i Teftişîyelerin bu yapısı iktidardaki parti lehine bir takım müdahalelerin yapılmasına olanak sağladı(Çavdar, 1995:124). Örneğin Rumlar, Selanik vilayetine bağlı Gevgili kazasında yapılan seçim taksimatının değiştirilmesi için Heyet-i Teftişîye'nin İttihatçı üyesinin müdahale ettiğini belirterek olaya tepki göstermişlerdir(Teminat, Numero: 250, 25 Mart 1912:3).

Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu seçimlerde 1908 seçimlerinde yaşadığı olayı yaşamak istemiyordu. 1908 seçimlerinde taşradaki örgütlenmenin yetersizliği nedeniyle gösterilen adaylar mebus seçildikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarına muhalefet etmişler ve kurulan muhalefet partilerinin saflarına katılmışlardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1912 seçimiyle fırka grubunda değişikliğe giderek, cemiyetin görüş ve politikalarına bağlı bir grup yaratmayı amaçlıyordu. İttihatçılar 1912 seçimlerine giderken kimin muhalif olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden 1912 seçimleri için adaylar belirlenirken titiz davranıldı. Seçimler öncesi ilan edilen 1911 siyasi programı daha kapsamlı bir siyasal programdı. Cemiyet ara seçimlerdeki mağlubiyet yüzünden, işini şansa bırakmayarak çok yönlü bir seçim kampanyası başlattı.

Makedonya'da 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

1912 seçimlerine giderken Makedonya'da çete olayları artmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya politikalarına anasırlar arasında tepki vardı. İttihatçıların güvenlik yaklaşımları ve etkin bir merkezîyetçilik politikaları, Bulgarlar ve Rumların tepkisine neden olmuştu. Bu sebeple Makedonya'daki Rum, Bulgar ve

⁴ Heyet-i Teftişîye: Vilayetlerde seçimleri düzenleyen heyetler.

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

Arnavutlar adem-i merkezîyetçi programından ötürü Hürriyet ve İtilaf Fırkasına yakın duruyorlardı. İtilafçılar partinin siyasi programında gayrimüslimlerin taleplerine geniş yer vererek bunların seçimlerden sonra yürürlüğe konulacağını taahhüt etti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası siyasal programınının 32., 34., 35., 45. ve 46. maddeleri adem-i merkezîyetçilikle ilgiliydi (Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Programı, 1327:15-19). Hürriyet ve İtilafın yürüttüğü adem-i merkezîyet propagandası gayrimüslimler için cazipti. Bulgarlar için kendi kaderlerini belirleme, Rumlar için ise hem kendi kaderlerini belirleme hem de kültürel korunma için adem-i merkezîyet oldukça cazip bir yönetim ilkesiydi (Kayalı, 1995:132). Bununla birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası programında yer alan mahalli lisanlarla eğitim yapılabileceği maddesi gayrimüslimler için oldukça önemliydi (Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Programı, 1327:11-13). Anadilde eğitim gayrimüslimlerin temel talebiydi. Bu talep İttihatçılarla gayrimüslimler arasında temel çatışma konusuydu.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçim kararından sonra Makedonya vilayetlerinde örgütlenmeye çalıştı. Şubat ayının başında Selanik'te Hürriyet ve İtilaf Fırkası şubesi açılmıştır(Mukavemet, Numero: 12- 268, 15 Şubat 1912:3). Hürriyet ve İtilaf'ın en büyük başarısı ise Şubat ayı ortasında Selanik'te yapılan bir duyuruyla ulemanın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni bırakıp Hürriyet ve İtilaf saflarına katılmasıydı. Dini liderlerden oluşan ulema uzun pazarlıklar sonucu İttihatçılardan desteğini çekerek Hürriyet ve İtilaf Fırkasına desteğini açıklamıştı. Ulemanın bu açıklamalarıyla eş zamanlı olarak Hürriyet ve İtilafın Selanik şubesinin kurulduğu açıklandı. Şeyh Ömer başkan, Selanikli Hamdi Beyzade Adil Bey de başkan yardımcısı seçildi. Selanik'te Hürriyet ve İtilaf Fırkasının örgütlenme işleri ve etkinlikleri ulemaya bırakılacak, ulema da adayı Hafız Süleyman Efendi için çalışacaktı. Yerel Rum ve Bulgar örgütler bu oluşuma katılacaklarını ilan ettiler(Kansu, 2016:305). Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Makedonya'daki seçim çalışmalarını yürütmek için bölgeye seçim heyeti gönderdi(Teşkilat, Numero: 200, 4 Şubat 1912: 3)

Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Selanik vilayetinde örgütlenmesi sırasında olaylar çıkmıştır. Siroz sancağına Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şubesini açmak için giden Avukat Nuri Efendi kimliği belirsiz şahıslar tarafından dövülmüştür. Nuri Efendi'nin dövülmesi basında tartışma konusu olmuştur. Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen basında Nuri Efendi'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fedailerini tarafından dövüldüğü iddia edilmiştir (Mukavemet, Numero: 6-362, 9 Şubat 1912 : 3;Teminat, Numero: 205, 5 Şubat 1912:3). Bu iddialar Tanin gazetesi tarafından yalanlanmış ve Nuri Efendi'nin Padişaha hakaret ettiği gerekçesiyle Belgradlı Ahmed adında bir şahıs tarafından darp edildiği belirtilmiştir(Tanin, Numero: 1237, 11 Şubat 1912:5). Olayın Avrupa ajanslarına yansımaları üzerine Dâhiliye Nezareti vilayetlere gönderdiği talimatta, seçim sırasında şiddet olaylarına kesinlikle müsaade edilmemesini ve olayların sorumlularının adliyeye teslim edilmesini istemiştir (BOA. DH. SYS., 83-1/2, 24 Safer 1330 (13 Şubat 1328).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Makedonya'da İtilafçı direnişini kırmak için yoğun bir propaganda başlattı (Hocaoğlu, 2010:207). Bu propaganda Hürriyet ve İtilaf Fırkasının siyasi programı üzerinden yapılıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne göre, Hürriyet ve İtilaf Fırkası anasırlara siyasi haklar vererek ülkenin parçalanmasına zemin hazırlamaktaydı(Birinci, 1990:123;Hocaoğlu, 2010:223). İttihatçılar seçimlerin milliyetler arasında değil, siyasi fırkalar arasında yapıldığını belirtmekteydiler. Osmanlı unsurlarının bir milliyet değil, Osmanlı vatandaşı olduğu belirtiliyordu(Tanin, Numero: 1244, 19 Şubat 1912:3). Bu propaganda özellikle Rumeli vilayetlerinde yapılıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimler sırasında Rum ve Bulgar komitacıların Hürriyet ve İtilaf Fırkası altında birleştikleri şekilde propaganda yapmaktaydı. İtilafçılar ülke bütünlüğünü bozan Rum ve Bulgar komiteleriyle

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

özdeşleştiriliyordu (Hocaoğlu, 2010:220). İttihatçılar seçimler sırasında yayınladıkları risalede İtilafçıları Bulgar ve Rum komitalarıyla işbirliği yapmakla suçluyorlardı. İttihatçılara göre bu ittifakın tek amacı, İttihat ve Terakki Cemiyetini yıkmaktı. “Kime Oy Verelim” adlı risalede şöyle deniliyordu: “ Memleketimizde birtakım Rum ve Bulgar komitacıları var ki, namuslu Hıristiyan vatandaşlarımızı aldatmağa uğraşır, ecnebi devletler hesabına çalışırlar. Bunlar Bulgaristan’ın Makedonya’yı zapt etmesi, Yunanistan’ın Bizans İmparatorluğunu yeniden kurması ümitlerini beslerler... Bunlar Hürriyet ve İtilaf altında birleştiler. Tek maçları İttihat ve Terakki’yi yıkmaktır”. Türkleştirme iddialarına karşı İttihat ve Terakki’nin tek amacının ittihatı gerçekleştirmek olduğu belirtiliyordu(Ayetullah 1328:10).

İtilafçılar, örgütlenme ağı düşük olmasına rağmen, programından dolayı Makedonya bölgesinde Bulgarlar ve Rumlar nezdinde hayli popülerdi. İtilafçılar Makedonya’da İttihat ve Terakki’nin 3,5 sene uyguladığı politikalar üzerinden propaganda yapmaktaydı (Teminat, Numero: 207, 11 Şubat 1912:2). İttihatçılar ise seçim propagandasında adem-i merkezîyet verilen bölgelerin kopacağını ve düşmanlar tarafından alınacağını belirtmekteydiler. İttihatçılar, İtilafçıları anasırlar arasına ayrılık ve fesat tohumları ekmekle suçlamaktaydı(Ayetullah, 1328:10). Hürriyet ve İtilaf Fırkasına göre, Rumlar ve Bulgarlar hürriyet ve eşitlik için kendilerini destekliyorlardı (Gazel, 2009:263).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya’daki merkezîyetçi uygulamaları siyasal tansiyonu yükseltmişti. Bulgarlar, İttihatçıların Makedonya politikalarından rahatsızdı. Bulgarlar, Cemiyetler Kanunu, Çeteler Kanunu, okulların devlet denetimine alınması, silahların toplanması gibi politikalara tepkiliydi. Bulgarlar İttihatçıların baskıcı ve şiddete dayalı Türkleştirme siyaseti takip ettiğini iddia ediyorlardı. Bu sebeplerle Bulgar mebuslar Vlahov, Pavlof ve Dalçef Efendiler muhalefet saflarına katılmışlardı. Bununla birlikte Bulgarlar kendi programları doğrultusunda Rumlarla

işbirliği yapmaya çalıştılar. Uzlaşma çabaları Bulgar Eksarhlığı'nın⁵ çabaları ile gerçekleşti. Eksarhlık 14 Ocak 1912 tarihinde metropolitlere gönderdiği yazıda, bir yandan Bulgar nüfusu arasında düşünce ve eylem birliği isteniyor diğer yandan da Rumlarla işbirliğinin gerekli olduğu söyleniyordu (Teminat, Numero: 205, 9 Şubat 1912: 3).

Seçimlerde Bulgarların desteğini alabilmek için İttihat ve Terakki yönetiminden Talat ve Halil Beyler 5 Şubat 1912 tarihinde Bulgar Eksarhını ziyaret etmişlerdir. Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen basında bu ziyaret İttihat ve Terakki'nin seçimlerde Bulgar Eksarhlığı'nın desteğini istediği şeklinde yer almıştır. Bu destek karşılığında Bulgarlara 4 yerine 9 mebusluk önerildiği ve Bulgarların çeşitli memurluklara atanabilecekleri vaat edildiği belirtilmekteydi (Teminat, Numero: 205, 9 Şubat 1912: 3). İtilafçı basında, Eksarh Jozif'in Eksarhlığın siyasal bir kurum olmadığını belirterek konuyu Eksarhane meclislerine havale ettiği ve meclislerden intihabat işlerine karışmama kararının çıktığı belirtilmekteydi. Eksarh Efendi'nin İttihat ve Terakki yönetimine Selanik'teki intihabat komisyonlarına başvurulabileceklerini söylediği Rumca gazetelerde iddia edilmekteydi (Teminat, Numero:205, 9 Şubat 1912:3).

Bulgarlar 1912 seçimleri için yaptıkları planlamada sekiz mebus çıkarmayı hedefliyorlardı. Bulgarlar Makedonya bölgesinde seçim çalışmaları kapsamında vilayet ve kaza seçim komisyonları kurmuşlardı (İktiham, Numero: 2, 27 Şubat 1912:3). Bulgar propagandasına Selanik'te Pravo- İskara, İstanbul'da ise Vesti gazeteleri destek olmaktaydı (Mukavemet, Numero: 9-256, 12 Şubat 1912:3). Bulgarlar Selanik'te 3 kişilik bir seçim heyeti kurdular. Bu heyetin vazifesi seçim koordinasyonuydu (Teminat,

⁵ Bulgar 1840'larda Fener Rum Patrikhanesinin tahakkümünden kurtulmak için başlattıkları mücadele 1870'de sonuçlandı. 11 Mart 1870'de Sultan Abdülaziz'in fermanı ile Bulgar Eksarhanesi kuruldu. Daha geniş bilgi için bkz. M. Hüdai Şentürk, Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875), Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 221.

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

Numero: 249, 24 Mart 1912: 3)⁶. Bulgarlar hedeflerine ulaşabilmek için seçimlerde İtilafçılarla işbirliği yapmışlardır. Bu sebeple Vlahof, Pavlov ve Dalçef'in başını çektiği Bulgar seçim komitesi ile İttihatçılar arasındaki ilişkiler seçim sürecinde gergindi(Demir, 2007:223). İttihat ve Terakki Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla işbirliği yapan Bulgarların yönlerini İstanbul'dan Sofya'ya çevirmiş olanlar şeklinde propaganda yapmaktaydı (Tanin, Numero: 1262, 7 Mart 1912:1). 1912 seçimlerinde Osmanlı Bulgarlarının bir kısmı Hürriyet ve İtilafla diğer kısmı da İttihat ve Terakki ile birlikte çalışmaktaydı. İttihatçılar Bulgar cemaatinin içerisinde politikalarına muhalefet etmeyecek kişileri aday gösterdi. Paçedoref Efendi'nin öncülüğünü yaptığı grup İttihat ve Terakki'yi desteklemekteydi. Paçedoref Efendi'nin seçim beyannamesinde eski siyasi mahkûmların affedilmesi, sürgünlerin geri dönmesi ve yarıcılara kredi olanakları gibi konular vardı. Bu maddeler İttihatçılar tarafından kabul görünce Paçedoref Efendi Manastır'da İttihat ve Terakki listesinden seçime girdi(Demir, 2007:224).

Rumlar, İttihatçıların cemiyetler kanunu, okulların denetimi, gayrimüslimlerin askere alınması gibi Makedonya politikalarını Türkleştirme faaliyeti olarak değerlendiriyorlardı. Rumlar merkezîyetçilik ve Osmanlılık politikasını geleneksel ayrıcalıklarına müdahale olarak algılamaktaydılar. Bu sebeplerle Rumlar İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısı her türlü muhalefeti desteklediler(Hocaoğlu, 2010:228). İttihatçılar da Rumlara güvenmiyordu. Bu karşılıklı güvensizlik ortamında Rumlar 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına büyük ilgi gösterdiler(Demir, 2007:209). Rum Meşrutiyet Kulübü seçimlerde İtilafçılarla çalışacaklarını ilan etti (Tanin, Numero: 1278, 23 Mart 1912:1). Görüşmeler sonunda Rumlarla Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında 13 Ocak 1912 tarihinde bir antlaşma imzalandı. Serfice Mebusu

⁶ Bulgar seçim komitesi adayları belirlemiştir. Bu adaylar; Selanik'te Vlahov Efendi, Üsküp'te Pavlov ve Papa Arsof, Manastır'da Hıristov ve Libaçef, Siroz'da Dalçef ve Totomof Efendilerdi. *Teminat*, Numero: 249, 24 Mart 1912 (Miladi), s. 3.

Boşo Efendi, gerçekleşen ittifak ile ilgili Jön Türk Gazetesine verdiği beyanatta uzlaşılan noktaları şöyle belirtmekteydi(Tanin, Numero: 1205, 10 Kanun-i Sani 1912: 2);

- Meclis-i Mebusan ve Ayanda ekalliyetlerin intihabat-ı nisbiyesi,
- Patrikhanenin imtiyazat-ı mezhebiyesinin korunması,
- Tahsili iptidai meselesinde cemaate muhtariyet verilmesi,

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Rumların taleplerini siyasi programına koymayı kabul ederek, Rum azınlığın siyasi ve kültürel savunuculuğunu kabul etti Tanin, Numero: 1200, 5 Ocak 1912:3). İtilafçılarla Rumlar arasındaki anlaşmayla 22 Rum mebus, Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katıldığını ilan etti(Kansu, 2016:303). Rum-İtilafçı ittifakından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimlerde Rum milletine karşı değil, Rum Meşrutiyet kulübüne muhalefette bulunacağını ilan etti(Tanin, Numero:1349, 23 Şubat 1912:3).

Rum Meşrutiyet Kulübüyle İtilafçılar arasında ittifak imzalandığı günlerde İttihat ve Terakki yöneticilerinden Talat ve Halil Beyler Rum Patriği ziyaret etmişlerdir. Ziyaret Rumca ve muhalif basına Hürriyet ve İtilafı eleştirenlerin patrikhane aracılığıyla Rumlara seçim ittifakı teklif ettikleri şeklinde yansımıştır(Teşkilat, Numero: 197, 1 Şubat 1912:3). Rumca gazetelerin iddiasına göre Patrik Efendi, İttihatçıların ittifak teklifini Patrikhane meclislerine ileteceğini belirtmiştir⁷. Bu iddiaları İttihat ve Terakki Cemiyeti Tanin gazetesinde yayınladığı tekzip yazılarıyla yalanlamıştır. Talat Bey, Tanin gazetesinin 3 Şubat 1912 tarihli nüshasında yayınlanan izahnamesinde; Patrikhaneye Rum Meşrutiyet kulübüne ittifak teklifi için gitmediklerini, aksine İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte çalışan Rumları

⁷ Konstantinopolis örgütünün kurucusu Souliotis, Talat ve Halil Beylerin patriği ziyaret ettiklerini ve meclisteki Rum mebus sayılarını 37'e çıkmasını kabul ettiklerini belirtmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Katarina Boura, "Rum Mebuslar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 56, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 25.

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

destekleme kararını Patrik Efendiye iletmek için gittiklerini belirtmiştir(Tanin, Numero: 1229, 3 Şubat 1912 : 2). Bundan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimlerde kendileriyle birlikte hareket eden Rumların seçilmesi çalışacağını ilan etti (Tanin, Numero: 1285, 25 Mart 1912: 1).

1912 seçimlerinde Rumlarla Bulgarlar, seçim yasasında değişiklikler yapılarak kendilerine daha fazla temsil hakkı verilmesini istemişlerdir. Rumlar ve Bulgarlar Eksarhane ve Patrikhanenin çabalarıyla Rumeli bölgesinde birlikte hareket etme kararı aldılar(Tanin, Numero: 1244, 2 Mart 1912:1). Taraflar arasında seçim ittifakı için protokol 7 Şubat 1912 tarihinde imzalandı. Bu protokolle iki milletin mecliste kendi nüfus oranlarına göre temsili öngörülmekteydi(Teşkilat, Numero: 204, 8 Şubat 1912:3) Bu karara İttihatçılar tepki gösterdi. İttihatçılara göre siyasi mücadele milletler arasında değil fırkalar arasında cereyan etmekteydi(Tanin, Numero: 1244, 2 Mart 1912:1). Seçim ittifakı kararıyla Rumlarla Bulgarlar Makedonya bölgesinde nüfus bakımından yetersiz oldukları bölgelerde doğrudan birbirilerini destekleme kararı aldılar(Teminat, Numero: 205, 5 Şubat 1912:3). Rum- Bulgar ittifakıyla Makedonya bölgesinde Bulgarlara 7 mebusluk, Rumlara ise 10 mebusluk verildi (Mukavemet, Numero: 6-362, 9 Şubat 1912:3).Bulgarlar ve Rumlar Makedonya vilayetlerinde seçim komisyonları kurdular. Hürriyet ve İtilaf Fırkası her iki anasırında desteğini almaya çalıştı (Mukavemet, Numero: 7-263, 10 Şubat 1912:3). Hürriyet ve İtilaf Fırkası 3 Martta seçim beyannamesini yayınladı. Beyannamede, yerel idarelerin özerk bir yapıya kavuşturulması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı belirtiliyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası dini ve etnik azınlıkların desteğinin sağladığı için imparatorluk sınırları içindeki azınlıkların hak ve imtiyazlarına özel bir önem vermekteydi(Mukavemet, Numero: 7-263, 10 Şubat 1912:3). Bu nedenle Makedonya bölgesinde Rumlarla Bulgarların desteğini kazanabilmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine propaganda başlatmıştır. İtilafçılar yaptıkları propaganda da Makedonya'nın içinde

bulunduğu olumsuz durumdan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sorumlu olduğunu belirtiyorlardı (Mukavemet, Numero: 7-263, 10 Şubat 1912:3). İttihatçılar ise yerel dinamikleri de kullanarak Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde etkin bir seçim kampanyası yürüttü. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Makedonya'da seçim kampanyasını yürütürken Rumeli Islahat Komisyonu da şubat ayının başından itibaren Makedonya bölgesinde çalışmalarına başladı. Rumeli Islahat Komisyonu Makedonya'da kapsamlı reformların yapılması için kurulmuştu. Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen basında Rumeli Islahat komisyonunun seçimler için kurulduğu belirtilmekteydi.

Sırp'lar ise seçimlerdeki hareket tarzını belirlemek için Üsküp'te bir kongre toplamışlardır. Kongrede, Sırp'ların hangi parti ile ittifak yapacağı ve seçimlerde kaç mebus aday gösterileceği gibi konular tartışılmıştır (İktiham, Numero:9, 5 Mart 1912:4). Kongrede Sırp cemaati 2 mebusu İstanbul'a gönderme kararı almıştır. Sırp'lar bu kararını kabul edecek parti ile ittifak yapabileceklerini ilan ettiler (Mukavemet, Numero: 10-266, 13 Şubat 1912:3; İktiham, Numero: 6, 2 Mart 1912:3). Kongreden sonra Sırp'lar seçim komisyonu kurdular. Üsküp Sırp Kulübü seçim ittifakı için İttihat ve Terakki Cemiyeti ile müzakerelere girişti (İktiham, Numero: 6, 2 Mart 1912 :3). 8 Şubatta Üsküplü Sırp'ları temsil eden bir heyet Talat Bey'i ziyaret ederek, Üsküp'te Sırp'lara mebusluk verilememesinin kendilerine yapılmış bir haksızlık olduğunu belirttiler. İttihat ve Terakki Cemiyeti Kosova vilayeti genelinde, Üsküp hariç bir Sırp'ın seçileceğini garanti etti halde, Sırp'lar bir mebusluk daha istiyorlardı (Kansu, 2016:310). İttihat ve Terakki'nin Sırp'ların iki mebus talebini kabul etmesinden sonra seçimlerde birlikte hareket etme kararı alındı (İktiham, Numero: 6, 2 Mart 1912:3). Ulahlar ise seçimlerde mebus çıkartabilmek için İttihat ve Terakki Cemiyeti ile çalıştı. Bunun sonucunda bir Ulah mebus meclise girdi (Hacısalihoglu, 2008:352).

Arnavutlar seçimlerde Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleme kararı aldılar. Çünkü II. Meşrutiyetin ilanından sonra Arnavutluk bölgesinde önemli isyanlar çıkmış,

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

Osmanlı hükümetlerinin bu isyanların bastırılmasındaki uygulamaları Arnavutları İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden uzaklaştırmıştı. İttihatçıların merkezileştirme politikası, zorunlu askerlik uygulamaları, Latin harflerini destekleyenlere karşı Arap harflerini savunması gibi nedenlerden dolayı İttihat ve Terakki Cemiyeti Arnavut aydınlarının çoğunluğunun desteğini kaybetmişti(Çelik, 2004:177). Sonuçta 1912 yılına gelindiğinde Meclisteki Arnavut mebusların büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki karşısında muhalefet saflarına katılmışlardı. Bununla birlikte Arnavut bölgelerindeki İttihatçıların seçim kampanyası, İttihat ve Terakki Cemiyeti - Arnavut ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve taraflar arasındaki gerginliği arttırıcı etkide bulunmuştur. Muhalif Arnavutları seçtirmemek için baskı ve engellemeler Arnavutların tepkisini çekmiştir. İttihatçılar yürüttüğü kampanyada önde gelen Arnavut siyasetçilerden İsmail Kemal ve Hasan Priştina gibi vekillerin seçilmesine engel olmuştur (Söylemez, 2007:172). İttihatçıların engellemelerine rağmen muhalif ya da bağımsız Arnavutlar yöresel güçleri sayesinde seçimleri kazanmışlardır (Çelik, 2004:182). Seçimlerde yapılan zorlamalar Kosova, Manastır ve Üsküp bölgelerindeki Arnavutların tepkilerine neden oldu. Bu tepkiler seçimlerden sonra da devam etmiştir. Bundan sonraki Arnavut ayaklanmasının en önemli nedeni 1912 seçimlerindeki zor kullanma ve şiddet olmuştur.

Seçimlerin Yapılışı ve Yolsuzluk İddiaları

1912 seçimleri için 21 Ocak'tan itibaren Şubat ayı boyunca listelerin hazırlanmasıyla uğraşmış Mart ayından itibaren müntahib-i sani seçimlerine başlanmıştır (Demir, 2007:182). Müntahib-i sani seçimlerinin başlamasıyla birlikte Rumlar ve Bulgarlar tarafından kasıtlı olarak daha az seçmen çıkarılması için listelere Rum ve Bulgar seçmenlerin yazılmadığı şekilde iddialar gelmeye başladı. Şikayetin diğer bir konusu da seçim dairelerinin ve seçmen listelerinin İttihatçıların yararına düzenlendiği şeklindeydi(Demir, 2007:182). İttihatçılar, bürokrasideki gücünü de

kullanarak seçim bölgelerini yeniden düzenledi. Bu konu, Makedonya'daki halk gruplarının en çok tepki gösterdiği konulardan biriydi. Valiliklere ve Dahiliye Nezaretine şikayet telgrafları gelmekteydi(BOA.,DH. SYS., 83-1/2, 9 Rebi'ül Ahir 1330 (28 Mart 1912).

Manastır vilayeti seçimlerde yolsuzluk ve baskı iddialarının en yoğun yaşandığı bölgeydi. Ocak ayının sonlarından itibaren Manastır vilayetinden şikayetler gelmeye başladı. Manastır vilayetine bağlı Kesriye kazasında Ulah çetecilerden Çakamani'nin askerlerle birlikte devriye gezdiği, Rum adaylara karşı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adaylarını seçtirmek için propaganda yaptığı ve bir Rum'u dövdüğü şeklinde haberlerin yabancı ajanslarda yayınlanması üzerine Osmanlı hükümeti Manastır valiliğinden olayın soruşturulmasını istedi. Manastır valiliği yaptığı soruşturmada olayın asılsız olduğunu belirtti. Hariciye Nezareti ise, bu darp haberlerine karşı sadece tekzip yoluna gidilmemesini, darp olaylarına meydan verilmemesini ve olayların sorumlularının şiddetle cezalandırılmasını istedi(BOA.,DH. SYS., 83-1/2, 24 Safer 1330 (13 Şubat 1912).

Manastır vilayeti Rum metropoliti tarafından Dahiliye Nezaretine çekilen telgrafta, Manastır vilayetinde Hıristiyan nüfus Müslüman nüfusun üç katı olduğu halde, Müslüman nüfustan daha az müntahib-i sani listelere yazıldığını, seçmen listelerinin dört gün geç tanzim edilerek müntahib-i evvellerin seçim hakkından mahrum bırakıldığını ve seçim daireleri düzenlenirken köy mevkilerinin dikkate alınmadığını belirtilmiştir. Dahiliye Nezareti konuyu Manastır vilayetine ileterek soruşturulmasını istemiştir. Manastır valiliği, Rum metropolitinin iddialarına verdiği cevapta kazaların seçim için taksimatının henüz yapılmadığını ve listelerde yer almayan müntahib-i saniler için itirazların cetveller asılı kaldığı sürece yapılması gerektiğini, listeler kaldırıldıktan sonra yapılan itirazların işleme alınmadığını belirtmiştir. Manastır valiliği, listelerin ne kadar süre askıda kalacağına Meclis-i

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

Vükela kararıyla ilan edildiğini belirterek, bu karara ve kanuna uygun davranıldığını belirtmiştir. Kozana (Teminat, Numero: 250, 25 Mart 1912:3) ⁸ ve Serfice Rum ahalisi Dahiliye Nezaretine'ne çektiği telgraflarda seçim merkezlerinin taksiminde dikkate alınmadıklarını belirterek, seçim hakkında mahrum bırakıldıklarını belirtmişlerdir. Rum- Bulgar intihabat komisyonları seçimlerde yapılan bu haksızlıkların giderilmesini talep etmişlerdir. Manastır vilayetine bağlı Serfice, Kayalar, Alasonya, Naslıç kazalarında Rumlar seçim hakkından mahrum bırakıldıkları için Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın seçim bürolarına müracaat etmişlerdir(BOA., DH. SYS., 83-1/2, 9 Rebi'ül Ahir 1330 (28 Mart 1912). Örneğin; Alasonya'da Rumlar göre, bölge taksimatı öyle yapılmıştır ki, hiç Rum müntahib-i sani çıkmamıştır(Teminat, Numero: 249, 24 Mart 1912:3). Grabina Rum metropoliti ise Dahiliye Nezaretine çektiği telgrafta mülazım Cemal Bey'in yanındaki fedailerle birlikte Hıristiyan köylerini dolaşarak oylarını Müslüman müntahiplere vermeleri şeklinde baskı yaptığını belirtmiştir. Manastır Valiliği iddiaları yalanlayarak Cemal Beyin resmi işler için Koçana'ya gittiğini belirtmiştir (BOA., DH. SYS., 83-1/2, 26 Rebi'ül Evvel 1330 (15 Mart 1912). Seçimlerle ilgili tartışmalar devam ederken Manastır vilayetinde müntahib-i sani seçimlerinin tamamlanmasından sonra, vilayet seçim komisyonu 17 Mart 1912 tarihinde mebus adaylarını ilan etti. İlan Türkçe, Rumca ve Bulgarca yapıldı ("Manastır Heyeti İntihabiyesi Tarafından Yapılan İlan", 17 Mart 1912). Bundan sonra mart ayının sonunda mebus seçimleri için müntahib-i sanilerin oy verme işlemine geçildi.

⁸Kozana'da Rumlar seçim taksimatı yapılırken seçim kanununun dikkate alınmadığını belirtmekteydiler. Rumlar Hürriyet ve İtilaf yanlısı gazetelere gönderdikleri telgraflarda tepkilerini şöyle dile getirmekteydiler; " Şehirlere on bir fırkaya kadar ilhakı ve sancaktan müteşekkil nahiyelerinde hodbehot taksimi ile Hıristiyan köylerinde 8 ve 10 ziyadesiyle bir araya getirilmesiyle Müslüman karyelerinden 2 ve hatta bir tanesi ile iktifa edilüp şaiyat-ı inithabiye yaptırıp bütün sancaklarda nüfusça hemen hemen selasen derecesinde olan Rum ahalisi adeta mahkum haliyle telakki olunup hakkı intihabattan mahrum bırakılmaktadır. Mülki görevliler şikayetimizi dikkate almıyor. "İntihabat Yolsuzlukları", *Teminat*, Numero: 250, 25 Mart 1912(Miladi), s. 3.

Selanik vilayetinde ise Rumlar seçim taksimatının yapılırken köy ve nahiyelerinin konumlarının dikkate alınmadığını belirterek seçim haklarının gasp edildiğini iddia etmekteydiler. Selanik vilayetine bağlı Siroz sancağında Rum- Bulgar intihabat komisyonu tarafından çekilen telgrafta Cuma-bala, Petriç ve Demirhisar kazalarında şubat ayında yapılan seçim merkezlerinin taksiminde haksızlıklar yapıldığı belirtiliyordu. Rumlar itirazlarını ve tepkilerini Makedonya vilayetlerinde açılan Hürriyet ve İtilaf Fırkası şubelerine de iletmekteydiler. İtilafçılar, bu sorunlar için hükümet nezdinde girişimlerde bulunurken bir taraftan da olayları basın aracılığıyla seçim yolsuzlukları şeklinde yayımlayarak İttihatçılar aleyhine propaganda yapmaktaydılar(BOA.,DH. SYS., 83-1/2, 25 Rebi'ül Evvel 1330 (14 Mart 1912). İttihat ve Terakki Cemiyeti ise Rumların ekalliyetin hukuku çiğneniyor şeklinde yaptığı propagandaların haksız olduğunu belirtti. İttihatçılara göre bu bir siyasi mücadeleydi. Bu siyasal mücadelenin bir takım sonuçlarını kabul etmek gerekirdi. Çünkü seçimler milliyetler değil fırkalar arasında bir mücadeleydi. İttihatçılar Rumların Hürriyet ve İtilafla yaptığı ittifakın sonuçlarına katlanması gerektiğini belirtmekteydiler Tanin, Numero: 1278, 23 Mart 1912:1)⁹. İttihatçılar özellikle Selanik'te Rumlara karşı etkili propaganda yapmaktaydı. Örneğin; Selanik'te Hürriyet ve İtilaf Fırkası adaylarından bir Rum'un Yunan vatandaşı olduğunun anlaşılması üzerine adaylığı düşürülmüştür. İttihatçılar bunu Hürriyet ve İtilaf'a karşı kullanmıştır(Tanin, Numero; 1293, 7 Nisan 1912: 4).

Muhalifler Selanik vilayetinde miting ve konferanslarının hükümet tarafından engellendiğini belirtiyorlardı. Selanik'in Kavala kahveleri bölgesinde İttihat ve Terakki'ye muhalif mebus adalarından Vlahov Efendi, Honeus Efendi, İbrahim, Osman ve Adil Beyler yapmak istedikleri konferansın hükümet tarafından

⁹ İttihatçılar Selanik'te her kesimin katılımıyla heyet-i intihabiye-i milliye adlı bir seçim kurulu kurdu. "İttihat ve Terakki ve Rumlar", *Tanin*, Numero: 1278, 23 Mart 1912 (Miladi), s. 1.

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

engellendiğini belirtmekteydiler(İktiham, Numero: 10, 6 Mart 1912:4). Olay Tanin gazetesine mebus adaylarına halkın tepkisi nedeniyle konferansın yapılmadığı şeklinde yansımıştı(Tanin, Numero: 1278, 23 Mart 1912:4). Selanik vilayetinde yaşanan diğer bir olay Sosyalist Benaroviya'nın tevkifi edilmesidir. Olaya Hürriyet ve İtilaf bloğu tepki göstermiştir(Hedef, Numero: 5- 279, 26 Şubat 1912:3).

Hürriyet ve İtilafın din içerikli yaptığı propagandadan dolayı Selanik'e yakın Langaza bölgesinde olaylar çıktı. Bir grup silahlı köylü, şeriat istediklerini dile getiren slogan attı ve müdahale etmek isteyen jandarmalara saldırdı. Çıkan kavgada on köylü ile bir jandarma hayatını kaybetti. Olay ancak köylülerin silahlarına el konulmasıyla bastırılabilirdi. Olaylarda sorumluluğu olduğu gerekçesiyle Langaza müftüsü divan-ı harpte yargılanmak üzere İstanbul'a götürüldü(Kansu, 2016:319).

Makedonya vilayetlerinde seçimlerde yaşanan olaylarla ilgili Rum Patrikhanesi 13 Mart 1912 tarihinde Adliye Nezaretine bir tezkire vermiştir. Bu tezkirede Manastır ve Selanik'te seçim yolsuzlukları yapıldığı iddia edilmekteydi. Patrikhane verdiği bu tezkirede (BOA.,DH. SYS., 83-1/2, 24 Reb'ül Evvel 1330 (13 Mart 1912);

-Selanik vilayetine bağlı Langaza kazasında Hıristiyan köyleri İslam köyleri dairesine ilhak edilerek Hıristiyanların oyları akim bırakılmıştır.

-Selanik vilayetinde Yenice'ye bağlı olan Karadere ve Polini karyeleri Vodina kazasına ilhak edilmiştir.

- Manastır vilayetine bağlı Nasliç kazası Hıristiyan müntahib-i sani çıkarılmaması için kaymakamlıkça 15 şubeye ayrılmıştır. Alasonya kazasında ise çobanların oy vermelerine engel olunarak Rum cemaati altı oydan mahrum bırakılmıştır.

Osmanlı Hükümeti bu iddiaları vilayetlere iletmiş ve araştırılmasını istemiştir. Vilayetlerden gelen cevapta(BOA.,DH. SYS., 83-1/2 , 28 Rebi'ül Ahir 1330 (16 Nisan 1912);

-Alasonya kazasında çobanların oy vermelerine engel olduğu şeklindeki iddialara karşı, düzenlenen seçmen defterlerine yalnız bir kişinin itiraz ettiğini, bu itirazında işleme konularak gerekli düzeltmenin yapıldığı belirtilmiştir. 6 çobanla ilgili herhangi bir itiraz başvurusu yapılmamıştır.

-Naslıç kazası ile ilgili iddialara ise; 1908 seçimlerinde Naslıç kazasında Hıristiyanlardan 11 müntahib-i sani çıkmış iken, bu seçimlerde 12 müntahib-i sani çıkmıştır. Bu sebeple Patrikhanenin iddialarının gerçeği yansıtmadığı belirtilmiştir.

Bulgar Eksarhlığı ise 14 Mart 1912 tarihinde seçimlerde Bulgar halkına karşı birçok haksızlık yapıldığını belirten bir tahrir vermiştir. Tahrir şu şekilde özetlenebilir; Cuma-bala kazasında Bulgarlar çıkarması gerektiğinden daha az müntahib-i sani çıkarmışlardır. Ayrıca Bulgar köyleri daha uzak olan İslam köyelerine bağlanarak Bulgar halkının oyları akim bırakılmıştır. Bu sebeple Bulgarların haklarının korunması için taksimatın tekrar düzenlenmesi istenmiştir(BOA.,DH. SYS., 83-1/2, 21 Rebi'ül Ahir 1330 (9 Nisan 1912). Rumlar ve Bulgarlar seçim bölgelerinde kasıtlı olarak daha az ikinci seçmen çıkarılması için listelere seçmenlerin yazılmadığı iddialarını sürekli gündeme getirmişlerdir (Demir, 2007: 215).

Kosova vilayetinde de aynı iddialar Mart ayının sonlarından itibaren gelmeye başlamıştır. Üsküp mebusu Pavlof Efendi Dahiliye Nezaretine çektiği telgrafta Üsküp Sancağında seçimlerin askerlerin baskısı altında gerçekleştiğini, Radovişte ve köyelerinde halktan bazılarının dövüldüğünü belirtmiştir. Kosova valiliği iddialarla ilgili yaptığı tahkikatta askerlerin seçim güvenliğini sağladığını ve darp hadislerinin Hıristiyanların kendi aralarında çıkan olaylardan meydana geldiğini belirtilmiştir

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

BOA,DH. SYS., 83-2/2 , 22 Reb'ül Ahir 1330 (10 Nisan 1912). Taşlıca kazasında ise seçim şubelerinin taksimi sırasında seçim kanuna aykırı davranıldığını belirten Sırplar seçimlerin yeniden yapılması için Dahiliye Nezaretine başvurmuşlardır (BOA, DH. SYS., 83-1/2, 9 Rebi'ül Ahir 1330 (15 Mart 1912).

Makedonya bölgesinde 1912 seçimleri bu itirazlar ve yolsuzluk iddialarıyla beraber Nisan ayının ortalarında bitirilebilmişti. İttihat ve Terakki seçimlerden galibiyetle çıkmıştır. İttihatçıların devlet olanaklarını kullanarak uyguladıkları ince taktikler seçimler de zafer kazanmalarını sağlamıştı. 1912 seçimlerinde seçilen 284 mebusun üçte ikisinden fazlası İttihat ve Terakki Fırkası mensubudur. 15 muhalif mebus seçildiği tahmin edilmektedir. Makedonya bölgesinde seçimleri çoğunlukla İttihat ve Terakki listelerinden seçimlere giren adaylar kazandı. İttihatçılar muhalefetin bu kadar güçlenmesinden dolayı çok hırslanmıştı. Seçim sonuçları Tanin gazetesinde İttihat ve Terakki'nin galebesi olarak verilmekteydi(Tanin, Numero: 1292, 6 Nisan 1912 :4). Seçimler sonucu oluşan Meclis, Kanun-i Esasi'nin 3 ayda meclisin açılmasını belirten hükmü yerine getirebilmek amacıyla 18 Nisan 1912 tarihinde açılmış, fakat yeter sayısı olmadığı için çalışmalarına başlayamamıştır(Tanin, Numero:1304, 18 Nisan 1912:5). Meclis yeterli çoğunluğun sağlanmasından sonra 15 Mayıs 1912 tarihinde çalışmaya başlamıştır.

1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aldığı zorlayıcı önlemler seçimlere gölge düşürdü. İttihatçılar, tek parti olmanın getirdiği avantajları kullanarak devlet gücünü çok iyi kullanmışlardır. Seçimlerde asker ve bürokratların İttihat ve Terakki Cemiyeti lehine müdahalelerde buldukları iddiası ve yapıldığı iddia edilen usulsüzlüklerden dolayı siyasi tarihimize sopalı seçimler olarak geçmesine neden oldu. Ancak sadece "sopalı seçimler" üzerinden bir anlatım 1912 seçimleri için yapılan kampanyanın planlanması ve yapılan çalışmaları, şiddetli mücadeleyi ve kitle seferberliğini gölgelemektedir(Kayalı, 1998:130). Bu durum her iki partinin seçimlerde

kullandığı etkin seçim kampanyaları ve kitleleri mobilize etmekte kullandıkları yöntemlerin sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılmasını engellemektedir. 1912 seçimleri kamusal alanda seferberlik kültürünün gelişmesini sağladı. Etkin seçim propagandaları kamu platformlarının oluşmasını sağladığı gibi basın da siyasi gündemin bir aracı haline geldi. Kampanyalar için büyük kitlesel mitingler düzenlendi (Kayalı 1995).

Seçimlerin ardından yaşanan siyasal gelişmeler ve Arnavutluk'taki Malisör ayaklanması İttihat ve Terakki Cemiyetini ve hükümeti yıprattı. Bu gelişmelerin sonucunda ordu içerisinde muhalefet başladı. Halaskaran Zabitan¹⁰ grubu adındaki grup, hükümetin istifa etmesini, dürüst seçimlerin yapılmasını ve ordunun siyasetten çekilmesini istiyordu¹¹. 1912 seçimleri sonucu oluşan meclisin ömrü 1912 Temmuzunda ordunun müdahalesi ve itilafçı yanlısı bir hükümetin kurulması ile son buldu. Meclis-i Mebusan 4 Ağustos 1912 tarihinde irade-i seniye ile feshedildi. Ancak Balkan Savaşı İtilafçılar tarafından dört gözle beklenen seçimlerin 1914'e kadar ertelenmesine neden oldu (Tanör, 1998:200).

Makedonya'da Seçim Sonuçları

Seçim sonuçlarına Makedonya bölgesi açısından bakıldığında İttihat ve Terakki Cemiyeti istediğini elde etmişti. İttihatçılar kendi istedikleri adayları mebus seçtirdiler. Makedonya'daki seçim sonuçları vilayetler ve sancak itibarıyla verildi. Seçim sonuçların İttihat ve Terakki Fırkasından seçilen mebuslar "İTF", Hürriyet ve İtilaf Fırkası dayı olarak mebus seçilenler "HİF" olarak belirtilmiştir. Hakkında doğrulayıcı

¹⁰1912 Mayıs ve Haziran aylarında ordu içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarından rahatsız olan subaylar Halaskaran Zabitan Grubu adında gizli bir örgüt kurdular. Amaçları, iktidarı İttihatçıların elinden almaktı. Ayrıca ordunun siyasetten çekilmesini ve hükümetin siyaset adamlarına bırakılmasını istiyorlardı. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s. 162-164.

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

bilgilere ulaşılamayan mebuslar soru işareti ile belirtilmiştir. Seçim sonuçlarına vilayetlere göre baktığımızda;

Selanik Vilayeti

Selanik¹²

Mehmed Cavid Bey ¹³	Türk	İTF
Halil Bey ¹⁴	Türk	İTF
Emanuel Karasu ¹⁵	Musevi	İTF
Mustafa Rahmi Bey ¹⁶	Türk	İTF
Kiryako Koçuno Efendi ¹⁷	Rum	Bağımsız
Yordan Nikolofi ¹⁸	Bulgar	?

Siroz¹⁹

¹² Selanik'te seçimler 16 Nisan'da sonuçlandı. 1912 seçimlerinde Selanik vilayetinin çıkardığı mebus sayısında bir değişiklik olmamıştır. Feroz Ahmad- D. A. Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler 1908-1918, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 4-5, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 265-267; *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet*, edit. İhsan Güneş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 511-524; Selanik merkez kazada 83 müntahib-i saniden 77'si İttihat ve Terakki Fırkasına oy vermiştir. Bkz. Tanin, Numero; 1302, 28 Rebi'ül Ahir 1330, 3 Nisan 1328, 16 Nisan 1912, s. 3; *Nevsal-i Osmani*, 1328 Senesi Maliye Mahsus, Şems Matbaası, İstanbul, 1328-1330, s. 237.

¹³ Tanin, Numero; 1302, 16 Nisan 1912 (Miladi), s. 3; *Nevsal-i Osmani*, 1328 Senesi Maliye Mahsus, Şems Matbaası, İstanbul, 1328-1330, s. 237; Demir, a.g.e., s. 357; Kansu, a.g.e., s. 543.

¹⁴ Demir, a.g.e., s. 357; Kansu, a.g.e., s. 543; Ahmad- Rutow, a.g.e., s. 267.

¹⁵ Demir, a.g.e., s. 357; Kansu, a.g.e., s. 543; Ahmad- Rutow, a.g.e., s. 267; *Türk Parlamento Tarihi*, s. 514.

¹⁶ Demir, a.g.e., s. 357; Kansu, a.g.e., s. 543; Ahmad- Rutow, a.g.e., s. 267.

¹⁷ Demir, a.g.e., s. 357; Kansu, a.g.e., s. 543.

¹⁸ Tanin gazetesinde Nikolofi Efendi Selanik'te İttihat ve Terakki listesinden seçime girdiği belirtilmektedir. *Tanin*, Numero: 1302, 16 Nisan 1912 (Miladi), s. 3.

Alexsandr Boynof ²⁰	Bulgar	İTF
StoyanHacef ²¹	Bulgar	İTF
Hulusi Bey ²²	Türk	Bağımsız
Derviş Ragıp Bey ²³	Türk	İTF
Drama²⁴		
Rıza Bey ²⁵	Türk	İTF
Midhat Şükrü (Bleda) ²⁶	Türk	İTF
Manastır Vilayeti		
Manastır²⁷		
Dimitriyeviç Efendi ²⁸	Sırp	İTF

¹⁹ Siroz Sancağı 1908 mebus seçimlerinde 5 mebus çıkarmışken 1912 seçimlerinde 4 mebus çıkarmıştır. Bu düşüşün sebebi seçim dairelerinde yapılan düzenlemeden kaynaklanmış olabilir.

²⁰ Boyonof Efendi İttihat ve Terakki listesinden seçimlere katılmıştır. Demir, *a.g.e.*, s. 227.

²¹ Haçef Efendi İttihat ve Terakki listesinden seçimlere katılmıştır. Demir, *a.g.e.*, s. 227.

²² *Nevsal-i Osmani*, s. 237.

²³ Ahmad ve Rustow meşhur makalelerinde Dimitri Dinga Efendinin 1912 seçimlerinde de Siroz'dan mebus seçildiğini belirtmekteler. Fakat yaptığımız incelemede Dinga efendinin mebus seçilmediğinin tespit ettik. Ahmad ve Rustow Derviş Ragıp Beyi 1908-1912 döneminde mebusluk yaptığını belirtmekteler. Fakat 17 Aralık 1910'da 111 oyla Siroz'dan mebus seçilen Derviş Ragıp Bey 1912 seçimlerinde tekrar mebus seçilerek Meclise girmiştir. *Nevsal-i Osmani*, s. 237; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267; *Türk Parlamento Tarihi*, s. 522.

²⁴ 1912 seçimlerinde Drama sancağının çıkardığı mebus sayısında bir değişiklik olmamıştır. *Nevsal-i Osmani*, s. 237.

²⁵ Demir, *a.g.e.*, s. 357;Kansu, *a.g.e.*, s. 544; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267.

²⁶ Demir, *a.g.e.*, s. 357;Kansu, *a.g.e.*, s. 544; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267.

²⁷ Manastır vilayeti 1908 seçimlerinde 6 mebus çıkarırken, 1912 seçimlerinde 5 mebus çıkarmıştır. Daha geniş bilgi için bakınız Ahmad-Rustow, *a.g.e.*, s. 265-266; *Türk Parlamento Tarihi*, *a.g.e.*, s.492; Tanin gazetesinde Mehmet Vasif bey hariç diğer dört aday İttihat ve Terakki adayları olarak zikredilmektedir. *Tanin*, Numero: 1289, 3 Nisan 1912(Miladi), s. 3.

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

Ali Fethi (Okyar) ²⁹	Türk	İTF
Trayan Nali Bey ³⁰	Rum	Liberal
Pançedoref Efendi ³¹	Bulgar	İTF
Mehmet Vasif Bey ³²	Arnavut	Liberal
Serfice³³		
Ligor Efendi ³⁴	Rum	Bağımsız
Osman Bey ³⁵	Türk	İTF
Görice		
Filip Mişe Efendi ³⁶	Ulah	İTF

²⁸Dimitroviç Efendi 1912 seçimlerine İttihat ve Terakki listelerinden girmiştir. "Manastır", *Tanin*, Numero: 1295,9 Nisan 1912(Miladi), s. 4;"Manastır", *Tanin*, Numero: 1289, 3 Nisan 1912(Miladi), s. 4.

²⁹"Manastır", *Tanin*, Numero: 1295, 9 Nisan 1912, s. 4; Demir, *a.g.e.*, s. 357;Kansu, *a.g.e.*, s. 541; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267.

³⁰Tanin gazetesinde Trayan Nali Bey İttihad ve Terakki namzedi olarak zikir edilmektedir. Daha geniş bilgi için bakz..."Manastır", *Tanin*, Numero: 1295, 9 Nisan 1912(Miladi), s. 4; Demir, *a.g.e.*, s. 356;Kansu,*a.g.e.*, s. 541; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267; "Manastır", *Tanin*, Numero: 1289, 3 Nisan 1912(Miladi), s. 4.

³¹Pançedoref Efendi seçimlerde İttihat ve Terakki listesinden girmiştir. Pançedoref Efendi, *Tanin* gazetesinin yayınladığı intihabat sonuçlarında İttihat ve Terakki adayı olarak gösterilmektedir. "İntihabat", *Tanin*, Numero:1290, 4 Nisan 1912 (Miladi), s. 3; *Tanin*, Numero: 1292, 7 Nisan 1912(Miladi), s. 4; *Tanin*, Numero: 1295, 9 Nisan 1912(Miladi), s. 4.

³²Demir, *a.g.e.*, s. 357; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267; Kansu'ya göre Mehmet Vasıf Bey Hürriyet ve İtilaf Fırkasından mebus seçilmiştir. Kansu, *a.g.e.*, s. 541

³³Serfice sancağı 1908 seçimlerinde 3 mebus çıkarırken 1912 seçimlerinde 2 mebus çıkarmıştır. *Tanin*, Numero: 1303, 17 Nisan 1912(Miladi), s. 3.

³⁴*Tanin*, Numero: 1303, 17 Nisan 1912 (Miladi), s. 3; Demir, *a.g.e.*, s. 356;Kansu,*a.g.e.*, s. 542; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 266.

³⁵Demir, *a.g.e.*, s. 357; Kansu, *a.g.e.*, s. 541; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267;*Tanin*, Numero: 1303, 17 Nisan 1912 (Miladi), s. 3.

³⁶Ahmad ve Rustow makalelerinde Mişe Efendiyi Slav olarak göstermektedirler. Daha geniş bilgi için bakınız Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 266; Mişe Efendi seçimlere İttihat ve Terakki listesinden girerek mebus seçilmiştir. *Tanin*, Numero;1295, 9 Nisan 1912(Miladi), s. 4.

Süleyman Bey ³⁷	Arnavut	?
Debre		
Şevket (Önen) Bey ³⁸	Arnavut	Bağımsız
Kosova Vilayeti³⁹		
Üsküp⁴⁰		
Teodor Paskalef ⁴¹	Bulgar	?
Pavlof Efendi ⁴²	Bulgar	?
İspiro Hacı Ristik Efendi ⁴³	Sırp	İTF
Ali Şefik Bey ⁴⁴	Arnavut	Bağımsız
Yusuf Bey ⁴⁵	Arnavut	Bağımsız
Prizren⁴⁶		
Abdülaziz ⁴⁷	Arnavut	İTF

³⁷ Tanin gazetesinde Süleyman Bey, İttihat ve Terakki adayı olarak zikredilmektedir. *Tanin*, Numero:1295, 9 Nisan 1912 (Miladi), s. 4.

³⁸ Debre'den mebus seçilen Şevket Bey hem Hürriyet ve İtilafı destekleyen basında hem de Tanin gazetesinde hiçbir fıkraya mensup olmadığı belirtilmektedir. *Tanin*, Numero: 1309, 23 Nisan 1912(Miladi), s. 4; Demir, *a.g.e.*, s. 230.

³⁹ Kosova Vilayetine bağlı Priştine sancağında 1912 seçimleri yapılmamıştır.

⁴⁰ Üsküp'te seçimler 10 Nisan'da sonuçlanmıştır. Tanin gazetesinde Yusuf Bey hariç diğer dört aday İttihat ve Terakki namzetleri olarak geçmektedir. *Tanin*, Numero: 1311, 26 Nisan 1912(Miladi), s. 5

⁴¹ Demir, *a.g.e.*, s. 356; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267; Kansu, Paskalef'i Üsküp mebusları arasında vermemiştir. Kansu, *a.g.e.*, s. 538.

⁴²Kansu'ya göre Pavlof Efendi Hürriyet ve İtilaf Fırkasından mebus seçilmiştir. Kansu, *a.g.e.*, s. 538; Demire göre ise Pavlof Liberaldir. Demir, *a.g.e.*, s. 356.

⁴³ Demir, *a.g.e.*, s. 356; Kansu,*a.g.e.*, s. 538; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 266.

⁴⁴ Demir, *a.g.e.*, s. 356; Kansu,*a.g.e.*, s. 541; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267.

⁴⁵ Demir, *a.g.e.*, s. 357; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 267.

⁴⁶Ahmad- Rustow, *a.g.m.*, s. 266; *Nevsal-i Osmani*, s. 238.

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

Hacı Destan Efendi ⁴⁸	Arnavut	İTF
Tevfik Nazif ⁴⁹	Arnavut	İTF
Senice		
Emir Bey ⁵⁰	Arnavut	?
Taşlıca		
Mehmet İzzet Paşa ⁵¹	Türk	Bağımsız
İpek		
Hafız İbrahim Efendi ⁵²	Türk	İTF

Seçimlere İttihat ve Terakki Fırkası listesinden giren Bulgar adaylar seçimleri kazandı. Meclise girmeyi başaran Bulgar adaylar İttihat ve Terakki ile anlaşılan ya da seçim listesinden seçime giren adaylardı (Demir, 2007:227). Makedonya bölgesindeki seçim sonuçları Rumlar için ise tam bir hezimetti. Rumlar Selanik ve Serfice bölgelerinden mebus çıkaramadılar. Manastır bölgesinden Trayan Nali Efendi ve Dimitri Dinga Efendiler mebus seçilmişlerdir(Boura, 1998)⁵³. İttihat ve Terakki

⁴⁷ Demir, *a.g.e.*, s. 355; Kansu, *a.g.e.*, s. 539; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 265.

⁴⁸Kansu, *a.g.e.*, s. 539; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 265.

⁴⁹ Demir, *a.g.e.*, s. 355;Kansu,*a.g.e.*, s. 539; Ahmad- Rutow, *a.g.e.*, s. 265.

⁵⁰ Emir Bey Tanin gazetesinde İttihat ve Terakki adayı olarak zikredilmektedir. Emir Bey 4 muhalif oya karşı 38 oyla mebus seçilmiştir. *Tanin*, Numero: 1292, 6 Nisan 1912(Miladi), s. 4.

⁵¹Ahmad- Rustow, *a.g.m.*, s. 264; Kansu, *a.g.e.*, s. 539.

⁵²Ahmad ve Rustow, çalışmalarında Hafız İbrahim Efendi'nin İttihat ve Terakki Fırkasından Meclise girdiğini belirtmektedirler. Daha geniş bilgi için bkz... Ahmad- Rustow, *a.g.m.*, s. 265; Kansu ise İbrahim Efendinin Bağımsız ve Arnavut olduğunu belirtmektedir. Bkz. Kansu, *a.g.e.*, s. 538;*Türk Parlamento Tarihi*, s. 452; Hafız İbrahim Efendi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından olduğunu belirtmek gerekir. 1914 seçimlerinde de Edirne'den mebus seçilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Demir, *a.g.e.*, s. 355.

⁵³ Rumlar 1908 seçimlerinde 21 mebus çıkarırken 1912 seçimlerinde 15 mebus çıkarmışlardır. Bkz. Boura, *a.g.m.*, s. 28; Rumlar bu seçimlerde Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Bulgarlarla yaptıkları ittifakla 30 Mebus çıkarmayı planlıyorlardı. Bkz. " Kaç Rum Mebus İntihat Olunacak", *Tanin*, Numero: 1216, 21 Ocak 1912 (Miladi), s. 3.

Cemiyeti, Rumlar için seçimlerde ortaya çıkan durumdan Rum Meşrutiyet kulübünün sorumlu olduğunu belirtti. İttihatçılar, Rum Patrikhanesine ile kurulmaya çalışılan ittifaka Rum Meşrutiyet Kulübünü engel olduğunu belirtmekteydiler(Tanin, Numero: 1284, 29 Mart 1912:4). 1912 seçimlerinde Sırp İttihat ve Terakki'nin de desteğiyle Manastır'dan Yinaki Dimitroviçi(Tanin, Numero: 1289, 3 Nisan 1912:5), Üsküp'ten İspiro Hacı Resiç'i(Tanin, Numero:1311, 26 Nisan 1912:5) mebus olarak meclise gönderdiler. Ulah Filip Mişe Efendi Görice'den tekrar mebus seçilmiştir(Tanin, Numero: 1295, 9 Nisan 1912:3). Makedonya vilayetlerinde, İttihatçılarla işbirliği yapan Arnavutlar seçimleri kazanmışlardır. 1912 seçimleri sonunda Arnavut mebus sayısı 17'dir.

SONUÇ

İttihatçılar devlet olanaklarını kullanarak girdiği bu seçimlerden istediğini almıştır. 1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki cemiyeti amacına ulaşmış, görüş olarak daha homojen bir fırka grubu yaratmayı başarmıştır.1912 seçimlerinde İttihat ve Terakkinin iktidarın getirdiği gücü iyi kullandığı görülmektedir. Seçim sürecinde İttihatçılar çıkardığı muvakkat kanunlarla muhalefeti engellemeye çalışmışlardır. İttihatçılar Makedonya bölgesinde muhalefetin propaganda faaliyetlerini hem cemiyetin gücünü kullanarak hem de devlet olanaklarını kullanarak engellemeye çalıştığı görülmektedir. Diğer taraftan seçimlerden önce yapılan taksimatlar Makedonya bölgesindeki gayrimüslimlerin tepkine neden olmuştur. Burada şunu belirtmek gerekir ki yapılan seçim taksimatları kanuna göre yapılmıştır. Fakat taksimatın nasıl yapılacağıyla ilgili maddenin ucu açık olması nedeniyle İttihatçılar bu avantajı iyi kullanmışlardır. Seçim taksimatları konusu Makedonya bölgesinde anasırların tepkinin ana başlığıydı. Makedonya bölgesinde Rumların ve Bulgarların iddia ettikleri baskı ve yolsuzlukları arşiv belgeleri doğrulamamaktadır. Diğer taraftan muhalif basında yer alan iddiaların İttihatçı basın tarafından yalanlandığını

unutmamak gerekir. Özellikle Rumların seçim hakkından mahrum bırakıldıkları şeklindeki iddialarının 1908 seçimlerinde de olduğunu belirtmek gerekir. Bulgarların genel itiraz noktası ise seçim taksimatıydı. Fakat itiraza konu olan bölgelerde İttihatçılarla birlikte hareket eden Bulgar adayların seçimi kazandığını belirtmek gerekir. Bütün bunlarla birlikte seçimlerin tek parti hakimiyeti altında yapıldığını unutmamak gerekir. Dolayısıyla seçimlere tek parti zihniyeti ve gücünün damga vurduğunu unutmamak gerekir. İttihatçılar tek parti olmanın avantajlarını sonuna kadar kullanmışlardır.

Tarihimizin ilk erken genel seçimleri olan 1912 seçimleri yolsuzluk ve baskı iddialarıyla tarihe sopalı seçimler olarak geçmiştir. Burada ilginç olan 1912'den günümüze tek parti iktidarlarının olduğu bütün seçimlerin yolsuzluk ve hile iddialarıyla tarihe geçmesidir. Bu bağlamda 1912 seçimleri aynı zamanda yakın tarihimizdeki tek parti iktidarı altında yapılan genel seçimlerin daha iyi anlaşılması içinde önemli bir laboratuvardır.

Diğer taraftan sadece sopalı seçimler üzerinden bir anlatım, her iki partinin de kullandığı etkin seçim kampanyaları ve kitleleri mobilize etmekte kullandıkları yöntemleri sağlıklı bir değerlendirilmesinin yapılmasını engellemektedir. Bu bağlamda 1912 seçimleri başka bakış açılarıyla ele alınması gerekir. Çünkü kitlelerin siyasetle nasıl kutuplaştığını, propaganda süreçlerinde çıkan olaylar, büyük kitlesel siyasi mitingler gibi konuların ortaya çıkarılması gerekir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DH. SYS.,(83/1-2; 83/2-2)

Gazeteler

Hedef

Tanin

Teminat

Teşkilat

Mukavemet

İktilham

Nevsal-i Osmani

Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz (2004), *İttihat ve Terakki 1908-1914*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmad, Feroz - Rustow,D. A. (1976), “ İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler 1908-1918, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5: 245-281.

Alkan, Ahmet Turan (2001), *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, İstanbul:Ufuk Kitapları.

Birinci, Ali (1990), *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Boura, Katarina , “Rum Mebuslar”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 56 : 22-29.

Çavdar, Tevfik (1995), *Türk Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara: İmge Kitapevi, Ankara.

Çelik, Bilgin (2004), *İttihatçılar ve Arnavutlar*, İstanbul:Büke Yayınları.

Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri

- Demir, Fevzi (2007), *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Ankara: İmge Yayınları, Ankara.
- Demir, Fevzi (1991), " İzmir Sancağında 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 1/1:156-182.
- Develioğlu, Ferit (2007), *Osmanlıca- Türkçe Lügat*, Ankara: Akaydın Kitabevi Yayınları.
- Gazel, Ahmet Ali (2009), *Meşrutiyet Dönemi Siyasal Mücadelesinde Lütü Fikri Bey'in Tanzimat Gazetesi*, İstanbul: Çizgi Yayınları.
- Habibzade Ayetullah (1328), *Kime Rey Verelim*, İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.
- Hacısalihioğlu, Mehmet (2008), *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hocaoğlu, Baran (2010), *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri (1908-1913)*, İstanbul: Kitap Yayınevi..
- Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Programı (1327)*, İstanbul.
- Kansu, Aykut (2016), *İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, Çev. Selda Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayalı, Hasan (1998), *Jön Türkler ve Araplar (1908-1918)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kayalı, Hasan (1995), " Elections and the Electoral Process in the Ottoman Empire", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 27, No. 3:265-286.
- Kerimoğlu, Taner (2012), *İttihat- Terakki ve Rumlar (1908-1914)*, İstanbul: Libra Yayınları.
- Olgun, Kenan (2004), "II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 39: 139-153.

Rustow, A. Dankwart (1966), "Development Of Parties in Turkey", Political Parties and Political Development, 107-133.

Söylemez, Banu İşlet (2007), *II. Meşrutiyette Arnavutların Muhalefeti*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şentürk, M. Hüdayi(1992), *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, , Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tanör, Bülent(1998), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tural, Erkan (2007), "II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Partilerin Taşra Politikaları, *Amme İdaresi Dergisi*, S. 4, c. 37: 57-82.

Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet (1997), edit. İhsan Güneş, , Ankara:Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

Yeni İntahabat-ı Mebusan Kanunu(1324), İstanbul: Kıraet Matbaası.

EK 1- Manastır vilayetinde Heyet-i Teftişiye tarafından müntahib-i saniler için ilan edilen mebus adayları⁵⁴

⁵⁴ <http://history-of-macedonia.com/2010/07/29/rare-document-of-1912-official-manifesto-about-the-elections-in-monastiri>

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Yazım Kuralları ve Yayın İlkeleri

1. Başka bir yerde yayımlanmamış veya yayım için gönderilmemiş Türkçe ve İngilizce makaleler kabul edilir.
2. Makalenin ilk sayfasında makale başlığı ve yazarlara ait bilgiler verilmelidir. Yazarların adları akademik unvanları ile birlikte yazılmalı ve e-posta adresleri, çalıştığı kurum bilgileri (Üniversite, Fakülte, Bölüm vb.) ismin altında yer almalıdır.
3. İkinci sayfada makalenin Türkçe ve İngilizce başlığı, 200 kelimeyi geçmeyen Özet/Abstract ve en fazla 5 anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.
4. Dipnotlar geçtikleri sayfada, tablo ve grafikler atıfta bulunulan sayfada veya devamında yer almalıdır. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tabloların üzerinde, şekillerin ve grafiklerin altında yer almalıdır. Paragraf başı 1 cm içeriden olmalıdır.
5. Atıflar metin içerisinde (Lucas, 1988) örneğindeki gibi yer almalıdır. Kitaba atıfta sayfa numarası (North, 1992: 93) örneğindeki gibi verilmelidir.
6. Ekler, kaynakça bölümünden sonra yer almalıdır.
7. Makaleler ekleriyle birlikte 20 sayfayı geçmeyecek şekilde 3 nüsha halinde ve bir adet CD kopya edilerek gönderilmelidir.
8. Makaleler A4 boyutundaki kağıda 1,2 satır aralığında 11 punto Times New Roman yazı tipi ile üstten 6 cm, soldan 4,5 cm, sağdan 4 cm ve alttan 6 cm marjlar kullanılarak yazılmalıdır.
9. Makalelerin yazımında burada belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kurallarına uyulmalıdır.
10. Makalelerin içeriğinden yazarlar sorumludur.
11. Dergi yayın ilkelerine, yazım kurallarına ve bilimsel araştırma metotlarına uygun olarak gönderilmeyen makaleler dikkate alınmaz.

Kaynak Gösterimi

Alfabetik olarak tek satır aralığında, ilk satır sola dayalı, diğer satırlar 1 cm içeriden yazılmalıdır.

Kitap

North, D.C. (1992), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Reprinted, New York: Cambridge University Press.

Makale

Lucas, R.E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22: 3-42.